

Openbare versie

KPMG Accountants N.V.

Het bestuur

Laan van Langerhuize 1

1186 DS AMSTELVEEN

Datum	16 maart 2016
Ons kenmerk	-----
Pagina	1 van 273
Telefoon	-----
E-mail	-----
Betreft	Besluit tot het opleggen van een bestuurlijke boete

Geacht bestuur,

De Autoriteit Financiële Markten (AFM) heeft besloten aan KPMG Accountants N.V. (KPMG) een bestuurlijke boete van € 1.245.000 op te leggen omdat KPMG in de periode van 14 juni 2011 tot en met 10 juni 2013 artikel 14 van de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta) heeft overtreden door er in onvoldoende mate voor zorg te dragen dat de bij haar werkzame of aan haar verbonden externe accountants¹ voldeden aan de regels ter zake van de vakbekwaamheid.

Hieronder wordt het besluit verder toegelicht. In hoofdstuk 1 is het procesverloop weergegeven. Hoofdstuk 2 bevat het wettelijk kader. Hoofdstuk 3 beschrijft de achtergrond van de onderzoeken door de AFM. De zienswijze van KPMG komt aan bod in hoofdstuk 4. In hoofdstuk 5 worden de bevindingen van de AFM uit het regulier uitgevoerde onderzoek behandeld, in hoofdstuk 6 de bevindingen uit twee uitgevoerde incidentonderzoeken. In hoofdstuk 7 wordt uiteengezet dat de hiervoor bedoelde bevindingen leiden tot de conclusie dat KPMG de zorgplicht van artikel 14 Wta heeft overtreden. Hoofdstuk 8 bevat het besluit en in hoofdstuk 9 staat hoe KPMG hiertegen bezwaar kan maken. Als bijlage bij dit besluit is een algemene toelichting op een aantal relevante controlewerkzaamheden en begrippen gevoegd.

De openbaar te maken versie van het besluit is tevens hierbij gevoegd.

¹ Een externe accountant is een accountant die werkzaam is bij of verbonden is aan een accountantsorganisatie en die verantwoordelijk is voor de uitvoering van wettelijk verplichte jaarrekeningcontroles.

Inhoudsopgave

1.	Procesverloop.....	6
2.	Wettelijk kader.....	7
3.	Achtergrond onderzoeken AFM	10
3.1	Achtergrond regulier onderzoek wettelijke controles bij KPMG.....	10
3.2	Achtergrond incidentenonderzoeken bij KPMG	11
4.	Zienswijze KPMG	12
4.1	Bevindingen uit het reguliere onderzoek.....	12
4.2	De twee incidentonderzoeken	13
4.3	Geen overtreding artikel 14 Wta	13
4.3.1	Inhoudelijk verweer	13
4.3.2	Cautie	16
4.4	Boete niet opportuun.....	17
4.4.1	Gedrag KPMG – Adequate verbetermaatregelen/Dashboard 2015	17
4.4.2	Het generieke rapport van 25 september 2014.....	19
4.4.3	Nut en noodzaak boete.....	20
4.5	Hoogte eventuele boete	21
4.6	Geen publicatie boetebesluit	23
4.6.1	Geen publicatie – algemeen	23
4.6.2	Geen publicatie – de dossiers [H] en [I] in het bijzonder.....	25
4.7	Schonen van openbare versie boetebesluit.....	26
5.	Beoordeling AFM wettelijke controles regulier onderzoek.....	26
5.1	[A].....	27
5.1.1	Samenvatting.....	27
5.1.2	De volledigheid van de omzet.....	28
5.1.3	De juistheid en volledigheid van de bijzondere waardevermindering van de goodwill.....	37
5.1.4	Conclusie [A].....	40
5.2	[B]	41
5.2.1	Samenvatting.....	41
5.2.2	Wijze van inspelen op de risico's van een afwijking van materieel belang	42

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

3 van 273

5.2.3	Evaluatie van de werkzaamheden van accountants groepsonderdelen	50
5.2.4	Conclusie [B]	58
5.3	[C]	59
5.3.1	Samenvatting.....	59
5.3.2	De juistheid en volledigheid van de omzet	61
5.3.3	De juistheid en volledigheid overlopende passiva	78
5.3.4	De juistheid en waardering van de als immateriële vaste activa geactiveerde acquisitiekosten	80
5.3.5	De juistheid van de liquide middelen.....	87
5.3.6	Conclusie [C]	91
5.4	[D]	92
5.4.1	Samenvatting.....	92
5.4.2	De juistheid en volledigheid van de opbrengst	94
5.4.3	De waardering van de voorzieningen.....	103
5.4.4	De waardering, presentatie en toelichting beleggingen.....	107
5.4.5	Conclusie [D]	110
5.5	[E]	110
5.5.1	Samenvatting.....	110
5.5.2	De juistheid en volledigheid van de omzet en de gerelateerde balansposten.....	112
5.5.3	Het bestaan en de waardering van handelsvorderingen	124
5.5.4	Conclusie [E]	129
5.6	[F].....	130
5.6.1	Samenvatting.....	130
5.6.2	De technische voorziening pensioenverplichtingen	131
5.6.3	De waardering van de niet-beursgenoteerde beleggingen.....	145
5.6.4	Conclusie [F].....	153
5.7	[G]	154
5.7.1	Samenvatting.....	154
5.7.2	De volledigheid van de omzet.....	155
5.7.3	De juistheid afboeking actieve belastinglatentie	163
5.7.4	Conclusie [G]	166

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

4 van 273

6.	Beoordeling wettelijke controles incidentonderzoeken	166
6.1	Inleiding – betrekken incidentonderzoeken in boeteproces	166
6.2	[H]	170
6.2.1	Samenvatting.....	171
6.2.2	De waardering van [REDACTED]	171
6.2.3	Conclusie [H]	195
6.3	[I].....	196
6.3.1	Samenvatting.....	197
6.3.2	Achtergronden.....	198
6.3.3	[REDACTED]	198
6.3.4	[REDACTED]	211
6.3.5	Conclusie [I].....	236
7.	Overtreding zorgplicht van artikel 14 Wta	237
7.1	Inleiding – toelichting op de norm	237
7.2	Beoordeling naleving zorgplicht van artikel 14 Wta.....	237
7.2.1	Aard, ernst en hoeveelheid van de tekortkomingen	238
7.2.2	Tekortkomingen niet door KPMG zelf gesignaleerd	248
7.2.3	Geconstateerde tekortkomingen staan niet op zichzelf	249
7.2.4	Oorzakenanalyse KPMG.....	249
7.3	Reactie op overige aspecten zienswijze KPMG ten aanzien van overtreding.....	251
7.3.1	Representativiteit onderzochte controles (aantal en selectiemethode).....	251
7.3.2	Criminal charge/cautie en gebruik oorzakenanalyse in het boetebesluit.....	253
7.3.3	Het generieke rapport van 25 september 2014 – geen <i>ne bis in idem</i>	255
7.4	Conclusie overtreding artikel 14 Wta.....	256
7.5	Opportuniteit boeteoplegging.....	256
7.5.1	Algemene uitgangspunten.....	257
7.5.2	Getroffen verbetermaatregelen KPMG	257
7.5.3	Door generieke rapport gewekt vertrouwen.....	258
7.5.4	Conclusie.....	260
8.	Besluit	260

8.1	Besluit tot boeteoplegging.....	260
8.1.1	Hoogte van de boete.....	260
8.1.2	Betaling van de boete.....	264
8.2	Besluit tot publicatie van de boete	264
9.	Hoe kunt u bezwaar maken?	268

1. Procesverloop

De AFM is in het kader van haar doorlopend toezicht op 30 september 2013 een onderzoek bij KPMG gestart. Het doel van het reguliere onderzoek was vast te stellen in hoeverre KPMG en de bij haar werkzame of aan haar verbonden externe accountants voldoen aan hetgeen van hen op grond van de Wta wordt verwacht. Om dit vast te stellen heeft de AFM een selectie van tien wettelijke controles over het boekjaar 2012 beoordeeld. Bij de selectie van wettelijke controles heeft de AFM onder meer rekening gehouden met het door KPMG aangegeven risicoprofiel van de opdracht, de omvang en het relatieve belang van de controlecliënt en de sector waarin de controlecliënt werkzaam is.

Naast het beoordelen van wettelijke controles heeft de AFM in haar onderzoek aandacht besteed aan het stelsel van kwaliteitsbeheersing binnen KPMG, waaronder de opdrachtgerichte kwaliteitsbeoordeling (OKB) en het interne kwaliteitsonderzoek. De bevindingen ten aanzien van het stelsel van kwaliteitsbeheersing heeft de AFM separaat aan KPMG gerapporteerd bij brief van 13 augustus 2015 ('Bevindingen over het stelsel van kwaliteitsbeheersing regulier onderzoek 2013/2014'). Deze bevindingen liggen niet aan de onderhavige boete ten grondslag.

Los van het reguliere onderzoek heeft de AFM bij KPMG twee incidentonderzoeken uitgevoerd over het boekjaar 2011, ten aanzien van de controlecliënten i) [H1] en [H2]. (hierna ook gezamenlijk: [H]) en ii) [I] (hierna ook: [I]).

In het 'Rapport voorlopige bevindingen incidentonderzoek inzake [REDACTED]' van 7 november 2013 heeft de AFM de voorlopige conclusies en bevindingen naar aanleiding van het [H]-incidentonderzoek aan KPMG bekend gemaakt. Bij brief van 19 december 2013 heeft KPMG hierop gereageerd. Op verzoek van de AFM heeft KPMG haar reactie nader toegelicht in een bespreking op 31 maart 2014. Naar aanleiding van deze bespreking heeft KPMG schriftelijk vervolgens nog op enkele punten een verdere toelichting verstrekt.

De voorlopige bevindingen naar aanleiding van het incidentonderzoek inzake [I] heeft de AFM bij brief van 25 maart 2014 aan KPMG bekendgemaakt. Op 4 juni 2014 heeft de AFM een reactie van KPMG ontvangen op de gerapporteerde voorlopige bevindingen.

Op 26 juni 2014 heeft de AFM de voorlopige bevindingen uit het gehele onderzoek besproken met het bestuur van KPMG. De AFM heeft in dit gesprek de tijdens het onderzoek geconstateerde feiten gepresenteerd evenals de normovertredingen die daaruit naar haar voorlopig oordeel volgden. Op 7 juli 2014 heeft de AFM met het 'Rapport voorlopige conclusie en bevindingen regulier onderzoek 2013/2014' (hierna: Rapport voorlopige conclusie en bevindingen) de voorlopige conclusies en bevindingen naar aanleiding van het reguliere onderzoek schriftelijk aan KPMG bekendgemaakt. KPMG is hierbij in de gelegenheid gesteld om schriftelijk haar reactie op de voorlopige conclusies en bevindingen te geven. KPMG heeft bij brief van 15 augustus 2014 gereageerd op het

Rapport voorlopige conclusie en bevindingen.

Op 25 september 2014 heeft de AFM het rapport ‘Uitkomsten onderzoek kwaliteit wettelijke controles Big 4-accountantsorganisaties’ (hierna ook: het generieke rapport of het generieke rapport van 25 september 2014) uitgebracht, waarmee zij de algemene bevindingen van haar reguliere onderzoek publiek heeft gemaakt.²

Op 13 augustus 2015 heeft de AFM haar voornemen kenbaar gemaakt om aan KPMG een bestuurlijke boete op te leggen wegens overtreding van artikel 14 Wta.

Op 2 oktober 2015 heeft KPMG schriftelijk en mondeling haar zienswijze gegeven op dit voornemen.

Per e-mail van 30 december 2015 heeft de AFM aan KPMG bericht dat er drie stukken aan het dossier zijn toegevoegd.

2. Wettelijk kader

Op grond van artikel 14 Wta dient de accountantsorganisatie er zorg voor te dragen dat de externe accountants die bij haar werkzaam zijn of aan haar zijn verbonden, voldoen aan het bij of krachtens afdeling 3.2 van de Wta bepaalde.

Het in afdeling 3.2 opgenomen artikel 25 Wta bepaalt dat de externe accountant moet voldoen aan de bij of krachtens algemene maatregel van bestuur te stellen regels ter zake van zijn vakbekwaamheid, objectiviteit en integriteit.

Dit is nader uitgewerkt in het Besluit toezicht accountantsorganisaties (Bta), waar in artikel 35 is bepaald dat een externe accountant zich moet houden aan de door de Nederlandse beroepsorganisatie van accountants (NBA) vastgestelde verordeningen en nadere voorschriften die nadere regels stellen ter zake van zijn vakbekwaamheid, onafhankelijkheid, objectiviteit en integriteit.

De NBA heeft de Verordening gedragscode³ (VGC) en de Nadere voorschriften controle- en overige standaarden (COS) vastgesteld.⁴ Voor dit besluit zijn de volgende bepalingen uit de VGC en de COS van belang.

² <http://www.afm.nl/nl/nieuws/2014/sep/rapport-controles-big4.aspx>.

³ In werking getreden op 1 januari 2007 (Stcrt. 2006, 252), gewijzigd per 1 januari 2010 (Stcrt. 2009, 20544), ingetrokken per 1 januari 2014 (Stcrt. 2014, 163) en vervangen door de Verordening Gedrags- en Beroepsregels voor Accountants (VGBA).

⁴ De delegatiegrondslag voor deze bepalingen werd tot 1 januari 2013 gevormd door artikel 19, eerste, tweede en zesde lid, van de Wet op de Registeraccountants juncto artikel A-130.7 VGC en daarna door artikel 19, eerste en derde lid, van de Wet op het accountantsberoep juncto artikel A-130.7 VGC. De COS-normen zijn neergelegd in de Handleiding Regelgeving Accountancy Deel 1a – januari 2012. Te raadplegen via www.nba.nl.

Verordening gedragscode (VGC)

Artikel A-100.4 van de VGC bepaalt welke fundamentele beginselen de registeraccountant in acht moet nemen bij de uitoefening van zijn werkzaamheden. Het betreft voor zover voor dit rapport van belang de volgende fundamentele beginselen:

Deskundigheid en zorgvuldigheid

De registeraccountant houdt zijn deskundigheid en vaardigheid op het niveau dat is vereist om aan een cliënt of werkgever adequate professionele diensten te kunnen verlenen. De registeraccountant handelt bij het verlenen van een professionele dienst zorgvuldig en in overeenstemming met de van toepassing zijnde vaktechnische en overige beroepsvoorschriften.

Professioneel gedrag

De registeraccountant houdt zich aan de voor hem relevante wet- en regelgeving en onthoudt zich van handelen dat het accountantsberoep in diskrediet brengt.

Deze fundamentele beginselen worden nader uitgewerkt in de artikelen A-110 tot en met A-150 van de VGC.

Artikel A-130.1 bepaalt dat de registeraccountant zijn deskundigheid en vaardigheid op het niveau houdt dat is vereist om aan zijn cliënt of werkgever adequate professionele diensten te kunnen verlenen. De registeraccountant handelt bij het verlenen van een professionele dienst zorgvuldig en in overeenstemming met de van toepassing zijnde vaktechnische en overige beroepsvoorschriften.

Artikel A-130.2 bepaalt dat deskundige dienstverlening een deugdelijke oordeelsvorming van de registeraccountant vereist bij de toepassing van professionele kennis en vaardigheid. Deze professionele deskundigheid moet worden verworven en vervolgens in stand worden gehouden.

Artikel A-130.4 bepaalt dat zorgvuldigheid de verantwoordelijkheid van de registeraccountant omvat om op te treden in overeenstemming met de eisen die gelden voor de uitvoering van een opdracht, te weten toewijding, voldoende diepgang en tijdige uitvoering.

Artikel A-130.7 bepaalt dat het bestuur nadere voorschriften kan geven aangaande het bepaalde in artikel A-130.1 tot en met A-130.6 ten aanzien van permanente educatie en van controle- en overige standaarden.

Artikel A-150.1 bepaalt dat de registeraccountant zich houdt aan de voor hem relevante wet- en regelgeving en zich onthoudt van handelen dat het accountantsberoep in diskrediet brengt. Hiertoe behoren die handelingen die door een redelijke en goed geïnformeerde derde die over alle relevante informatie beschikt zullen worden opgevat als schadelijk voor de goede naam van het accountantsberoep.

Nadere voorschriften controle- en overige standaarden (COS)

Op de door de externe accountants uitgevoerde controleopdrachten zijn de bepalingen van de controlestandaarden zoals geldend per 16 januari 2011 van toepassing.

COS 200 stelt de algehele doelstellingen van de onafhankelijke accountant vast en verklaart de aard en reikwijdte van een controle die is opgezet om de onafhankelijke accountant in staat te stellen deze doelstellingen te bereiken.

COS 200.17 bepaalt dat een accountant, om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen, voldoende en geschikte controle-informatie dient te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.

COS 240 behandelt de verantwoordelijkheden van de accountant met betrekking tot fraude in het kader van een controle van financiële overzichten. Hierin wordt specifiek uitgewerkt op welke wijze COS 315 en COS 330 moeten worden toegepast met betrekking tot de risico's van een afwijking van materieel belang die het gevolg is van fraude.

COS 315 behandelt de verantwoordelijkheid van de accountant voor het onderkennen en inschatten van de risico's van een afwijking van materieel belang in de financiële overzichten door middel van het verwerven van inzicht in de entiteit en haar omgeving, met inbegrip van haar interne beheersing.

COS 330 regelt de verantwoordelijkheid van de accountant voor het opzetten en implementeren van een aanpak inzake het inspelen op risico's van een afwijking van materieel belang dat hij heeft onderkend en ingeschat overeenkomstig COS 315 bij een controle van financiële overzichten.

COS 402 bevat regels over de verantwoordelijkheid van de accountant van de gebruiker voor het verkrijgen van voldoende en geschikte controle-informatie wanneer een gebruikende entiteit gebruik maakt van de diensten van één of meer serviceorganisaties.

COS 450 behandelt de verantwoordelijkheid van de accountant met betrekking tot de evaluatie van het gevolg van onderkende afwijkingen op de controle en van niet-gecorrigeerde afwijkingen, indien deze bestaan, op de financiële overzichten.

COS 500 legt uit wat controle-informatie vormt bij een controle van financiële overzichten en behandelt de verantwoordelijkheid van de accountant om controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren gericht op het verkrijgen van voldoende en geschikte controle-informatie teneinde in staat te zijn redelijke conclusies te trekken om daarop het oordeel van de accountant te baseren.

COS 500.6 bepaalt dat de accountant controlewerkzaamheden dient op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.

COS 520 behandelt het gebruikmaken door de accountant van cijferanalyses als gegevensgerichte werkzaamheden. Deze standaard behandelt tevens de verantwoordelijkheid van de accountant om cijferanalyses

uit te voeren aan het einde van de controle die een hulpmiddel vormen voor de accountant bij het komen tot een slotconclusie over de financiële overzichten.

COS 540 heeft ten doel grondslagen en essentiële werkzaamheden vast te stellen en aanwijzingen te geven voor de controle van schattingen, die in financiële overzichten zijn verwerkt.

COS 600 bevat speciale overwegingen die van toepassing zijn op groepscontroles, in het bijzonder die controles waarbij accountants van groepsonderdelen betrokken zijn.

COS 600.44 bepaalt dat van de accountant wordt vereist om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, en de accountant in staat te stellen redelijke conclusies te trekken teneinde daarop zijn oordeel te baseren. Het opdrachtteam op groepsniveau dient te evalueren of voldoende en geschikte controle-informatie is verkregen vanuit de controlewerkzaamheden die zijn uitgevoerd met betrekking tot het consolidatieproces, alsmede vanuit de werkzaamheden die zijn uitgevoerd door het opdrachtteam op groepsniveau en door de accountants van de groepsonderdelen met betrekking tot de financiële informatie van de groepsonderdelen, teneinde daarop het controleoordeel op groepsniveau te baseren.

3. Achtergrond onderzoeken AFM

De AFM is op 30 september 2013 een onderzoek gestart bij KPMG in het kader van het doorlopend toezicht. Het doel van dit reguliere onderzoek was vast te stellen in hoeverre KPMG en de bij haar werkzame of aan haar verbonden externe accountants voldoen aan hetgeen van hen op grond van de Wta wordt verwacht. Om dit vast te stellen heeft de AFM een selectie van tien wettelijke controles over het boekjaar 2012 beoordeeld. Daarnaast heeft de AFM twee wettelijke controles over het boekjaar 2011 beoordeeld, naar aanleiding van door KPMG gedane incidentmeldingen.⁵ In deze paragraaf worden de achtergronden van het reguliere onderzoek en de twee incidentonderzoeken uiteengezet.

3.1 Achtergrond regulier onderzoek wettelijke controles bij KPMG

De AFM heeft KPMG gevraagd een overzicht te verstrekken van alle wettelijke controlecliënten. Vervolgens heeft de AFM tien wettelijke controles geselecteerd die betrekking hebben op het boekjaar 2012, waarbij een controleverklaring is afgegeven en de wettelijke controle is afgesloten.

Bij de selectie van de te onderzoeken wettelijke controles is gestreefd naar variatie in marktsegmenten (OOB-controlecliënten en niet-OOB-controlecliënten)⁶ en andere kenmerken van de controle, zoals:

- controles van verschillende externe accountants van de accountantsorganisatie;

⁵ Met 'incidentmelding' wordt in dit besluit bedoeld op de verplichte melding door de accountantsorganisatie aan de AFM op grond van artikel 32, vierde lid, Bta.

⁶ OOB staat voor 'organisatie van openbaar belang'.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 11 van 273

- spreiding van de controles over de organisatieonderdelen van de accountantsorganisatie, bijvoorbeeld over vestigingen en business units;
- de aanwezigheid van een OKB;
- de aanwezigheid van een intern kwaliteitsonderzoek; en
- gemiddeld of hoger risicoprofiel van de controle.

Bij het uitvoeren van het onderzoek heeft de AFM zich gericht op een aantal materiële onderdelen⁷ van de controle, de zogenoemde focusgebieden. Per controle zijn (veelal) twee focusgebieden geselecteerd die materieel zijn voor het beeld van de jaarrekening als geheel.

De keuze van deze focusgebieden is vooral gebaseerd op de aard en de omvang van de activiteiten van de controlecliënt. De AFM heeft in veel gevallen de controle van de omzet beoordeeld. Daarnaast heeft de AFM jaarrekeningposten voor onderzoek geselecteerd die naar aard en omvang van groot belang waren voor het beeld van de jaarrekening van de desbetreffende controlecliënt.

Het onderzoek van de AFM heeft op een interactieve wijze plaatsgevonden. De AFM heeft de externe accountant van iedere geselecteerde wettelijke controle gevraagd de door de AFM geselecteerde onderdelen van de controle toe te lichten aan de hand van zijn controledossier. Het onderzoeksteam heeft zich op basis van onderzoek van het controledossier in combinatie met de toelichting van de externe accountant een oordeel gevormd over de kwaliteit van de uitgevoerde controle. Vervolgens hebben de toezichthouders van de AFM na afloop van elk onderzoek de voorlopige bevindingen en conclusies ten aanzien van de door de AFM geselecteerde focusgebieden besproken met de externe accountant en vertegenwoordigers van KPMG.

3.2 Achtergrond incidentenonderzoeken bij KPMG

[H1] en [H2] ([H])

Naar aanleiding van een incidentmelding door KPMG [REDACTED] bij [H3] heeft de AFM in de periode van december 2012 tot en met april 2014 een incidentonderzoek uitgevoerd. Het doel van dit onderzoek was om vast te stellen in hoeverre KPMG en de aan haar verbonden externe accountant bij de uitvoering van de controle van de jaarrekening 2011 van [H] heeft voldaan aan het bij en krachtens de Wta bepaalde.

[I]

Op [REDACTED] heeft KPMG bij de AFM een incidentmelding gedaan naar aanleiding van [REDACTED] [REDACTED] bij haar controlecliënt [I]. Op [REDACTED] heeft KPMG een volgende incidentmelding gedaan, naar aanleiding van het feit dat [REDACTED] [REDACTED]. Hierop heeft de AFM in de periode van september tot en met december 2013 een incidentonderzoek uitgevoerd. Het doel van dit onderzoek was om vast te stellen in hoeverre KPMG en de

⁷ Zie de bijlage bij dit besluit voor de betekenis en duiding van het begrip 'materialiteit'.

betrokken externe accountant bij de uitvoering van de controle van de jaarrekening 2011 van [I] heeft voldaan aan het bij en krachtens de Wta bepaalde.

4. Zienswijze KPMG

In de kern laat de door KPMG op 2 oktober gegeven zienswijze zich als volgt samenvatten:

- KPMG erkent de door de AFM geconstateerde feitelijke tekortkomingen in de zeven wettelijke controles uit het reguliere onderzoek. Zij betwist wel op een aantal punten de weging die de AFM aan de bevindingen toekent en de conclusies die de AFM eraan verbindt;
- KPMG meent dat de resultaten van de twee incidentonderzoeken niet bij de eventuele boete mogen worden betrokken en zij betwist met klem de bevindingen van de AFM in de desbetreffende twee wettelijke controles ([H] en [I]);
- KPMG betwist dat uit de (vermeende) tekortkomingen in de wettelijke controles de conclusie kan volgen dat zij de zorgplicht van artikel 14 Wta heeft overtreden;
- Mocht niettemin een overtreding worden vastgesteld, dan meent KPMG dat een boete niet (meer) opportuun is. Dit om uiteenlopende redenen, zoals het feit dat het gaat om controles van jaren geleden (boekjaren 2011 en 2012), dat de AFM in haar generieke rapport van 25 september 2014 de resultaten van het reguliere onderzoek al per kantoor tot in detail naar buiten heeft gebracht, en het feit dat KPMG sinds 2013 ingrijpende verbeteringen heeft doorgevoerd, hetgeen de AFM ook heeft erkend door KPMG in het rapport ‘Dashboard 2015 Verandering en Verbetermaatregelen KPMG Accountants N.V (KPMG)’ van 7 oktober 2015 (rapport Dashboard 2015) een dashboardscore van 4,6 op een schaal van 5 toe te kennen.⁸ In dit licht zou het nu nog opleggen van een boete contraproductief zijn en leiden tot verwarring bij het publiek.
- Meer subsidiair meent KPMG dat de boete zou moeten worden gematigd en dat het besluit niet zou moeten worden gepubliceerd, althans vergaand zou moeten worden geanonimiseerd.

Hieronder volgt – zakelijk weergegeven – een toelichting op deze en andere aspecten van de zienswijze van KPMG.

4.1 Bevindingen uit het reguliere onderzoek

In zeven van de tien door de AFM onderzochte wettelijke controles is de AFM tot de conclusie gekomen dat de externe accountants van KPMG de geldende regelgeving (COS- en VGZ-normen) niet of onvoldoende hebben nageleefd. KPMG maakt geen bezwaar tegen de door de AFM in die zeven dossiers geconstateerde tekortkomingen op zichzelf, maar wel op een aantal punten tegen de weging die de AFM aan die tekortkomingen toekent en de conclusies die de AFM eraan verbindt. Anders dan de AFM stelt, kan bijvoorbeeld niet iedere

⁸ Ten tijde van de zienswijze was uitsluitend nog het conceptrapport uitgebracht, waarin KPMG een voorlopige score van 4,2 behaalde. In het definitieve rapport ‘Dashboard 2015 Verandering en Verbetermaatregelen KPMG Accountants N.V (KPMG)’ van 7 oktober 2015 is de score 4,6. In het vervolg van dit besluit wordt steeds uitgegaan het definitieve rapport, ook waar KPMG in haar zienswijze uitging van het conceptrapport.

tekortkoming worden teruggekoppeld naar COS 200.17 (met als doelstelling het verkrijgen van voldoende en geschikte controle-informatie). Daarnaast benadrukt KPMG dat zij alle zeven wettelijke controles naar aanleiding van de bevindingen van de AFM nog tegen het licht heeft gehouden en de controles, waar nodig, heeft aangevuld of hersteld. De conclusie hierbij was steeds dat de externe accountant terecht de goedkeurende verklaring had afgegeven.

De zienswijze van KPMG op het niveau van de afzonderlijke bevindingen uit het reguliere onderzoek zal hierna in hoofdstuk 5 per wettelijke controle worden weergegeven en behandeld.

4.2 De twee incidentonderzoeken

Toevoegen incidentonderzoeken in boetezaak

KPMG verzet zich ertegen dat de incidentonderzoeken inzake [H] en [I] in een eventueel boetebesluit worden meegenomen. Niet alleen zijn de dossiers [H] en [I] ten onrechte toegevoegd aan het onderzoeksrapport dat ten grondslag ligt aan de voorgenomen boete, maar [REDACTED]. Daarbij komt dat de AFM jarenlang geen reden heeft gezien om de incidentonderzoeken af te ronden, waarmee de vereiste redelijke termijn voor de beoordeling is overschreden.

De bezwaren van KPMG tegen het betrekken van de beide incidentdossiers in de onderhavige boetezaak zullen nader worden uiteengezet en behandeld in paragraaf 6.1 van dit besluit.

Inhoudelijke bezwaren tegen bevindingen AFM

Voorts heeft KPMG ernstige inhoudelijke bezwaren tegen de bevindingen van de AFM in de beide incidentdossiers. KPMG meent dat de externe accountants de beide wettelijke controles conform de geldende wet- en regelgeving hebben uitgevoerd.

De inhoudelijke bezwaren van KPMG inzake de twee incidentdossiers zullen in de paragrafen 6.2 ([H]) en 6.3 ([I]) van dit besluit worden weergegeven en behandeld.

4.3 Geen overtreding artikel 14 Wta

4.3.1 Inhoudelijk verweer

De volgende passage uit het onderzoeksrapport⁹ vat het standpunt van de AFM samen:

‘[h]et gegeven dat de AFM in negen van de twaalf dossiers heeft moeten vaststellen dat a) de betreffende externe accountants van KPMG bij de uitvoering van de wettelijke controles de regels ter zake van de vakbekwaamheid op ernstige wijze hebben overtreden, b) deze ernstige tekortkomingen bij KPMG onopgemerkt zijn gebleven en c) ten onrechte een controleverklaringen is afgegeven, rechtvaardigt naar het

⁹ Paragraaf 7.3.7.

oordeel van de AFM de conclusie dat KPMG artikel 14 Wta heeft overtreden. Hierbij is van belang dat gelet op de aard, ernst en hoeveelheid van de tekortkomingen niet gesproken kan worden van een incident of slechts van een niet uit te sluiten (meer algemeen) risico dat externe accountants zich niet altijd aan interne procedures houden [...]

De AFM komt, naar het oordeel van KPMG, ten onrechte tot deze conclusie. KPMG blijft een andere mening toegedaan ten aanzien van de concrete invulling van artikel 14 Wta. In de kern is het standpunt van KPMG opgebouwd uit de volgende elementen:

- De AFM kan niet op basis van een aselechte en in omvang te beperkte steekproef tot de conclusie komen dat artikel 14 Wta is geschonden. Er is slechts sprake van een deelwaarneming. De AFM heeft zelf een selectie gemaakt en slechts een relatief beperkt aantal dossiers onderzocht, zonder dat precies duidelijk is waarom nu juist deze dossiers zijn bekeken. Er is aldus, zoals door de AFM zelf bevestigd, geen sprake van de – naar analogie van COS 530 – vereiste statistische steekproef:

‘Gegeven deze niet aselechte keuze en het aantal van tien controles per Big 4-accountantsorganisatie is geen sprake van een statistische steekproef op grond waarvan de uitkomsten van de beoordeling van de tien controles wettelijk representatief zijn voor alle uitgevoerde wettelijke controles door de betreffende accountantsorganisatie.’¹⁰

De AFM had tenminste een ‘aanmerkelijk deel’ van de wettelijke controles van KPMG moeten selecteren¹¹ en moeten onderzoeken, en daarbij ook observaties moeten meewegen ten aanzien van dossiers die wel aan de norm voldoen. Het onderzoek van de AFM kan derhalve niet als basis dienen voor enige uitspraak over alle door KPMG uitgevoerde wettelijke controles.

- Hoe dan ook kan niet op basis van vermeende tekortkomingen in individuele wettelijke controles tot schending van artikel 14 Wta worden geconcludeerd. Artikel 14 Wta is geen resultaatsverplichting ten aanzien van individuele wettelijke controles, maar een inspanningsverplichting ten aanzien van het systeem van randvoorwaarden en maatregelen. De concrete invulling van de zorgplicht door de AFM geeft er echter blijk van dat de AFM de zorgplicht oprekt tot een resultaatsverplichting. Volgens de AFM is de zorgplicht geschonden indien in meerdere wettelijke controles sprake is van onregelmatigheden en KPMG dit niet zelf heeft ontdekt. Een dergelijke invulling van de zorgplicht is in strijd met het recht, in ieder geval met het bepaalbaarheidsbeginsel.
- Ten aanzien van de reguliere dossiers is niet in alle gevallen sprake van *ernstige* tekortkomingen, waarbij KPMG het ook niet in alle gevallen eens is met de weging van de bevindingen van de AFM. Verder heeft KPMG na nader onderzoek vastgesteld dat de eerder afgegeven oordelen over de betreffende jaarrekeningen

¹⁰ Pag. 64 onderzoeksrapport.

¹¹ Zie artikel 19 van de aanbeveling van de Europese Commissie inzake de externe kwaliteitsborging voor wettelijke auditors en auditkantoren die jaarrekeningen van organisaties van openbaar belang controleren van 6 mei 2008 (2008/362/EG).

geen aanpassing behoeven. Zie paragraaf 4.1 hierboven. Ook hierdoor ontvalt de basis aan de conclusie van de AFM.

- Schending van artikel 14 Wta kan alleen worden aangenomen bij een stelselmatig patroon van tekortkomingen in het treffen van randvoorwaarden en maatregelen. Bevindingen in individuele wettelijke controles, waarvan de weging nadrukkelijk ter discussie staat, en zonder dat wordt aangetoond welke aangelegde randvoorwaarden en maatregelen zouden hebben tekortgeschoten, zijn in het licht van deze ‘hoge lat’ onvoldoende grondslag voor het constateren van een overtreding van artikel 14 Wta.

KPMG heeft haar standpunt ten aanzien van de zorgplicht van artikel 14 Wta nader toegelicht in een bijlage bij haar zienswijze¹², waarvan hieronder een samenvatting volgt.

Artikel 14 Wta verplicht accountantsorganisaties, zoals KPMG, ervoor te zorgen dat de externe accountants die bij haar werkzaam zijn of aan haar zijn verbonden, voldoen aan het bij of krachtens afdeling 3.2 van de Wta bepaalde. De zorgplicht ziet – samengevat – op het systeem van (i) randvoorwaarden voor het adequaat functioneren van de externe accountants en (ii) maatregelen indien dit functioneren niet langer strookt met de gestelde eisen, waarbij het stelsel van kwaliteitsbewaking de meest belangrijke – en kenbare – randvoorwaarde is. Voor het overige is de zorgplicht een open norm, waarbij de accountantsorganisatie ruimte heeft voor een eigen invulling (en derhalve beleidsvrijheid heeft).

Het tweede onderdeel van de zorgplicht (te weten het treffen van maatregelen indien het functioneren van de externe accountant niet langer strookt met de gestelde eisen) staat tussen de AFM en KPMG niet ter discussie. KPMG heeft de benodigde maatregelen genomen ten aanzien van diverse externe accountants. Ook heeft KPMG substantiële verbetermaatregelen ten aanzien van de procedures, beschrijvingen en standaarden genomen. De AFM is daarmee bekend en heeft – als gezegd – ook geen essentiële opmerkingen gemaakt bij de dekking, voortgang en status van het kwaliteitsprogramma.

Wat betreft de te creëren randvoorwaarden is het stelsel van kwaliteitsbeheersing een kenbare invulling, maar de AFM heeft haar bevindingen omtrent het stelsel – hoewel zij daar onderzoek naar heeft gedaan – niet aan de vermeende overtreding van artikel 14 Wta ten grondslag gelegd:

‘De bevindingen ten aanzien van het stelsel van kwaliteitsbeheersing zijn door de AFM aan KPMG gerapporteerd bij brief ‘Bevindingen over het stelsel van kwaliteitsbeheersing regulier onderzoek 2013/2014’. Hoewel de AFM deze bevindingen handhaaft, liggen deze niet ten grondslag aan het verwijt dat KPMG in dit rapport wordt gemaakt in het kader van artikel 14 Wta.’¹³

Aan het slot van de in het citaat aangehaalde brief vermeldt de AFM dat zij verwacht dat KPMG de door haar aangegeven maatregelen ten aanzien van het stelsel van kwaliteitsbeheersing voortvarend uitvoert. Blijkbaar is de

¹² Bijlage 1.

¹³ Paragraaf 2.3 onderzoeksrapport.

AFM van mening dat dit goed althans toereikend is gebeurd, nu de genoemde bevindingen niet ten grondslag liggen aan het verwijt in het kader van artikel 14 Wta.

De overtreding van artikel 14 Wta kan daarom alleen maar berusten op tekortschieten ten aanzien van andere randvoorwaarden. De vraag is dan welke randvoorwaarden dat dan zou betreffen, maar dat blijkt niet uit het onderzoeksrapport. De geconstateerde overtreding blijkt toch vooral te zijn gebaseerd op de redeneerlijn dat ‘indien er meerdere tekortkomingen in wettelijke controles worden geconstateerd, [dan] heeft de accountantsorganisatie er kennelijk onvoldoende voor zorg gedragen dat de betrokken externe accountants in voldoende mate voldoen aan de op hun rustende verplichtingen die voortvloeien uit de toepasselijke wet- en regelgeving’.¹⁴ Artikel 14 Wta houdt namelijk rekening met het feit dat externe accountants interne procedures niet in alle gevallen naleven. Dat risico is door de wetgever voorzien, hetgeen blijkt uit het tweeledig karakter van de zorgplicht (randvoorwaarden enerzijds, maatregelen anderzijds). In lijn daarmee is ook in de rechtspraak de zorgplicht van artikel 14 Wta uitdrukkelijk niet als resultaats- maar als inspanningsverplichting aangemerkt.¹⁵ De door accountantsorganisaties op grond van artikel 14 Wta aan te leggen zorg beperkt zich tot de door hen vorm te geven en te bewaken randvoorwaarden en het treffen van maatregelen indien het functioneren van de externe accountant niet langer strookt met de gestelde eisen. Illustratief in dit verband is ook de wetsgeschiedenis inzake de zorgplicht van artikel 14 Wta, in het bijzonder met betrekking tot fraudemeldingen.¹⁶ Daar is overwogen dat de door accountantsorganisaties te betrachten zorg – voor zover deze volgt uit artikel 14 Wta – niet verder gaat dan de bewaking van de naleving van de door haar opgestelde procedure.

De enkele vaststelling dat één of meerdere externe accountants hebben gehandeld in strijd met de hen krachtens afdeling 3.2 Wta rustende verplichtingen is dus niet voldoende voor het oordeel dat KPMG is tekortgeschoten in de naleving van de op haar rustende zorgplicht van artikel 14 Wta. Datzelfde geldt voor de vaststelling door de AFM dat KPMG in de betreffende dossiers de tekortkomingen niet zelf heeft ontdekt. De opmerkingen van de AFM over de OKB en het intern kwaliteitsonderzoek (QPR) in individuele dossiers werpen daar geen ander licht op. Voor schending van artikel 14 Wta moet door de AFM positief en gemotiveerd worden aangetoond dát en welke randvoorwaarden door KPMG niet zijn geïmplementeerd en wel in die mate dat er een stelselmatig patroon is van tekortschieten. Dat is niet gebeurd.

De interpretatie van de AFM van artikel 14 Wta, inhoudend dat een accountantsorganisatie feitelijk wordt verplicht voor elke individuele accountant en elk individueel (controle-)dossier te garanderen dat de bij haar werkzame externe accountants nooit zullen handelen in strijd met het bepaalde van afdeling 3.2 Wta, kan naar de mening van KPMG al met al geen stand houden.

4.3.2 Cautie

De AFM heeft nagelaten om aan KPMG cautie te geven, aldus KPMG. Dat had wel moeten, onder meer op

¹⁴ Pag. 3 onderzoeksrapport.

¹⁵ Vrzr. Rb. Rotterdam 19 januari 2012, ECLI:NL:RBROT:2012:BV2271.

¹⁶ *Kamerstukken I, 2005-2006*, 29 658, nr. C (MvA), p. 37.

grond van artikel 6 EVRM. Aangezien geen cautie afgegeven, mag de AFM de door KPMG verstrekte informatie niet gebruiken in het kader van de vaststelling of er een overtreding is van artikel 14 Wta, die moet worden beboet.

De AFM had KPMG cautie moeten geven op het moment dat de AFM voornemens was om aan KPMG een boete op te leggen. Dat voornemen was er in ieder geval op 7 juli 2014. Op die datum heeft de AFM haar rapport voorlopige conclusie en bevindingen regulier onderzoek 2013/2014 aan KPMG verstrekt. In dat rapport trekt de AFM haar voorlopige conclusies op grond van haar onderzoek naar tien wettelijke controles en verzoekt zij KPMG om een oorzakenanalyse ten aanzien van deze dossiers (die KPMG op 15 augustus 2014 heeft verstrekt). Voorts trekt de AFM de voorlopige conclusie dat de zorgplicht van artikel 14 Wta is geschonden. Met die voorlopige conclusie had ook direct op 7 juli 2014 cautie moeten worden gegeven. Het niet verstrekken van cautie moet alleen al op deze grond leiden tot uitsluiting van het bewijs van de naderhand door KPMG verstrekte informatie, waaronder de oorzakenanalyse.

Wat betreft de dossiers [H] en [I] geldt hetzelfde, met dien verstande dat de relevante datum respectievelijk 25 maart 2014 en 7 november 2013 is.

Hierbij benadrukt KPMG dat de door haar aan de AFM verstrekte informatie (zoals de oorzakenanalyse) grotendeels ‘wilsafhankelijk materiaal’ bevat, namelijk toelichtingen, meningen, verklaringen etc. Deze informatie mag hoe dan ook niet worden gebruikt voor beboeting. Maar ook voor de ‘wilsonafhankelijke informatie’ geldt dat KPMG verplicht was deze te verstrekken. Om die reden is sprake van afgedwongen bewijsmateriaal, dat niet mag worden gebruikt voor beboeting. De vanaf de genoemde data verstrekte informatie – en zeker de oorzakenanalyse – moet daarom worden uitgesloten van het bewijs.

4.4 Boete niet opportuun

Mocht de AFM niettemin een overtreding van artikel 14 Wta vaststellen, dan meent KPMG dat het niet (meer) opportuun is om haar daarvoor te beboeten. Zij licht dit als volgt toe.

4.4.1 Gedrag KPMG – Adequate verbetermaatregelen/Dashboard 2015

Kwaliteitsprogramma's

KPMG is een lerende organisatie. Dit past ook bij de zorgplicht van artikel 14 Wta. Deze zorgplicht vergt dat een accountantsorganisatie leert van het verleden en, waar nodig, verbetermaatregelen implementeert en monitort.

KPMG heeft juist dit de afgelopen jaren gedaan met haar kwaliteitsprogramma.

Het huidige kwaliteitsprogramma is op 30 december 2013 van start gegaan met een met het Openbaar Ministerie overeengekomen set van maatregelen, inclusief een formele monitoring rol voor de AFM. Het kwaliteitsprogramma is via het True Blue programma ([REDACTED]), de monitoring door de AFM, alsmede interne observaties en de aanbevelingen uit het NBA-rapport van september 2014 samengebracht in het integrale '[REDACTED]' kwaliteitsprogramma.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

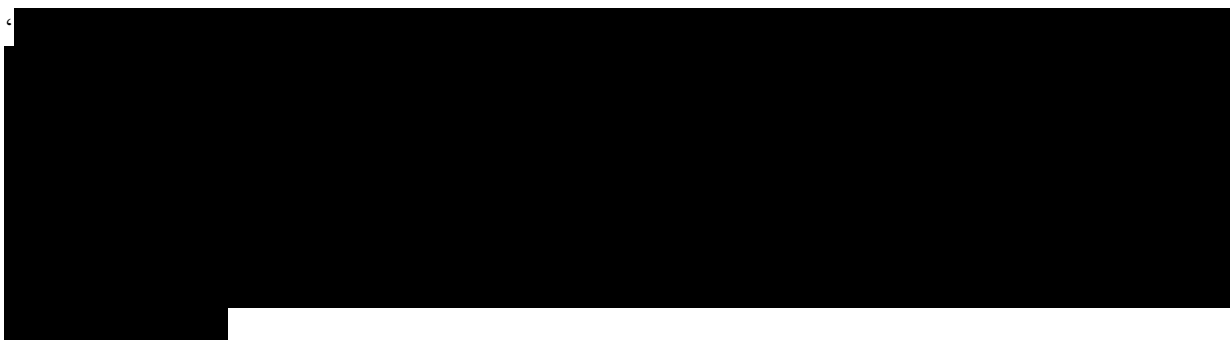
18 van 273

Van belang is dat KPMG al tijdens het AFM-onderzoek vergaande maatregelen heeft getroffen op organisatie-, controledossier- en teamniveau. Daarover is de AFM ook geïnformeerd.

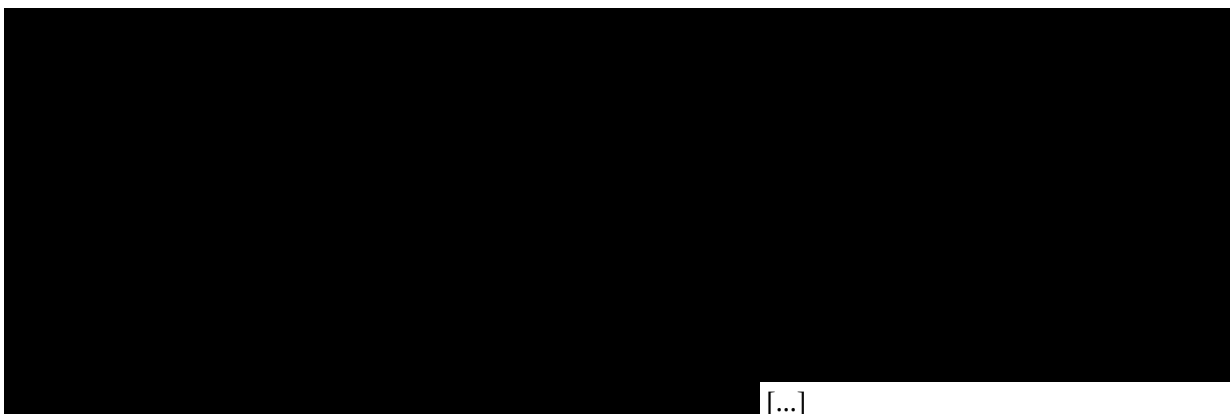
Voorts heeft KPMG de AFM, gedurende de looptijd van deze en ook eerdere kwaliteitsprogramma's, voortdurend geïnformeerd over de dekking, voortgang en status van het kwaliteitsprogramma. Hierop heeft de AFM geen aanmerkingen gemaakt, ook niet vanuit haar formele monitoring rol, aldus KPMG.

Oordeel AFM over kwaliteitsprogramma's in Dashboardonderzoek 2015

KPMG heeft derhalve de afgelopen jaren op diverse thema's een significante stap voorwaarts gemaakt, en dat ook steeds teruggekoppeld naar en besproken met de AFM. De opzet van de door KPMG doorgevoerde kwaliteitsprogramma's is beoordeeld door de AFM in het rapport Dashboard 2015 van 7 oktober 2015. De AFM geeft aan de wijze waarop de kwaliteitsprogramma's zijn opgezet een score van 4,6. De AFM geeft aan dat KPMG grotendeels aan de verwachtingen voor 2015 voldoet. Daarbij wijst KPMG in het bijzonder op de onderdelen 'kwaliteitsgerichte cultuur' en 'oorzakenanalyse', waar zelfs een 5 (de maximale score) wordt gescoord. Het rapport vermeldt op beide onderdelen:

Op basis van ons onderzoek scoort uw organisatie een 5 op het onderdeel 'kwaliteitsgerichte cultuur'. Het marktgemiddelde op dit onderdeel is 3.1.

Op basis van ons onderzoek scoort uw organisatie een 5 op het onderdeel ‘oorzakenanalyse’. Het marktgemiddelde op dit onderdeel [is] 3.

Al met al krijgt KPMG dus van de AFM een goede score voor de opzet en het bestaan van de kwaliteitsprogramma's. In dit licht begrijpt KPMG minder goed dat de AFM nu overweegt een boete op grond van artikel 14 Wta op te leggen. Met alle genomen verbetermaatregelen heeft KPMG immers in de eerste plaats invulling gegeven aan haar zorgplicht. In de tweede plaats zal het opleggen van een boete over het verleden, en zeker publicatie daarvan, een verkeerd signaal afgeven richting het maatschappelijk verkeer.

Ook meer in het algemeen benadrukt KPMG dat zij zich coöperatief opstelt richting AFM. KPMG heeft de opmerkingen en suggesties van de AFM ter harte genomen en daar opvolging aan gegeven. KPMG staat een open en transparante toezichtrelatie voor en is ook steeds actief de dialoog met de AFM aangegaan en zal dat blijven doen.

4.4.2 Het generieke rapport van 25 september 2014

KPMG al gestraft met generieke rapport – ne bis in idem

In het generieke rapport van 25 september 2014 wordt vermeld dat zeven van de tien onderzochte wettelijke controles bij KPMG als ‘onvoldoende’ worden aangemerkt en wordt per (geanonimiseerde) controlecliënt van KPMG beschreven waarom dit zo is. Met dit rapport is KPMG door de AFM al publiekelijk bestraft, met alle publicitaire schade van dien. Juist door de individualisering op kantoonniveau (naming & shaming) heeft de publicatie van het rapport geleid tot reputatieschade, waarmee de publicatie als sanctie moet worden aangemerkt. Dat het doel van de wetgever mogelijk is geweest om van de openbaarmaking een waarschuwend effect te laten uitgaan, is niet doorslaggevend om het geen sanctie te laten zijn. KPMG is dus al gestraft door het generieke rapport. Dit zal – voor hetzelfde feitencomplex – opnieuw het geval zijn indien de AFM inderdaad tot boeteoplegging overgaat en voor de derde keer indien een dergelijke boete ook nog eens zal worden gepubliceerd. Dit zou in strijd zijn met het *ne bis in idem* beginsel.

Verwachtingen markt/publiek n.a.v. generieke rapport

Voorts wekt het generieke rapport de indruk dat de AFM niet tot handhaving overgaat, wanneer de benodigde

maatregelen voortvarend en doortastend worden ingevoerd. Op pagina 13 van het rapport is onder de kop ‘Opvolging door de AFM’ te lezen:

‘De AFM zal in de periode volgend op dit reguliere onderzoek de implementatie en effectieve werking van zowel de aangekondigde herstelmaatregelen op geconstateerde tekortkomingen als de toekomstgerichte verbetermaatregelen nauwgezet monitoren. Verder zal de AFM bij iedere Big 4-accountantsorganisatie nadrukkelijk nagaan of de maatregelen van die organisaties voldoende tegemoet komen aan de aanbevelingen van de AFM en met voldoende voortgang en doortastendheid worden geïmplementeerd. Een open dialoog met de Big 4-accountantsorganisaties over de verdere opvolging van dit onderzoek is daarbij noodzakelijk. Indien de voortgang of de doortastendheid van de implementatie van de aangekondigde maatregelen niet toereikend is, kan de AFM formele handhavingsinstrumenten inzetten om de benodigde voortvarende en doortastende implementatie af te dwingen.’

Deze passage laat bij de lezer de indruk achter dat een eventuele boete pas aan de orde zal zijn wanneer de AFM, na de nauwgezette monitoring, tot de conclusie komt dat er onvoldoende opvolging is gegeven aan de toegezegde verbetermaatregelen. Dat laatste is echter volstrekt niet aan de orde. Zoals hierboven uiteengezet, heeft KPMG integendeel een hoge score van 4,6 behaald bij het Dashboardonderzoek 2015. Het nu opleggen van een boete zal bij het publiek de – geheel onterechte – indruk wekken dat KPMG haar zaken nog altijd niet op orde heeft. Hierdoor zal het (langzaam) herstelde vertrouwen in haar organisatie direct weer beschadigd worden.

4.4.3 Nut en noodzaak boete

Mede gelet op het voorgaande, ziet KPMG niet goed in welk redelijk doel een boete nog kan vervullen. De wetgever heeft bedoeld het toezicht vooral preventief van aard te laten zijn. Kan worden aangenomen dat een boete geen (speciaal of generiek) preventief effect heeft, dan ontvalt de redelijke basis om een boete op te leggen. Leedtoevoeging mag gelet op de doeleinden van de Wta en de rol van de AFM in dat verband niet een doel op zich zijn.

Gelet op de (kwaliteits)acties die KPMG heeft ondernomen, zou een boete bij KPMG in ieder geval niet leiden tot extra bewustzijn dat Wta-compliance een hoog goed is. Dit bewustzijn is immers al tot een maximum verhoogd en door KPMG wordt ook dienovereenkomstig gehandeld. Over de belangenafweging in dit verband heeft de AFM in het onderzoeksrapport en het boetevoornemen nog niets gezegd.

Het doel van generale preventie lijkt ook niet (meer) relevant, omdat de Big 4-accountantsorganisaties al dusdanig op de vingers zijn getikt (onder meer door het generieke rapport van 25 september 2014) dat van boeteoplegging aan KPMG niet als zodanig nog additionele generale preventieve werking mag worden verwacht.

Daar komt bij dat een boete heeft te gelden als een *ultimum remedium*, dat slechts kan worden toegepast als een

lichter (formeel of informeel) instrument niet tot het gewenste resultaat zal leiden. In het rapport ‘Bouwen aan vertrouwen’ wordt dit ook bevestigd¹⁷:

‘Het uitgangspunt van het handhavingsbeleid van de AFM is dat het inzetten van handhavingsinstrumenten als ultimum remedium wordt beschouwd. Die zienswijze is ook te vinden in de parlementaire geschiedenis en in de literatuur: in beginsel wordt de AFM geacht gebruik te maken van minder vergaande bevoegdheden om een accountantsorganisatie aan te sporen om de gewenste maatregelen te treffen.’

Uit niets blijkt echter dat de AFM heeft gezien of andere handhavingsmaatregelen passender waren. Aangezien het de AFM vooral te doen is om te zorgen dat de Big 4-accountantsorganisaties de benodigde verbetermaatregelen voortvarend en doortastend doorvoeren en het doel van de Wta – als gezegd – vooral van preventieve aard is, had (maar dan veel eerder) volstaan kunnen worden met een aanwijzing of eventueel een last onder dwangsom. Dit zeker gelet op de aard van de door de AFM gestelde tekortkoming, een schending van de voortdurende zorgplicht van artikel 14 Wta. In het licht van preventie als toezichtsdoel had het op de weg van de AFM gelegen om KPMG eerst een periode te gunnen om de in de ogen van de AFM noodzakelijke maatregelen door te voeren en zodoende boeteoplegging te voorkomen.

Gelet op waar KPMG nu staat, is een boete vanuit preventief oogpunt zeker niet doelmatig.

4.5 Hoogte eventuele boete

Boeteverlagende omstandigheden

Mocht de AFM van mening zijn dat een boete toch op zijn plaats is, dan meent KPMG dat de hierboven weergegeven feiten en omstandigheden aanleiding zijn voor vergaande matiging van de boete.

Wat betreft de ernst en verwijtbaarheid benadrukt KPMG hierbij dat een beperkt aantal dossiers aan de overtreding ten grondslag ligt, terwijl de AFM in het stelsel van kwaliteitsbeheersing als zodanig geen grond heeft gezien om deze aan de vermeende overtreding ten grondslag te leggen. KPMG wordt dus niet aangewreven dat zij het kernelement van de zorgplicht van artikel 14 Wta niet heeft nageleefd, maar zij wordt afgerekend op tekortkomingen in individuele dossiers. Dat leidt hooguit tot een meer ‘technische’ overtreding van artikel 14 Wta, met sterk verminderde ernst en verwijtbaarheid.

Ook verwijst KPMG specifiek naar de feiten en omstandigheden die zij heeft aangevoerd ten aanzien van opportuniteit van het opleggen van een boete (zie paragraaf 4.4). Mochten die voor de AFM geen aanleiding zijn om af te zien van boeteoplegging, dan zullen die in ieder geval wél aanleiding moeten geven voor een vergaande matiging van het bedrag.

¹⁷ Bouwen aan vertrouwen, Evaluatie van de Wet toezicht accountantsorganisaties (‘Wta’), september 2014, E.V.A. Eijkelenboom en J.B.S. Hijink (kernred.)

Toepasselijk boeteregime

In het boetevoornemen geeft de AFM aan dat per 1 januari 2013 de boetecategorie voor overtreding van artikel 14 Wta is verhoogd van 2 naar 3 (basisbedrag van € 500.000 naar € 2.000.000). In deze zaak betekent dit dat de lagere boetecategorie blijft gelden, omdat de overtreding is aangevangen vóór het moment van de wijziging. Hiervoor zijn verschillende redenen.

In de eerste plaats is toepassing van de lagere boetecategorie in overeenstemming met de overgangsregeling die gold bij de eerdere aanpassing van de boetebedragen, met de invoering van de Wet wijziging boetestelsel financiële wetgeving (de Boetewet) per 1 augustus 2009. Daarin is bepaald dat ter zake van overtredingen die zijn aangevangen voor het tijdstip van inwerkingtreding van de wet het recht zoals dat gold vóór dat tijdstip van toepassing blijft.

Ook vindt dit zijn grondslag in het EVRM en het IVBPR. Artikel 7 lid 1 EVRM luidt:

‘No one shall be held guilty of any criminal offence on account of any act or omission which did not constitute a criminal offence under national or international law at the time when it was committed. Nor shall a heavier penalty be imposed than the one that was applicable at the time the criminal offence was committed.’

En artikel 15 lid 1 IVBPR:

‘No one shall be held guilty of any criminal offence on account of any act or omission which did not constitute a criminal offence, under national or international law, at the time when it was committed. Nor shall a heavier penalty be imposed than the one that was applicable at the time when the criminal offence was committed. If, subsequent to the commission of the offence, provision is made by law for the imposition of a lighter penalty, the offender shall benefit thereby.’

In deze verdragsbepalingen is het beginsel van non-retroactiviteit van strengere strafbepalingen neergelegd. Dit beginsel is ook van toepassing op zogenoemde ‘continuing offences’ (voortdurende overtredingen). Zie ook de annotatie onder de uitspraak van de CRvB van 24 november 2014:

‘Dan het overgangsrecht. Ik weet niet welke juristen op het ministerie van SZW op het idee zijn gekomen om het zwaardere boetestelsel van de Wet aanscherping volledig van toepassing te laten zijn op boetewaardige gedragingen die een aanvang namen voor 1 januari 2013, maar nadien voortduurden en meenden dat de in art. XXV lid 2 Aanscherping opgenomen inkeerregeling genoeg rechtszekerheid zou bieden voor de overtreder, maar duidelijk had toch moeten zijn dat dit overgangsrecht in strijd is met het beginsel van non-retroactiviteit van strengere strafbepalingen (bijv. EHRM 17 september 2009, AB 2010/102 (Scoppola), m.nt. T. Barkhuysen en M.L. van Emmerik en CRvB 6 december 2005, RSV 2006/57, m.nt. R. Stijnen). De CRvB maakt er terecht korte metten mee. Zonneklaar is ook dat dit overgangsrecht in strijd is met art. 5:4 lid 2 Awb, waaraan overigens niet getoetst wordt, want het zal moeilijk zijn om het overgangsrecht van de Wet aanscherping – een *lex specialis* – opzij te zetten op grond van de algemene regeling in de Awb. Gelukkig

kan de bestuursrechter hier putten uit ieder verbindende verdragsbepalingen (art. 7 lid 1 EVRM en art. 15 lid 1 IVBPR).¹⁸

Nu de bevindingen van de AFM zien op de periode van 14 juni 2011 tot en met 10 juni 2013 en de vermeende schending van de zorgplicht van artikel 14 Wta een voortgezette handeling betreft, kan een op te leggen boete slechts worden gebaseerd op boetecategorie 2. Een boete die uitgaat van boetecategorie 3 zal in strijd zijn met het legaliteitsbeginsel en het voornoemde beginsel van non-retroactiviteit van strengere strafbepalingen.

4.6 Geen publicatie boetebesluit

In het boetevoornemen geeft de AFM te kennen dat zij voornemens is om, als een boete wordt opgelegd, het boetebesluit openbaar te maken op grond van artikel 67 Wta. Op grond van het vierde lid blijft openbaarmaking achterwege als die in strijd is of zou kunnen komen met het doel van het door de AFM uit te oefenen toezicht op de naleving van de Wta, maar in het boetevoornemen geeft de AFM als voorlopig oordeel dat van strijd met dit toezichtdoel niet is gebleken. KPMG meent dat dit onjuist is en licht dat hieronder toe.

4.6.1 Geen publicatie – algemeen

Doel toezicht verzet zich tegen publicatie

Het doel van de Wta is het herstel van vertrouwen in de accountant en de door hem ten behoeve van het publiek gegeven verklaringen. Het vormgeven van onafhankelijk publiek toezicht op het handelen van de accountant waarborgt het gedeelde belang dat de samenleving en de beroepsgroep van accountants hebben in een breed gedragen maatschappelijk vertrouwen in de (functie van) de accountant.¹⁹ Het is zonder meer duidelijk dat publicatie van een boetebesluit in het onderhavige geval in strijd is met dit doel. Het bekend maken van een boete zal het vertrouwen in KPMG opnieuw (ná het generieke rapport) fors beschadigen. Dit terwijl KPMG door alle verbetermaatregelen, en de recente bevindingen van de AFM, erop mag rekenen dat de beeldvorming in positieve zin zal veranderen. Als het gaat om vertrouwen, zal KPMG door publicatie van een boetebesluit weer terug in de tijd worden gezet. Voor de AFM dient dit al aanleiding te zijn om af te zien van publicatie.

Publicatie is punitieve sanctie

Als gezegd, wordt KPMG met naam en toenaam genoemd in het op 25 september 2014 met veel publiciteit openbaar gemaakte generieke rapport over de kwaliteit van de accountantscontroles en kwaliteitsbewaking door de Big 4-accountantsorganisaties. Door de publicatie van dit rapport is aan de gebruikers van controleverklaringen al duidelijk gemaakt dat de AFM de normen daadwerkelijk handhaaft en zijn de cliënten en het publiek al gewaarschuwd. Bij de publicatie van een boetebesluit dat ziet op hetzelfde feitencomplex en dezelfde tekortkomingen heeft de AFM daarom geen belang meer. Zou de AFM desondanks tot publicatie overgaan, dan moet dat worden beschouwd als een zelfstandige, punitieve sanctie, naast de opgelegde boete. Immers, preventieve werking zal niet meer uitgaan van de publicatie. Dit alleen dus al niet vanwege het generieke

¹⁸ AB 2015/8 (ECLI:NL:CRVB:2014:3754).

¹⁹ *Kamerstukken II*, 2003-04, 29 658, nr. 3 (MvT), p. 1.

onderzoeksrapport. Bovendien is duidelijk dat KPMG inmiddels haar zaken op orde heeft. Publicatie van de boete zou daarom in strijd komen met artikel 6 EVRM. KPMG zou per saldo driemaal worden gestraft: i) door het generieke rapport, ii) door de boete zelf en iii) door de publicatie van het boetebesluit. Publicatie zou in het onderhavige geval alleen maar gericht kunnen zijn op additionele leedtoevoeging, namelijk het toebrengen van reputatieschade.

Publicatie dient geen redelijk doel meer

Publicatie dient voorts geen redelijk (rechtens te respecteren) doel. De vermeende overtreding heeft al lange tijd geleden plaatsgevonden, publicatie van het generieke rapport heeft in september 2014 plaatsgevonden en inmiddels heeft KPMG haar organisatie dermate aangepast dat thans zeker geen sprake meer is van schending van artikel 14 Wta, hetgeen zijn bevestiging vindt in de resultaten van het Dashboardonderzoek 2015. Onder deze omstandigheden dient publicatie geen redelijk doel, zoals ook uit de jurisprudentie blijkt²⁰:

‘De rechtbank neemt hierbij in aanmerking dat, anders dan het geval was in de uitspraak van de rechtbank van 22 juli 2010 (LJN BN2146), de overschrijding van de redelijke termijn niet zozeer is toe te rekenen aan de beroepsfase, maar aan de trage besluitvorming door AFM. AFM heeft eerst meer dan een jaar na de vergunningverlening een bestuurlijke boete opgelegd aan [A BV], terwijl zij ten tijde van de vergunningverlening reeds op de hoogte was van de bemiddelingsactiviteiten van [A BV] voordien. Dit tijdsverloop tezamen met de vergunningverlening maakt dat niet langer ingezien kan worden dat openbaarmaking van de door de rechtbank gematigde boete, gelet op het slotgedeelte van artikel 1:98 van de Wft, nog langer een redelijk doel dient.’ (onderstreping KPMG)

Hoewel deze kwestie zag op de publicatie van een onherroepelijke boete, is deze uitspraak ook hier van belang. Dezelfde elementen zijn namelijk aanwezig, waaronder het feit dat eerdere publicatie al heeft plaatsgevonden, in de vorm van het generieke rapport. Zeker nu KPMG compliant is met de Wta, dient publicatie (in welke vorm dan ook) geen redelijk doel meer en moet om die reden achterwege te blijven.

Richtlijn wettelijke controles jaarrekeningen en huidige Wft-regime

Ook dient de AFM rekening te houden met de (nog niet geïmplementeerde) Richtlijn wettelijke controles jaarrekeningen.²¹ Daarin is bepaald dat sancties zonder vermelding van namen bekend worden gemaakt in overeenstemming met het nationale recht, indien de bekendmaking de betrokken instellingen of personen onevenredige schade zou berokkenen.²² In het wetsvoorstel ter implementatie van de Richtlijn wordt deze bepaling in de Wta verwerkt overeenkomstig het huidige Wft-publicatieregime, dat wil zeggen dat de openbaarmaking in zodanige vorm geschiedt dat het besluit niet herleidbaar is tot afzonderlijke personen, (onder meer) indien voorafgaand aan de openbaarmaking door de AFM kan worden vastgesteld dat bij volledige openbaarmaking de ‘*betrokken partijen in onevenredige mate schade zou worden berokkend*’. Hoewel de Richtlijn nog niet is geïmplementeerd, dient de AFM de huidige wetgeving richtlijnconform uit te leggen. Een uitleg die

²⁰ Rechtbank Rotterdam, 24 maart 2011, JOR 2011/153.

²¹ Richtlijn 2014/56/EU.

²² Artikel 30 quater lid 2.

bovendien past bij het al bestaande Wft-publicatieregime (neergelegd in artikel 1:97 Wft).

Bij een eventuele publicatie van het boetebesluit is kortom terughoudendheid geboden, in het licht van het huidige artikel 67, vierde lid, Wta, de Richtlijn wettelijke controles jaarrekeningen en het maatschappelijk belang van behoud van effectief toezicht. Dit brengt met zich dat bij het besluit om al dan niet tot publicatie over te gaan wel degelijk – naar de huidige rechtsopvattingen – een belangenafweging op zijn plaats is, waarbij vooral ook acht moet worden geslagen op de proportionaliteit. Zoals uit het voorgaande volgt, moet die belangenafweging leiden tot het afzien van publicatie.

4.6.2 Geen publicatie – de dossiers [H] en [I] in het bijzonder

Mocht het boetebesluit niettemin worden gepubliceerd, dan verzet KPMG zich in het bijzonder tegen het opnemen van de dossiers [H] en [I] in de openbare versie van het besluit. In dit verband benadrukt KPMG nogmaals dat in beide dossiers geen sprake is van enige (ernstige) tekortkoming en dat ook overigens een boete terzake van die dossiers niet aan orde kan zijn, gelet op de in paragraaf 4.2 weergegeven omstandigheden (dossiers ten onrechte aan rapport toegevoegd, [REDACTED], tijdsverloop). Ten aanzien van [REDACTED] en het tijdsverloop brengt KPMG specifiek nog het volgende naar voren.

[REDACTED]

[REDACTED]

Tijdsverloop

[REDACTED]. Waarbij ook – het zij nogmaals gezegd – van belang is dat het de anderhalf jaar

voorafgaand aan het boetevoornemen volledig stil geweest van de zijde van de AFM voor wat betreft [H] en [I]. Zoveel jaar na dato en na zo lange tijd van radiostilte, kan de AFM niet ineens een boete publiceren waarin uitgebreid op deze dossiers wordt ingegaan. Dat is niet zorgvuldig en niet proportioneel. Een dergelijke publicatie zou KPMG daarnaast weer een aantal jaar terug in de tijd plaatsen, daar waar KPMG nu juist (erkend door de AFM) kwaliteitsprogramma's heeft opgezet en uitgevoerd en daarmee 'op de goede weg is'. Het maatschappelijk verkeer wordt op het verkeerde been gezet indien de suggestie wordt gewekt dat dit anders zou zijn.

4.7 Schonen van openbare versie boetebesluit

Ten onrechte laat de AFM zich in het boetevoornemen niet uit over de vraag op welke wijze het eventuele boetebesluit, indien dat wordt gepubliceerd, zal worden gepubliceerd. Om die reden is het voor KPMG niet mogelijk om in dit opzicht op concrete punten haar zienswijze te geven, [REDACTED]. Voor zover er al een boetebesluit wordt gepubliceerd, zal KPMG daartoe nog in de gelegenheid te worden gesteld. In meer algemene zin stelt KPMG op voorhand alvast dat het eventueel gepubliceerde boetebesluit in ieder geval geschoond dient te worden van vertrouwelijke, concurrentie- en privacygevoelige informatie. [REDACTED]. Ook zal het gepubliceerde boetebesluit niet herleidbaar mogen zijn naar individuele externe accountants of andere natuurlijke personen. [REDACTED].

5. Beoordeling AFM wettelijke controles regulier onderzoek

In het kader van haar reguliere onderzoek heeft de AFM tien door KPMG uitgevoerde wettelijke controles beoordeeld. De AFM heeft per controle beoordeeld in hoeverre de betrokken externe accountants bij het verrichten van de wettelijke controles hebben voldaan aan de regels ter zake van vakbekwaamheid. Het onderzoek heeft zich steeds gericht op enkele materiële onderdelen van de controle, de zogenaamde focusgebieden. Dit betekent dat het onderzoek betrekking had op de controle van enkele posten die naar aard of omvang van materieel belang waren voor het beeld van de jaarrekening als geheel van de betreffende controlecliënt.

Bij zeven van de tien onderzochte wettelijke controles was sprake van dusdanig ernstige tekortkomingen dat de externe accountant op basis van de verkregen controle-informatie niet tot het afgeven van zijn controleverklaring had mogen overgaan. Waaruit de tekortkomingen bestonden, wordt in dit hoofdstuk per wettelijke controle behandeld.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

27 van 273

5.1 [A]

Statutaire naam	[A]
Boekjaar	2012
Externe accountant	
Datum controleverklaring	
Strekking controleverklaring	Goedkeurend
OKB	Ja
Intern kwaliteitsonderzoek	Ja
Activiteiten	
Verslaggevingsgrondslag	IFRS-EU geconsolideerd met Titel 9 Boek 2 BW enkelvoudig
Kerncijfers	
1. Balanstotaal	1. €
2. Omzet	2. €
3. Resultaat na belastingen	3. €
Materialiteit	€

5.1.1 Samenvatting

De externe accountant heeft bij de wettelijke controle van [A] over 2012 onvoldoende werkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de volledigheid van de omzet en de juistheid en volledigheid van de bijzondere waardevermindering van de goodwill (COS 500.6). Deze posten zijn van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel.

De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden verricht die hem voldoende en geschikte controle-informatie hebben verschaft over de door [A] opgestelde twee goederenbewegingen van onder meer , terwijl die relevant zijn voor het vaststellen van de volledigheid van de omzet van [A]. Bovendien heeft de externe accountant zijn cijferanalyse met onvoldoende diepgang uitgevoerd. Hij heeft zich gebaseerd op verwachtingen die ontleend zijn aan de [Database], terwijl hij de betrouwbaarheid van de gegevens in deze database niet heeft vastgesteld. Hij heeft geen aanvullende werkzaamheden uitgevoerd om de juistheid van de gehanteerde prijzen en kortingen vast te stellen en heeft geen drempelbedrag bepaald voor zijn cijferanalyse, waarboven verschillen nader onderzoek zouden behoeven. Ten slotte heeft hij bijzonderheden die blijken uit de cijferanalyse niet nader onderzocht (COS 520.7). De cijferanalyse is aldus niet verricht in overeenstemming met de vereisten van COS 520.

Voorts heeft de externe accountant nagelaten voldoende controle-informatie te verkrijgen over de bijzondere waardevermindering van de goodwill van [A]. Met de uitgevoerde gegevensgerichte werkzaamheden heeft hij niet de redelijkheid van de veronderstellingen die ten grondslag liggen aan de berekening van de door [A] bepaalde bijzondere waardevermindering van de goodwill, kunnen vaststellen. Hij heeft bijvoorbeeld niet de

totstandkoming van het budget beoordeeld en niet de inschattingen over opbrengsten en kosten getoetst aan marktontwikkelingen en de werkelijke cijfers.

De externe accountant heeft aldus nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen. Hij was derhalve niet in staat om uit de verkregen controle-informatie redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kon baseren. Daarmee heeft hij in strijd gehandeld met hetgeen COS 200.17 voorschrijft. Hierdoor heeft de externe accountant geen redelijke mate van zekerheid verkregen dat de financiële overzichten als geheel geen afwijking van materieel belang bevatten die het gevolg is van fraude of fouten, op basis waarvan hij kan vaststellen dat de financiële overzichten in alle van materieel belang zijnde opzichten zijn opgesteld in overeenstemming met de regels voor financiële verslaggeving (COS 200.11). Desalniettemin heeft de externe accountant een goedkeurende controleverklaring bij de jaarrekening afgegeven. Dit betekent dat de externe accountant een goedkeurende controleverklaring in het maatschappelijk verkeer heeft gebracht, zonder dat daaraan de vereiste controlewerkzaamheden zijn vooraf gegaan.

De externe accountant heeft aldus bij de wettelijke controle van [A] over 2012 in strijd gehandeld met COS 200.17 en COS 500.6, waarbij hij tevens het bepaalde in COS 520.5 en COS 520.7 niet in acht heeft genomen. De geconstateerde tekortkomingen brengen tevens mee dat de externe accountant in strijd heeft gehandeld met de fundamentele beginselen van deskundigheid en zorgvuldigheid, alsmede van professioneel gedrag, zoals neergelegd in artikel A-100.4 VGC en verder uitgewerkt in de artikelen A-130 en A-150 VGC.

5.1.2 De volledigheid van de omzet

5.1.2.1 Norm

COS 200.17 luidt: ‘Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.’

COS 500.6 luidt: ‘De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.’

COS 520.5 luidt: ‘Bij het opzetten en uitvoeren van gegevensgerichte cijferanalyses, hetzij alleen dan wel in combinatie met detailcontroles als gegevensgerichte werkzaamheden overeenkomstig Standaard 330, dient de accountant:

- a. De geschiktheid van bepaalde gegevensgerichte cijferanalyses voor gegeven beweringen te bepalen, rekening houdend met de ingeschatte risico's van een afwijking van materieel belang en met detailcontroles, voor zover aanwezig, voor deze beweringen;
- b. De betrouwbaarheid van gegevens op basis waarvan de verwachting van de accountant ten aanzien van vastgelegde bedragen of ratio's wordt ontwikkeld, te evalueren, rekening houdend met de bron,

de vergelijkbaarheid en de aard en relevantie van de beschikbare informatie, alsmede met interne beheersingsmaatregelen met betrekking tot het opstellen daarvan;

- c. Een verwachting van vastgelegde bedragen of ratio's te ontwikkelen, alsmede te evalueren of de verwachting voldoende precies is om een afwijking te onderkennen die, individueel of wanneer geaggregeerd met andere afwijkingen, er de oorzaak van kan zijn dat de financiële overzichten een van materieel belang zijnde afwijking bevatten;
- d. De omvang van een eventueel verschil tussen de vastgelegde bedragen en de verwachte waarde te bepalen dat aanvaardbaar is zonder verder onderzoek zoals vereist op grond van alinea 7.'

COS 520.7 luidt: 'Indien cijferanalyses die zijn uitgevoerd overeenkomstig deze Standaard fluctuaties of relaties aan het licht brengen die inconsistent zijn met andere relevante informatie of waarvan het verschil met verwachte waarden een significant bedrag vormt, dient de accountant deze verschillen te onderzoeken door:

- a. Het verzoeken om inlichtingen bij het management en het verkrijgen van geschikte controle-informatie die relevant is voor de antwoorden van het management; en
- b. Het uitvoeren van andere controlewerkzaamheden voor zover noodzakelijk in de omstandigheden.'

5.1.2.2 Feiten onderzoeksrapport

Algemeen

- a. [REDACTED]
- b. Ten behoeve van [REDACTED] maakt [A] gebruik van [REDACTED], te weten een eenmalig te gebruiken [REDACTED], bestaande uit een '[product A]' voor [REDACTED] en indien van toepassing twee '[product B]' voor het [REDACTED]
- c. [A] gebruikt de '[Database]' voor de registratie van gegevens van [REDACTED], klanten en voor de facturatie. Klanten van [A] betalen voorafgaand [REDACTED].
- d. De omzet van [A] bedraagt € [REDACTED] en is hiermee van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel. De externe accountant heeft een significant risico geïdentificeerd voor de volledigheid van de omzet:

[REDACTED]

Planning

- e. De externe accountant heeft in eerste instantie gepland de volledigheid van de omzet systeemgericht te controleren. Daarvoor heeft hij gebruik gemaakt van KPMG IT Audit. KPMG IT Audit heeft echter geconstateerd dat de IT General Controls en application controls binnen [A] niet aan de minimumvoorwaarden voldoen. Om die reden heeft de externe accountant aangegeven niet op de effectieve werking van deze interne beheersingmaatregelen te kunnen steunen.

‘The General IT Controls and the application controls for the [Database] are not up to the minimum standards. As such within the audit we cannot rely on General IT controls and Application controls to ensure reliability of the output of the system. As such additional substantive procedures have to be performed.’

- f. De externe accountant heeft daarop besloten tot een primair gegevensgerichte controle-aanpak.

Gegegevensgerichte werkzaamheden

- g. De externe accountant heeft gegevensgerichte werkzaamheden gepland bestaande uit:
1. Het beoordelen van de door [A] opgestelde ondersteunende goederenbeweging van de [product A] en [product B];
 2. Een gegevensgerichte cijferanalyse.

Ad 1 ‘Goederenbeweging’

- h. De externe accountant heeft de door [A] opgestelde goederenbeweging van de [product A] en de door [A] opgestelde goederenbeweging van de [product B] beoordeeld.
- i. Volgens de externe accountant worden [REDACTED], één [product A] en indien van toepassing bij [REDACTED] twee [product B] gebruikt. Zowel [product A] als [product B] zijn niet herbruikbaar. [REDACTED]
- j. De beoordeelde twee goederenbewegingen (goederenbeweging [product A] en goederenbeweging [product B]) bevatten een verwachte hoeveelheid [REDACTED] op basis van de [product A] en een verwachte hoeveelheid [REDACTED] op basis van de [product B] gebaseerd op de beginvoorraad, de ingekochte aantallen en de eindvoorraad.
- k. De beginvoorraad en de eindvoorraad controleert de externe accountant door het bijwonen van inventarisaties. Hij controleert de inkopen door middel van een aansluiting met de onderliggende facturen, waarop de aantallen geleverde [product A] en [product B] zijn vermeld. De verwachte hoeveelheid [REDACTED] worden vervolgens vergeleken met de werkelijke hoeveelheid [REDACTED] volgens de ‘[Database]’.
- l. Uit de opgestelde goederenbeweging [product A] blijkt een verwacht verbruik van 18.206 [product A]. Dit betekent dat de externe accountant een hoeveelheid van 18.206 [REDACTED]

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

31 van 273

verwacht (soll). De externe accountant heeft deze verwachte hoeveelheid [REDACTED] vergeleken met de werkelijke hoeveelheid [REDACTED] volgens de '[Database]' (ist) en daarbij een verschil geconstateerd van meer dan 3.500 [REDACTED] (werkelijke hoeveelheid [REDACTED] hoger).

- m. De externe accountant legt vast dat 3.471 [REDACTED] volgens de '[Database]' zouden zijn afgenomen op een andere dan de centrale vestiging en de voorraad en inkopen van deze andere vestiging niet in de verbandscontrole zijn betrokken.
- n. Uit de goederenbeweging [product B] blijkt dat 11.150 [REDACTED] van [REDACTED] worden verwacht op basis van het berekende aantal verbruikte [product B] (soll). De externe accountant heeft deze verwachte hoeveelheid [REDACTED] vergeleken met de werkelijke hoeveelheid [REDACTED] volgens de '[Database]' (ist) en daarbij een verschil geconstateerd van meer dan 2.750 [REDACTED] (werkelijke hoeveelheid [REDACTED] hoger). Daarbij is uitgegaan van de veronderstelling dat per [REDACTED] twee [product B] worden opgeslagen en de veronderstelling dat 10% van de ingekochte [product B] wordt gebruikt voor testen en niet voor daadwerkelijke [REDACTED]. De externe accountant heeft het verschil verklaard doordat 2.600 [REDACTED] volgens de '[Database]' zouden zijn afgenomen op een andere dan de centrale vestiging en de voorraad en inkopen van deze andere vestiging niet in deze verbandscontrole zijn betrokken. Het verschil van 150 stuks dat daarna overblijft, acht de externe accountant niet materieel, mede gezien de veronderstelde norm van testverbruik van 10%.
- o. De externe accountant heeft nagelaten controlewerkzaamheden te verrichten op:
- i. De verstoringen in de goederenbeweging. De externe accountant heeft de verschillen tussen soll en ist voor zowel [product A] als [product B] verklaard met gegevens over het verbruik op andere vestigingen, die zijn ontleend aan de '[Database]'. De externe accountant heeft geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de betrouwbaarheid van de gegevens in de '[Database]'. De externe accountant concludeert namelijk dat hij niet kan steunen op de effectieve werking van de IT General Controls en de application controls in de '[Database]' om de betrouwbaarheid van de gegevens in deze database vast te stellen (zie feit e). De externe accountant heeft geen aanvullende werkzaamheden uitgevoerd om de juistheid en volledigheid van de gegevens van de andere vestigingen vast te stellen.
 - ii. De intern gehanteerde norm voor het verbruik van de [product A] en [product B]. De externe accountant heeft de aanvaardbaarheid van de intern gehanteerde norm die [A] in de goederenbeweging hanteert, niet beoordeeld. Dit betreft onder andere de gehanteerde norm van 10% verbruik [product B] voor testen en de veronderstelling dat per [REDACTED] [REDACTED] twee [product B] worden opgeslagen.
 - iii. Volledigheid van de inkopen. De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden uitgevoerd voor de controle van de volledigheid van de inkopen. Hij heeft namelijk volstaan met het aansluiten van de volgens de goederenbeweging ingekochte aantallen met de aantallen van de inkoopfacturen. De externe accountant heeft op deze wijze alleen de juistheid en niet de volledigheid van de inkopen [product A] en [product B] vastgesteld. Zo heeft hij bijvoorbeeld niet vastgesteld of

inkopen in functiescheiding (tussen bijvoorbeeld aangaan verplichting, magazijnontvangst en registratie) worden geadministreerd en dus volledig zijn en of er meer facturen van de betreffende leveranciers zijn ontvangen.

Ad 2 'Gegevensgerichte cijferanalyse'

- p. Als onderdeel van de gegevensgerichte werkzaamheden heeft de externe accountant een gegevensgerichte cijferanalyse uitgevoerd. Hierbij vergelijkt hij de omzet per land over 2012 met de omzet per land over 2011 en 2010. Ook vergelijkt hij het aantal '[REDACTED]' en de standaardprijs per '[REDACTED]' per land over 2012 met de betreffende aantallen en prijzen per land over 2011 en 2010. De externe accountant heeft de omzetgegevens, aantallen '[REDACTED]' en de prijzen per '[REDACTED]' ontleend aan de '[Database]'. Hij heeft de in de cijferanalyse weergegeven omzet over 2012 in totaal aangesloten op de financiële administratie.
- q. De externe accountant heeft om de volgende redenen uit deze uitgevoerde controlewerkzaamheden geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de volledigheid van de omzet:
- i. De externe accountant gebruikt de omzet per land, de aantallen '[REDACTED]' per land en de prijs per '[REDACTED]' per land over 2011 en 2010 als verwachting waarmee hij 2012 vergelijkt bij de gegevensgerichte cijferanalyse. De externe accountant ontleent deze verwachting aan de '[Database]'. De externe accountant heeft echter geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de betrouwbaarheid van de gegevens in de '[Database]'. De externe accountant concludeert namelijk dat hij niet kan steunen op de effectieve werking van de IT General Controls en de application controls in de '[Database]' om de betrouwbaarheid van de gegevens in deze database vast te stellen (zie feit e). De externe accountant heeft geen andere controlewerkzaamheden verricht om de betrouwbaarheid van de als verwachting gehanteerde gegevens vast te stellen. Zo heeft de externe accountant bijvoorbeeld de omzet 2011 en 2010 niet aangesloten op de gecontroleerde jaarrekening 2011.
 - ii. De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden verricht om vast te stellen dat de in de cijferanalyse weergegeven standaardprijzen over 2012 daadwerkelijk worden gehanteerd bij verkoop en of kortingen worden verstrekt. Zo heeft hij geen aanvullende werkzaamheden uitgevoerd om de juistheid van de gehanteerde prijzen en kortingen vast te kunnen stellen, bijvoorbeeld door het aansluiten op verkoopprijslijsten.
 - iii. De externe accountant heeft geen drempelbedrag voor zijn cijferanalyse bepaald waarboven verschillen nader onderzoek behoeven.
 - iv. De externe accountant heeft bijzonderheden die blijken uit de cijferanalyse, zoals een prijsdaling van '[REDACTED]' van 80% in een bepaald land, niet nader onderzocht.
- Uit de cijferanalyse blijken meerdere bijzonderheden, die niet nader onderzocht zijn door de externe accountant, zoals:
- Prijs per [REDACTED] -24%
 - Prijs [REDACTED] -80%
 - Prijs [REDACTED] +28%.

5.1.2.3 Analyse

De externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen bij de jaarrekening van [A] over 2012 om het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, waardoor de externe accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren (COS 200.17). Met de door de externe accountant opgezette en uitgevoerde controlewerkzaamheden heeft hij geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de volledigheid van de omzet (COS 500.6).

De omzet van [A] bedraagt € ██████████ en is van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel. De materialiteit is door de externe accountant vastgesteld op € ██████████. De externe accountant heeft dat onderkend en heeft een significant risico geïdentificeerd voor de volledigheid van de omzet (feit d). De externe accountant heeft besloten tot een primair gegevensgerichte controle-aanpak. De reden daarvoor is dat hij heeft geconcludeerd dat de betrouwbaarheid van de gegevens in de '[Database]' niet is gewaarborgd en dat hij niet de effectieve werking van geautomatiseerde interne beheersingsmaatregelen in de '[Database]' heeft kunnen vaststellen.

De externe accountant heeft gegevensgerichte controlewerkzaamheden gepland bestaande uit het beoordelen van de door [A] opgestelde ondersteunende goederenbeweging en het verrichten van een gegevensgerichte cijferanalyse. Met deze werkzaamheden heeft hij echter geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de volledigheid van de omzet. Daartoe dient het volgende.

Goederenbeweging (feit h t/m o)

Voor het ██████████ maakt [A] gebruik van een eenmalig te gebruiken ██████████, bestaande uit een [product A]. In geval van de ██████████ van ██████████ maakt [A] gebruik van twee [product B]. [A] heeft ten aanzien van de [product A] en de [product B] een ondersteunende goederenbeweging opgesteld, waarmee de verwachte hoeveelheid ██████████ aan de hand van de [product A] en [product B] worden vastgesteld. De externe accountant heeft zowel ten aanzien van de [product A] als de [product B] de door [A] opgestelde goederenbeweging in hoeveelheden beoordeeld. De externe accountant heeft de verwachte hoeveelheid ██████████ volgens de goederenbeweging (sollpositie) vergeleken met het werkelijke hoeveelheden ██████████ volgens de '[Database]' (ist-positie). Zowel voor de verwachte hoeveelheid ██████████ vanuit de [product A] als vanuit de [product B] heeft de externe accountant aanzienlijke verschillen geconstateerd tussen de verwachte hoeveelheid ██████████ (soll) en de werkelijke hoeveelheid ██████████ (ist) en zouden de werkelijke hoeveelheden ██████████ hoger zijn. De externe accountant heeft deze verschillen verklaard doordat ██████████ zouden zijn afgenomen op andere vestigingen dan de centrale vestiging en de voorraad en inkopen van deze vestigingen niet in de verbandscontrole zouden zijn betrokken.

In de eerste plaats is deze verklaring ontoereikend omdat de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie heeft verkregen over de betrouwbaarheid van de gegevens in de '[Database]'. De externe accountant concludeert namelijk dat hij niet kan steunen op de effectieve werking van de IT General Controls en de application controls in de '[Database]' om de betrouwbaarheid van de gegevens in deze database vast te stellen (zie feit e en feit o, sub i). De externe accountant heeft echter ook geen andere controlewerkzaamheden verricht

om de betrouwbaarheid van de gegevens in de '[Database]' vast te stellen. Zodoende heeft de externe accountant geen controle-informatie verkregen over de betrouwbaarheid van het verbruik op de andere vestigingen en of dit verbruik daadwerkelijk het verschil verklaart.

In de tweede plaats heeft de externe accountant de aanvaardbaarheid van belangrijke veronderstellingen van [A] die in de goederenbeweging worden gehanteerd niet beoordeeld. Als uitgangspunt hanteert [A] de veronderstelling dat per █████ van █████ twee [product B] worden opgeslagen en de veronderstelling dat 10% van de ingekochte [product B] wordt gebruikt voor testen en niet voor █████. Ten aanzien van deze veronderstellingen, die van invloed zijn op de hoeveelheden die uit de goederenbeweging naar voren komen, heeft de externe accountant geen controlewerkzaamheden verricht. KPMG heeft ten aanzien van deze bevinding geen reactie gegeven (zie feit o, sub ii).

In de derde plaats heeft de externe accountant geen controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van de volledigheid van de inkopen. De verwachte aantallen in de goederenbewegingen worden onder andere gebaseerd op de ingekochte aantallen. De externe accountant heeft de ingekochte aantallen alleen gecontroleerd door een aansluiting te maken met de inkoopfacturen waarop de aantallen geleverde [product A] en [product B] zijn vermeld. Daarmee heeft hij mogelijk de juistheid van de inkopen [product A] en [product B] vastgesteld, maar niet de volledigheid van de inkopen. Hij heeft bijvoorbeeld nagelaten vast te stellen of inkopen in functiescheiding (tussen bijvoorbeeld aangaan verplichting, magazijnontvangst en registratie) tot stand komen en dus volledig zijn geadministreerd en of er meer facturen van de betreffende leverancier zijn ontvangen (zie feit o, sub iii).

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

Ten eerste wijst KPMG erop dat bij [A] uitsluitend █████ (██████) in opslag worden genomen en nauwelijks █████ worden afgevoerd. De goederenbeweging [product A] is volgens KPMG slechts ondersteunend aan de controle van de volledigheid van de omzet. Omdat in de '[Database]' uitsluitend bij-mutaties worden verwerkt, reduceert dit het risico op een onjuistheid in de '[Database]' aanmerkelijk.

Ten tweede stelt KPMG (samengevat) dat het verschil tussen verwachte en werkelijke hoeveelheden █████ op basis van de goederenbeweging [product A] wordt verklaard door verbruik door landen waarvan de omzet niet tot [A] behoort. Dit verklaart voor een hoeveelheid van 1.777 █████ het verschil.

Ten derde stelt KPMG dat de externe accountant voor de volledigheid van de inkopen heeft gesteund op i) systeemgerichte werkzaamheden inzake het inkoopproces en ii) gegevensgerichte werkzaamheden zoals cut-off testing en voortgezette controle op de schulden. Daarnaast is volgens KPMG van belang dat [A] gebruik maakt van één leverancier en de externe accountant de periodiciteit van de ontvangen facturen heeft beoordeeld. Wel herkent KPMG dat een aantal overwegingen waarom het risico op een materiële onjuistheid gering is, duidelijker had kunnen worden gedocumenteerd.

Reactie AFM

De stelling van KPMG dat uitsluitend bij-mutaties in de '[Database]' worden verwerkt en dat dit het risico op onjuistheden aanmerkelijk reduceert, is niet onderbouwd. Uit de zienswijze van KPMG blijkt dat mutaties plaatsvinden in de '[Database]', hetgeen juist tot het gevolg heeft dat er wel een risico op onjuistheden en onvolledigheid is. Zonder onderbouwing kan niet worden aangenomen dat het risico lager is wanneer enkel sprake is van bij-mutaties. Een dergelijke aanname van KPMG kan zonder onderbouwing niet als uitgangspunt voor de verdere controle gelden. Hoe dan ook gaat KPMG hiermee voorbij aan de verschillen die zijn geconstateerd tussen de ist- en soll-positie van de omzet. Nu uit die vergelijking blijkt dat de werkelijke hoeveelheden ██████ fors hoger zijn dan de verwachte, had de externe accountant moeten nagaan of de verantwoorde omzet niet te hoog is vastgesteld, omdat ook sprake kan zijn van een onjuist (te hoge) verantwoorde omzet.

De externe accountant heeft dan ook onvoldoende controlewerkzaamheden verricht om af te kunnen gaan op de gegevens over de werkelijke hoeveelheden ██████, die afkomstig zijn uit de '[Database]'. Deze gegevens hebben gediend ter vergelijking met de verwachte hoeveelheden volgens de goederenbeweging. Dat maakt ook dat de verklaring die de externe accountant voor het verschil in verwachte en werkelijke hoeveelheden ██████ op basis van de goederenbewegingen [product B] en [product A] heeft gegeven, te weten dat dit zou komen door ██████ op een andere dan de centrale vestiging waarvan de voorraad en inkopen niet in de verbandscontrole zouden zijn betrokken, onvoldoende is onderbouwd. De externe accountant heeft ten aanzien van deze verklaring geen controlewerkzaamheden verricht.

Ook de tweede stelling van KPMG is niet onderbouwd. Uit het controledossier of de zienswijze blijkt namelijk niet dat het verschil tussen verwachte en verbruikte hoeveelheden ██████ op basis van de goederenbeweging [product A] wordt verklaard door ██████ in landen waarvan de omzet niet tot [A] behoort. In het controledossier is niet vastgelegd dat dit (gedeeltelijk) het verschil tussen de soll- en ist-positie verklaart. Ook blijkt uit het controledossier en de zienswijze niet of en welke werkzaamheden ten aanzien hiervan zijn verricht. Bovendien laat dit een verschil van $3.500 \text{ minus } 1.777 = 1.723$ ██████ onverklaard. De stellingen van KPMG doen dan ook niet aan de bevinding af.

Bij haar derde stelling verwijst KPMG naar systeemgerichte werkzaamheden die zijn uitgevoerd en waar de externe accountant op steunt voor de volledigheid van de inkopen. In de reactie wordt niet verwezen naar gerelateerde dossierstukken. In het controledossier zijn uitsluitend twee controls die zien op de inkopen gedefinieerd die zijn getest op effectieve werking, te weten: *Autorization of payments* en *All invoices are authorized*. Uit de vastleggingen van deze testwerkzaamheden blijkt dat vanuit de geboekte inkopen 25 facturen zijn geselecteerd. Hiervan is vastgesteld dat deze zijn geautoriseerd en of de bijbehorende betaallijst is geautoriseerd. Buiten het feit dat niet blijkt wat de autoriserende personen feitelijk hebben gecontroleerd middels hun aftekening, zegt deze test niets over de volledigheid van de inkopen. Met een selectie vanuit de geboekte inkopen kan niet de volledigheid worden vastgesteld. De interne beheersing van het inkoopproces zelf voorafgaande aan het betalingsproces is niet getest. Zo blijkt bijvoorbeeld niet dat de externe accountant heeft vastgesteld of de inkopen in functiescheiding tot stand zijn gekomen.

De door KPMG genoemde gegevensgerichte werkzaamheden zoals cut-off testing en voortgezette controle op de schulden geven op zichzelf geen voldoende controle-informatie over de volledigheid van de inkopen door het jaar heen. Deze werkzaamheden betreffen slechts een beperkt deel van het boekjaar. Zonder controle op de werking van de interne beheersing van de inkopen heeft de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie kunnen verkrijgen over de volledigheid van de inkopen.

Dat [A] gebruik maakt van één leverancier geeft geen waarborg dat de inkopen volledig zijn verantwoord. Zoals aangegeven heeft de externe accountant niet vastgesteld of er meer facturen van de betreffende leveranciers zijn ontvangen. Hiervoor maakt het niet uit of het één of meerdere leveranciers betreft. KPMG stelt voorts dat de externe accountant de periodiciteit van de ontvangen facturen heeft beoordeeld. Dit blijkt niet uit het controledossier, noch uit de zienswijze.

De externe accountant heeft ten aanzien van de goederenbeweging onvoldoende controlewerkzaamheden verricht.

Gegevensgerichte cijferanalyse (feit p en q)

De externe accountant heeft geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de volledigheid van de omzet middels het verrichten van de gegevensgerichte cijferanalyse.

Ten eerste heeft de externe accountant nagelaten de betrouwbaarheid van de als verwachting gehanteerde gegevens vast te stellen. De externe accountant gebruikt de omzet per land, de aantallen [REDACTED] per land en de prijs per [REDACTED] per land over 2011 en 2010 als verwachting waarmee hij 2012 vergelijkt bij de gegevensgerichte cijferanalyse. De externe accountant ontleent deze verwachting aan de '[Database]'. De externe accountant heeft echter geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de betrouwbaarheid van de gegevens in de '[Database]'. De externe accountant concludeert namelijk dat hij niet kan steunen op de effectieve werking van de IT General Controls en de application controls in de '[Database]' om de betrouwbaarheid van de gegevens in deze database vast te stellen. De externe accountant heeft geen andere controlewerkzaamheden verricht om de betrouwbaarheid van de als verwachting gehanteerde gegevens vast te stellen. Zo heeft de externe accountant bijvoorbeeld de omzet 2011 en 2010 niet aangesloten op de gecontroleerde jaarrekening 2011. De externe accountant heeft aldus zijn cijferanalyse niet uitgevoerd in overeenstemming met COS 520.5 sub b.

Ten tweede heeft de externe accountant geen controlewerkzaamheden verricht om vast te stellen dat de in de cijferanalyse weergegeven standaardprijzen over 2012 daadwerkelijk worden gehanteerd bij verkoop en of kortingen worden verstrekt (COS 520.5 sub b). Zo heeft hij geen aanvullende werkzaamheden uitgevoerd om de juistheid van de gehanteerde prijzen en kortingen vast te kunnen stellen, bijvoorbeeld door het aansluiten op verkoopprijslijsten.

Ten derde heeft de externe accountant geen drempelbedrag vastgesteld waarboven verschillen nader onderzoek behoeven (COS 520.5 sub d) en ten slotte heeft hij bijzonderheden die blijken uit de cijferanalyse niet nader onderzocht (COS 520.7).

Ook anderszins heeft de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen. Zodoende heeft de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over zowel de hoeveelheidscomponent van de omzet (aantal ██████████) als de prijscomponent. Ten aanzien van de prijscomponent heeft de externe accountant alleen de gegevensgerichte cijferanalyse verricht, maar is dit onvoldoende. De externe accountant heeft in het geheel geen werkzaamheden verricht om de verantwoorde prijzen aan te sluiten met bijvoorbeeld contracten en prijslijsten.

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

De door de AFM als zodanig aangeduide gegevensgerichte cijferanalyse is een richtinggevende cijferbeoordeling die uiteindelijk geen controle-informatie oplevert, maar richting geeft aan de controle. De cijferanalyse dient dan ook niet geïnterpreteerd te worden als een ‘substantive analytical procedure’, zodat de externe accountant terecht geen aanvullende werkzaamheden heeft verricht ten aanzien van de juistheid van de gehanteerde prijzen en terecht geen drempelbedrag heeft bepaald in het kader van de cijferanalyse. Voor wat betreft de prijsdaling heeft de externe accountant gezien het geringe bedrag geen nader onderzoek uitgevoerd.

Reactie AFM

Uit het controledossier en de toelichting van de externe accountant tijdens het onderzoek van de AFM blijkt evident dat de externe accountant heeft bedoeld de cijferanalyse als gegevensgerichte controle uit te voeren. KPMG neemt in haar zienswijze een ander standpunt in. Dit standpunt houdt in dat de cijferanalyse geen controle-informatie heeft opgeleverd. Nu de externe accountant geen gegevensgerichte cijferanalyse heeft uitgevoerd en dus met deze cijferanalyse geen controle-informatie is verkregen, hebben de gegevensgerichte werkzaamheden de facto alleen bestaan uit de (onvoldoende) beoordeling van de ondersteunende goederenbeweging ter verkrijging van controle-informatie over de hoeveelheidscomponent. Deze werkzaamheden zijn zoals toegelicht onvoldoende om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de volledigheid van de omzet.

De zienswijze van KPMG doet aan de bevindingen van de AFM dus niet af.

5.1.3 De juistheid en volledigheid van de bijzondere waardevermindering van de goodwill

5.1.3.1 Norm

COS 200.17 luidt: ‘Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.’

COS 500.6 luidt: ‘De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.’

5.1.3.2 Feiten onderzoeksrapport

Algemeen

- a. In de jaarrekening van [A] is sprake van een bijzondere waardevermindering [REDACTED] van de goodwill. Met inbegrip van deze afwaardering bedraagt de goodwill ultimo 2012 € [REDACTED]. Zowel de bijzondere waardevermindering als de goodwill is van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel en de externe accountant heeft een significant risico geïdentificeerd voor de waardering van de goodwill.
- b. De bijzondere waardevermindering wordt bepaald op basis van de verwachte kasstromen in de komende jaren. [A] hanteert hierbij de veronderstelling dat het budget 2013 de basis vormt voor de verwachte kasstromen. Dit budget bevat de gebudgetteerde omzet en kosten. Vervolgens hanteert [A] veronderstellingen voor de stijging van de opbrengsten, de hoogte van de brutomarge en de ontwikkeling van de overige bedrijfskosten voor de komende jaren.

Planning

- c. De externe accountant heeft gepland gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de redelijkheid te beoordelen van de veronderstellingen die ten grondslag liggen aan de berekening van de door [A] bepaalde bijzondere waardevermindering van de goodwill. Hierbij maakt de externe accountant gebruik van deskundigen van KPMG Corporate Finance voor de beoordeling van de redelijkheid van de gehanteerde 'weighted average cost of capital' (WACC) en voor de beoordeling van de aanvaardbaarheid van de 'discounted cashflow methode' als rekenmodel.

Controlewerkzaamheden

- d. De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van het budget als belangrijke veronderstelling voor de verwachte kasstromen 2013. Zo heeft de externe accountant de totstandkoming van het budget niet beoordeeld. Ook heeft hij de redelijkheid van de gebudgetteerde omzet en gebudgetteerde kosten niet beoordeeld in relatie tot de gerealiseerde omzet en kosten over 2012. Zo heeft de externe accountant niet beoordeeld of het redelijk is dat [A] in vergelijking met 2012 voor 2013 hogere opbrengsten en lagere overige bedrijfskosten budgetteert, ondanks de in 2012 teruglopende opbrengsten en de negatieve economische ontwikkelingen.
- e. Ook heeft de externe accountant onvoldoende de redelijkheid van de overige gehanteerde veronderstellingen beoordeeld. KPMG Corporate Finance heeft de redelijkheid van de gehanteerde WACC beoordeeld en de aanvaardbaarheid van de 'discounted cashflow methode' als rekenmodel. De externe accountant heeft de overige relevante veronderstellingen, zoals de stijging van de opbrengsten, de hoogte van de brutomarge en de ontwikkeling van de overige bedrijfskosten voor de komende jaren besproken met het management van [A].

5.1.3.3 Analyse

De externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen bij de jaarrekening van [A] over 2012 om het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, waardoor de externe accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren (COS 200.17). De externe accountant heeft namelijk geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de juistheid en de volledigheid van de bijzondere waardevermindering ██████████ van de goodwill van [A] (COS 500.6).

Deze afwaardering van € ██████████ is van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel. De materialiteit is door de externe accountant vastgesteld op € ██████████. De externe accountant heeft een significant risico geïdentificeerd voor de waardering van de goodwill (feit a). Hij heeft gepland gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de afwaardering van de goodwill te controleren (feit c). Met de uitgevoerde werkzaamheden heeft hij echter geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen.

[A] bepaalt de bijzondere waardevermindering op basis van de verwachte kasstromen in de komende jaren. Daarbij hanteert [A] de veronderstelling dat het budget 2013 de basis vormt voor de verwachte kasstromen. Daarnaast hanteert [A] verscheidene veronderstellingen ten aanzien van de stijging van de opbrengsten, de hoogte van de brutomarge en de ontwikkeling van de overige bedrijfskosten voor de komende jaren (na 2013). De externe accountant heeft ten aanzien van deze veronderstellingen onvoldoende controlewerkzaamheden verricht (feit d en e). Daartoe dient het volgende.

De externe accountant heeft namelijk geen controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van het budget als belangrijke veronderstelling voor de verwachte kasstromen 2013. De externe accountant heeft namelijk geen controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van de totstandkoming van het budget 2013, dat de basis vormt voor de verwachte kasstromen voor 2013. Daarnaast heeft de externe accountant niet beoordeeld of de in het budget opgenomen opbrengsten en kosten redelijk zijn, terwijl voor 2013 hogere opbrengsten en lagere bedrijfskosten zijn gebudgetteerd dan de werkelijke opbrengsten en kosten over 2012. De externe accountant heeft niet beoordeeld of dit redelijk was. Dat had wel van de externe accountant mogen worden verwacht, mede gelet op de in 2012 teruglopende opbrengsten en de negatieve economische ontwikkelingen. De externe accountant heeft niet beoordeeld of het budget voor 2013, dat aldus een stijging van de opbrengsten en daling van de kosten laat zien, gelet op deze omstandigheden redelijk was. Dat betekent ook dat de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden heeft verricht om het budget voor 2013 tot uitgangspunt te nemen voor de controle van de bijzondere waardevermindering van de goodwill (feit e).

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

Ten aanzien van de totstandkoming van het budget is gesteund op het binnen [A] aanwezige proces en in het controledossier zijn de controlewerkzaamheden gedocumenteerd ten aanzien van de wijze waarop het budget tot

stand is gekomen.

Reactie AFM

Uit het controledossier blijkt niet dat ten aanzien van de totstandkoming van het budget controlewerkzaamheden zijn uitgevoerd. Uit de documenten waarnaar KPMG verwijst blijkt dit namelijk niet.

Wat betreft de overige veronderstellingen, zoals de stijging van de opbrengsten, de hoogte van de brutomarge en de ontwikkeling van de overige bedrijfskosten voor de komende jaren, heeft de externe accountant evenmin voldoende controlewerkzaamheden verricht. De externe accountant heeft deze veronderstellingen namelijk alleen met het management van [A] besproken en ten aanzien daarvan zelf geen controlewerkzaamheden verricht. Het enkel bespreken van deze veronderstellingen (zie feit e) kan niet worden aangemerkt als voldoende controlewerkzaamheden.

De zienswijze van KPMG doet aan de bevindingen van de AFM dus niet af.

5.1.4 Conclusie [A]

De externe accountant heeft aldus bij de wettelijke controle van [A] over 2012 in strijd gehandeld met COS 200.17 en COS 500.6, waarbij hij tevens het bepaalde in COS 520.5 en COS 520.7 niet in acht heeft genomen. De geconstateerde tekortkomingen brengen tevens mee dat de externe accountant in strijd heeft gehandeld met de fundamentele beginselen van deskundigheid en zorgvuldigheid, alsmede van professioneel gedrag, zoals neergelegd in artikel A-100.4 VGC en verder uitgewerkt in de artikelen A-130 en A-150 VGC. Deze gedragsregels schrijven immers voor dat de externe accountant handelt in overeenstemming met de van toepassing zijnde vaktechnische en overige beroepsvoorschriften – zoals de COS – en dat hij zich houdt aan de voor hem relevante wet- en regelgeving.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

41 van 273

5.2 [B]

Statutaire naam	[B]
Boekjaar	2012
Externe accountant	
Datum controleverklaring	
Strekking controleverklaring	Goedkeurend
OKB	Ja
Intern kwaliteitsonderzoek	Nee
Activiteiten	
Verslaggevingsgrondslag	IFRS-EU geconsolideerd met Titel 9 Boek 2 BW enkelvoudig
Kerncijfers	
1. Balanstotaal	1. \$
2. Omzet	2. \$
3. Resultaat na belastingen	3. \$
Materialiteit	4. \$

5.2.1 Samenvatting

De externe accountant heeft bij de wettelijke controle van [B] over 2012 onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen bij de geconsolideerde jaarrekening (COS 500.6). Deze controle betreft een groepscontrole, waarbij de externe accountant een controleoordeel geeft over de financiële overzichten van de groep en daarbij gebruik maakt van de werkzaamheden van andere accountants.

De externe accountant heeft niet de wijze van inspelen op de ingeschatte risico's van een afwijking van materieel belang op passende wijze opgezet en geïmplementeerd (COS 600.24). De externe accountant dient het soort werkzaamheden te bepalen die door het team op groepsniveau, of namens dit team door de accountants van de groepsonderdelen, met betrekking tot de financiële informatie van de groepsonderdelen moeten worden uitgevoerd. De externe accountant heeft nagelaten in zijn instructies een beschrijving op te nemen van de werkzaamheden die hij verwacht. De externe accountant heeft ook onvoldoende inzicht verkregen in de bedrijfsprocessen van de verschillende onderdelen van de onderneming (COS 600.17) en de daarmee samenhangende (fraude)risico's (COS 600.18b en COS 240.24) voor de jaarrekening en interne beheersingsmaatregelen.

Voorts heeft de externe accountant onvoldoende geëvalueerd of met de uitgevoerde werkzaamheden door de accountants van de groepsonderdelen voldoende en geschikte controle-informatie is verkregen teneinde het controleoordeel op groepsniveau op te baseren (COS 600.44). De externe accountant heeft een review uitgevoerd

bij de andere accountant en kennis genomen van enkele daaraan ten grondslag liggende rapportages van andere accountants. De externe accountant heeft echter nagelaten om opvolging te geven aan de bijzonderheden die hij in zijn review zelf heeft opgemerkt voor meerdere balansposten en zoals door de andere accountants is gemeld in hun rapportages. Ook blijken uit de rapportages van de andere accountants indicaties dat deze mogelijk geen voldoende en geen geschikte controle-informatie hebben verkregen over belangrijke materiele posten in de jaarrekening. De externe accountant heeft deze indicaties niet onderkend of niet toereikend opgevolgd, hoewel hij significante risico's heeft geïdentificeerd ten aanzien van deze posten.

De externe accountant heeft aldus nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen. Hij was derhalve niet in staat om uit de verkregen controle-informatie redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kon baseren. Daarmee heeft hij in strijd gehandeld met hetgeen COS 200.17 voorschrijft. Hierdoor heeft de externe accountant geen redelijke mate van zekerheid verkregen dat de financiële overzichten als geheel geen afwijking van materieel belang bevatten die het gevolg is van fraude of fouten, op basis waarvan hij kan vaststellen dat de financiële overzichten in alle van materieel belang zijnde opzichten zijn opgesteld in overeenstemming met de regels voor financiële verslaggeving (COS 200.11). Desalniettemin heeft de externe accountant een goedkeurende controleverklaring bij de jaarrekening afgegeven. Dit betekent dat de externe accountant een goedkeurende controleverklaring in het maatschappelijk verkeer heeft gebracht, zonder dat daaraan de vereiste controlewerkzaamheden zijn vooraf gegaan.

De externe accountant heeft aldus bij de wettelijke controle van [B] over 2012 in strijd gehandeld met COS 200.17, COS 500.6 en COS 600.44 alsmede met COS 600.24, waarbij hij tevens het bepaalde in COS 600.17, COS 600.18b, COS 600.42, COS 600.43 en COS 240.24 niet in acht heeft genomen. De geconstateerde tekortkomingen brengen tevens mee dat de externe accountant in strijd heeft gehandeld met de fundamentele beginselen van deskundigheid en zorgvuldigheid, alsmede van professioneel gedrag, zoals neergelegd in artikel A-100.4 VGC en verder uitgewerkt in de artikelen A-130 en A-150 VGC.

5.2.2 Wijze van inspelen op de risico's van een afwijking van materieel belang

5.2.2.1 Norm

COS 200.17 luidt: 'Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.'

COS 240.24 luidt: 'De accountant dient te evalueren of de informatie die is verkregen uit andere uitgevoerde risico-inschattingswerkzaamheden en uit daarmee verband houdende werkzaamheden een aanwijzing geven voor het bestaan van één of meer frauderisicofactoren. Hoewel frauderisicofactoren niet noodzakelijkerwijs een aanwijzing zijn voor het bestaan van fraude, hebben zij zich vaak voorgedaan in omstandigheden waarin fraude

daadwerkelijk heeft plaatsgevonden en kunnen zij daarom een aanwijzing zijn voor risico's van een afwijking van materieel belang die het gevolg is van fraude.'

COS 500.6 luidt: 'De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te krijgen.'

COS 600.11 luidt: 'De opdrachtpartner op groepsniveau is verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de controleopdracht van de groep in overeenstemming met professionele standaarden en de van toepassing zijnde vereisten op grond van wet- en regelgeving, alsmede voor de vraag of de uitgebrachte controleverklaring in de gegeven omstandigheden passend is. Als gevolg daarvan dient de controleverklaring betreffende de financiële overzichten van de groep niet te verwijzen naar een accountant van een groepsonderdeel, behalve indien het op grond van wet- of regelgeving vereist is een dergelijke verwijzing op te nemen. Indien een dergelijke verwijzing op grond van wet- of regelgeving vereist is, dient de controleverklaring de vermelding te bevatten dat de verwijzing de verantwoordelijkheid van de opdrachtpartner op groepsniveau of van zijn kantoor voor het controleoordeel op groepsniveau niet vermindert.'

COS 600.17 luidt: 'Van de accountant wordt vereist dat hij de risico's van een afwijking van materieel belang onderkent en inschat door middel van het verkrijgen van inzicht in de entiteit en haar omgeving. (...)'

COS 600.18 luidt: 'Het opdrachtteam op groepsniveau dient in voldoende mate inzicht te verwerven teneinde: (...) b. De risico's in te schatten dat de financiële overzichten van de groep een afwijking van materieel belang bevatten als gevolg van fraude of van fouten.'

COS 600.24 luidt: 'Van de accountant wordt vereist om de wijze van inspelen op de ingeschatte risico's van een afwijking van materieel belang in de financiële overzichten op passende wijze op te zetten en te implementeren. Het opdrachtteam op groepsniveau dient het soort werkzaamheden te bepalen die door het team op groepsniveau, of namens dit team door de accountants van de groepsonderdelen, met betrekking tot de financiële informatie van de groepsonderdelen moeten worden uitgevoerd. Het opdrachtteam op groepsniveau dient eveneens de aard, timing en omvang te bepalen van zijn betrokkenheid bij de werkzaamheden van de accountants van groepsonderdelen.'

5.2.2.2 Feiten onderzoeksrapport

Algemeen

- a. [B] is een financiële holding met daaronder een aantal buitenlandse werkmaatschappijen. [REDACTED]
[REDACTED].
- b. [B] is [REDACTED] statutair gevestigd in Nederland, maar de bedrijfsactiviteiten vinden niet in Nederland plaats. Een belangrijk deel van de activiteiten vindt plaats in [REDACTED]. Daar is ook het management van [B] gestationeerd.

- c. KPMG [REDACTED] controleert de geconsolideerde jaarrekening van [B] en verstrekt hierbij een verklaring. Dit betreft dezelfde geconsolideerde jaarrekening als waar de externe accountant zijn controleverklaring bij verstrekt.
- d. KPMG [REDACTED] maakt in haar controle mede gebruik van de werkzaamheden van verschillende lokale accountants die belast zijn met de controles van de verschillende [REDACTED].

Planning

- e. De externe accountant heeft gepland om ter onderbouwing van zijn controleverklaring bij de jaarrekening van [B] zoveel mogelijk gebruik te maken van de werkzaamheden van KPMG [REDACTED].

Controlewerkzaamheden

- f. De externe accountant heeft de volgende werkzaamheden verricht voor de aansturing van de controle van de groep als geheel.
- g. Het opdrachtteam op groepsniveau, waarvan de externe accountant deel uitmaakte, heeft op 3 december 2012 een planningsmeeting gehouden. In het planningsmeetingsdocument zijn achter de onderwerpen 'understanding the entity', 'nature of relationships with related parties' en 'fraud' in het rood opmerkingen als 'discussed', 'considered', 'none' en 'no changes' geplaatst.
- h. In het controledossier bevinden zich ook instructies van de hand van de externe accountant, gericht aan KPMG [REDACTED]. De externe accountant heeft toegelicht dat deze op 11 februari 2013 zijn verstuurd. In deze instructies heeft de externe accountant opgenomen welke risico's hij voor de geconsolideerde jaarrekening significant acht. KPMG [REDACTED] heeft echter al in januari 2013 haar eigen instructies naar de accountants van [REDACTED] verstuurd, dus nog voordat zij de aan haar gerichte instructies van de externe accountant heeft ontvangen. De externe accountant heeft niettemin vastgelegd dat KPMG [REDACTED] haar instructies in samenwerking met KPMG Nederland heeft opgesteld. Dit blijkt echter niet uit het controledossier en de externe accountant heeft ook niet op andere wijze aannemelijk kunnen maken dat hij betrokken is geweest bij het opstellen van de instructies van KPMG [REDACTED]. De externe accountant heeft ook geen aanvullende instructies nagestuurd aan KPMG [REDACTED] en/of de verschillende accountants van [REDACTED].
- i. In zijn instructies heeft de externe accountant geen beschrijving opgenomen van het soort werkzaamheden dat hij van KPMG [REDACTED] verwacht om op de ingeschatte risico's in te spelen.
- j. De externe accountant heeft voor het verkrijgen van inzicht in de entiteit in februari 2013 (tijdens het eerste deel van de dossierreview) de sectie 'Entity and its environment' vanuit het controledossier van KPMG [REDACTED] gekopieerd naar zijn eigen controledossier. In deze sectie is echter geen beschrijving opgenomen van de primaire processen, met de daarin aanwezige interne beheersingsmaatregelen van [B].

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 45 van 273

- k. Voorts heeft de externe accountant een agenda voor een planningsmeeting met KPMG [REDACTED] in zijn controledossier opgenomen met enkele relevante onderwerpen in het kader van het verkrijgen van inzicht in de entiteit en risico's. Het controledossier bevat geen verslag of aantekeningen van een dergelijke bespreking.
- l. De externe accountant heeft voorts geen frauderisico's onderkend in het feit dat sprake is van [REDACTED]
[REDACTED]
- m. De externe accountant heeft tijdens de controle de beschikking gekregen over een rapport van de interne auditdienst van [B]. Hij heeft niet onderkend dat daarin is vermeld dat er volgens de interne auditdienst een 'high fraud risk' bestaat rondom [REDACTED].
- n. In het memo van de review van het controledossier van KPMG [REDACTED] heeft de externe accountant vastgelegd dat KPMG [REDACTED] de controle volledig gegevensgericht heeft uitgevoerd. De externe accountant heeft niet beoordeeld of het mogelijk is om met een uitsluitend gegevensgerichte controleaanpak voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de financiële informatie van [B].

5.2.2.3 Analyse

Op grond van COS 600.11 is de opdrachtpartner op groepsniveau verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de controleopdracht op groepsniveau in overeenstemming met professionele standaarden en de van toepassing zijnde vereisten op grond van wet- en regelgeving, alsmede voor de vraag of de uitgebrachte controleverklaring in de gegeven omstandigheden passend is. Daarnaast wordt van de externe accountant vereist dat hij de risico's op een afwijking van materieel belang onderkent en inschat door inzicht te verwerven in de entiteit en haar omgeving en dient het opdrachtteam op groepsniveau in voldoende mate inzicht te verwerven dat volstaat om onder meer de risico's op een afwijking van materieel belang in de financiële overzichten van de groep als gevolg van fraude of fouten in te schatten (COS 600.17 en 18). Verder wordt van de externe accountant vereist dat hij manieren opzet en implementeert om op passende wijze op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang in de financiële overzichten in te spelen (COS 600.24).

De AFM is van oordeel dat externe accountant heeft nagelaten om, als eindverantwoordelijke voor het opdrachtteam op groepsniveau, het soort werkzaamheden te bepalen en te communiceren dat KPMG [REDACTED] zou moeten uitvoeren op de geconsolideerde jaarrekening 2012 van [B]. De externe accountant heeft zijn instructies, met daarin opgenomen de naar zijn mening relevante significante risico's voor de geconsolideerde jaarrekening van [B] op 11 februari 2013 verstuurd aan KPMG [REDACTED] (feit h.). In de instructies is geen beschrijving opgenomen van het soort werkzaamheden dat de externe accountant van KPMG [REDACTED] verwacht om op de ingeschatte risico's in te spelen (feit i.). Daarnaast heeft KPMG [REDACTED] al in januari 2013 haar eigen instructies

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 46 van 273

naar de accountants van [REDACTED] verstuurd (feit h). Daarmee zijn de instructies van de externe accountant te laat verstuurd. Uit het controledossier blijkt niet dat de externe accountant is betrokken bij de instructies van KPMG [REDACTED] aan de accountants van [REDACTED]. De externe accountant heeft dit ook niet op andere wijze aannemelijk kunnen maken. Uit het controledossier blijkt niet dat de externe accountant aanvullende instructies heeft nagestuurd aan KPMG [REDACTED] en/of aan de verschillende accountants van [REDACTED] (feit h).

De externe accountant heeft daarnaast niet het benodigde inzicht verkregen in de entiteit en haar omgeving om de risico's op een afwijking van materieel belang in de geconsolideerde jaarrekening van [B] in te kunnen schatten. Voor het verkrijgen van inzicht in de entiteit heeft de externe accountant in februari 2013 (tijdens het eerste deel van de dossierreview) de sectie 'Entity and its environment' vanuit het controledossier van KPMG [REDACTED] gekopieerd naar zijn eigen controledossier. In deze sectie is echter geen beschrijving opgenomen van de primaire processen, met de daarin aanwezige interne beheersingsmaatregelen van [B] (feit j). Daarnaast heeft de externe accountant een agenda voor een planningsmeeting met KPMG [REDACTED] in zijn controledossier opgenomen met enkele relevante onderwerpen in het kader van het verkrijgen van inzicht in de entiteit en risico's. Het controledossier bevat echter geen verslag of aantekeningen van een dergelijke bespreking (feit k). Ook heeft de externe accountant nagelaten om op andere wijze het benodigde inzicht te verkrijgen. Zo had de externe accountant bijvoorbeeld kennis kunnen nemen van de primaire bedrijfsactiviteiten door middel van een waarneming ter plaatse bij de bedrijfscomplexen waar de [REDACTED] activiteiten plaatsvinden. Daarmee heeft de externe accountant niet tijdig en onvoldoende inzicht verkregen in de primaire processen, inclusief de interne beheersingsmaatregelen, en welke [REDACTED] van [B] significant zijn (COS 600.17).

De externe accountant heeft niet onderkend dat sprake is van [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED] (feit l). Daarmee heeft de externe accountant onvoldoende geëvalueerd of frauderisicofactoren bestaan (COS 240.24)

De externe accountant heeft daarmee nagelaten in voldoende mate inzicht te verwerven teneinde de risico's in te schatten dat de financiële overzichten van de groep een afwijking van materieel belang bevatten als gevolg van fraude of fouten (COS 600.18, sub b) en heeft hij nagelaten de wijze van inspelen op de ingeschatte risico's van een afwijking van materieel belang in de financiële overzichten van [B] op passende wijze op te zetten en te implementeren (COS 600.24). Meer specifiek heeft de externe accountant niet beoordeeld of KPMG [REDACTED] kon volstaan met uitsluitend gegevensgerichte controlewerkzaamheden en of niet ook systeemgerichte controlewerkzaamheden hadden moeten worden uitgevoerd (feit n).

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

KPMG stelt dat de AFM haar bevindingen alleen onderbouwt met de algemene vereisten van COS 600 en daarmee voorbij gaat aan interne richtlijn IS Alert 2010/84 die ingaat op overwegingen die de externe accountants van KPMG in acht dienen te nemen wanneer controlecliënten hun statutaire zetel in één land hebben, terwijl hun operationele activiteiten en gerelateerde financiële administratie zich in een ander land bevinden. KPMG stelt dat deze richtlijn congruent is met de gedachte dat het vanuit het kwaliteitsperspectief van de accountantscontrole bevorderlijk kan zijn om het merendeel van de controlewerkzaamheden uit te laten voeren door de KPMG-organisatie van het land waar de cliënt zijn activiteiten en financiële administratie houdt. Voorts stelt KPMG dat KPMG ████████ als deelnemende accountantsorganisatie verantwoordelijk is voor de controle van het consolidatieproces, de controle van de meeste significante groepsonderdelen en op haar beurt als opdrachtteam op groepsniveau fungeert voor de ████████ subgroep waarin de operationele groepsonderdelen zijn ondergebracht.

KPMG stelt voorts dat de late timing van de instructies niet betekent dat de externe accountant niet tijdig betrokken is geweest bij de planning van de controle. In dat verband merkt KPMG op dat de review van de belangrijkste planningsbesluiten en algehele geplande controleaanpak heeft plaatsgevonden en dat de externe accountant tijdige input heeft gegeven voor de Risk Assessment and Planning Discussion waar de de opdrachtpartner van ████████ ook bij aanwezig was. Tevens merkt KPMG op dat het opdrachtteam van ████████ collectief zijn onafhankelijkheid en bekwaamheid ten aanzien van de controleopdracht heeft bevestigd. Ook stelt KPMG dat de externe accountant wel voldoende sturing heeft gegeven. KPMG acht verder relevant dat sprake is van een doorlopende controleopdracht. Dat is volgens KPMG van belang voor de aard, timing en omvang van de betrokkenheid van de externe accountant bij de werkzaamheden van de accountant van het groepsonderdeel. Tot slot stelt KPMG met betrekking tot de risico-inschatting dat eerder inzicht in de risico's is verworven tijdens de beoordeling van de kwartaalcijfers van [B].

Wat de beschrijving van de primaire processen binnen [B] betreft, stelt KPMG dat deze vastligt in het dossier van KPMG ████████. KPMG verwijst hierbij naar COS 600.42b, waaruit volgt dat het opdrachtteam op groepsniveau dient te bepalen of het noodzakelijk is andere relevante delen van de controledocumentatie van de accountant van het groepsonderdeel te beoordelen. Ook wijst KPMG erop dat KPMG ████████ een waarneming ter plaatse heeft gedaan en was er volgens KPMG geen aanleiding voor de externe accountant om een eigen waarneming te doen. Verder wijst KPMG erop dat wel degelijk een frauderisico is onderkend.

Tot slot stelt KPMG dat de externe accountant op basis van zijn betrokkenheid in de planningsfase en betrokkenheid gedurende de controle heeft geconcludeerd dat op passende wijze het inspelen op de risico's van een afwijking van materieel belang is opgezet en geïmplementeerd ingevolge COS 600.24. De gegevensgerichte controleaanpak van KPMG ████████ doet daar volgens KPMG niet aan af, omdat een gegevensgerichte controleaanpak, indien deze effectiever is, kan worden ingezet ingevolge COS 330 en COS 500.

Reactie AFM

De AFM stelt in reactie op de zienswijze van KPMG voorop dat de externe accountant bij de planning en uitvoering van zijn werkzaamheden in ieder geval dient te voldoen aan de nadere voorschriften controle- en overige standaarden. De AFM heeft daarom de werkzaamheden van de externe accountant uitsluitend getoetst aan de COS. Nu in ieder geval voldaan dient te worden aan de COS, is toetsing van de werkzaamheden aan de IS Alert

niet aan de orde. Voorts dient in algemene zin benadrukt te worden dat uit het controledossier van de externe accountant moet blijken dat hij voldoende en geschikte controlewerkzaamheden heeft verricht om zijn oordeel over de jaarrekening van de groep op te kunnen baseren. KPMG miskent dit met haar stelling dat de externe accountant niet meer controle-informatie in zijn controledossier had hoeven opnemen dan vereist op grond van COS 600.42b. De AFM heeft vastgesteld dat uit het controledossier op geen enkele wijze blijkt dat de externe accountant in voldoende mate inzicht heeft verkregen in het groepsonderdeel.

De AFM merkt op dat COS 600.42b overigens niet ziet op de mate waarin de externe accountant informatie vanuit het controledossier van de accountant van het groepsonderdeel moet overnemen. De norm vereist dat het opdrachtteam op groepsniveau bepaalt welke controledocumentatie het van de accountant van het groepsonderdeel dient te beoordelen. Uit het controledossier van het opdrachtteam op groepsniveau dient te blijken welke werkzaamheden zijn verricht en dat hiermee is voldaan aan de vereisten uit COS 600. Naar het oordeel van de AFM blijkt, zoals toegelicht, uit het controledossier niet dat de externe accountant voldoende sturing heeft gegeven aan KPMG ██████████.

De AFM stelt voorop dat uit COS 600.11 volgt dat de opdrachtpartner op groepsniveau verantwoordelijk is voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de controleopdracht van de groep in overeenstemming met professionele standaarden en de van toepassing zijnde vereisten op grond van wet- en regelgeving, alsmede voor de vraag of de uitgebrachte controleverklaring in de gegeven omstandigheden passend is. Het standpunt van KPMG dat KPMG ██████████ verantwoordelijk zou zijn voor de controle is dan ook niet in lijn met de bepalingen in COS 600. Een eventuele verantwoordelijkheid van KPMG ██████████ laat onverlet dat de externe accountant eindverantwoordelijk is voor de controle van de geconsolideerde jaarrekening waar hij zijn controleverklaring bij verstrekt.

Wat betreft de betrokkenheid van de externe accountant bij de controle, maakt de zienswijze van KPMG de bevindingen van de AFM niet anders. De review van de belangrijkste planningsbesluiten en controleaanpak die KPMG in haar zienswijze noemt, blijken niet uit het document waar KPMG naar verwijst, namelijk het memo van de dossierreview dat de AFM ook reeds in haar onderzoek had betrokken. In dit memo heeft de externe accountant slechts vastgelegd dat IT-waarderings- en tax-specialisten zijn ingeschakeld en dat een gegevensgerichte controleaanpak is gekozen. Hieruit blijkt, anders dan KPMG stelt, niet van een inventarisatie en beoordeling van ingeschatte risico's. Over de planningsmeeting die KPMG in dit verband in haar reactie noemt (Risk Assessment and Planning Discussion), is slechts een agenda in het controledossier opgenomen en zijn geen andere vastleggingen aangetroffen (feit k). Wat het te laat verzenden van de instructies betreft, merkt de AFM op dat zij niet alleen op basis daarvan concludeert dat geen tijdige aansturing heeft plaatsgevonden. KPMG heeft geen documenten overgelegd die er op wijzen dat de externe accountant andere werkzaamheden heeft verricht waaruit blijkt dat hij tijdig aansturing heeft gegeven. Dat KPMG ██████████ bevestigt dat het team onafhankelijk en bekwaam is, ontslaat de externe accountant niet van zijn verantwoordelijkheid om de werkzaamheden van KPMG ██████████ tijdig aan te sturen en te evalueren.

De stelling van KPMG dat sprake is van een doorlopende controleopdracht treft geen doel. Een doorlopende controleopdracht maakt niet dat de externe accountant niet zou hoeven voldoen aan het vereiste een risico-

inschatting voor deze specifieke controle te maken. De externe accountant dient ten minste zijn bestaande kennis te actualiseren voor het onderhavige boekjaar en te evalueren of zich gebeurtenissen en/of wijzigingen hebben voorgedaan die relevant zijn voor zijn risico-inschatting en de wijze van inspelen op de risico's. Uit het controledossier noch uit de zienswijze van KPMG blijkt dat de externe accountant dit heeft gedaan. Met betrekking tot de beoordeling van tussentijdse financiële informatie voor de kwartaalcijfers door de externe accountant blijkt ook niet dat de externe accountant de kennis die zou zijn verkregen vanuit deze werkzaamheden, in zijn risico-inschatting van de jaarrekeningcontrole heeft betrokken.

Voor zover KPMG voor de beschrijving van de primaire processen binnen [B] verwijst naar het dossier van KPMG ██████████, miskent KPMG hiermee dat het de verantwoordelijkheid van de externe accountant is om inzicht te verkrijgen in de entiteit en haar omgeving. De externe accountant moet kunnen aantonen dat hij dit heeft gedaan. Het bepaalde in COS 600.42b waarnaar KPMG in dit verband verwijst, doet aan deze verantwoordelijkheid van de externe accountant niet af. De externe accountant blijft gehouden voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen om zijn oordeel op groepsniveau op te kunnen baseren. Bovendien vormt de beoordeling van de primaire processen, waaronder de interne beheersingsmaatregelen binnen [B], een belangrijk onderdeel van de controle waaraan aandacht moet worden besteed (COS 600.17a), mede om de risico's van een afwijking van materieel belang in de financiële overzichten in te kunnen schatten. De externe accountant heeft echter onvoldoende controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van de primaire processen, waaronder de interne beheersingsmaatregelen. Dit had de externe accountant bijvoorbeeld kunnen doen door een eigen waarneming ter plaatse. Uit het controledossier noch uit de zienswijze blijkt dat de externe accountant deze of andere werkzaamheden heeft verricht. Ook blijkt niet dat de externe accountant heeft vastgesteld dat KPMG ██████████ deze werkzaamheden heeft verricht, zoals KPMG stelt in haar zienswijze.

Voor zover KPMG stelt dat er wel een frauderisico is onderkend, geldt dat de externe accountant een (generiek) frauderisico heeft onderkend voor de afgrenzing van de omzet.²³ De externe accountant heeft dat echter niet gedaan voor de specifieke en evidente frauderisicofactoren die hij had moeten evalueren om frauderisico's bij [B] te onderkennen (feit l en m).

KPMG stelt dat de externe accountant ook het vereiste van COS 600.24 in acht heeft genomen en op basis van zijn betrokkenheid in de planningsfase en betrokkenheid gedurende de controle heeft geconcludeerd dat op passende wijze het inspelen op de risico's is opgezet en geïmplementeerd. De documenten uit het controledossier waarmee KPMG deze stellingen onderbouwt, zijn door de AFM reeds in het onderzoek ter plaatse betrokken en hebben juist de basis gevormd voor haar bevindingen. De AFM bestrijdt niet dat een gegevensgerichte controleaanpak in algemene zin mogelijk is, maar concludeert dat de externe accountant in zijn controle niet heeft geëvalueerd of de volledig gegevensgerichte controleaanpak van KPMG ██████████ een passende wijze is om in te spelen op de risico's van een afwijking van materieel belang. In haar zienswijze toont KPMG niet alsnog aan dat de externe accountant dit wel heeft gedaan.

De zienswijze van KPMG doet aan de bevindingen van de AFM dus niet af.

²³ Daarmee wordt hier bedoeld het in algemene zin op grond van COS 240.26 veronderstelde frauderisico bij de opbrengstverantwoording.

5.2.3 Evaluatie van de werkzaamheden van accountants groepsonderdelen

5.2.3.1 Norm

COS 200.17 luidt: ‘Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.’

COS 500.6 luidt: ‘De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te krijgen.’

COS 600.11 luidt: ‘De opdrachtpartner op groepsniveau is verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de controleopdracht van de groep in overeenstemming met professionele standaarden en de van toepassing zijnde vereisten op grond van wet- en regelgeving, alsmede voor de vraag of de uitgebrachte controleverklaring in de gegeven omstandigheden passend is. Als gevolg daarvan dient de controleverklaring betreffende de financiële overzichten van de groep niet te verwijzen naar een accountant van een groepsonderdeel, behalve indien het op grond van wet- of regelgeving vereist is een dergelijke verwijzing op te nemen. Indien een dergelijke verwijzing op grond van wet- of regelgeving vereist is, dient de controleverklaring de vermelding te bevatten dat de verwijzing de verantwoordelijkheid van de opdrachtpartner op groepsniveau of van zijn kantoor voor het controleoordeel op groepsniveau niet vermindert.’

COS 600.30 luidt: ‘Indien de accountant van een groepsonderdeel een controle van de financiële informatie van een significant groepsonderdeel uitvoert dient het opdrachtteam op groepsniveau te worden betrokken bij de risico-inschatting van de accountant van het groepsonderdeel teneinde significante risico's van een afwijking van materieel belang op het niveau van de financiële overzichten van de groep te onderkennen. De aard, timing en omvang van deze betrokkenheid worden beïnvloed door het inzicht dat het opdrachtteam op groepsniveau heeft van de accountant van het groepsonderdeel, maar zij dienen ten minste in te houden:

- Het met de accountant van het groepsonderdeel of met het management van het groepsonderdeel bespreken van die bedrijfsactiviteiten die significant zijn voor de groep;
- Het met de accountant van het groepsonderdeel bespreken of de financiële informatie van het groepsonderdeel vatbaar is voor een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude of van fouten; en
- Het beoordelen van de documentatie van de accountant van het groepsonderdeel betreffende de onderkende significante risico's van een afwijking van materieel belang in de financiële overzichten van de groep. Deze documentatie kan de vorm aannemen van een memorandum dat de conclusie van de accountant van het groepsonderdeel weergeeft met betrekking tot de onderkende significante risico's.’

COS 600.42 luidt: ‘Het opdrachtteam op groepsniveau dient de communicatie van de accountant van het groepsonderdeel te evalueren (Zie: Alinea 41). Het opdrachtteam op groepsniveau dient:

- Significante aangelegenheden die naar voren komen uit die evaluatie te bespreken met de accountant van het

groepsonderdeel, met het management van het groepsonderdeel of, in voorkomend geval, met het management op groepsniveau; en

- b. Te bepalen of het noodzakelijk is andere relevante delen van de controledocumentatie van de accountant van het groepsonderdeel te beoordelen.

COS 600.43 luidt: ‘Indien het opdrachtteam op groepsniveau tot de conclusie komt dat de werkzaamheden van de accountant van het groepsonderdeel onvoldoende zijn dient dit team te bepalen welke aanvullende werkzaamheden moeten worden uitgevoerd, alsmede of deze moeten worden uitgevoerd door de accountant van het groepsonderdeel of door het opdrachtteam op groepsniveau zelf.’

COS 600.44 luidt: ‘Van de accountant wordt vereist om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, en de accountant in staat te stellen redelijke conclusies te trekken teneinde daarop zijn oordeel te baseren. Het opdrachtteam op groepsniveau dient te evalueren of voldoende en geschikte controle-informatie is verkregen vanuit de controlewerkzaamheden die zijn uitgevoerd met betrekking tot het consolidatieproces, alsmede vanuit de werkzaamheden die zijn uitgevoerd door het opdrachtteam op groepsniveau en door de accountants van de groepsonderdelen met betrekking tot de financiële informatie van de groepsonderdelen, teneinde daarop het controleoordeel op groepsniveau te baseren.

5.2.3.2 Feiten onderzoeksrapport

- a. De externe accountant heeft een aantal werkzaamheden uitgevoerd om de werkzaamheden van KPMG █████ te beoordelen.
- b. De externe accountant heeft een ‘highlight completion memorandum’ van KPMG █████ opgevraagd en ontvangen.
- c. Op 19 februari 2013 en 25 maart 2013 heeft de externe accountant daarnaast een review uitgevoerd op het controledossier van KPMG █████.
- d. De externe accountant heeft ook de ‘highlight completion memoranda’ van accountants van groepsonderdelen in █████ en █████ ontvangen en gelezen.
- e. Daarnaast heeft de externe accountant een desktopreview uitgevoerd op het controledossier van de accountant van een █████.
- f. De evaluatie van de werkzaamheden van accountants van de groepsonderdelen is onvoldoende, om de volgende redenen:
 - 1) de externe accountant heeft onvoldoende opvolging gegeven aan de bijzonderheden die de accountants van de █████ en █████ groepsonderdelen hebben gerapporteerd, en
 - 2) hij heeft onvoldoende beoordeeld of KPMG █████ met de uitgevoerde werkzaamheden op omzet, immateriële vaste activa en voorraad voldoende en geschikte controle-informatie heeft verkregen.

Ad 1) Onvoldoende opvolging gerapporteerde bijzonderheden

- g. De externe accountant heeft de ‘highlight completion memoranda’ van accountants van groepsonderdelen in [REDACTED] en [REDACTED] ontvangen en gelezen.
- h. De externe accountant heeft een overzicht gemaakt van relevante observaties uit de ‘highlight completion memoranda’ van accountants van groepsonderdelen in [REDACTED] en [REDACTED]. Deze observaties hebben betrekking op mogelijke afwijkingen in de financiële informatie van de groep als geheel.
- i. Al deze observaties werkt de externe accountant af met een verwijzing naar de werkzaamheden van KPMG [REDACTED], bijvoorbeeld met de opmerking: ‘KPMG [REDACTED] has discussed the issue with the client and no adjustment necessary’. In het controledossier zijn echter geen vastleggingen aanwezig waaruit blijkt dat de externe accountant heeft vastgesteld dat KPMG [REDACTED] deze werkzaamheden heeft verricht. Ook heeft de externe accountant niet geëvalueerd of een dergelijke bespreking met het management van KPMG [REDACTED] voldoende en geschikte controle-informatie heeft kunnen opleveren om te kunnen concluderen dat geen aanpassing van de financiële informatie benodigd is.

Ad 2) Onvoldoende beoordeling controle-informatie over omzet, immateriële vaste activa en voorraad

- j. Uit het memo van de dossierreview van KPMG [REDACTED] en de ‘highlight completion memoranda’ komen indicaties naar voren dat KPMG [REDACTED] mogelijk geen voldoende en geen geschikte controle-informatie heeft verkregen over de posten omzet, immateriële vaste activa en voorraad (feit k tot en met z). De externe accountant heeft deze indicaties niet onderkend of niet toereikend opgevolgd.
- k. De externe accountant heeft significante risico’s geïdentificeerd voor de onderdelen i) frauduleuze opbrengstverantwoording, ii) waardering van immateriële vaste activa en iii) bestaan, juistheid en waardering van voorraad. Hierna worden deze onderdelen nader uitgewerkt.

Omzet (i)

- l. De externe accountant heeft over de controle van de omzet vastgelegd dat KPMG [REDACTED] werkzaamheden heeft verricht op de afgrenzing van de omzet. Hij heeft niets vastgelegd over de controle van de volledigheid van de omzet (wat breder is dan afgrenzing alleen). De externe accountant heeft tijdens het AFM-onderzoek toegelicht dat KPMG [REDACTED] voor de volledigheid van de omzet zes omzetbevestigingen van banken heeft verkregen, waarvan de externe accountant er vier tijdens zijn dossierreview heeft gezien.
- m. Uit het controledossier blijkt niet dat KPMG [REDACTED] omzetbevestigingen heeft verkregen en niet dat de externe accountant daarvan een aantal heeft beoordeeld in zijn dossierreview. Tevens heeft KPMG [REDACTED] met de omzetbevestigingen geen voldoende controle-informatie verkregen over de volledigheid van de omzet. De omzetbevestigingen geven informatie over het feit dat de geadmistreerde hoeveelheden [REDACTED] ook daadwerkelijk door de banken zijn ontvangen (juistheid van de geregistreerde afgeleverde hoeveelheden en het bestaan van de leveringen). KPMG [REDACTED] heeft echter niet vastgesteld dat al het [REDACTED]

[REDACTED] wordt geregistreerd. Dat is van belang voor de volledigheid van de hoeveelheidscomponent van de omzet.

- n. Uit de retour ontvangen 'highlight completion memoranda' blijkt dat de interne beheersingsmaatregelen rondom [REDACTED], zoals beveiligingsprocedures, niet op werking zijn getest en dat het bestaan van deze interne beheersingsmaatregelen niet bij alle [REDACTED] is vastgesteld.
- o. KPMG [REDACTED] heeft in de instructies naar de [REDACTED] geen werkzaamheden opgenomen ten aanzien van de opzet en het bestaan van IB-maatregelen. In de retour ontvangen highlight memoranda wordt hierover dan ook niet door alle accountants en ook niet voor elke significante post gerapporteerd.
- p. De externe accountant heeft niet de door KPMG [REDACTED] uitgevoerde werkzaamheden geëvalueerd om vast te stellen of met zijn review van deze werkzaamheden voldoende en geschikte controle-informatie over de volledigheid van de omzet is verkregen.

Immateriële vaste activa (ii)

- q. De externe accountant heeft in zijn memo van de review op het controledossier van KPMG [REDACTED] vermeld dat de accountants van de groepsonderdelen met de [REDACTED] met betrekking tot de waardering van de '[REDACTED]' (als onderdeel van de immateriële vaste activa) geen andere werkzaamheden hebben verricht dan 'impairment testing'.
- r. De externe accountant heeft niet geëvalueerd of controle-informatie is verkregen over het voldoen aan de activeringscriteria uit IFRS 6 en over een juiste kostentoerekening aan de geactiveerde '[REDACTED]'.
- s. Bovendien heeft de externe accountant naar aanleiding van het bijwonen van de 'audit committee'-vergadering van 21 februari 2013 een 'significant matter' onderkend betreffende de waardering van '[REDACTED]'. Hij heeft benoemd dat sprake is van een 'impairment trigger' voor [REDACTED], als gevolg van een overheidsrapport waaruit blijkt dat de 'net realizable value' (NRV) '[REDACTED] zero/negative' is.
- t. In de jaarrekening is '[REDACTED]' echter voor een boekwaarde van USD [REDACTED] verantwoord. De externe accountant heeft vastgelegd dat KPMG [REDACTED] een 'impairment test' heeft uitgevoerd waaruit een afboeking op [REDACTED] ter hoogte van USD [REDACTED] heeft plaatsgevonden.
- u. KPMG [REDACTED] heeft geconcludeerd dat een verdere afwaardering niet noodzakelijk is. De externe accountant heeft echter niet de uitgevoerde werkzaamheden geëvalueerd om vast te stellen of de conclusie van KPMG [REDACTED] dat een verdere afwaardering niet noodzakelijk is, passend is, terwijl uit het overheidsrapport een NRV van 'zero/negative' blijkt.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

54 van 273

Voorraad (iii)

- v. De post voorraad van USD [REDACTED] bestaat voor USD [REDACTED] uit voorraad in de [REDACTED].
- w. De externe accountant heeft over de controle van het bestaan en de waardering van deze voorraad in het memo van zijn dossierreview van KPMG [REDACTED] vastgelegd: ‘[REDACTED] determined a fully substantive audit approach, no TOE [test of operating effectiveness] performed’.
- x. De externe accountant heeft een korte opsomming gemaakt van de gegevensgerichte werkzaamheden die KPMG [REDACTED] voor de voorraad heeft uitgevoerd, waaronder de aanwezigheid bij een inventarisatie.
- y. De externe accountant heeft echter niet geëvalueerd of de gegevensgerichte inventarisatie qua omvang van de deelwaarnemingen voldoende is geweest om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over het bestaan van de voorraad.
- z. Ook heeft de externe accountant niet onderkend dat de werkzaamheden geen betrekking hebben op zowel het beoordelen van het door [B] vastgestelde aanwezige [REDACTED] in de voorraad als de [REDACTED] prijs. Beide elementen zijn essentieel voor de waardering van de post voorraad.

5.2.3.3 Analyse

De externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen om hem in staat te stellen redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren (COS 200.17). De externe accountant heeft nagelaten te evalueren of voldoende en geschikte controle-informatie is verkregen vanuit de werkzaamheden die zijn uitgevoerd door het opdrachtteam op groepsniveau en door de accountants van de groepsonderdelen met betrekking tot de financiële informatie van de groepsonderdelen, teneinde daarop het controleoordeel op groepsniveau te baseren (COS 600.44). Voorts heeft de externe accountant nagelaten te bepalen of het noodzakelijk is andere relevante delen van de controledocumentatie van de accountant van het groepsonderdeel te beoordelen (COS 600.42b). Evenmin heeft de externe accountant bepaald welke aanvullende werkzaamheden, als bedoeld in COS 600.43, moeten worden uitgevoerd. Daarmee heeft de externe accountant nagelaten controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen (COS 500.6).

De externe accountant heeft de werkzaamheden van accountants van de groepsonderdelen onvoldoende geëvalueerd omdat:

- de externe accountant onvoldoende opvolging heeft gegeven aan de bijzonderheden die de accountants van de [REDACTED] hebben gerapporteerd; en
- de externe accountant groepsniveau onvoldoende heeft beoordeeld of KPMG [REDACTED] met de uitgevoerde werkzaamheden op omzet, immateriële vaste activa en voorraad voldoende en geschikte controle-informatie heeft verkregen.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

55 van 273

Opvolging bijzonderheden

De externe accountant heeft onvoldoende opvolging gegeven aan de bijzonderheden die de accountants van de [REDACTED] hebben gerapporteerd (feit g t/m i). Niet is gebleken dat de externe accountant controlewerkzaamheden heeft verricht ten aanzien van de (opvolging van KPMG [REDACTED] van de) observaties van de andere accountants, terwijl daaruit wel mogelijke afwijkingen in de financiële informatie van de groep als geheel naar voren komen. De externe accountant heeft volstaan met een verwijzing naar werkzaamheden van KPMG [REDACTED]. De externe accountant heeft de werkzaamheden van KPMG [REDACTED] onvoldoende geëvalueerd om vast te kunnen stellen of voldoende en geschikte controle-informatie is verkregen dat geen afwijking van materieel belang in de financiële overzichten aanwezig is (COS 600.44).

Controle-informatie omzet, immateriële vaste activa en voorraad

Daarnaast heeft de externe accountant de werkzaamheden van KPMG [REDACTED] ten aanzien van de omzet, immateriële vaste activa en voorraad onvoldoende beoordeeld en nagelaten vast te stellen of KPMG [REDACTED] hiermee voldoende en geschikte controle-informatie heeft verkregen (feit j t/m x). De externe accountant heeft echter wel significante risico's, waaronder een (algemeen) frauderisico, geïdentificeerd ten aanzien van deze posten (feit k).

Uit het controledossier blijkt niet welke werkzaamheden KPMG [REDACTED] heeft verricht en daarmee dus ook niet welke werkzaamheden de externe accountant heeft beoordeeld om te evalueren of KPMG [REDACTED] toereikende controle-informatie heeft verkregen over de volledigheid van de omzet. De externe accountant heeft tijdens het onderzoek toegelicht dat KPMG [REDACTED] zes omzetbevestigingen van de afnemers zou hebben verkregen. Uit het controledossier blijkt echter niet dat KPMG [REDACTED] deze omzetbevestigingen heeft verkregen. Ook blijkt niet uit het controledossier dat de externe accountant, naar eigen zeggen, vier omzetbevestigingen heeft beoordeeld tijdens zijn dossierreview (feit m.). Daarnaast kan met de omzetbevestigingen op zichzelf geen voldoende en geen geschikte controle-informatie worden verkregen over de volledigheid van de hoeveelheidscomponent van de omzet (feit m). Voor de volledigheid van de hoeveelheidscomponent is namelijk ook van belang dat de accountants van de groepsonderdelen controle-informatie hebben verkregen waaruit blijkt dat al het [REDACTED] ook wordt geregistreerd. Interne beheersingsmaatregelen, zoals beveiligingsprocedures, zijn hierin naar verwachting controletechnisch zelfs onvervangbaar. KPMG [REDACTED] heeft de opzet, het bestaan en de werking van de interne beheersingsmaatregelen van de [REDACTED] echter niet vastgesteld. De externe accountant heeft derhalve niet geëvalueerd of voldoende en geschikte controle-informatie is verkregen over een significant risico (te weten de opbrengstverantwoording) om zijn controleoordeel op groepsniveau op te baseren (feit k t/m p).

Wat betreft de controle van de immateriële vaste activa heeft de externe accountant niet geëvalueerd of controle-informatie is verkregen over het voldoen aan de activeringscriteria uit IFRS 6 '[REDACTED] [REDACTED]' en over een juiste kostentoerekening (feit r). Daarnaast heeft de externe accountant niet de uitgevoerde werkzaamheden geëvalueerd ten aanzien van de 'impairment test' op het [REDACTED] uitgevoerd door KPMG [REDACTED]. Daaruit bleek een afboeking op de waarde van een [REDACTED] van USD [REDACTED], waardoor dit veld voor een boekwaarde van USD [REDACTED] is verantwoord. Uit een overheidsrapport blijkt echter dat de waarde van dit veld 'zero/negative' zou zijn. Daarbij benadrukt de AFM dat de USD [REDACTED] die in de jaarrekening is verantwoord, de materialiteit overstijgt, die door de externe accountant is vastgesteld op € [REDACTED]

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

56 van 273

Volgens KPMG was verdere afboeking niet noodzakelijk. Niet is gebleken dat de externe accountant de werkzaamheden van KPMG op dit punt voldoende heeft geëvalueerd (feit s t/m u). Daarmee heeft de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de juiste verantwoording en waardering van de immateriële vaste activa

Voor de controle van de post voorraad geldt dat de externe accountant niet heeft geëvalueerd of de gegevensgerichte controlewerkzaamheden van KPMG voldoende en geschikte controle-informatie geven over het bestaan van de voorraad (feit v t/m y). Bovendien heeft de externe accountant niet onderkend dat de werkzaamheden van KPMG geen betrekking hebben gehad op het aanwezige in de voorraad, noch op de. Deze elementen zijn essentieel voor de waardering van de post voorraad (feit z).

De externe accountant heeft ten aanzien van deze drie posten dan ook onvoldoende geëvalueerd of met de werkzaamheden van KPMG voldoende en geschikte controle-informatie is verkregen voor de groep als geheel (COS 600.44), waarbij hij tevens het bepaalde in COS 600.42 en COS 600.43 niet in acht heeft genomen.

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

KPMG stelt zich op het standpunt dat de externe accountant wel voldoende controlewerkzaamheden heeft verricht om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen in overeenstemming met COS 600.44. Daarbij geeft KPMG aan dat COS 600 niet in detail voorschrijft welke controle-informatie moet worden overgenomen en dat het aan de externe accountant is om dit te bepalen op basis van zijn professionele oordeelsvorming. KPMG stelt daarbij tevens dat de AFM niet kan concluderen dat de externe accountant de werkzaamheden onvoldoende heeft geëvalueerd, omdat de controle-informatie in het dossier van de accountant van het groepsonderdeel aanwezig is. De externe accountant heeft tevens volgens KPMG geconcludeerd dat de mate van detail ten aanzien van de omschrijving van de verrichte werkzaamheden door andere accountants en eventueel ondersteunend controlebewijs in de dossiers toereikend zijn vastgelegd.

Wat betreft de bevindingen van de accountants van geeft KPMG aan dat de opmerkingen met KPMG zijn besproken en dat er follow-up acties zijn beschreven waaruit blijkt dat indien van belang ook aanpassingen hebben plaatsgevonden.

KPMG geeft voorts een reactie op de werkzaamheden betreffende de omzet, immateriële vaste activa en voorraad.

Wat de omzet betreft, stelt KPMG dat wel degelijk voldoende en geschikte controle-informatie over zowel de juistheid als volledigheid is verkregen door de omzetbevestigingen van derden, gezien de beperkte gereguleerde externe partijen waaraan kan worden verkocht. Dit gegeven in combinatie met de overige door KPMG uitgevoerde werkzaamheden op de controle van de 'cost of sales' die direct zijn gerelateerd aan het en het daaromheen bestaande model van interne controle van de 'die door KPMG is gecontroleerd en gedocumenteerd, maakt volgens KPMG dat wel voldoende controlewerkzaamheden zijn verricht.

Ten aanzien van de verantwoording van de immateriële vaste activa stelt KPMG dat in voorgaande jaren al is vastgesteld dat dit in overeenstemming is met de financiële verslaggevingsregels.

Voor de afwaardering van de immateriële vaste activa verwijst KPMG naar de werkzaamheden van KPMG ██████████ en stelt dat deze op basis van de dossierreview als toereikend zijn beoordeeld.

Ook voor de post voorraad stelt KPMG dat de externe accountant de door KPMG ██████████ verrichte werkzaamheden als toereikend heeft beoordeeld.

Reactie AFM

De reactie van KPMG ziet in algemene zin op de controledocumentatie die de externe accountant uit het controledossier van KPMG ██████████ had moeten overnemen. De bevinding van de AFM betreft echter niet dat de externe accountant meer controledocumentatie van KPMG ██████████ in zijn controledossier had moeten overnemen. De COS-bepalingen waarnaar KPMG in dit verband verwijst (COS 600.30 en COS 600.42b) zien ook niet op controledocumentatie. COS 600.30 stelt dat het opdrachtteam op groepsniveau dient te worden betrokken bij de risico-inschatting van de accountant van het groepsonderdeel teneinde significante risico's van een afwijking van materieel belang op het niveau van de financiële overzichten van de groep te onderkennen, als een accountant van een groepsonderdeel een controle van de financiële informatie van een significant groepsonderdeel uitvoert. Volgens COS 600.42b dient de externe accountant te bepalen van welke controledocumentatie van de accountant van het groepsonderdeel hij het noodzakelijk vindt die te beoordelen. De externe accountant dient vervolgens echter aan te tonen dat hij met zijn werkzaamheden voldoende heeft geëvalueerd dat de accountant van het groepsonderdeel voldoende en geschikte controle-informatie heeft verkregen (ongeacht in welk dossier de controle-informatie over de getrouwheid van de jaarrekeningposten zich bevindt). De AFM heeft vastgesteld dat dit niet het geval is geweest.

KPMG stelt dat de externe accountant op basis van zijn professionele oordeelsvorming de conclusie heeft getrokken dat de mate van detail ten aanzien van de omschrijving van de verrichte werkzaamheden door andere accountants en eventueel ondersteunend controlebewijs, in de dossiers toereikend zijn vastgelegd. Dit blijkt noch uit het controledossier, noch uit documenten die KPMG bij haar zienswijze heeft verstrekt. Uit het controledossier is wel af te leiden dat KPMG ██████████ mogelijk geen voldoende en geen geschikte controle-informatie heeft verkregen. Uit de evaluatie van de externe accountant had moeten blijken dat hij daaraan aandacht had besteed en had onderzocht moeten worden of KPMG ██████████ al dan niet voldoende en geschikte controle-informatie had verkregen. Daarvan is echter niet gebleken.

Met betrekking tot de reactie van KPMG over de bevindingen van de accountants van ██████████, merkt de AFM op dat de werkzaamheden waaraan KPMG refereert, juist die werkzaamheden zijn op basis waarvan de AFM tot haar conclusie komt (feit g en h). De stellingen van KPMG doen dan ook niet aan de bevindingen van de AFM af.

Wat betreft de controlewerkzaamheden betreffende de volledigheid van de omzet, maakt het beperkte aantal partijen en de werkzaamheden ten aanzien van de 'cost of sales' niet dat daarmee het risico wordt afgedekt dat er ██████████

[REDACTED] dat niet wordt geregistreerd. Interne controle van de '[REDACTED]' zou dat risico wel (deels) kunnen mitigeren. Uit het controledossier blijkt echter niet dat KPMG [REDACTED] deze interne beheersingsmaatregel op werking heeft getest. In het memo over de dossierreview van KPMG [REDACTED] ligt daarentegen vast dat [REDACTED] een volledig gegevensgerichte aanpak heeft gehanteerd (zie feit n in 5.2.3.1).

Het is de AFM niet gebleken dat de externe accountant heeft beoordeeld dat bij de verantwoording van de immateriële vaste activa is voldaan aan de activeringscriteria. Ook uit de documenten waarnaar KPMG in dit verband verwijst, blijkt dit niet.

De reactie van KPMG ten aanzien van de werkzaamheden betreffende de afwaardering van de goodwill van [REDACTED] [REDACTED], geeft geen aanleiding voor aanpassing van de bevindingen van de AFM. Dat geldt ook voor de reactie van KPMG op de werkzaamheden betreffende de voorraad. In haar zienswijze gaat KPMG niet in op de concrete bevindingen die de AFM hierbij heeft en op grond waarvan zij nu juist tot de conclusie is gekomen dat de externe accountant de werkzaamheden onvoldoende heeft geëvalueerd.

De zienswijze van KPMG doet aan de bevindingen van de AFM dus niet af.

5.2.4 Conclusie [B]

De externe accountant heeft naar het oordeel van de AFM bij de wettelijke controle van [B] over 2012 in strijd gehandeld met COS 200.17, COS 500.6 en COS 600.44 en COS 600.24. Daarbij heeft hij tevens het bepaalde in COS 600.17, COS 600.18b, COS 600.42, COS 600.43 en COS 240.24 niet in acht genomen. De geconstateerde tekortkomingen brengen tevens mee dat de externe accountant in strijd heeft gehandeld met de fundamentele beginselen van deskundigheid en zorgvuldigheid, alsmede van professioneel gedrag, zoals neergelegd in artikel A-100.4 VGC en verder uitgewerkt in de artikelen A-130 en A-150 VGC. Deze gedragsregels schrijven immers voor dat de externe accountant handelt in overeenstemming met de van toepassing zijnde vaktechnische en overige beroepsvoorschriften – zoals de COS – en dat hij zich houdt aan de voor hem relevante wet- en regelgeving.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

59 van 273

5.3 [C]

Statutaire naam	[C]
Boekjaar	2012
Externe accountant	
Datum controleverklaring	
Strekking controleverklaring	Goedkeurend
OKB	Nee
Intern kwaliteitsonderzoek	Nee
Activiteiten	[C] houdt zich bezig met de verkoop van gas en elektriciteit.
Verslaggevingsgrondslag	Titel 9 boek 2 BW
Kerncijfers	
1. Balanstotaal	1. €
2. Omzet	2. €
3. Resultaat na belastingen	3. €
Materialiteit	€

5.3.1 Samenvatting

De externe accountant heeft bij de wettelijke controle van [C] over 2012 onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de juistheid en volledigheid van de omzet en de overlopende passiva (COS 500.6). Bovendien heeft hij onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de geactiveerde acquisitiekosten en over de juistheid van de liquide middelen (COS 500.6). Deze posten zijn van materieel belang voor de jaarrekening als geheel.

Juistheid en volledigheid van de omzet

De externe accountant heeft gepland met name gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de omzet te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit controlewerkzaamheden op de schattingen in de omzet, controlewerkzaamheden op het aantal aansluitingen en controlewerkzaamheden op de prijzen. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de betrouwbaarheid van de brongegevens van de serviceorganisatie vast te stellen door bijvoorbeeld een type 2 rapport (ISAE 3402-rapport) te gebruiken of door voldoende andere werkzaamheden uit te voeren, zoals bedoeld in COS 402;
- voldoende te controleren of de schattingen die voor circa 50% onderdeel zijn van de verantwoorde omzet, realistisch zijn. De externe accountant heeft bijvoorbeeld de afrekeningen in het nieuwe boekjaar niet betrokken in zijn controle. Deze afrekeningen zijn gebaseerd op het werkelijke verbruik;

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

60 van 273

- in het kader van de door hem verrichte marge/ratio-analyse verwachtingen te formuleren en deze te evalueren zoals vereist op grond van COS 520;
- te controleren of het aantal aansluitingen in de administratie van [C] aansluit op het aantal aansluitingen in de administratie van de serviceorganisatie. De serviceorganisatie registreert de facturering en het verbruik;
- opvolging te geven aan de afwijkingen die uit de controle op de prijzen volgen en deze te analyseren.

Juistheid en volledigheid overlopende passiva

De externe accountant heeft gepland gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de overlopende passiva te controleren. Het bedrag van de overlopende passiva betreft een saldo bestaande uit circa € [REDACTED] gefactureerde termijnen en circa € [REDACTED] nog te factureren energie en gas. De werkzaamheden bestonden met name uit een vergelijking van het bedrag van de overlopende passiva ten opzichte van het voorgaande boekjaar. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten een analyse van het saldo te maken, de oorzaak voor de significante stijging tussen de twee boekjaren voldoende te onderzoeken en een afloopcontrole uit te voeren.

Juistheid en waardering van de als immateriële vaste activa geactiveerde acquisitiekosten

De externe accountant heeft gepland met name gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de juistheid en de waardering van de immateriële vaste activa te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit controlewerkzaamheden op de juistheid van geactiveerde kosten en het beoordelen van de afschrijvingstermijn. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de juistheid van de geactiveerde kosten vast te stellen met behulp van controle-informatie die afkomstig is van derden;
- opvolging te geven aan zijn bevinding dat een materieel deel van de geactiveerde kosten niet voldoet aan het activeringscriterium;
- de redelijkheid van de veronderstellingen van [C] te beoordelen die aan de afschrijving ten grondslag liggen.

Juistheid liquide middelen

De externe accountant heeft gepland gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de juistheid van de liquide middelen te controleren. De liquide middelen bedragen circa 50% van het balanstotaal. Deze werkzaamheden bestonden met name uit een aansluiting van het saldo van de liquide middelen op een printscreen uit het 'electronic banking systeem' en het verkrijgen van een standaardbankverklaring. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de authenticiteit vast te stellen van de printscreen uit het electronic banking systeem;
- de standaardbankverklaring te verkrijgen voor een materieel saldo dat op naam staat van [C] maar waarvan de beschikkingsbevoegdheid bij de serviceorganisatie ligt;
- dat de vordering van [REDACTED], bestaande uit een banksaldo, juist is.

De externe accountant heeft aldus nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen. Hij was derhalve niet in staat om uit de verkregen controle-informatie redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kon baseren. Daarmee heeft hij in strijd gehandeld met hetgeen COS 200.17 voorschrijft. Hierdoor heeft de externe accountant geen redelijke mate van zekerheid verkregen dat de financiële overzichten als geheel geen afwijking van materieel belang bevatten die het gevolg is van fraude of fouten, op basis waarvan hij kan vaststellen dat de financiële overzichten in alle van materieel belang zijnde opzichten zijn opgesteld in overeenstemming met de regels voor financiële verslaggeving (COS 200.11). Desalniettemin heeft de externe accountant een goedkeurende controleverklaring bij de jaarrekening afgegeven. Dit betekent dat de externe accountant een goedkeurende controleverklaring in het maatschappelijk verkeer heeft gebracht, zonder dat daaraan de vereiste controlewerkzaamheden zijn vooraf gegaan.

De externe accountant heeft aldus bij de wettelijke controle van [C] over 2012 in strijd gehandeld met COS 200.17 en COS 500.6, waarbij hij tevens het bepaalde in COS 330.12, COS 402.9 t/m 12, 15 en 16, COS 450.5 en COS 520.5 niet in acht heeft genomen. De geconstateerde tekortkomingen brengen tevens mee dat de externe accountant in strijd heeft gehandeld met de fundamentele beginselen van deskundigheid en zorgvuldigheid, alsmede van professioneel gedrag, zoals neergelegd in artikel A-100.4 VGC en verder uitgewerkt in de artikelen A-130 en A-150 VGC.

5.3.2 De juistheid en volledigheid van de omzet

5.3.2.1 Norm

COS 200.17 luidt: ‘Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.’

COS 330.12 luidt: ‘Indien de accountant controle-informatie verkrijgt over de werking van interne beheersingsmaatregelen gedurende een tussentijdse periode, dient hij:

- a. Controle-informatie te verkrijgen over significante wijzigingen die zich na afloop van de tussentijdse periode in deze interne beheersingsmaatregelen hebben voorgedaan; en
- b. De aanvullende controle-informatie vast te stellen die moet worden verkregen voor de resterende verslagperiode.

COS 402.8 sub c luidt: ‘In het kader van de Standaarden hebben de volgende termen de hierna weergegeven betekenissen: *Rapport betreffende de beschrijving, opzet en werking van interne beheersingsmaatregelen bij een serviceorganisatie (in deze Standaard wordt daarnaar verwezen als een type 2 rapport)* – Een rapport dat bestaat uit:

- i. Een door het management van de serviceorganisatie opgestelde beschrijving van het systeem van de serviceorganisatie, van de interne beheersingsdoelstellingen en de daarmee verband houdende interne beheersingsmaatregelen, de opzet en het bestaan daarvan op een gespecificeerde datum of gedurende een gespecificeerde periode, en in bepaalde gevallen, de werking daarvan gedurende een gespecificeerde periode; en
- ii. Een rapport van de accountant van de serviceorganisatie met als doel een redelijke mate van zekerheid tot uitdrukking te brengen, dat omvat:
 - 1. Het oordeel van de accountant van de serviceorganisatie over de beschrijving van het systeem van de serviceorganisatie, de interne beheersingsdoelstellingen en de daarmee verband houdende interne beheersingsmaatregelen, de geschiktheid van de opzet van de interne beheersingsmaatregelen gericht op het bereiken van de gespecificeerde interne beheersingsdoelstellingen alsmede de werking van de interne beheersingsmaatregelen; en
 - 2. Een beschrijving van de toetsingen door de accountant van de serviceorganisatie van de interne beheersingsmaatregelen en de resultaten daarvan.'

COS 402.9 luidt: 'Bij het verwerven van inzicht in de gebruikende entiteit overeenkomstig Standaard 315, dient de accountant van de gebruiker een inzicht te verwerven in de wijze waarop een gebruikende entiteit gebruik maakt van de diensten van een serviceorganisatie bij de werkzaamheden van de gebruikende entiteit, met inbegrip van:

- a. De aard van de diensten die worden verleend door de serviceorganisatie en de significantie van die diensten voor de gebruikende entiteit, met inbegrip van het effect daarvan op de interne beheersing van de gebruikende entiteit;
- b. De aard en de materialiteit van de verwerkte transacties of rekeningen of financiële verslaggevingsprocessen die worden beïnvloed door de serviceorganisatie;
- c. De mate waarin er interactie bestaat tussen de activiteiten van de serviceorganisatie en die van de gebruikende entiteit; en
- d. De aard van de relaties tussen de gebruikende entiteit en de serviceorganisatie, met inbegrip van de relevante contractuele voorwaarden voor de activiteiten op zich genomen door de serviceorganisatie.'

COS 402.10 luidt: 'Bij het verwerven van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle overeenkomstig Standaard 315, dient de accountant van de gebruiker de opzet en het bestaan van relevante interne beheersingsmaatregelen bij de gebruikende entiteit te evalueren, met inbegrip van die maatregelen die zijn toegepast op de door de serviceorganisatie verwerkte transacties.'

COS 402.11 luidt: 'De accountant van de gebruiker dient te bepalen of er voldoende inzicht is verkregen in de aard en significantie van de diensten die door de serviceorganisatie worden verleend en in het effect daarvan op de voor de controle relevante interne beheersing van de gebruikende entiteit, teneinde een basis te verschaffen voor het onderkennen en inschatten van risico's van een afwijking van materieel belang.

COS 402.12 luidt: 'Wanneer de accountant van de gebruiker niet in staat is om voldoende inzicht te verwerven via

de gebruikende entiteit, dient de accountant van de gebruiker dit inzicht te verkrijgen door een van de volgende procedures:

- a. Het verkrijgen van een type 1 of type 2 rapport, indien beschikbaar;
- b. Contact opnemen met de serviceorganisatie, door tussenkomst van de gebruikende entiteit, teneinde specifieke informatie te verkrijgen;
- c. Het bezoeken van de serviceorganisatie en het uitvoeren van werkzaamheden die de noodzakelijke informatie zullen verschaffen over de relevante interne beheersingsmaatregelen van de serviceorganisatie;
- d. Gebruikmaken van een andere accountant om werkzaamheden uit te voeren die zullen voorzien in de noodzakelijke informatie over de relevante interne beheersingsmaatregelen van de serviceorganisatie.

COS 402.15 luidt: ‘Bij het inspelen op de ingeschatte risico’s overeenkomstig Standaard 330, dient de accountant van de gebruiker:

- a. Te bepalen of er voldoende en geschikte controle-informatie beschikbaar is aangaande de relevante in de financiële overzichten opgenomen beweringen vanuit vastleggingen die bij de gebruikende entiteit worden bewaard; en, zo niet,
- b. Verdere controlewerkzaamheden uit te voeren teneinde voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen of gebruik te maken van een andere accountant teneinde die werkzaamheden namens de accountant van de gebruiker uit te voeren bij de serviceorganisatie.

COS 402.16 luidt: ‘Wanneer het inschatten door een accountant van de risico’s van de gebruikende entiteit een verwachting omvat dat de interne beheersingsmaatregelen van de serviceorganisatie effectief werken, dient de accountant van de gebruiker controle-informatie over de werking van die interne beheersingsmaatregelen te verkrijgen door de uitvoering van één of meer van de volgende werkzaamheden:

- a. Het verkrijgen van een type 2 rapport, indien beschikbaar;
- b. Het uitvoeren van geschikte toetsingen op interne beheersingsmaatregelen bij de serviceorganisatie; of
- c. Het gebruikmaken van een andere accountant teneinde toetsingen uit te voeren op interne beheersingsmaatregelen bij de serviceorganisatie namens de accountant van de gebruiker.

COS 500.6 luidt: ‘De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.’

COS 520.5 luidt: ‘Bij het opzetten en uitvoeren van gegevensgerichte cijferanalyses, hetzij alleen dan wel in combinatie met detailcontroles als gegevensgerichte werkzaamheden overeenkomstig Standaard 330, dient de accountant:

- a. De geschiktheid van bepaalde gegevensgerichte cijferanalyses voor gegeven beweringen te bepalen, rekening houdend met de ingeschatte risico’s van een afwijking van materieel belang en met detailcontroles, voor zover aanwezig, voor deze beweringen;

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

64 van 273

- b. De betrouwbaarheid van gegevens op basis waarvan de verwachting van de accountant ten aanzien van vastgelegde bedragen of ratio's wordt ontwikkeld, te evalueren, rekening houdend met de bron, de vergelijkbaarheid en de aard en relevantie van de beschikbare informatie, alsmede met interne beheersingsmaatregelen met betrekking tot het opstellen daarvan;
- c. Een verwachting van vastgelegde bedragen of ratio's te ontwikkelen, alsmede te evalueren of de verwachting voldoende precies is om een afwijking te onderkennen die, individueel of wanneer geaggregeerd met andere afwijkingen, er de oorzaak van kan zijn dat de financiële overzichten een van materieel belang zijnde afwijking bevatten; en
- d. De omvang van een eventueel verschil tussen de vastgelegde bedragen en de verwachte waarde te bepalen dat aanvaardbaar is zonder verder onderzoek zoals vereist op grond van alinea 7.'

5.3.2.2 Feiten onderzoeksrapport

Algemeen

- a. [C] verkoopt gas en elektriciteit die exclusief wordt geleverd door [serviceorganisatie], een [redacted]. Daarnaast registreert [serviceorganisatie] het verbruik per aansluiting en [serviceorganisatie] verzorgt voor [C] ook de facturering en incasso aan de cliënten van [C]. Daarmee fungeert [serviceorganisatie] voor deze functies als serviceorganisatie voor [C]. [C] verricht zelf feitelijk alleen de acquisitie van cliënten en de prijsstelling. In de administratie van [C] worden alle nieuwe cliëntaanmeldingen (aansluitingen) verwerkt, alsmede alle contractverleningen, opzeggingen en wijzigingen in de contracten. Al deze wijzigingen verstrekt [C] ter verwerking aan [serviceorganisatie]. De verwerkingsgegevens voor het verbruik van energie, de facturering en incasso ontvangt [C] van [serviceorganisatie].
- b. De (netto)omzet van [C] bedraagt circa € [redacted]. De omzet is daarmee van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening van [C] als geheel.
- c. De externe accountant heeft een significant risico geïdentificeerd voor de juistheid en volledigheid van de omzet, mede omdat ongeveer 50% van de verantwoorde omzet in de jaarrekening is gebaseerd op ramingen.

Planning

- d. De externe accountant heeft voor de omzet voornamelijk gepland gegevensgerichte controlewerkzaamheden uit te voeren. De geplande systeemgerichte werkzaamheden zagen uitsluitend op de interne beheersingsmaatregelen met betrekking tot de door [C] gehanteerde prijzen.
- e. De controlewerkzaamheden betreffen:
 - 1. Controlewerkzaamheden omzetramingen
 - 2. Controlewerkzaamheden aantal aansluitingen
 - 3. Cijferanalyse
 - 4. Controlewerkzaamheden prijzen

Uitvoering van de werkzaamheden

Betrouwbaarheid brongegevens [serviceorganisatie]

- f. De financiële overzichten van [C] zijn mede gebaseerd op gegevens die door [serviceorganisatie] worden geadmistreerd en aan [C] worden verstrekt. Het betreft gegevens die van belang zijn voor de verantwoorde omzet, zoals verwerkingsgegevens over de facturering, incasso en het verbruik van energie. [Serviceorganisatie] is hierdoor aan te merken als serviceorganisatie zoals bedoeld in COS 402.
- g. De externe accountant heeft voor zijn controlewerkzaamheden gebruik gemaakt van (bron)gegevens die [C] van [serviceorganisatie] heeft ontvangen. De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden gepland en uitgevoerd om de betrouwbaarheid van de ontvangen (bron)gegevens van [serviceorganisatie] vast te stellen.
- h. De externe accountant heeft geen van de werkzaamheden uit COS 402 gepland en uitgevoerd om controle-informatie te verkrijgen over de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen bij [serviceorganisatie]. Hij had hiertoe bijvoorbeeld een type 2 rapport kunnen verkrijgen waarin de opzet en werking van interne beheersingsmaatregelen bij een serviceorganisatie worden beschreven (zie COS 402.8, sub c). De externe accountant heeft een dergelijk rapport niet opgevraagd en ook niet op een andere wijze controle-informatie over de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen bij [serviceorganisatie] verkregen, bijvoorbeeld door zelfstandig bij [serviceorganisatie] werkzaamheden uit te voeren. Daarnaast zijn de systeemgerichte werkzaamheden ten aanzien van de interne beheersingsmaatregelen bij [C], die deels op de door [serviceorganisatie] verleende diensten aan [C] zien, onvoldoende uitgevoerd (zie ad 4 hierna).
- i. De externe accountant heeft in het kader van de jaarrekeningcontrole KPMG IT Audit wel opdracht gegeven om vast te stellen of de omzetrapportages van [C] (BUR-analyses) op betrouwbare wijze tot stand zijn gekomen. KPMG IT Audit heeft op basis van een dump die [C] heeft verkregen van de [serviceorganisatie]-administratie █████ beoordeeld of de query die door [C] wordt gedraaid om omzetrapportages (BUR-analyses) op te stellen, juist en volledig is. KPMG IT Audit heeft ook hierbij niet de betrouwbaarheid van de brongegevens van [serviceorganisatie] vastgesteld. Ook kreeg KPMG IT Audit geen toegang tot de [serviceorganisatie]-administratie. De externe accountant heeft geen andere werkzaamheden uitgevoerd om de betrouwbaarheid van de opgenomen gegevens in de omzetrapportages te controleren.

Ad 1. Controlewerkzaamheden omzetramingen

- j. De omzet in de jaarrekening van [C] is voor circa 50% geschat. Omdat ongeveer de helft van de cliënten per jaareinde nog geen jaarafrekening ontvangt, is een schatting noodzakelijk. [Serviceorganisatie] heeft haar zogenaamde omzetramingen gebaseerd op verbruiksschattingen. De geraamde en gerealiseerde omzet wordt door [serviceorganisatie] aan [C] verstrekt in omzetrapportages.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

66 van 273

- k. De externe accountant heeft de raming gecontroleerd door een beoordeling uit te voeren op de realisatie van de ramingen in voorgaande jaren. De externe accountant heeft hierbij de gerealiseerde omzet en ramingen ontleend uit een van [serviceorganisatie] verkregen Excel-overzicht. De geraamde omzet in de jaren 2010 en 2011 was hoger dan de gerealiseerde omzet (2011 € 2,7% hoger; 2010 2,4% hoger).
- l. De externe accountant heeft in het verslag van de bespreking met het management van [C] ten aanzien van de bevindingen van de jaareindecontrole 2012 vastgelegd dat het voor het management van [C] onduidelijk is of mogelijke verschillen zich in 2012 ook kunnen voordoen. De externe accountant heeft hier geen opvolging aan gegeven. Ook heeft de externe accountant geen andere controlewerkzaamheden uitgevoerd om de betrouwbaarheid van de raming en daarmee de redelijkheid van de geschatte omzet te kunnen bepalen.

Ad 2. Controlewerkzaamheden aantal aansluitingen

- m. De externe accountant heeft vastgesteld dat alle aansluitingen van de klanten zijn verantwoord in de administratie van [C] op basis van opgaven van netbeheerders waarin de aansluitingen voor [C] zijn opgenomen. Hij heeft hierbij geconcludeerd dat alle klanten volledig zijn verantwoord in de administratie van [C].
- n. De externe accountant heeft echter geen aansluiting gemaakt met de opgenomen aansluitingen (klanten) in de administratie van [serviceorganisatie]. De facturatie en het verbruik van klanten wordt verantwoord in de administratie van [serviceorganisatie] en niet in de administratie van [C]. Hierdoor zijn geen voldoende werkzaamheden verricht om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de volledigheid van de aansluitingen (klanten) en daarmee over de volledigheid van de omzet.

Ad 3. Cijferanalyse

- o. De externe accountant heeft een zogenaamde 'marge/ratio-analyse' uitgevoerd en een aansluiting (verbandcontrole) gemaakt tussen de hoeveelheid ingekochte energie en de hoeveelheid geleverde energie.
- p. Bij de 'marge/ratio-analyse' heeft de externe accountant een vergelijking gemaakt tussen de grootboekrekeningen omzet en kostprijs omzet 2011 en 2012. Bij deze cijferanalyse heeft hij ook geen verwachtingen geformuleerd, of geëvalueerd of de verwachtingen voldoende precies zijn om een afwijking van materieel belang te onderkennen. De externe accountant heeft naar de bij de vergelijking geconstateerde verschillen geen nader onderzoek verricht.
- q. De aansluiting tussen de hoeveelheid ingekochte energie en de hoeveelheid geleverde energie heeft de externe accountant vastgesteld door de totale hoeveelheid ingekochte energie (gas en elektra, voor een deel geraamd) aan te sluiten op de verkopen (ook voor een deel geraamd). De externe accountant heeft hieruit geconcludeerd dat hij de juistheid en de volledigheid van de omzet en kostprijs omzet energie heeft vastgesteld.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

67 van 273

- r. Deze controle is echter gebaseerd op gegevens van [serviceorganisatie] (leveringen, inkopen en ramingen) waarvan de externe accountant de betrouwbaarheid niet heeft vastgesteld. De externe accountant heeft ook geen andere werkzaamheden verricht om de betrouwbaarheid van de in de verbandscontrole gebruikte gegevens vast te stellen. Ook heeft de externe accountant een aansluitverschil geconstateerd van [redacted] (1,4% van het totale volume energie) dat hij niet verder heeft opgevolgd. De externe accountant is van mening dat dit niet noodzakelijk is gezien de geringe omvang van het volume. De externe accountant heeft echter nagelaten voorafgaande aan de verbandscontrole vast te stellen wat de omvang is van een aanvaardbare afwijking voor de controle van de omzet. Ook heeft hij nagelaten om te beoordelen of de mogelijke afwijking in volume in totaal een materieel verschil kan veroorzaken voor de post omzet in de jaarrekening. Hiermee heeft de externe accountant onvoldoende controle-informatie verkregen over de hoeveelheid geleverde energie (verbruik).

Ad 4. Controlewerkzaamheden prijzen

- s. De externe accountant heeft op de door [C] gehanteerde prijzen de volgende specifieke systeemgerichte werkzaamheden verricht:
1. controle op de autorisatie leveringsprijzen
 2. controle op de juiste verwerking door [serviceorganisatie] van geautoriseerde prijzen
 3. controle op de juistheid van de gehanteerde prijzen per aansluiting

Ad 4.1 en 4.2 Autorisatie leveringsprijzen

- t. De directie van [C] stelt wekelijks de gehanteerde leveringsprijzen vast. Conform de audit methodologie van KPMG heeft de externe accountant gepland vijf weken te selecteren om de effectieve werking vast te stellen van de interne beheersingsmaatregel die ziet op de autorisatie van de prijzen en van de juiste verwerking door [serviceorganisatie] van de door [C] vastgestelde prijzen.
- u. De externe accountant heeft hiervoor vijf weken in het eerste halfjaar geselecteerd. De externe accountant heeft voor de geselecteerde weken van één prijs per geselecteerde week vastgesteld dat autorisatie door de directie van [C] heeft plaatsgevonden. Daarmee heeft de externe accountant niet vastgesteld dat voor vijf weken alle prijzen zijn geautoriseerd. Ook heeft de externe accountant niet vastgesteld dat dit gedurende het gehele jaar is gebeurd, aangezien hij uitsluitend weken in het eerste halfjaar heeft geselecteerd.
- v. Verder heeft de externe accountant zelfstandig voor de geselecteerde vijf weken van één prijs de juiste verwerking door [serviceorganisatie] vastgesteld. Hij heeft niet vastgesteld dat de interne beheersingsmaatregel van [C] effectief heeft gewerkt. Daarmee is geen sprake van een systeemgerichte controle, maar van een gegevensgerichte controle. Dat betekent dat de externe accountant voor de controle van de omzet niet kon steunen op de effectieve werking van deze interne beheersingsmaatregel.

Ad 4.3 Gegevensgerichte controlewerkzaamheden juistheid gehanteerde prijzen per aansluiting

- w. De aansluitingen van klanten en de vastgestelde campagnecodes met daarin de geautoriseerde prijsstellingen worden door [C] in hun eigen administratie geregistreerd. Doordat de facturatie plaatsvindt vanuit de administratie van [serviceorganisatie] met daarin opgenomen het geautoriseerde tarief, is het van belang dat de campagnecodes in de administratie van [C] aansluiten op de geregistreerde campagnecodes in de administratie van [serviceorganisatie]. De externe accountant is voor de zes grootste campagnecodes nagegaan of de hierop betrekking hebbende aansluitingen (gas en elektra) overeenkomen met de overeenkomstige gegevens die [serviceorganisatie] gebruikt (opgave [serviceorganisatie]). De zes grootste campagnecodes zijn geselecteerd, omdat in de controle 2011 beperkte afwijkingen in de deelwaarneming waren geconstateerd.
- x. De zes geselecteerde campagnecodes bevatten prijzen die van toepassing zijn op ████████ aansluitingen van de totaal ████████ aansluitingen. De externe accountant heeft bij ████████ aansluitingen een afwijking geconstateerd. Hierop heeft de externe accountant verder geen controlewerkzaamheden verricht.

5.3.2.3 Analyse

De externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen bij de jaarrekening van [C] over 2012 om het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, waardoor de externe accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren (COS 200.17). De externe accountant heeft namelijk geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de juistheid en volledigheid van de omzet van [C] (COS 500.6).

Deze post bedraagt circa € ████████ en is zowel vanwege zijn aard als vanwege zijn omvang van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel. De materialiteit is door de externe accountant vastgesteld op € ████████. De externe accountant heeft een significant risico geïdentificeerd voor de juistheid en volledigheid van de omzet. Reden daarvoor is mede dat ongeveer 50% van de verantwoorde omzet in de jaarrekening is gebaseerd op ramingen. Ongeveer de helft van de cliënten van [C] heeft aan het einde van het jaar geen jaarafrekening ontvangen, zodat een schatting noodzakelijk is. Voor de controle is dat van bijzonder belang vanwege de onzekerheid die inherent samenhangt met de schatting. Van belang voor de controle is voorts dat [C] de energie afneemt van [serviceorganisatie] en dat [serviceorganisatie] het energieverbruik registreert. [Serviceorganisatie] fungeert voor [C] als serviceorganisatie voor wat betreft de verbruiksregistratie, facturering en incasso. [C] ontvangt van [serviceorganisatie] de gegevens voor het verbruik van energie, de facturering en incasso.

De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden uitgevoerd op de omzet om de juistheid en volledigheid te kunnen vaststellen. In de eerste plaats heeft de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden verricht om de betrouwbaarheid van de ontvangen brongegevens van [serviceorganisatie] vast te stellen. In de tweede plaats zijn de uitgevoerde systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden onvoldoende om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen. Hierna zal dat worden toegelicht.

Brongegevens [serviceorganisatie] (feit f t/m i)

De financiële overzichten van [C] zijn mede gebaseerd op gegevens die door [serviceorganisatie] worden geadministreerd en aan [C] worden verstrekt. De externe accountant heeft voor zijn controlewerkzaamheden over de omzet gebruik gemaakt van (bron)gegevens die door [serviceorganisatie] aan [C] zijn aangeleverd. Ten aanzien van de betrouwbaarheid van alle door [serviceorganisatie] aan [C] aangeleverde gegevens heeft de externe accountant echter de facto geen controlewerkzaamheden verricht. Dat betekent dat de controle in de basis al niet aan de vereisten voldoet, nu nagenoeg de volledige controle op deze gegevens is gebaseerd.

Zoals aangegeven dient [serviceorganisatie] te worden aangemerkt als een serviceorganisatie voor [C] voor zover zij zorgdraagt voor facturering, incasso en registratie van het verbruik. In COS 402 wordt beschreven hoe de externe accountant te werk moet gaan bij het verwerven van inzicht in de aard en significantie van de diensten die door de serviceorganisatie worden verleend en het effect daarvan op de voor de controle relevant zijnde interne beheersing van de gebruikende entiteit ([C]), dat voldoende is voor het onderkennen en inschatten van de risico's van een afwijking van materieel belang (COS 402.9 t/m 12) en voor het opzetten en uitvoeren van controlewerkzaamheden die op die risico's inspelen (COS 402.15 en 16).

De externe accountant heeft nagelaten om toereikend inzicht te verkrijgen in de interne beheersing bij serviceorganisatie [serviceorganisatie]. Hij heeft geen van de op grond van COS 402.12 vereiste werkzaamheden uitgevoerd, zoals het opvragen en verkrijgen van een type 1 of 2 rapport (zie COS 402.8), het opnemen van contact met de serviceorganisatie of het bezoeken van de serviceorganisatie.

Tevens heeft de externe accountant nagelaten om controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren ter toetsing van de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen bij [serviceorganisatie]. Hij heeft geen van de werkzaamheden in COS 402.16 uitgevoerd, zoals het opvragen en verkrijgen van een type 2 rapport of het zelf verrichten van systeemgerichte werkzaamheden bij [serviceorganisatie]. Ook heeft de externe accountant de systeemgerichte werkzaamheden ter toetsing van de interne beheersingsmaatregelen bij [C], die deels zien op de door [serviceorganisatie] aan [C] verleende diensten, onvoldoende uitgevoerd (feit t t/m v). Derhalve heeft de externe accountant onvoldoende werkzaamheden uitgevoerd om controle-informatie te verkrijgen over de betrouwbaarheid van de door [serviceorganisatie] aan [C] aangeleverde (bron)gegevens, terwijl de financiële overzichten van [C] hier mede op zijn gebaseerd en de externe accountant deze gegevens als uitgangspunt neemt in zijn gegevensgerichte controlewerkzaamheden.

De werkzaamheden van KPMG IT Audit op de totstandkoming van de omzetrapportages (BUR-analyses) kunnen de externe accountant hierbij niet baten (feit i). KPMG IT Audit heeft namelijk alleen vastgesteld dat deze omzetrapportages op betrouwbare wijze totstandkomen (doordat de queries juist en volledig zijn), maar niet dat de gegevens waarop deze queries worden gedraaid – een dump van de administratie van [serviceorganisatie] (SAP) die [serviceorganisatie] aan [C] heeft verstrekt – betrouwbaar zijn.

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

Hoewel [serviceorganisatie] een belangrijk deel van de diensten zoals raming en facturatie voor de [C] uitvoert, heeft de externe accountant vastgesteld dat bij [C] voldoende controls gericht op de input en output aanwezig zijn om niet te hoeven steunen op de interne beheersingsmaatregelen van de serviceorganisatie. Daarnaast is informatie uit andere onafhankelijke bronnen beschikbaar (bijvoorbeeld van netbeheerders). Om deze reden zijn door de externe accountant alle relevante vragen in ██████████ met 'YES' beantwoord en bestond volgens KPMG geen noodzaak om een ISAE 3402 rapport [AFM: type 2 rapport] op te vragen.

Verder stelt KPMG dat op de door [serviceorganisatie] aangeleverde extractie van het ██████-bestand in een zogenaamde zip-file controlewerkzaamheden zijn verricht door KPMG IT Audit en de externe accountant. Deze zip-file is het startpunt van de controlewerkzaamheden geweest. Hoewel geen expliciete werkzaamheden direct op de totstandkoming uit het ██████-systeem van [serviceorganisatie] van de zip-file zijn verricht, is de betrouwbaarheid van de door [serviceorganisatie] aangeleverde informatie volgens KPMG impliciet vastgesteld door andere gegevensgerichte controlewerkzaamheden en de samenhang daartussen.

KPMG erkent wel dat de overwegingen op grond waarvan de externe accountant heeft geconcludeerd te kunnen steunen op de door [serviceorganisatie] aangeleverde informatie en de wijze waarop de betrouwbaarheid is geborgd, duidelijker had kunnen worden vastgelegd.

Reactie AFM

KPMG stelt dat bij [C] voldoende controls op de input en output aanwezig zijn om niet te hoeven steunen op de interne beheersing bij de serviceorganisatie. Echter, zoals blijkt uit de bevindingen van de AFM, zijn de systeemgerichte werkzaamheden die de externe accountant ten aanzien van de interne beheersingsmaatregelen bij [C] (die deels op transacties met [serviceorganisatie] zien) heeft uitgevoerd onvoldoende om de effectieve werking ervan vast te stellen (feit s t/m x). De externe accountant heeft dus ook met deze werkzaamheden geen controle-informatie over de betrouwbaarheid van de gegevens van [serviceorganisatie] verkregen.

Verder stelt KPMG dat ook informatie uit andere onafhankelijke bronnen beschikbaar is (bijvoorbeeld van netbeheerders). De gegevens van de netbeheerders heeft de externe accountant gebruikt voor de controle van het aantal aansluitingen. Voor deze controle wordt verwezen naar de hiernavolgende analyse (feit m en n), de zienswijze van KPMG en de reactie van de AFM. De AFM licht daarin toe dat met deze werkzaamheden geen voldoende en geen geschikte controle-informatie is verkregen over de volledigheid van de aansluitingen (klanten) en daarmee ook niet over de volledigheid van de omzet (feit m en n). Op welke eventuele andere onafhankelijke bronnen KPMG doelt, wordt niet duidelijk uit de zienswijze of het controledossier.

Ten slotte gaat KPMG in op de werkzaamheden met betrekking tot de door [C] van [serviceorganisatie] verkregen gegevens. Daarbij bevestigt KPMG dat geen expliciete werkzaamheden ten aanzien van de totstandkoming van de zip-file zijn verricht. Die betrouwbaarheid is volgens KPMG impliciet vastgesteld door andere gegevensgerichte controlewerkzaamheden en de samenhang daartussen. Zoals hierna zal blijken zijn de geplande gegevensgerichte controlewerkzaamheden onvoldoende om daarmee voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over

de betrouwbaarheid van onder andere de brongegevens van [serviceorganisatie]. Deze stellingen baten KPMG dan ook niet.

De controlewerkzaamheden die de externe accountant heeft verricht zijn dan ook onvoldoende om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de interne beheersing van [serviceorganisatie] en daarmee over de brongegevens van [serviceorganisatie].

Controlewerkzaamheden omzet ramingen (feit j t/m l)

Zoals aangegeven is ongeveer 50% van de omzet van [C] gebaseerd op schattingen omdat ongeveer de helft van de cliënten per jaareinde geen jaarafrekening heeft ontvangen. Deze raming is gebaseerd op verbruiksschattingen van [serviceorganisatie]. [Serviceorganisatie] verstrekt aan [C] omzetrapporthages met daarin zowel de gerealiseerde als de geraamde omzet. De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van deze van [serviceorganisatie] afkomstige gegevens.

De externe accountant heeft een beoordeling uitgevoerd op de realisatie van de ramingen in voorgaande jaren aan de hand van een van [serviceorganisatie] verkregen Excel-overzicht. Daarbij heeft de externe accountant vastgesteld dat in eerdere jaren de geraamde omzet hoger was dan de daadwerkelijk gerealiseerde omzet (2011 2,7% hoger en 2010 2,4% hoger). Het gaat hierbij om materiële verschillen. Ondanks dat de externe accountant heeft aangegeven dat het voor het management van [C] onduidelijk is of dergelijke verschillen zich in 2012 ook zouden kunnen voordoen, heeft de externe accountant ten aanzien van deze verschillen onvoldoende controlewerkzaamheden verricht. Hij heeft deze verschillen alleen in een bespreking met het management aan de orde gesteld, maar daaraan verder geen opvolging gegeven. Het bespreken van deze verschillen leidt op zichzelf niet tot voldoende controle-informatie. De externe accountant had moeten overwegen welke andere controlewerkzaamheden zouden kunnen worden uitgevoerd om voldoende controle-informatie te verkrijgen over de volledigheid van de omzet. De externe accountant heeft nagelaten voldoende te controleren of de schattingen die voor circa 50% onderdeel zijn van de verantwoorde omzet realistisch zijn. De externe accountant had bijvoorbeeld de afrekeningen in het nieuwe boekjaar kunnen betrekken in zijn controle (afloopcontrole). Deze afrekeningen zijn gebaseerd op het werkelijke verbruik en hadden de externe accountant daarmee controle-informatie over de schatting kunnen verschaffen.

De externe accountant heeft aldus vastgesteld dat er in eerdere jaren materiële verschillen tussen de geschatte en de daadwerkelijk gerealiseerde omzet bestonden. Zonder ten aanzien van deze verschillen controlewerkzaamheden te verrichten, of andere werkzaamheden te verrichten ter verkrijging van controle-informatie over het geregistreerde verbruik, heeft de externe accountant geconcludeerd dat de omzet juist en volledig is verantwoord. De externe accountant heeft op basis van de door hem verrichte controlewerkzaamheden niet tot deze conclusie kunnen komen.

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

De potentiële afwijking in de omzet volgt uit de systematiek waarop de omzet wordt gefactureerd [REDACTED]. Dit is in het dossier aangemerkt als schatting ('estimate') die door de externe accountant retrospectief is beoordeeld en is besproken met het management van [C]. Afwijkingen ten opzichte van deze schatting zullen zich ieder jaar opnieuw voordoen. Op basis van KAM 20.1275 is er volgens KPMG geen sprake van een controleverschil maar van een afwijking ten opzichte van de schatting.

Vervolgens stelt KPMG dat het onjuist is dat er geen opvolging is gegeven aan de mededeling van het management dat het onduidelijk is of zich in 2012 eveneens een dergelijk schattingsverschil zou kunnen voordoen. KPMG verwijst naar de slotbespreking met het management.

KPMG is van mening dat de uitgevoerde werkzaamheden voldoende en geschikte controle-informatie hebben opgeleverd over de omzetramingen, alhoewel de samenhang van de overwegingen en controlemaatregelen beter gedocumenteerd hadden kunnen worden. Het aanvullend uitvoeren van een afloopcontrole op de afrekeningen acht KPMG gezien de aard van de post (veel kleine bedragen) niet effectief als controlemiddel. Daarbij wijst KPMG erop dat tijde van de afronding van de controle 2012 in maart slechts twee maanden in het nieuwe boekjaar waren afgerekend.

Reactie AFM

KPMG stelt dat de afwijking van deze schatting niet als controleverschil is aangemerkt omdat dit een afwijking ten opzichte van de schatting betreft. De bevinding van de AFM ziet echter op het feit dat de externe accountant niet heeft beoordeeld waar deze afwijking door wordt veroorzaakt en of de gemaakte schatting redelijk is. Blijkens het verslag van de slotbespreking is door het management slechts aangegeven dat het onduidelijk is of zich in 2012 eveneens een dergelijk schattingsverschil zou kunnen voordoen. Hier heeft de externe accountant het bij gelaten. De externe accountant heeft verder geen controlewerkzaamheden verricht, waarmee de externe accountant heeft nagelaten ten aanzien van de schatting voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.

Anders dan KPMG stelt, kan een afloopcontrole bovendien wel degelijk meer controlezekerheid verschaffen, omdat door middel van de jaarafrekeningen in de eerste maanden bekend wordt of de eerdere schatting redelijk is geweest. Verondersteld dat maandelijks voor circa 1/12 deel van het aantal aansluitingen (klanten) de jaarafrekening bekend is, betekent dit dat de controleonzekerheid voor een deel van de schatting kan worden weggenomen. De externe accountant heeft dit ten onrechte nagelaten, ondanks de grote afwijkingen in voorgaande jaren.

Controlewerkzaamheden aantal aansluitingen (feit m en n)

De externe accountant heeft voorts gezien of alle aansluitingen voor gas en elektra zijn verantwoord in de administratie van [C]. Hij heeft daarbij een aansluiting gemaakt tussen het aantal aansluitingen opgenomen in de administratie van [C] en de opgaven van de netbeheerders. Hij heeft echter nagelaten vast te stellen of de aansluitingen in de administratie van [C] ook overeenkomen met de administratie van [serviceorganisatie]. Dit is met name van belang gezien het feit dat [serviceorganisatie] verantwoordelijk is voor de verbruiksregistratie en facturatie voor [C]. Hieraan heeft de externe accountant bij zijn controlewerkzaamheden ten aanzien van het aantal

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

73 van 273

aansluitingen geen aandacht besteed. Het had juist op zijn weg gelegen vast te stellen dat de aansluitingen volgens de opgaven van de netbeheerders ook aansloten op de administratie van [serviceorganisatie]. Ook heeft de externe accountant niet beoordeeld of voor alle aansluitingen in de administratie van [C] daadwerkelijke facturatie en verbruikregistratie bij [serviceorganisatie] plaatsvindt. Daarmee heeft de externe accountant onvoldoende controle-informatie verkregen over het aantal aansluitingen en daarmee ook over de volledigheid van de omzet.

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

De externe accountant verricht als onderdeel van de controle op de bedrijfskosten controlewerkzaamheden op de kosten van netwerkbeheerders door een verband te controleren van aansluitingen waarvoor de netbeheerders kosten in rekening brengen – waarbij KPMG aangeeft dat deze informatie niet afkomstig is van [serviceorganisatie] – en de aansluitingen waarop verkopen plaatsvinden op EAN-code-niveau. Hierin zijn de actieve EAN-codes van 2012 begrepen en daarmee ook de klanten zoals beleverd op basis van de informatie van [serviceorganisatie]. KPMG erkent dat de externe accountant het duale karakter van deze controlewerkzaamheden op het verband tussen aansluitingen volgens de netbeheerders en de aansluitingen die de [C] beleverd, beter tot uitdrukking had kunnen laten komen. KPMG stelt daarbij dat de externe accountant met (onder andere) deze controlemaatregel ook heeft vastgesteld dat de informatie van [serviceorganisatie] betrouwbaar is.

Reactie AFM

Bij de aansluiting van de EAN-codes heeft de externe accountant slechts vastgesteld of alle aansluitingen op basis van de gegevens van de netbeheerders overeenkomen met de aansluitingen zoals opgenomen in de administratie van [C]. De externe accountant heeft echter geen aansluiting gemaakt met de opgenomen aansluitingen (klanten) in de administratie van [serviceorganisatie]. De facturatie en het verbruik van klanten wordt verantwoord in de administratie van [serviceorganisatie] en niet in de administratie van [C]. Hierdoor zijn geen voldoende werkzaamheden verricht om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de volledigheid van het gefactureerde verbruik en daarmee over de volledigheid van de omzet. Anders dan KPMG stelt, heeft de externe accountant hiermee evenmin de betrouwbaarheid van de gegevens van [serviceorganisatie] vastgesteld.

Cijferanalyse (feit o t/m r)

De externe accountant heeft een zogenaamde marge/ratio-analyse uitgevoerd, waarbij een vergelijking is gemaakt tussen de grootboekrekeningen omzet en kostprijs omzet 2011 en 2012. Daarbij heeft de externe accountant verschillen geconstateerd. Bij deze analyse heeft de externe accountant niet de vereisten in acht genomen die op grond van COS 520.5 gelden voor het verrichten van cijferanalyses, waaronder het formuleren van verwachtingen en het evalueren van die verwachtingen.

Daarnaast heeft de externe accountant een aansluiting gemaakt tussen de hoeveelheid ingekochte energie van [serviceorganisatie] en de hoeveelheid geleverde energie door [serviceorganisatie]. De externe accountant heeft daarvoor de totale hoeveelheid ingekochte energie aangesloten op de verkopen zoals verantwoord in het BUR-bestand. Inkoop en verkoop zijn beide voor een deel geraamd. Deze gegevens zijn afkomstig van

[serviceorganisatie]. Zoals hiervoor toegelicht heeft de externe accountant de betrouwbaarheid van deze gegevens niet vastgesteld, zodat hij daarvan in zijn aansluiting ook niet uit kon gaan.

Daar komt bij dat de externe accountant op basis van de van [serviceorganisatie] verkregen gegevens, los van de betrouwbaarheid daarvan, een aansluitverschil heeft geconstateerd van 62.850 █████. Dit verschil heeft hij niet opgevolgd en hij is dus niet nagegaan of sprake is van een materieel verschil. De externe accountant had bijvoorbeeld werkzaamheden kunnen verrichten op de actuele leveringen van energie (het verschil tussen eindstand en beginstand van de meters) en de berekeningswijze en ramingen van [serviceorganisatie]. Dit heeft hij nagelaten.

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

KPMG stelt dat geen sprake is van een cijferanalyse in de zin van COS 520, maar van een richtinggevende cijferanalyse, zodat de vereiste werkzaamheden niet hoefden te worden verricht.

Verder stelt KPMG dat de door [serviceorganisatie] geleverde volumes direct worden verkocht aan de klant en dat er geen voorraadpositie is. Daardoor bestaat volgens KPMG een sterk verband tussen in- en verkoop. De externe accountant heeft de kostprijs elektra en gas op basis van een deelwaarneming aangesloten en afgestemd met de maandelijkse onderliggende facturen en afrekeningen met [serviceorganisatie]. De vervolgens nog openstaande posities van de lopende termijncontracten zijn door de externe accountant afgestemd met bevestigingen van [serviceorganisatie]. Tevens stelt KPMG dat gezien de verrichte werkzaamheden en het sterke verband tussen kostprijs en verkopen, er geen aanleiding is geweest om aanvullende werkzaamheden te verrichten op meterstanden en/of berekeningswijze van ramingen door [serviceorganisatie].

KPMG stelt voorts dat geen sprake is van een aansluitverschil, maar dat sprake is van een afwijking in de kostprijsreconciliatie die wordt verklaard doordat in de periode tot en met juni 2008 niet vanuit SAP is gefactureerd. Dit betreft volgens de externe accountant een permanente afwijking uit het verleden die jaarlijks doorrolt in de aansluiting en ook niet is gewijzigd. Om deze reden is hier door de externe accountant geen verdere opvolging aan gegeven.

Reactie AFM

Deze reactie van KPMG bevestigt dat de externe accountant niet een cijferanalyse heeft verricht conform COS 520, zodat de verrichte controlewerkzaamheden ten aanzien van de juistheid en volledigheid van de omzet nog summierder zijn. Tevens wordt hiermee bevestigd dat geen zekerheid kan worden ontleend aan de uitvoering van de cijferanalyse.

De stellingen van KPMG betreffende de relatie tussen in- en verkoop doen er niet aan af dat de externe accountant de betrouwbaarheid van de gegevens van [serviceorganisatie] niet heeft gecontroleerd. De AFM spreekt niet tegen dat een aansluiting tussen in- en verkoop bij een sterk verband daartussen controle-informatie over de juistheid en

volledigheid van de omzet kan opleveren. De externe accountant moet in dat geval echter de juistheid en volledigheid van de verantwoorde inkopen hebben gecontroleerd om controle-informatie te verkrijgen over de volledigheid van de verantwoorde omzet. De externe accountant heeft echter nagelaten de betrouwbaarheid van deze door [serviceorganisatie] aangeleverde inkoopgegevens te controleren.

Daarnaast zou de externe accountant in dat geval de afwijking tussen inkoop en verkoop toereikend moeten verklaren. Ook dit heeft de externe accountant nagelaten. Wat betreft de verklaring van KPMG voor de afwijking die zij in haar zienswijze geeft, geldt dat deze verklaring niet is opgenomen in het controledossier. Evenmin is documentatie bij de zienswijze gevoegd waar dit uit blijkt. Niet is dus gebleken dat de externe accountant controlewerkzaamheden heeft verricht ten aanzien van deze afwijking.

De externe accountant heeft dus met bovenstaande werkzaamheden geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de juistheid en volledigheid van de omzet.

Systeemgerichte controlewerkzaamheden leveringsprijzen (feit t t/m v)

Ten aanzien van de prijzen heeft de externe accountant naast gegevensgerichte werkzaamheden ook systeemgerichte werkzaamheden verricht. De systeemgerichte controlewerkzaamheden betroffen de autorisatie van leveringsprijzen en de juiste verwerking door [serviceorganisatie] van geautoriseerde prijzen.

Wat betreft de systeemgerichte werkzaamheden heeft de externe accountant beoordeeld of hij kon steunen op de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregel ‘autorisatie van leveringsprijzen’. Anders dan de externe accountant had gepland heeft hij echter geen systeemgerichte controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van deze interne beheersingsmaatregel, maar heeft hij alleen gegevensgerichte controlewerkzaamheden verricht. De externe accountant heeft namelijk niet vastgesteld in hoeverre [C] deze controle uitvoert, maar heeft hij zelfstandig een controle op de juiste verwerking van de prijzen door [serviceorganisatie] uitgevoerd. Daarmee heeft de externe accountant de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregel niet vastgesteld en kon hij daarop niet steunen. Daar komt bij dat de externe accountant in dit verband slechts vijf weken in het eerste halfjaar heeft geselecteerd voor zijn (gegevensgerichte) controle. De externe accountant heeft voor deze vijf geselecteerde weken slechts van één prijs per geselecteerde week vastgesteld dat autorisatie door de directie van [C] heeft plaatsgevonden. Naast het feit dat de externe accountant hiermee aldus geen systeemgerichte werkzaamheden heeft uitgevoerd, zijn de door hem verrichte gegevensgerichte werkzaamheden daarmee ook te beperkt in omvang. Hiermee heeft de externe accountant immers niet vastgesteld dat alle prijzen voor vijf weken zijn geautoriseerd. Bovendien heeft hij nagelaten om ook voor het tweede halfjaar te beoordelen of de interne beheersingsmaatregel gedurende het gehele jaar heeft gewerkt, zoals vereist op grond van COS 330.12.

De externe accountant heeft aldus de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregel ‘autorisatie van leveringsprijzen’ niet vastgesteld.

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

De tariefcontrole bestaat uit een getrapte controle. De eerste fase van de controle op de juistheid van de tarieven bestaat uit de autorisatie van de prijs voor een campagnecode door de directie (ROI). Bij het testen van de effectieve werking heeft de externe accountant de aantallen conform KAM geselecteerd en is de beheersingsmaatregel op basis van reperformance effectief bevonden, wat volgens KPMG op basis van KAM 57.1310 is toegestaan.

De tweede fase van de controle op de juistheid van de tarieven bestond volgens KPMG uit een controle op de juiste verwerking van de prijs in de campagnecode in de database van [serviceorganisatie]. Hiervoor heeft de klant een tool ontwikkeld, waarvan de externe accountant volgens KPMG niet via een systeemgerichte aanpak heeft getest, maar op basis van een deelwaarneming heeft vastgesteld dat de prijs juist is opgenomen in de 'prijs-integratietabel' (PIT). KPMG verwijst in dit verband naar de gegevensgerichte controlewerkzaamheden ten aanzien van de aansluitingen.

Reactie AFM

In de reactie van KPMG wordt aangegeven dat de interne beheersingsmaatregel 'Autorisatie van de prijs' systeemgericht is getoetst op basis van reperformance. Zoals hiervoor bij de analyse reeds is toegelicht, heeft de externe accountant echter geen reperformance van een maatregel van interne beheersing uitgevoerd. Hij heeft namelijk zelfstandig een controle op de juiste verwerking van de prijzen door [serviceorganisatie] uitgevoerd. Daarmee heeft hij geen systeemgerichte, maar een gegevensgerichte controle uitgevoerd. Daarmee kan geen controle-informatie over de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregel worden verkregen.

Verder geeft KPMG aan dat sprake is geweest van een tweede fase in de controle op de juistheid van de tarieven, waarbij KPMG aangeeft dat sprake is geweest van een deelwaarneming. Hierna, bij de bespreking van de gegevensgerichte controlewerkzaamheden, zal worden toegelicht dat ook hier geen sprake is geweest van het verkrijgen van voldoende en geschikte controle-informatie door de externe accountant.

De externe accountant heeft dan ook geen systeemgerichte controlewerkzaamheden verricht om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de leveringsprijzen.

Gegevensgerichte controlewerkzaamheden juistheid gehanteerde prijzen per aansluiting (feit w en x)

Om de juistheid van de gehanteerde prijzen per aansluiting vast te stellen door middel van een deelwaarneming is de externe accountant voor de zes grootste campagnecodes nagegaan of de hierop betrekking hebbende aansluitingen overeenkomen met de gegevens die [serviceorganisatie] gebruikt. De zes grootste campagnecodes zijn geselecteerd omdat in de controle 2011 beperkte afwijkingen in de deelwaarneming waren geconstateerd. In de controle 2012 zijn wederom afwijkingen geconstateerd, te weten bij ████████ aansluitingen. Hier is door de externe accountant geen opvolging aan gegeven. De externe accountant heeft zich door middel van de deelwaarneming een oordeel gevormd over de gehele populatie van tientallen campagnecodes en in totaal ████████ aansluitingen. De verrichte werkzaamheden geven echter alleen informatie over de geselecteerde items. De resultaten van de controlewerkzaamheden kunnen niet worden geprojecteerd op de gehele populatie, omdat geen sprake is van een steekproef. Daarom verschaffen deze werkzaamheden geen controle-informatie voor de rest van

De zienswijze van KPMG doet aan de bevindingen van de AFM dus niet af.

5.3.3 De juistheid en volledigheid overlopende passiva

5.3.3.1 Norm

COS 200.17 luidt: ‘Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.’

COS 500.6 luidt: ‘De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.’

5.3.3.2 Feiten onderzoeksrapport

- a. In de jaarrekening van [C] is onder overlopende passiva een post van € ██████ gepresenteerd. Dit betreft een saldering van circa € ██████ gefactureerde termijnen en circa € ██████ nog te factureren energie en gas.

Gegevensgerichte werkzaamheden

- b. De externe accountant heeft de volgende gegevensgerichte werkzaamheden gepland en uitgevoerd:
1. Hij heeft een aansluiting gemaakt tussen de stand per 31 december van de grootboekrekening en het verantwoorde bedrag in de jaarrekening.
 2. Hij heeft een vergelijking gemaakt van het saldo einde boekjaar 2012 ██████ met het saldo einde boekjaar 2011 ██████.
- c. De externe accountant concludeert dat de toename van het saldo einde boekjaar wordt veroorzaakt doordat in de zomer van 2012 een groot aantal nieuwe klanten is geworven die veelal een iets hoger ██████ hebben dan de daadwerkelijk ██████ (op basis van de raming).

5.3.3.3 Analyse

De externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen bij de jaarrekening van [C] over 2012 om het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, waardoor de externe accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren (COS 200.17). De externe accountant heeft namelijk geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de met de opbrengstverantwoording samenhangende post overlopende passiva (COS 500.6). De post overlopende passiva bedraagt € ██████. Deze post is daarmee van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel. De materialiteit is door de externe accountant vastgesteld op € ██████. Met de uitgevoerde gegevensgerichte werkzaamheden heeft de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen.

De externe accountant heeft slechts een aansluiting gemaakt tussen de stand van de grootboekrekening per 31 december en het verantwoorde bedrag in de jaarrekening alsmede een vergelijking van het saldo einde boekjaar 2012 ██████████ met het eindsaldo einde boekjaar 2011 ██████████. De externe accountant concludeert dat de toename van het saldo einde boekjaar wordt veroorzaakt doordat in de zomer van 2012 een groot aantal nieuwe klanten is geworven die veelal een iets hoger voorschot hebben dan de daadwerkelijk gebruikte energie (op basis van de raming). De externe accountant heeft echter geen controlewerkzaamheden verricht om deze verklaring van de toename te onderbouwen. Ook heeft de externe accountant geen andere controlewerkzaamheden verricht om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de (samenstelling van) het saldo gefactureerde termijnen ██████████ en nog te factureren energie en gas ██████████. Zo had de externe accountant bijvoorbeeld een afloopcontrole kunnen verrichten.

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

KPMG stelt voorop dat de overlopende passiva een samenhangend geheel tussen de opbrengstverantwoording (omzetraming, nog te factureren energie en gas) en de gefactureerde termijnen betreft. Wat de opbrengstverantwoording betreft, verwijst KPMG naar de werkzaamheden die in het kader van de controle van de omzet hebben plaatsgevonden. Wat de gefactureerde termijnen betreft, stelt KPMG dat de externe accountant de juistheid en volledigheid van de download van de gefactureerde termijnen uit ████████ heeft vastgesteld door controle van de query en het vaststellen van de integriteit van de download door middel van waarneming ter plaatse. Met deze werkzaamheden is volgens KPMG voldoende en geschikte controle-informatie verkregen over de post overlopende passiva.

Verder geeft KPMG in haar reactie aan dat geen afloopcontrole is verricht op de overlopende post, gezien het feit dat het zeer veel individueel kleine klanten en bedragen betreft.

Reactie AFM

KPMG verwijst voor de verkregen controle-informatie over de overlopende passiva naar de werkzaamheden ten aanzien van de omzet. Bij de analyse van de controle van de omzet heeft de AFM al toegelicht dat deze werkzaamheden onvoldoende zijn om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de omzet. Dat geldt dan ook voor de post overlopende passiva. Ook daarvoor is van belang dat de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden heeft verricht ten aanzien van de betrouwbaarheid van de brongegevens (download uit SAP). De door KPMG in haar zienswijze genoemde omzetrapportage is gegenereerd door [C]. KPMG stelt ten aanzien daarvan dat door middel van waarneming ter plaatse (bij [C]) is vastgesteld dat de query juist is gedraaid op de gegevens van [serviceorganisatie]. Daarmee is echter niet de betrouwbaarheid van de van [serviceorganisatie] afkomstige brongegevens zelf vastgesteld. Ten aanzien daarvan heeft de externe accountant geen controlewerkzaamheden verricht. Hij heeft daarmee ook niet kunnen vaststellen of de door hem gegeven verklaring voor de toename van het saldo van de balanspost overlopende passiva juist is.

De zienswijze van KPMG doet aan de bevindingen van de AFM dus niet af.

5.3.4 De juistheid en waardering van de als immateriële vaste activa geactiveerde acquisitiekosten

5.3.4.1 Norm

COS 200.17 luidt: ‘Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.’

COS 450.5 luidt: ‘De accountant dient afwijkingen die tijdens de controle worden onderkend te accumuleren met uitzondering van die afwijkingen die duidelijk onbeduidend zijn.

COS 500.6 luidt: ‘De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.’

5.3.4.2 Feiten onderzoeksrapport

Algemeen

- a. De geactiveerde acquisitiekosten betreffen een materiële post in de jaarrekening van [C] met een boekwaarde van € ██████████, waarvan € ██████████ is geactiveerd in 2012 (tot en met 2012 in totaal € ██████████ geactiveerd). De externe accountant heeft een significant risico geïdentificeerd voor de waardering en het bestaan van de geactiveerde acquisitiekosten.
- b. [C] activeert haar acquisitiekosten op grond van het criterium dat deze direct gerelateerd kunnen worden aan afgesloten contracten. [C] hanteert een afschrijvingstermijn van vijf jaar, ongeacht de looptijd van de contracten (doorgaans één, drie of vijf jaar).
- c. De externe accountant heeft gepland de acquisitiekosten volledig gegevensgericht te controleren, zowel wat betreft de activering van kosten als de aanvaardbaarheid van de afschrijvingstermijn.

Controlewerkzaamheden geactiveerde kosten

- d. Voor de bepaling of de acquisitiekosten geactiveerd mogen worden, baseert de externe accountant zich op de ‘audit opinion activering acquisitiekosten’ die is opgesteld door de externe accountant in 2007 voorafgaand aan de cliëntacceptatie. Daaruit volgt dat voor het activeren van kosten is vereist dat deze daadwerkelijk direct gerelateerd zijn aan afgesloten klantcontracten. In dit memo heeft de externe accountant vermeld welke grootboekrekeningen voor activering in aanmerking komen.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

81 van 273

- e. De in 2012 geactiveerde kosten van in totaal € [redacted] bestaan uit kosten betreffende energieveilingen ad € [redacted], 'NL Sales' kosten ad € [redacted], kosten zakelijke markt ad € [redacted] en switchkosten ad € [redacted].
- f. Voor de geactiveerde kosten betreffende energieveilingen heeft de externe accountant de kosten die zijn verantwoord op de desbetreffende grootboekrekening aangesloten met de bedragen op de inkoopfacturen veilingen. De externe accountant concludeert op basis van deze werkzaamheden dat de kosten terecht zijn geactiveerd. De externe accountant heeft hierbij nagelaten werkzaamheden te verrichten op de juistheid van de facturen, bijvoorbeeld door voor de vermelde aansluitingen op de factuur een aansluiting te maken met de vaststelling door de notaris. Daarmee had hij kunnen vaststellen in hoeverre de kosten daadwerkelijk direct gerelateerd zijn aan klantcontracten die op de veiling zijn afgesloten.
- g. Voor de geactiveerde NL Sales kosten heeft de externe accountant een deelwaarneming uitgevoerd van 22% op de totaal geactiveerde NL Sales kosten. Hij heeft niet onderbouwd op welke wijze de deelwaarneming is bepaald. De externe accountant heeft zelfstandig voor een aantal geactiveerde kosten in het grootboek een aansluiting gemaakt met de relevante inkoopfacturen. Hij heeft niet vastgesteld of de geactiveerde kosten overeenkomen met de daadwerkelijk afgesloten contracten. Tevens zijn diverse bevindingen geconstateerd door de externe accountant waar hij geen opvolging aan heeft gegeven. Zo is in de deelwaarneming in een aantal gevallen expliciet geconstateerd dat niet kon worden vastgesteld dat de geactiveerde kosten direct gerelateerd aan afgesloten contracten, zoals voor een factuur met betrekking tot € [redacted] aan kosten beluren (callcenter). Evenmin zijn deze geconstateerde afwijkingen opgenomen in het overzicht met controleverschillen.
- h. De kosten voor de zakelijke markt bestaan uit in- en externe uren (waaronder uren van callcenters), waarvan de externe accountant heeft toegelicht dat deze niet voldoen aan het activeringscriterium van [C]. Hij heeft hier echter, gezien de omvang van € [redacted], geen verdere opvolging aan gegeven. De externe accountant concludeert namelijk dat een afwijking van € [redacted] niet materieel is, gelet op de vastgestelde materialiteit van € [redacted] voor de jaarrekening als geheel.

Controlewerkzaamheden afschrijvingstermijn

- i. [C] schrijft de geactiveerde acquisitiekosten af in vijf jaar, ongeacht de looptijd van de contracten (doorgaans één, drie of vijf jaar). [C] hanteert het uitgangspunt dat de gemiddelde looptijd van cliëntrelaties ten minste vijf jaar bedraagt op grond waarvan in vijf jaar kan worden afgeschreven. De externe accountant heeft van [C] een analyse van cliënt- en contractverloop ontvangen waarop de afschrijvingstermijn is gebaseerd.
- j. De externe accountant heeft gepland gegevensgericht de afschrijvingstermijn te controleren door een beoordeling uit te voeren op de analyse van [C]. Ook heeft de externe accountant zelfstandig een berekening opgesteld om te bepalen of de afschrijvingstermijn van vijf jaar aanvaardbaar is.

- k. De externe accountant heeft de analyse van [C] beoordeeld. De externe accountant heeft echter niet de aanvaardbaarheid van de door [C] gehanteerde veronderstellingen of en hoeveel klanten met een eenjarig of driejarig contract het contract verlengen (naar bijvoorbeeld vijf jaar) beoordeeld. Bovendien heeft de externe accountant de betrouwbaarheid van de aan de analyse ten grondslag liggende gegevens niet beoordeeld.
- l. De externe accountant heeft ook zelfstandig een berekening gemaakt om te bepalen of de afschrijvingstermijn van vijf jaar aanvaardbaar is. De externe accountant heeft op basis van de klantgegevens die zijn ontvangen van [C] het aantal opzeggingen bepaald door de beginstand van het aantal klanten over 2012 te vergelijken met de eindstand over 2012. Vervolgens heeft hij het churn-percentage berekend door het aantal berekende opzeggingen te vergelijken met het gemiddeld aantal klanten in 2012.²⁴ De externe accountant heeft op basis hiervan geconcludeerd dat klanten gemiddeld vijf jaar zullen blijven. De externe accountant heeft echter de betrouwbaarheid van de gehanteerde klantgegevens niet vastgesteld. Ook heeft de externe accountant niet beoordeeld welk type contracten gedurende 2012 zijn opgezegd en welke klanten in 2012 al vijf jaar klant zijn bij [C], terwijl dit relevant is om de aanvaardbaarheid vast te stellen van de vijfjaarstermijn.

5.3.4.3 Analyse

De externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen bij de jaarrekening van 2012 van [C] om het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, waardoor de externe accountant in staat wordt gesteld redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren (COS 200.17). De externe accountant heeft namelijk geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de geactiveerde acquisitiekosten (COS 500.6).

Deze post heeft een boekwaarde van € ██████████, waarvan € ██████████ is geactiveerd in 2012. De post is van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel. De externe accountant heeft een significant risico geïdentificeerd voor de waardering en het bestaan van de geactiveerde acquisitiekosten (feit a).

De post geactiveerde acquisitiekosten is als immateriële vaste activa in de jaarrekening opgenomen. [C] activeert haar acquisitiekosten op grond van het criterium dat deze direct gerelateerd kunnen worden aan afgesloten klantcontracten. Dit volgt uit het memo dat de externe accountant in 2007 heeft opgesteld (feit d). Daarbij hanteert [C] een afschrijvingstermijn van vijf jaar, ongeacht de looptijd van de contracten. De externe accountant heeft een significant risico geïdentificeerd voor de waardering en het bestaan van de geactiveerde acquisitiekosten. Hij heeft gepland de acquisitiekosten volledig gegevensgericht te controleren, zowel voor wat betreft de geactiveerde kosten, als de aanvaardbaarheid van de afschrijvingstermijn.

²⁴ Dit is een percentage waarmee het verloop van cliënten tot uitdrukking wordt gebracht.

De externe accountant heeft echter onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de juistheid en waardering van de door [C] als immateriële vaste activa geactiveerde acquisitiekosten. Hierna zal dat worden toegelicht.

Controlewerkzaamheden geactiveerde kosten

De kosten die volgens de externe accountant in 2012 mogen worden geactiveerd betreffen de kosten i) energieveilingen ad ██████████, ii) NL Sales ad € ██████████, iii) zakelijke markt ad € ██████████ en iv) switchkosten ad € ██████████. De externe accountant hanteert hierbij het criterium zoals neergelegd in het memo uit 2007 (zie feit d). Dit criterium houdt in dat kosten kunnen worden geactiveerd als ze direct zijn te relateren aan afgesloten klantcontracten en vindt zijn oorsprong in de van toepassing zijnde financiële verslaggevingsregels. De externe accountant had derhalve vast moeten stellen in hoeverre aan het criterium is voldaan. Dat heeft hij nagelaten.

Kosten energieveilingen (feit f)

Wat betreft de kosten betreffende de energieveilingen (ad i) heeft de externe accountant volstaan met een aansluiting tussen de desbetreffende grootboekrekening en de inkoopfacturen veilingen. De externe accountant heeft echter geen werkzaamheden verricht om de juistheid van de onderliggende facturen vast te stellen. Daarmee heeft de externe accountant niet vastgesteld in hoeverre de kosten direct gerelateerd kunnen worden aan afgesloten contracten. Daardoor heeft de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden verricht om vast te stellen of deze kosten mochten worden geactiveerd.

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

Op basis van een deelwaarneming is vastgesteld dat de geactiveerde bedragen aansluiten op de onderliggende facturen en op grond van de in de factuur opgenomen gegevens komen de betreffende kosten voor activering in aanmerking. Hierbij is geen verdere inhoudelijke controle uitgevoerd op de juistheid van de gegevens op de factuur (bijvoorbeeld het aantal verkochte contracten). De externe accountant heeft dit niet noodzakelijk geacht gelet op het feit dat de factuur is geautoriseerd door de directie.

Reactie AFM

KPMG stelt dat naast de deelwaarneming geen verdere inhoudelijke controle is uitgevoerd op de juistheid van de gegevens op de factuur, gelet op het feit dat de factuur is geautoriseerd door de directie. Zowel uit het controledossier als uit de zienswijze blijkt niet dat de externe accountant systeemgerichte werkzaamheden heeft verricht om de effectieve werking van de aangedragen interne beheersingsmaatregel, autorisatie van deze facturen door de directie, vast te stellen. Derhalve heeft de externe accountant ook daarmee dus geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de juistheid van de geactiveerde acquisitiekosten.

De zienswijze van KPMG doet aan de bevindingen van de AFM dus niet af.

Kosten NL Sales (feit g)

Dat geldt ook voor de geactiveerde kosten voor NL Sales (ad ii). Voor een aantal geactiveerde kosten in het grootboek heeft de externe accountant een aansluiting gemaakt met de relevante inkoopfacturen. Het gaat om een deelwaarneming van 22%. Uit deze deelwaarneming is gebleken dat niet steeds kon worden vastgesteld dat de geactiveerde kosten betrekking hadden op daadwerkelijk afgesloten contracten. Uit het controledossier blijkt dat het daarbij in ieder geval om circa € [REDACTED] aan beluren gaat. Ondanks dat uit zijn controlewerkzaamheden volgde dat kosten en contracten niet altijd op elkaar aansloten, heeft de externe accountant hieraan geen opvolging gegeven. De externe accountant had echter moeten beoordelen wat deze afwijkingen betekenden voor zijn controle, te weten of de kosten mochten worden geactiveerd. Omdat de externe accountant geen steekproef heeft verricht, geven de verrichte werkzaamheden bovendien alleen informatie over de geselecteerde items. De resultaten van de controlewerkzaamheden kunnen niet worden geprojecteerd naar de materiële restpopulatie (78%). Ook om deze reden heeft de externe accountant derhalve geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de geactiveerde kosten voor NL Sales.

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

De deelwaarneming op de directe acquisitiekosten in NL Sales is uitgevoerd op basis van professionele oordeelsvorming, waarbij de deelwaarneming zodanig is opgezet dat alle leveranciers met een substantieel saldo aan acquisitiekosten in de deelwaarneming zijn betrokken. Hiermee heeft de externe accountant volgens KPMG inzicht verkregen in de afrekenmethodiek (direct verband noodzakelijk met nieuw afgesloten contracten) en de aard van de op de grootboekrekening verantwoorde kosten.

Vervolgens heeft de externe accountant volgens KPMG 22% van dit deel van de populatie op basis van ‘specific item testing’ in detail met bewijsstukken gecontroleerd. Voor wat betreft de restpopulatie heeft de externe accountant volgens KPMG overwogen dat doordat de afrekensystematiek per afnemer consistent is (gelijksoortige facturen c.q. repeterend karakter van de facturen), het risico op een materiële fout is afgenomen. Verder heeft de externe accountant volgens KPMG alle grootboekrekeningen integraal doorgenomen op basis van omschrijving en leverancier, rekening houdend met de bevindingen uit de deelwaarneming. Op grond hiervan heeft de externe accountant volgens KPMG terecht geconcludeerd dat met een redelijke mate van zekerheid verondersteld kan worden dat de restpopulatie geen materiële onjuistheid bevat.

Daarnaast stelt KPMG in haar reactie dat voor de kosten voor ‘Inbound calling’ [AFM: beluren [REDACTED]] de externe accountant reeds heeft gemeld dat de verklaring in cel F24 niet juist is aangepast. Deze kosten hebben betrekking op succesvolle sales aangezien dit kosten betreffen voor het telefoonnummer dat prospects bellen wanneer ze klant willen worden. Derhalve is de conclusie voor activering terecht op ‘ja’ gezet in cel G24.

Reactie AFM

KPMG onderbouwt haar stellingen niet met documentatie anders dan die de AFM reeds in haar onderzoek heeft

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 85 van 273

betrokken. Uit het controledossier noch uit de zienswijze blijkt derhalve dat de externe accountant tijdens de controle de genoemde werkzaamheden heeft verricht en bijbehorende overwegingen heeft gemaakt. Overigens volgt de AFM KPMG ook niet in het feit dat de externe accountant op basis van de genoemde controlewerkzaamheden kan concluderen dat met een redelijke mate van zekerheid verondersteld kan worden dat de restpopulatie van 78% geen materiële onjuistheid bevat. Zoals hiervoor al toegelicht geven de verrichte controlewerkzaamheden alleen controle-informatie over de geselecteerde items (de 22%) en niet over de restpopulatie.

Tot slot reageert KPMG niet op de bevinding van de AFM dat bij de uitvoering van de controle diverse bevindingen zijn geconstateerd door de externe accountant waar door de externe accountant geen opvolging aan is gegeven. Zo is in de deelwaarneming in een aantal gevallen expliciet geconstateerd dat niet kon worden vastgesteld dat de geactiveerde kosten betrekking hebben op daadwerkelijk afgesloten contracten, zoals bijvoorbeeld voor een factuur met betrekking tot € [REDACTED] aan kosten beluren ('Inbound Calling'). Het feit dat de deze kosten volgens KPMG terecht zijn geactiveerd is op geen enkele wijze onderbouwd in het controledossier. Ook de andere bevindingen zijn niet onderbouwd door middel van vastleggingen en/of verklaringen of opgenomen in het overzicht met controleverschillen. De AFM ziet op basis van bovenstaande dan ook geen aanleiding om haar bevindingen aan te passen.

Kosten zakelijke markt (feit h)

Voor de kosten zakelijke markt (ad iii) heeft de externe accountant vastgesteld dat deze niet voldoen aan het activeringscriterium dat [C] hanteert, namelijk dat sprake moet zijn van een directe relatie met afgesloten klantcontracten. Deze kosten bestaan uit in- en externe uren (waaronder callcenters). Het betreft een bedrag van € [REDACTED]. Omdat dit volgens de externe accountant geen materiële afwijking betreft, de materialiteit is vastgesteld op € [REDACTED], heeft hij hieraan geen opvolging gegeven. De externe accountant had dit verschil echter moeten opnemen in de lijst met controleverschillen. De externe accountant had aan de hand van deze lijst de tijdens de controle geïdentificeerde afwijkingen moeten accumuleren, overeenkomstig COS 450.5. Pas dan zou de externe accountant kunnen hebben gezien of het totaal aan controleverschillen onder de materialiteitsgrens zou blijven. Daaraan is de externe accountant in zijn controle ten onrechte voorbij gegaan.

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

Uit het controledossier blijkt dat de externe accountant heeft aangegeven dat voor € [REDACTED] de juistheid van activering moeilijk is vast te stellen, in plaats van de door de AFM genoemde € [REDACTED]. Tevens blijkt volgens KPMG uit het controledossier dat de externe accountant wel degelijk opvolging heeft gegeven aan de bevinding ten aanzien van de activeerbaarheid van kosten voor de zakelijke markt. Dat heeft de externe accountant gedaan door deze met het management te bespreken, waarbij de externe accountant het belang van een kritische interne analyse aan de hand van de activeringscriteria heeft onderstreept. Door de externe accountant is volgens KPMG terecht besloten om de geactiveerde kosten voor NL zakelijk van € [REDACTED] te accepteren, hetgeen gebaseerd is op de door het management aangedragen argumenten.

Reactie AFM

De € ██████████ waaraan KPMG in haar reactie refereert, betreft kosten van inzet tijdelijke krachten. De overige kosten van de in totaal € ██████████ aan zakelijke marktkosten betreffen 'kosten ██████████' van circa € ██████████ en € ██████████ 'salariskosten'. Hiervan is anders dan KPMG stelt niet geconcludeerd dat dit terecht is geactiveerd. In totaal zou derhalve € ██████████ onterecht zijn geactiveerd en dus niet 'slechts' de € ██████████ die KPMG noemt. Tevens blijkt uit het verslag van de slotbespreking niet dat de externe accountant op basis van de genoemde argumenten heeft geconcludeerd dat de activering terecht is en dat hij heeft vastgesteld dat dit gegronde argumenten zijn.

De zienswijze van KPMG doet aan de bevindingen van de AFM dus niet af.

Controlewerkzaamheden afschrijvingstermijn (feit i t/m l)

[C] hanteert het uitgangspunt dat de gemiddelde looptijd van cliëntrelaties ten minste vijf jaar bedraagt. Op grond van dit uitgangspunt schrijft [C] de geactiveerde acquisitiekosten af in vijf jaar, ook als de looptijd van contracten korter is. De externe accountant heeft echter onvoldoende controlewerkzaamheden verricht om de aanvaardbaarheid van deze afschrijvingstermijn vast te stellen. Daarbij is relevant dat er bij [C] ook contracten van één of drie jaar zijn. De externe accountant heeft van [C] een analyse van cliënt- en contractverloop ontvangen waarop de afschrijvingstermijn is gebaseerd. De externe accountant heeft gegevensgericht de afschrijvingstermijn gecontroleerd door een beoordeling uit te voeren op de analyse van [C]. Hij heeft echter nagelaten de door [C] gehanteerde veronderstellingen op betrouwbaarheid te beoordelen zoals de duur van een contract en het aantal opzeggingen. Ditzelfde geldt ook voor de berekening die de externe accountant zelf heeft gemaakt om te bepalen of de afschrijvingstermijn van vijf jaar aanvaardbaar is. Ook hier geldt dat de externe accountant de betrouwbaarheid van de gehanteerde klantgegevens die hij gebruikt in zijn berekening niet heeft vastgesteld.

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

De afschrijvingstermijn van vijf jaar in het dossier is onderbouwd met een door [C] opgesteld position paper met daarin een churn-analyse die leidt tot een gemiddelde contract/beleveringstermijn van 5,3 jaar (afgerond vijf jaar). De belangrijkste uitgangspunten in dit position paper zijn volgens KPMG door de externe accountant beoordeeld en acceptabel geacht. Volgens KPMG heeft de externe accountant deze churn-analyse aangemerkt als een belangrijke en aanvaardbare maatstaf voor de gemiddelde feitelijke contractduur van een klant. Een diepgaandere reperformace van deze churn-analyse heeft de externe accountant in 2011 verricht en dat leidde niet tot wezenlijke andere inzichten ten aanzien van de door het management gehanteerde afschrijvingsduur, aldus KPMG. Voor controlejaar 2012 is een globale toets op de churn uitgevoerd waarbij klantenaantallen zijn afgeleid uit de administratie van de klant. Deze aantallen zijn niet zichtbaar afgestemd in het dossier, maar liggen volgens KPMG in lijn met andere klantenaantallen die tijdens controlewerkzaamheden zijn geverifieerd. Daarmee heeft de externe accountant volgens KPMG een belangrijk uitgangspunt in de beoordeling van de afschrijvingstermijn onderbouwd.

Daarnaast stelt KPMG dat het jaar 2012 het eerste jaar is dat veel nieuwe eenjarige contracten zijn ingeswitcht waardoor in het controlejaar 2012 nog weinig informatie beschikbaar is over het verloop van die specifieke contracten. Volgens KPMG is dit de reden dat [C] nog geen differentiatie naar soort contract heeft toegepast (voor zover dat nodig zou zijn), maar de churn-analyse heeft uitgevoerd voor de volledige populatie contracten. Per 31 december 2012 en ten tijde van de afronding van de controle was deze data nog niet beschikbaar. Veel veilingklanten zijn per/vanaf 1 april 2012 ingeswitcht, waarmee het eerste beleveringsjaar afloopt op 31 maart 2013 (na afgifte controleverklaring bij de jaarrekening 2012).

KPMG erkent dat de overwegingen beter gedocumenteerd hadden kunnen worden. Dat geldt volgens KPMG met name voor het mogelijke effect van de kortlopende contracten op de totale populatie en daarmee op de churn-analyse en de mogelijke effecten op de afschrijvingstermijn van vijf jaar).

Reactie AFM

Uit het controledossier noch uit de zienswijze blijkt dat de externe accountant daadwerkelijk controlewerkzaamheden heeft verricht ten aanzien van het position paper van [C] (met daarin de churn-analyse). Hetzelfde geldt voor de reperformance in 2011 waar KPMG naar verwijst. Daarnaast geeft KPMG aan dat de aantallen zoals opgenomen in de berekening niet (zichtbaar) zijn afgestemd met achterliggende documentatie. Hiermee wordt bevestigd dat uit het controledossier niet blijkt dat de externe accountant de betrouwbaarheid van de onderliggende gegevens heeft beoordeeld. Ook uit andere werkzaamheden is dit, zoals eerder toegelicht, niet gebleken.

KPMG stelt voorts dat in 2012 voor het eerst veel nieuwe eenjarige contracten zijn ‘ingeswitcht’. Volgens KPMG had de externe accountant deze informatie niet beschikbaar op het moment van afgifte van de controleverklaring. KPMG voegt daar in haar reactie aan toe dat daarom in 2012 nog weinig informatie beschikbaar is over het verloop van die specifieke contracten. Niettemin acht KPMG het toegestaan dat [C] voor alle contracten de afschrijvingstermijn van vijf jaar hanteert. Wat de AFM betreft, vormt het feit dat in 2012 veel nieuwe eenjarige contracten zijn ingegaan een indicatie dat de toepassing van de gemiddelde afschrijvingstermijn van vijf jaar niet juist is. De externe accountant heeft dit ten onrechte niet onderkend.

De zienswijze van KPMG doet aan de bevindingen van de AFM dus niet af.

5.3.5 De juistheid van de liquide middelen

5.3.5.1 Norm

COS 200.17 luidt: ‘Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.’

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

88 van 273

COS 500.6 luidt: 'De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.'

5.3.5.2 Feiten onderzoeksrapport

Algemeen

- a. De liquide middelen zijn de grootste post in de balans van [C] (€ [REDACTED]; 2011: € [REDACTED]) op een balanstotaal van circa € [REDACTED]. Deze post is zowel vanwege zijn aard als vanwege zijn omvang van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel. De externe accountant heeft het risico voor de balanspost liquide middelen op laag ingeschat en als non-significant aangemerkt.
- b. Verder is onder de overige vorderingen een bankrekening van € [REDACTED] ten name van [C] gepresenteerd.

Controlewerkzaamheden

- c. De totale balanspost liquide middelen (€ [REDACTED]) bestaat voor € [REDACTED] uit een spaarrekening bij de [REDACTED]. De externe accountant heeft het saldo aangesloten met een door [C] verstrekte printscreen van het electronic banking systeem. Ook heeft hij een standaardbankverklaring verkregen, maar deze bevat alleen de bevoegdheden en rekeningnummers van [C] en geen banksaldi.
- d. De externe accountant heeft de authenticiteit van de verstrekte printscreen niet vastgesteld.
- e. In de afsluitende cijferbeoordeling heeft de externe accountant over de significante (toegenomen) omvang van de liquide middelen vastgelegd:

'De stijging van de liquide middelen wordt met name veroorzaakt vanuit de operationele activiteiten van € [REDACTED] en een kasstroom voor investerings- en financieringsactiviteiten van per saldo € [REDACTED]. De hoge kasstroom uit operationele activiteiten wordt met name verklaard uit de toename van de kortlopende schulden, met name nog te betalen bedragen inzake leveringen, door een toename van te betalen kortingen en door een afname van de vorderingen op de sourcing partner. De hogere kasstroom voor investerings- en financieringsactiviteiten is in lijn met de hogere uitgaven voor acquisitiekosten.'

- f. De onder 'vorderingen' opgenomen bankrekening met saldo van € [REDACTED] staat op naam van [C], maar volgens de externe accountant is [serviceorganisatie] beschikkingsbevoegd. De externe accountant heeft het saldo aangesloten met een door [C] aangereikt afschrift van het banksaldo. De externe accountant heeft niet vastgesteld wie de economische eigenaar is van deze rekening en of het saldo terecht op de balans van [C] is verantwoord. Van deze rekening heeft de externe accountant geen standaardbankverklaring opgevraagd en verkregen.

5.3.5.3 Analyse

De externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen bij de jaarrekening van [C] over 2012 om het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, waardoor de externe accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren (COS 200.17). De externe accountant heeft namelijk geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de liquide middelen van [C] (COS 500.6).

De liquide middelen zijn de grootste post in de balans van [C] en bedragen € ██████████ op een balanstotaal van circa € ██████████. Deze post is van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel. De externe accountant heeft het risico voor de balanspost liquide middelen op laag ingeschat en als non-significant aangemerkt. Met de uitgevoerde werkzaamheden heeft de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen.

Post liquide middelen van € ██████████ (feit c t/m e)

De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van de juistheid van de post liquide middelen. De externe accountant is afgegaan op een door [C] verstrekte printscreen van het electronic banking systeem waaruit blijkt dat de post € ██████████ bedraagt. De externe accountant heeft echter nagelaten de authenticiteit van deze printscreen vast te stellen. Daarnaast heeft hij gebruik gemaakt van een standaardbankverklaring. Deze bevat echter geen banksaldi, zodat daarmee ook geen voldoende en geen geschikte controle-informatie is verkregen over de juistheid van de liquide middelen. Wat de cijferbeoordeling op jaarrekeningpostniveau betreft (feit e) is deze qua opzet en doel niet geschikt om daaraan controle-informatie te kunnen ontleen, nu dit een afsluitende cijferbeoordeling is en geen gegevensgerichte cijferanalyse. De verklaring die de externe accountant in de afsluitende cijferbeoordeling heeft vastgelegd is bovendien verder niet onderbouwd.

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

Er bestond geen aanleiding om de authenticiteit van het bankafschrift vast te stellen, omdat het risico voor de balanspost liquide middelen op laag is ingeschat en als non-significant is aangemerkt. Ook was dat volgens KPMG niet nodig omdat de controledocumentatie rechtstreeks van een medewerker van de financiële administratie uit de internet bankingapplicatie is ontvangen. Tevens heeft de externe accountant uit andere werkzaamheden geen indicaties gehad om de authenticiteit van het bankafschrift in twijfel te trekken.

KPMG geeft verder aan dat ten aanzien van de toename van de liquide middelen de externe accountant onder andere een initiële cijferbeoordeling heeft uitgevoerd waarin aandacht is geschonken aan de toename in het saldo. Daarnaast is een afsluitende cijferbeoordeling uitgevoerd waarin uitgebreid is ingegaan op de toename in het saldo liquide middelen en bijbehorende kasstromen. KPMG kan zich daarom niet verenigen met de bevinding dat de

toename niet toereikend is verklaard, rekening houdend met het feit dat hier sprake is van een material non-significant account.

Reactie AFM

Uit het controledossier blijkt niet dat de externe accountant heeft vastgesteld dat de printscreen rechtstreeks – zoals KPMG stelt – uit de bankingapplicatie komt. De externe accountant heeft ook niet anderszins vastgesteld dat het banksaldo daadwerkelijk overeenkomt met het saldo volgens de bankingapplicatie. De externe accountant had dit kunnen doen door zelf toegang of inzage te verkrijgen in de bankingapplicatie. Hiervan is niet gebleken. Omdat de standaardbankverklaring geen saldi bevatte, heeft de externe accountant alleen informatie betrokken van de printscreen. Gezien het belang van de post, bijna de helft van het balanstotaal, volstaat het slechts kennisnemen van de printscreen niet.

De uitgevoerde cijferbeoordeling waaraan KPMG refereert in haar zienswijze is een afsluitende cijferbeoordeling op jaarrekeningpostniveau (feit e) en betreft geen gegevensgerichte cijferbeoordeling zoals bedoeld in COS 520.5 waarmee de externe accountant wel controle-informatie over de post liquide middelen had kunnen verkrijgen. Met betrekking tot de significante (toegenomen) omvang van de liquide middelen heeft de externe accountant slechts de verklaring vastgelegd die is opgenomen in feit e. Die verklaring voor de toename van de liquide middelen is door de externe accountant onvoldoende onderbouwd met controle-informatie. Mede in het licht van de toename en de omvang van de liquide middelen ten opzichte van het balanstotaal zijn de werkzaamheden van de externe accountant onvoldoende om voldoende en geschikte controle-informatie over de juistheid van de liquide middelen te geven.

De zienswijze van KPMG doet aan de bevindingen van de AFM dus niet af.

Vordering van € ██████████ (feit f)

Naast de post liquide middelen is onder de post vorderingen een bankrekening opgenomen met een saldo van € ██████████ op naam van [C]. Volgens de externe accountant heeft [serviceorganisatie] echter beschikkingsbevoegdheid over de rekening. De externe accountant had moeten vaststellen wie economisch eigenaar is van het saldo van € ██████████ en of het saldo terecht op de balans van [C] is verantwoord. De externe accountant heeft voor deze rekening geen standaardbankverklaring opgevraagd en verkregen. De externe accountant heeft volstaan met een aansluiting tussen het saldo en een door [C] aangereikt afschrift van het banksaldo. Daarmee heeft de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over deze vordering.

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

Uit een in het controledossier opgenomen overeenkomst met [serviceorganisatie] blijkt dat zij de juridische eigenaar is van deze bankrekening. Ook heeft de externe accountant vastgesteld en gedocumenteerd dat [C] gezien de voorwaarden van de overeenkomst de economische eigenaar is. De externe accountant heeft geen

standaardbankverklaring opgevraagd, aangezien de rekening juridisch van [serviceorganisatie] is en derhalve een vordering betreft. De bankrekening is gelet hierop terecht onder de post vorderingen opgenomen, aldus KPMG.

Reactie AFM

KPMG heeft niet onderbouwd, niet met stukken uit het controledossier, of met stukken gevoegd bij de zienswijze, dat de externe accountant heeft vastgesteld dat [C] economisch eigenaar is van de bankrekening. De reactie van KPMG doet dan ook niet af aan de bevinding van de AFM.

De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de juistheid van de post liquide middelen van € [REDACTED] en de vordering van € [REDACTED].

5.3.6 Conclusie [C]

De externe accountant heeft aldus bij de wettelijke controle van [C] over 2012 in strijd gehandeld met COS 200.17 en COS 500.6, waarbij hij tevens het bepaalde in COS 330.12, COS 402.9 t/m 12, 15 en 16, COS 450.5 en COS 520.5 niet in acht heeft genomen. De geconstateerde tekortkomingen brengen tevens mee dat de externe accountant in strijd heeft gehandeld met de fundamentele beginselen van deskundigheid en zorgvuldigheid, alsmede van professioneel gedrag, zoals neergelegd in artikel A-100.4 VGC en verder uitgewerkt in de artikelen A-130 en A-150 VGC. Deze gedragsregels schrijven immers voor dat de externe accountant handelt in overeenstemming met de van toepassing zijnde vaktechnische en overige beroepsvoorschriften – zoals de COS – en dat hij zich houdt aan de voor hem relevante wet- en regelgeving.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

92 van 273

5.4 [D]

Statutaire naam	[D]
Boekjaar	2012
Externe accountant	
Datum controleverklaring	
Strekking controleverklaring	Goedkeurend
OKB	Nee
Intern kwaliteitsonderzoek	Nee
Activiteiten	[D] is een organisatie gericht op het in ontvangst nemen, opslaan, verwerken van afval en het langdurig beheren van afvallocaties. Binnen de holdingstructuur zijn verschillende werkmaatschappijen actief.
Verslaggevingsgrondslag	Titel 9 Boek 2 BW
Kerncijfers	
1. Balanstotaal	1. €
2. Omzet	2. €
3. Resultaat na belastingen	3. €
Materialiteit	€

5.4.1 Samenvatting

De externe accountant heeft bij de wettelijke controle van [D] over 2012 onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de juistheid en volledigheid van de opbrengst, over de waardering van de voorzieningen en over de waardering, presentatie en toelichting van de beleggingen (COS 500.6). Deze posten zijn van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel.

De externe accountant heeft gepland een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren om de opbrengst te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit het vaststellen van de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen en detailcontroles op de transacties die leiden tot opbrengstverantwoording, controleren van de prijzen en een controle op de afgrenzing van de opbrengst. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de betrouwbaarheid van de geautomatiseerde gegevensverwerking vast te stellen terwijl hij voor zijn controle gebruik maakt van informatie uit de geautomatiseerde systemen;
- voldoende inzicht te verkrijgen in de opzet van de relevante interne beheersingsmaatregelen en de effectieve werking van deze interne beheersingsmaatregelen vast te stellen. De externe accountant heeft geconcludeerd dat hij niet kan steunen op de interne beheersingsmaatregelen rondom de prijzen. De

externe accountant heeft verder niet vastgesteld of de andere interne beheersingsmaatregelen de significante risico's ten aanzien van de opbrengst [REDACTED] kunnen afdekken;

- te evalueren dat met de detailcontroles op de transacties hij alleen de doorlopende nummering van de transacties heeft vastgesteld maar niet dat de transacties volledig zijn verantwoord;
- voldoende detailcontroles uit te voeren op de juiste verwerking van de transacties in de administratie;
- de oorzaak van diverse afwijkingen in de door [D] uitgevoerde prijsanalyse voldoende te onderzoeken bijvoorbeeld door verantwoorde prijzen aan te sluiten op contracten;
- vast te stellen of de opbrengst [REDACTED] juist wordt toegerekend aan de door [D] geleverde prestaties en daarmee aan het juiste boekjaar.

De externe accountant heeft gegevensgerichte werkzaamheden gepland uit te voeren om de voorzieningen te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit het beoordelen van de uitgangspunten en variabelen die aan de berekening van de voorzieningen ten grondslag liggen. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de uitgangspunten en variabelen in de berekening van de voorzieningen te beoordelen. De externe accountant heeft slechts kennis genomen van de notulen van het management en degenen die belast zijn met governance, maar geen beoordeling uitgevoerd van bijvoorbeeld in de berekening toegepaste technische inzichten en prijsontwikkelingen;
- vast te stellen dat de wijze van berekenen van de voorzieningen toelaatbaar is in het stelsel van financiële verslaggeving;
- de juistheid van de [REDACTED] vast te stellen. De in dit verband door hem uitgevoerde werkzaamheden betreffen een deelwaarneming en geen steekproef, waardoor de uitkomsten van de werkzaamheden niet geprojecteerd kunnen worden naar de rest van de populatie.

De externe accountant heeft gegevensgerichte werkzaamheden gepland uit te voeren om de beleggingen te controleren. Deze werkzaamheden bestonden met name uit het aansluiten van de waarde van de beleggingen met opgaven van derden. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk nagelaten:

- de authenticiteit vast te stellen van de opgaven van derden;
- te beoordelen welke methodiek is gehanteerd bij de waardering en of die methodiek toelaatbaar is in het stelsel van financiële verslaggeving;
- vast te stellen dat de presentatie van en toelichting op de beleggingen voldoet aan hetgeen toelaatbaar is in het stelsel van financiële verslaggeving.

De externe accountant heeft aldus nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen. Hij was derhalve niet in staat om uit de verkregen controle-informatie redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kon baseren. Daarmee heeft hij in strijd gehandeld met hetgeen COS 200.17 voorschrijft. Hierdoor heeft de externe accountant geen redelijke mate van zekerheid verkregen dat de financiële overzichten als geheel geen afwijking van materieel belang

bevatten die het gevolg is van fraude of fouten, op basis waarvan hij kan vaststellen dat de financiële overzichten in alle van materieel belang zijnde opzichten zijn opgesteld in overeenstemming met de regels voor financiële verslaggeving (COS 200.11). Desalniettemin heeft de externe accountant een goedkeurende controleverklaring bij de jaarrekening afgegeven. Dit betekent dat de externe accountant een goedkeurende controleverklaring in het maatschappelijk verkeer heeft gebracht, zonder dat daaraan de vereiste controlewerkzaamheden zijn vooraf gegaan.

De externe accountant heeft aldus bij de wettelijke controle van [D] over 2012 in strijd gehandeld met COS 200.17 en COS 500.6. De geconstateerde tekortkomingen brengen tevens mee dat de externe accountant in strijd heeft gehandeld met de fundamentele beginselen van deskundigheid en zorgvuldigheid, alsmede van professioneel gedrag, zoals neergelegd in artikel A-100.4 VGC en verder uitgewerkt in de artikelen A-130 en A-150 VGC.

5.4.2 De juistheid en volledigheid van de opbrengst [REDACTED]

5.4.2.1 Norm

COS 200.17 luidt: ‘Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.’

COS 500.6 luidt: ‘De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.’

5.4.2.2 Feiten onderzoeksrapport

Algemeen

- a. De opbrengsten uit operationele activiteiten over het boekjaar 2012 bedragen € [REDACTED]. Deze opbrengsten zijn samengesteld uit opbrengst [REDACTED] (€ [REDACTED]) en opbrengst [REDACTED] (€ [REDACTED]).
- b. De opbrengst [REDACTED] is van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel en de externe accountant heeft voor deze post meerdere significante risico's geïdentificeerd.
- c. De opbrengst [REDACTED] wordt gegenereerd op basis van de door klanten van [D] op verschillende [REDACTED] aangeleverde hoeveelheden afval die tegen prijzen per afvalsoort in rekening worden gebracht. De aangeleverde hoeveelheid afval wordt vastgesteld op basis van weging via de weegbrug. De gewogen hoeveelheid wordt geregistreerd in de weegadministratie die wordt bijgehouden in het systeem [REDACTED].

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

95 van 273

Planning

- d. De externe accountant heeft voor de opbrengst [REDACTED] een combinatie van systeem- en gegevensgerichte werkzaamheden gepland.

Systeemgerichte werkzaamheden

- e. De geplande systeemgerichte werkzaamheden bestonden uit het beoordelen van opzet, bestaan en werking van:
1. Algemene beheersingsmaatregelen met betrekking tot de geautomatiseerde systemen (general IT controls), en
 2. Vier interne beheersingsmaatregelen rondom de opbrengsten van de [REDACTED].

Ad 1 Betrouwbaarheid geautomatiseerde gegevensverwerking

- f. De externe accountant heeft buiten het inwinnen van inlichtingen bij het hoofd IT, in afwijking van zijn planning, geen werkzaamheden uitgevoerd om de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen betreffende de geautomatiseerde systemen (general IT controls) vast te stellen.
- g. De externe accountant maakt bij zijn controle gebruik van informatie uit [REDACTED] (weegadministratie) en [REDACTED] (financiële administratie). De externe accountant concludeert, zonder het uitvoeren van werkzaamheden, dat hij evenals in voorgaande jaren niet kan steunen op de weegadministratie in [REDACTED], omdat functiescheidingen binnen [REDACTED] niet adequaat zijn. Over de effectieve werking van de general IT controls rondom [REDACTED] is geen conclusie vastgelegd in het controledossier. De externe accountant heeft geen werkzaamheden verricht om de effectieve werking van de general IT controls betreffende [REDACTED] en [REDACTED] vast te stellen. Voor zijn controle gaat de externe accountant echter uit van de gegevens in [REDACTED] en [REDACTED]. Hij heeft daarvan ook niet op een andere manier de betrouwbaarheid vastgesteld.

Ad 2 Interne beheersingsmaatregelen rondom de opbrengsten van de [REDACTED]

- h. De externe accountant heeft geconcludeerd dat hij kan steunen op de effectieve werking van drie van de vier door hem geïdentificeerde interne beheersingsmaatregelen.
- i. De externe accountant steunt niet op de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregel 'Prijsanalyse door hoger management'.
- j. De interne beheersingsmaatregel 'Jaarlijks per jaareinde wordt een aansluiting gemaakt tussen [REDACTED] en [REDACTED] door het hoofd Financiële Administratie' heeft de externe accountant getoetst door vast te stellen dat deze aansluiting is gemaakt.
- k. De systeemgerichte werkzaamheden op de overige twee interne beheersingsmaatregelen, 'Geen correctie zonder reden opgaaf' en 'Factuurgeneratie door [REDACTED]', zijn om de redenen in feit l t/m p onvoldoende uitgevoerd.

‘Geen correctie zonder reden opgaaf’

- l. In de door de externe accountant opgestelde procesbeschrijving is vermeld dat door een ‘automated control’ (application control) in [REDACTED] wordt afgedwongen dat er altijd een reden voor een correctie op [REDACTED] moet worden ingevuld:

‘Bij het invoeren van een correctie op een weegbon in [REDACTED] (door zowel afdeling Verwerking als weegadministratie) wordt door het systeem ([REDACTED]) afgedwongen dat er een reden van correctie wordt ingevoerd. Op het moment dat deze niet is ingevoerd kan de correctie geen doorgang vinden.’

- m. De externe accountant heeft aan de hand van één printscreen uit [REDACTED] voor een correctie op weegbon vastgesteld dat deze niet kon worden opgeslagen zonder dat er een reden voor de correctie was ingevuld. Met deze werkzaamheden heeft de externe accountant niet vastgesteld of de interne beheersingsmaatregel op de juiste wijze is opgezet en effectief werkt. De externe accountant heeft namelijk niet vastgesteld of de application control in [REDACTED] zo is ontworpen en opgezet dat altijd wordt afgedwongen dat er een reden voor de correctie dient te worden ingevuld.
- n. Daarbij is relevant dat in de managementletter van de externe accountant aan [D] is vermeld dat hij heeft vastgesteld dat de weegmeesters wegingen kunnen corrigeren zonder dat daar een interne controle op plaatsvindt. De externe accountant heeft niet beoordeeld wat dit betekent voor zijn oordeel over de effectieve werking van deze interne beheersingsmaatregel.

‘Wij hebben vastgesteld dat de weegmeesters handmatig wegingen kunnen corrigeren zonder dat daar een interne controle op plaatsvindt. Er is geen formeel proces (inclusief interne beheersingsmaatregelen) inzake de handmatige wegingen.’

‘Factuurgeneratie door [REDACTED]’

- o. In de door de externe accountant opgestelde procesbeschrijving is vermeld dat na het wegen door een ‘automated control’ (application control) automatisch een factuur wordt gegenereerd op basis van de weeg- en contractgegevens.
- p. Ter controle van deze interne beheersingsmaatregel heeft de externe accountant een door [D] verstrekte factuur, weegbon en contract onderling aangesloten. De externe accountant heeft met deze werkzaamheden niet vastgesteld of deze interne beheersingsmaatregel op de juiste wijze is opgezet en effectief werkt. De externe accountant heeft namelijk niet vastgesteld of de application control zo is ontworpen en opgezet dat na het wegen automatisch een factuur wordt gegenereerd op basis van de weeg- en contractgegevens.

Gegevensgerichte werkzaamheden

- q. De door de externe accountant geplande gegevensgerichte werkzaamheden bestonden uit:
1. Een controle op de doorlopende nummering van de weegbonnen;

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

97 van 273

2. Het aansluiten van 25 in opgenomen bonnen met de afgedrukte (kopie) weegbonnen;
3. Een controle op de reden voor correcties in ;
4. Het kennisnemen van de door [D] uitgevoerde analyse op de prijzen;
5. Een controle op de afgrenzing van de opbrengst .

Met deze werkzaamheden heeft de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de volledigheid van het verantwoorde afval, de juistheid van de geregistreerde hoeveelheden en prijzen en de juiste toepassing van de criteria voor verwerking van opbrengsten uit de aangeleverde hoeveelheid afval. Hierna worden deze onderdelen toegelicht.

Controlewerkzaamheden op de volledige verantwoording van het aangeleverde afval

- r. Om de volledigheid van de in opgenomen bonnen vast te stellen, heeft de externe accountant vastgesteld dat de in (tot en met oktober 2012) vermelde weegbonnen doorlopend zijn genummerd. Dit betekent echter niet dat de externe accountant heeft vastgesteld dat al het aangeleverde afval is gewogen en of deze wegingen voor het juiste en volledige gewicht in zijn verwerkt. De externe accountant heeft ook geen andere systeem- of gegevensgerichte werkzaamheden uitgevoerd om vast te stellen of al het aangeleverde afval en de daarbij behorende opbrengsten volledig zijn verwerkt in de jaarrekening.

Controlewerkzaamheden op de juiste registratie van de hoeveelheid aangeleverd afval

- s. Om de juistheid van de in opgenomen vast te stellen, heeft de externe accountant voor 25 van de circa 108.000 in (tot en met oktober 2012) vermelde wegingen (weegbonnen) vastgesteld of de tonnages in overeenkomen met de afgedrukte (kopie) weegbon uit hetzelfde . De verrichte werkzaamheden geven alleen informatie over de 25 geselecteerde weegbonnen van in totaal . Met de verrichte werkzaamheden is informatie verkregen over 0,17% van het totaal van aan in (tot en met oktober 2012) vermelde wegingen. De resultaten van de controlewerkzaamheden kunnen niet worden geprojecteerd op de gehele populatie van 108.000 in (tot en met oktober 2012) vermelde wegingen van in totaal , omdat geen sprake is van een steekproef. Daarom verschaffen deze werkzaamheden geen controle-informatie voor de rest van de populatie.
- t. Verder heeft de externe accountant een analyse uitgevoerd op de in (tot en met oktober 2012) vermelde redenen voor de in aangebrachte correcties. De externe accountant concludeert dat bij alle van de in totaal 18.187 in aangebrachte correcties een reden voor de correctie is vermeld. Bij 14.031 (77%) van de correcties is als reden vermeld 'verkeerd tarief'. Bij 2.287 (13%) van de correcties is als reden vermeld 'verkeerd ingevoerd contractnummer'. Bij de overige 1.869 (10%) correcties zijn nog circa 35 andere type redenen vermeld. De externe accountant heeft de verschillende type redenen besproken met een medewerker van de afdeling . Voor twee van de correcties heeft de externe accountant [D] om een onderbouwing gevraagd. De externe accountant heeft niet onderkend dat de door [D] verstrekte documenten geen onderbouwing vormen voor (de reden voor) de

correctie. Bij de eerste correctie is als reden vermeld: 'verkeerd tarief'. Het door [D] verstrekte document betreft een (niet getekend) contract. Het gecorrigeerde tarief wijkt echter af van het tarief in dit contract. De door [D] verstrekte documenten onderbouwen dus niet dat (de reden voor) de correctie juist is. Bij de tweede correctie is als reden vermeld: 'verkeerd ingevoerd contractnummer'. De door [D] verstrekte documenten betreffen een weegbon, vrachtbrieven en een e-mail. De externe accountant heeft op basis van de mondelinge toelichting van [D] vastgelegd dat een te hoog tarief met een verkeerd contractnummer (voor een andere afvalstof), in rekening werd gebracht en voor het gecorrigeerde tarief met een ander contractnummer geen contract aanwezig is en om die reden een algemeen tarief is gehanteerd. Voor het nieuwe contractnummer is dus geen contract aanwezig. De door [D] verstrekte documenten en toelichting onderbouwen dus niet dat (de reden voor) de correctie juist is.

Controlewerkzaamheden op de prijzen

- u. De externe accountant heeft kennisgenomen van een door [D] in een Excel-overzicht uitgevoerde analyse op (een dump van) de in ██████████ vermelde prijzen. De externe accountant heeft niet vastgesteld of de door [D] verantwoorde prijzen contractueel zijn overeengekomen.
- v. [D] heeft de in ██████████ vermelde prijzen vergeleken met een op basis van dezelfde ██████████ berekende gemiddelde prijs. [D] heeft in de spreadsheet voor alle prijzen die meer dan 25% afwijken van de door [D] berekende gemiddelde prijs een verklaring opgenomen.
- w. In totaal wijken circa 1.150 prijzen meer dan 25% af van het gemiddelde tarief. [D] heeft hiervoor 24 verschillende type verklaringen gegeven, zoals 'Prijs normaal, geen bijzonderheden', 'Omvang en kwaliteit', 'geen bijzonderheden, prijsafpraak bekend'.
- x. De externe accountant heeft niet vastgesteld of deze verklaringen juist zijn en of de afwijkende prijzen contractueel zijn overeengekomen. Ook heeft de externe accountant niet de theoretische degelijkheid en mathematische integriteit van het door [D] opgestelde spreadsheet getoetst. De externe accountant heeft namelijk nagelaten om de gegevens in het spreadsheet aan te sluiten op ██████████, vast te stellen dat de formules juist zijn en consistent zijn toegepast, de rekenkundige juistheid van de sheet vast te stellen en de volledigheid van de vermelde weegbonnen vast te stellen.
- y. De externe accountant heeft ook geen andere controlewerkzaamheden uitgevoerd om vast te stellen dat de in ██████████ verantwoorde en bij klanten in rekening gebrachte tarieven contractueel zijn overeengekomen. Dit was van belang, omdat de externe accountant heeft geconcludeerd dat hij niet kon steunen op de effectieve werking van interne beheersingsmaatregelen rondom de prijzen. In de managementletter aan [D] heeft de externe accountant onder meer vermeld dat hij in lijn met voorgaand jaar heeft geconstateerd dat niet voor alle bij weging in rekening gebrachte prijzen een (vooraf) door de afnemer getekend contract aanwezig is (veelal mondeling of per e-mail afgesproken). Verder heeft hij in de managementletter vermeld dat er geen interne controle op de gehanteerde prijzen plaatsvindt.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

99 van 273

Controle op de juiste toerekening van opbrengst

- z. De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden gepland en uitgevoerd op de juiste toepassing van de criteria voor verwerking van opbrengst uit de aangeleverde hoeveelheid afval. De externe accountant heeft niet vastgesteld of de opbrengst op de juiste wijze worden toegerekend aan de door [D] geleverde prestaties (namelijk opslag) en daarmee aan het juiste boekjaar.

5.4.2.3 Analyse

De externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen bij de jaarrekening van [D] over 2012 om het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, waardoor de externe accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren (200.17). Met de door de externe accountant opgezette en uitgevoerde controlewerkzaamheden heeft hij geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de juistheid en volledigheid van de opbrengst van [D] (COS 500.6).

De opbrengsten uit operationele activiteiten bedragen voor het boekjaar 2012 €. Deze opbrengsten betreffen voor zover hier van belang € uit de . De materialiteit is door de externe accountant vastgesteld op €. De opbrengst zijn dus van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel. De externe accountant heeft voor deze opbrengsten meerdere significante risico's geïdentificeerd (feit b).

De externe accountant heeft voor de opbrengst een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden gepland (feit d). Met de uitgevoerde werkzaamheden heeft hij echter geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen.

Voor de controle van de opbrengst is van belang dat de aangeleverde hoeveelheid afval wordt vastgesteld op basis van weging via de weegbrug. De gewogen hoeveelheid wordt geregistreerd in de weegadministratie die wordt bijgehouden in het systeem . De financiële administratie wordt bijgehouden in .

De externe accountant heeft een combinatie van systeem- en gegevensgerichte werkzaamheden gepland ten aanzien van de opbrengst . Zowel de systeem- als de gegevensgerichte werkzaamheden zijn onvoldoende uitgevoerd. De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de juistheid en volledigheid van de opbrengst .

Systeemgerichte controlewerkzaamheden (feit e t/m p)

De externe accountant heeft ten aanzien van de volgende interne beheersingsmaatregelen gepland systeemgerichte controlewerkzaamheden te verrichten om daarvan de opzet, het bestaan en de werking te beoordelen:

1. Algemene beheersingsmaatregelen met betrekking tot de geautomatiseerde systemen (general IT controls) en
2. Vier interne beheersingsmaatregelen rondom de opbrengst .

Ad 1 Algemeen, betrouwbaarheid geautomatiseerde gegevensverwerking (f t/m g)

De externe accountant heeft in de eerste plaats gepland de opzet, het bestaan en de werking van de interne beheersingsmaatregelen met betrekking tot geautomatiseerde systemen (general IT controls) vast te stellen. De externe accountant heeft echter alleen inlichtingen ingewonnen bij het hoofd IT en in afwijking van zijn planning verder geen (systeemgerichte) controlewerkzaamheden uitgevoerd om de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen betreffende de geautomatiseerde systemen (general IT controls) vast te stellen.

Daarnaast heeft de externe accountant bij zijn controle gebruik gemaakt van informatie uit ██████████ (weegadministratie) en ██████████ (financiële administratie). De externe accountant concludeert, zonder controlewerkzaamheden te hebben uitgevoerd, dat hij niet kan steunen op ██████████, omdat functiescheidingen binnen ██████████ niet adequaat zijn. Over de effectieve werking van de general IT controls rondom ██████████ is geen conclusie vastgelegd in het controledossier. De externe accountant heeft geen werkzaamheden verricht om de effectieve werking van de general IT controls betreffende ██████████ en ██████████ vast te stellen. Voor zijn controle gaat de externe accountant echter uit van de gegevens in ██████████ en ██████████. Hij heeft daarvan ook niet op een andere manier de betrouwbaarheid vastgesteld.

Ad 2 Interne beheersingsmaatregelen rondom de opbrengsten van de ██████████ (feit h t/m p)

De externe accountant heeft daarnaast gepland de opzet, het bestaan en de werking van vier interne beheersingsmaatregelen rondom de opbrengsten van de ██████████ vast te stellen. Het betreffen:

- a. Prijsanalyse door hoger management;
- b. Jaarlijks per jaareinde wordt een aansluiting gemaakt tussen ██████████ en ██████████ door het hoofd Financiële Administratie;
- c. Geen correctie zonder reden opgaaf;
- d. Factuurgeneratie door ██████████.

Voor de interne beheersingsmaatregel ‘Prijsanalyse door hoger management’ heeft de externe accountant aangegeven niet op de effectieve werking te steunen. Voor de andere drie geldt dat wel. Voor de interne beheersingsmaatregelen onder c en d geldt dat de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden heeft verricht om de effectieve werking vast te stellen.

Daarbij dient voorop te worden gesteld dat de externe accountant, zoals hiervoor toegelicht, de betrouwbaarheid van de geautomatiseerde gegevensverwerking in ██████████ en ██████████ niet heeft vastgesteld. Dat heeft ook betekenis voor de onderhavige systeemgerichte controlewerkzaamheden, nu [D] bij de uitvoering van deze vier interne beheersingsmaatregelen gebruik maakt van de gegevens in ██████████ en ██████████. Alleen al om die reden heeft de externe accountant de effectieve werking van deze interne beheersingsmaatregelen niet kunnen vaststellen, nu hij de betrouwbaarheid van de daarin opgenomen gegevens niet heeft vastgesteld.

Voor de interne beheersingsmaatregel ‘Geen correctie zonder reden opgaaf’ geldt daarnaast dat de externe accountant aan de hand van één printscreen uit ██████████ voor een correctie op een weegbon heeft vastgesteld dat deze niet kon worden opgeslagen zonder dat er een reden voor de correctie was ingevuld. Daarmee heeft de

externe accountant niet vastgesteld of deze automated control ‘Geen correctie zonder reden opgaaf’ in ██████████ zo is ontworpen en opgezet dat altijd wordt afgedwongen dat de reden voor de correctie wordt ingevuld. De externe accountant heeft immers de werking van de automated control niet beoordeeld. Van belang daarbij is dat uit de managementletter van de externe accountant aan [D] blijkt dat de weegmeesters wegingen kunnen corrigeren, zonder dat daar een interne controle op plaatsvindt. De externe accountant heeft niet beoordeeld wat dit betekent voor zijn oordeel over de effectieve werking deze interne beheersingsmaatregel. De externe accountant heeft dan ook onvoldoende vastgesteld of deze interne beheersingsmaatregel op de juiste wijze is opgezet en effectief werkt (feit l t/m n).

Voor de interne beheersingsmaatregel ‘Factuurgeneratie door ██████████’ geldt dat de externe accountant evenmin heeft vastgesteld of deze zo is ontworpen en opgezet dat na het ██████████ automatisch een factuur wordt gegenereerd op basis van de weerg- en contractgegevens. Hij heeft alleen een door [D] verstrekte factuur, weegbon en contract onderling aangesloten. Dit betreffen gegevensgerichte controlewerkzaamheden en geen systeemgerichte controlewerkzaamheden om de werking van een interne beheersingsmaatregel te beoordelen. De externe accountant heeft daarmee onvoldoende vastgesteld of deze interne beheersingsmaatregel op de juiste wijze is opgezet en effectief werkt (feit o en p).

Gegevensgerichte controlewerkzaamheden (feit q t/m z)

Naast de systeemgerichte controlewerkzaamheden heeft de externe accountant gegevensgerichte werkzaamheden gepland. Op de volgende onderdelen heeft de accountant onvoldoende controlewerkzaamheden verricht:

1. Onvoldoende controlewerkzaamheden op de volledige verantwoording van het aangeleverde afval;
2. Onvoldoende controlewerkzaamheden op de juiste registratie van de hoeveelheid aangeleverd afval;
3. Onvoldoende controlewerkzaamheden op de prijzen;
4. Geen controlewerkzaamheden op de juiste toerekening van opbrengsten.

Hierna zal worden besproken waarom de controlewerkzaamheden onvoldoende zijn.

Ad 1 Onvoldoende controlewerkzaamheden op de volledige verantwoording van het aangeleverde afval

Door vast te stellen dat de in ██████████ vermelde weegbonnen doorlopend zijn genummerd, heeft de externe accountant vastgesteld dat alle weegbonnen zijn verantwoord, maar niet vastgesteld dat al het aangeleverde afval is gewogen en niet of afval voor het juiste en volledige gewicht worden gewogen en in ██████████ verwerkt. De externe accountant heeft in dit verband geen andere werkzaamheden verricht. De externe accountant had bijvoorbeeld de effectieve werking van eventuele interne beheersingsmaatregelen in het weegproces kunnen toetsen. Hij heeft aldus geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen om te kunnen vaststellen dat het aangeleverde afval volledig is verantwoord (feit r).

Ad 2 Onvoldoende controlewerkzaamheden op de juiste registratie van de hoeveelheid aangeleverd afval

Door slechts voor 25 van de circa 108.000 in ██████████ (tot en met oktober 2012) vermelde wegingen vast te stellen of de tonnages in ██████████ overeenkomen met de afgedrukte weegbonnen, heeft de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden verricht om vast te stellen of de registratie van de hoeveelheid aangeleverd

afval juist is. De verrichte werkzaamheden geven alleen informatie over de 25 geselecteerde weegbonnen van in totaal ██████████. Met de verrichte werkzaamheden is informatie verkregen over 0,17% van het totaal van ██████████ aan in ██████████ (tot en met oktober 2012) vermelde wegingen. De resultaten van de controlewerkzaamheden kunnen niet worden geprojecteerd op de gehele populatie van 108.000 in ██████████ (tot en met oktober 2012) vermelde wegingen van in totaal ██████████, omdat geen sprake is van een steekproef. Daarom verschaffen deze werkzaamheden geen controle-informatie voor de rest van de populatie (feit s). Bovendien heeft de externe accountant geen werkzaamheden verricht ten aanzien van de maanden november en december 2012.

Dat geldt ook voor zijn controlewerkzaamheden betreffende de registratie van de redenen voor aangebrachte correcties. De externe accountant heeft de verschillende type in ██████████ genoteerde redenen voor correcties slechts besproken met een medewerker van de afdeling ██████████ en voor twee van de correcties een onderbouwing gevraagd. Daarmee is geen sprake van voldoende werkzaamheden om de juistheid van de redenen die in ██████████ worden genoteerd voor een correctie vast te stellen. De documentatie die de externe accountant daarnaast voor slechts twee van de in totaal 18.187 in ██████████ aangebrachte correcties heeft ontvangen, vormde ook voor deze correcties geen onderbouwing hetgeen de externe accountant niet heeft onderkend (feit t).

Ad 3 Onvoldoende controlewerkzaamheden op de prijzen

De externe accountant heeft in dit verband een analyse van [D] in zijn controle tot uitgangspunt genomen. In een spreadsheet heeft [D] alle prijzen die meer dan 25% afwijken van de gemiddelde prijs opgenomen en daarbij een verklaring gegeven. De externe accountant heeft echter niet vastgesteld of deze verklaringen juist zijn en of de afwijkende prijzen contractueel zijn overeengekomen. Ook heeft hij niet de theoretische degelijkheid en mathematische integriteit van de spreadsheet getoetst. De externe accountant heeft namelijk nagelaten om de gegevens in de spreadsheet aan te sluiten op ██████████, vast te stellen dat de formules juist zijn en consistent zijn toegepast, de rekenkundige juistheid van de sheet vast te stellen en de volledigheid van de vermelde weegbonnen vast te stellen (feit u t/m y).

De externe accountant heeft ook geen andere controlewerkzaamheden uitgevoerd om vast te stellen dat de in ██████████ verantwoorde en bij klanten in rekening gebrachte tarieven contractueel zijn overeengekomen. Dit was van belang, omdat de externe accountant heeft geconcludeerd dat hij niet kon steunen op de effectieve werking van interne beheersingsmaatregelen rondom de prijzen ('Prijsanalyse door hoger management', zie feit i).

Ad 4 Geen controle op de juiste toerekening van opbrengsten

Tot slot heeft de externe accountant niet vastgesteld of de opbrengsten uit de op de ██████████ aangeleverde hoeveelheden ██████████ op de juiste wijze zijn verantwoord (feit z).

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij heeft aangegeven zich in de kern genomen in het oordeel van de AFM te kunnen vinden. De zienswijze van KPMG doet aan de bevindingen van de AFM dus niet af.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 103 van 273

5.4.3 De waardering van de voorzieningen

5.4.3.1 Norm

COS 200.17 luidt: ‘Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.’

COS 500.6 luidt: ‘De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.’

5.4.3.2 Feiten onderzoeksrapport

Algemeen

- a. De post voorzieningen bedraagt ultimo 2012 € [REDACTED]. De voorzieningen zijn van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel. De externe accountant heeft twee significante risico's onderkend voor de voorzieningen namelijk 'Waardering voorzieningen' en 'Aanpassing schattingswijze bepaling van de disconteringsvoet voor berekening voorzieningen'.
- b. De post voorzieningen betreft de contante waarde van de toekomstige verplichtingen uit hoofde van afwerking en nazorg van [REDACTED] en van [REDACTED] van [REDACTED].
- c. De toekomstige verplichtingen voor *afwerking* zijn gebaseerd op toekomstig afvalaanbod en de daarmee samenhangende sluitingsdatum van de betreffende locatie. De uitgaven heeft het management geschat op basis van huidige technische inzichten die zijn geactualiseerd voor prijsontwikkelingen tot het moment van uitvoering.
- d. De toekomstige verplichtingen voor *nazorg* betreffen:
 1. Toekomstige uitgaven vanaf het moment van sluiting van een locatie tot aan de overdracht van een locatie [REDACTED];
 2. In het geval een locatie niet aan [REDACTED] wordt overgedragen, [REDACTED];
 3. Eeuwigdurende nazorgkosten wanneer een betreffende [REDACTED] niet onder het [REDACTED] valt.
- e. De toekomstige verplichtingen voor [REDACTED] betreffen toekomstige uitgaven voor een specifieke [REDACTED] en heeft het management gebaseerd op ervaringscijfers.
- f. In 2012 is de wijze waarop de disconteringsvoet voor het contant maken van de toekomstige verplichtingen voor nazorg en afwerking wordt bepaald, gewijzigd. Tot en met 2011 werd een

disconteringsvoet gehanteerd die was gebaseerd op een vaste langetermijnrente van ███% gecorrigeerd voor het inflatieniveau van ███%. Vanaf 2012 wordt de disconteringsvoet gebaseerd op de actuele marktrente waarop een aantal correcties wordt toegepast.

- g. Dit is in de jaarrekening verwerkt als schattingswijziging. Dit resulteert in een verhoging van de voorzieningen ultimo 2012 met € █████. Dit effect is ten laste van het resultaat 2012 gebracht.

Planning

- h. De externe accountant heeft een volledig gegevensgerichte controleaanpak gepland voor de voorzieningen.

Gegevensgerichte werkzaamheden

Controlewerkzaamheden op uitgangspunten en veronderstellingen voorzieningen

- i. De externe accountant heeft de volgende gegevensgerichte werkzaamheden gepland en opgenomen in het werkprogramma:
1. Aansluiten specificatie zoals verkregen van [D] met leadsheet, rekenkundige juistheid en interne consistentie vaststellen.
 2. Onderbouwen van dotaties > 1/3 PM met onderliggende documentatie.
 3. Beoordelen uitgangspunten en variabelen en indien nodig onderbouwen met onderliggende documentatie.
- j. De externe accountant heeft de specificatie zoals verkregen van [D] aangesloten met het 'leadsheet', en de rekenkundige juistheid en interne consistentie van de berekening vastgesteld. De dotaties aan de voorziening zijn gebaseerd op uitgangspunten en variabelen (veronderstellingen) die het management van [D] hanteert bij het maken van de berekeningen, zoals technische inzichten, prijsontwikkelingen en ervaringscijfers.
- k. De externe accountant heeft kennisgenomen van de notulen van managementvergaderingen en RvC-vergaderingen om te beoordelen of er sprake is geweest van gebeurtenissen die van invloed kunnen zijn op de waardering van de voorzieningen.
- l. De veronderstellingen die ten grondslag liggen aan de berekening van de voorzieningen heeft de externe accountant niet beoordeeld. Hij heeft de door het management van [D] gehanteerde 'technische inzichten', prijsontwikkelingen en ervaringscijfers, waarop de voorzieningen grotendeels zijn gebaseerd, niet beoordeeld.

Controlewerkzaamheden schattingswijziging

- m. [D] heeft de wijziging in de gehanteerde disconteringsvoet voor het bepalen van de contante waarde van de toekomstige uitgaven gemotiveerd met de stelling dat de nieuwe schattingsmethode de actuele marktrente beter weerspiegelt.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 105 van 273

- n. [D] heeft een externe partij ingeschakeld om de nieuwe disconteringsvoet te berekenen. De externe accountant heeft gepland KPMG Corporate Finance (KCF) als deskundige in te schakelen om deze berekening op aanvaardbaarheid te beoordelen.
- o. De externe accountant heeft kennisgenomen van de rapportage van een door [D] ingeschakelde deskundige. KCF heeft ook een rapportage uitgebracht over de berekening van die externe partij. De externe accountant heeft ook hiervan kennisgenomen. De rapportage van KCF bevat openstaande vragen en in de rapportage ontbreken duidelijke conclusies. Zo rapporteert KCF bijvoorbeeld:

‘KPMG Corporate Finance heeft dit concept niet eerder bij ondernemingen toegepast zien worden, maar kan de redenering van de klant volgen dat deze de UFR²⁵ wil gebruiken om de volatiliteit van de contante waarde van de voorzieningen te beperken. Het is ons niet bekend of gebruik van een UFR wordt uitgesloten onder Dutch Gaap’.

De externe accountant heeft aan deze constatering geen opvolging gegeven en is niet nagegaan of het gebruik van een ‘UFR’ is uitgesloten onder ‘Dutch Gaap’.

- p. Tot slot heeft de externe accountant geen controlewerkzaamheden uitgevoerd om vast te stellen of de gewijzigde waarderingsmethodiek op grond van het stelsel van financiële verslaggeving terecht in de jaarrekening is verwerkt als een schattingswijziging of bijvoorbeeld foutenherstel plaats had moeten vinden.

5.4.3.3 Analyse

De externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen bij de jaarrekening van [D] over 2012 om het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, waardoor de externe accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren (COS 200.17). Met de door de externe accountant opgezette en uitgevoerde controlewerkzaamheden heeft hij geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de waardering van de voorzieningen (COS 500.6).

De post voorzieningen bedraagt ultimo 2012 € [REDACTED]. Deze post betreft de contante waarde van de toekomstige verplichtingen uit hoofde van afwerking en nazorg van [REDACTED] en van [REDACTED] van [REDACTED]. Deze post is van materieel belang voor het beeld over de jaarrekening als geheel. De materialiteit is door de externe accountant vastgesteld op € [REDACTED]. De externe accountant heeft twee significante risico's onderkend, te weten de waardering van de voorzieningen en de aanpassing schattingswijze bepaling van de disconteringsvoet voor berekening voorzieningen (feit a).

²⁵ ‘Ultimate Forward Rate’, percentage als basis voor de berekende disconteringsvoet. Het is een risicovrije rekenrente voor langjarige contracten waarin wegens de lange looptijd onvoldoende handel in bestaat.

De externe accountant heeft gepland de waardering van de voorzieningen volledig gegevensgericht te controleren (feit h). Met de uitgevoerde werkzaamheden heeft hij echter geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen.

Controlewerkzaamheden op uitgangspunten en veronderstellingen voorzieningen (feit i t/m l)

Voor de bepaling van de voorziening hanteert [D] verscheidene uitgangspunten en veronderstellingen (feit c t/m e).

De externe accountant heeft ten aanzien van deze uitgangspunten en veronderstellingen onvoldoende controlewerkzaamheden verricht. Hij heeft de door het management van [D] gehanteerde ‘technische inzichten’, prijsontwikkelingen en ervaringscijfers, waarop de voorzieningen grotendeels zijn gebaseerd, niet beoordeeld. Hij heeft alleen kennisgenomen van de notulen van managementvergaderingen en RvC-vergaderingen om te beoordelen of er sprake was van gebeurtenissen die van invloed kunnen zijn op de waardering van de voorzieningen. Hiermee is geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de (redelijkheid van de) uitgangspunten en veronderstellingen die ten grondslag liggen aan de voorzieningen (feit i t/m l).

Controlewerkzaamheden schattingswijziging (feit m t/m p)

Van belang voor de controle is voorts de gehanteerde disconteringsvoet voor het bepalen van de contante waarde van de toekomstige uitgaven. Deze disconteringsvoet is in 2012 ten opzichte van 2011 gewijzigd (feit f en g). De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden verricht om de aanvaardbaarheid van deze gewijzigde disconteringsvoet vast te stellen. De externe accountant heeft KCF ingeschakeld om de berekening van de door [D] ingeschakelde deskundige op aanvaardbaarheid te beoordelen. KCF laat deze vraag echter onbeantwoord en geeft aan dat haar niet bekend is of gebruik van een UFR wordt uitgesloten onder Dutch GAAP en dat zij de UFR niet eerder toegepast heeft zien worden bij ondernemingen. De externe accountant heeft hieraan geen opvolging gegeven en heeft aldus de aanvaardbaarheid van de berekening van de disconteringsvoet niet beoordeeld, noch vastgesteld. Ook heeft de externe accountant niet vastgesteld of de gewijzigde waarderingsmethodiek op juiste wijze in de jaarrekening is verwerkt (feit p).

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij heeft aangegeven zich op zichzelf in het oordeel van de AFM te kunnen vinden. Op een aantal onderdelen heeft KPMG een beperkte reactie gegeven. Deze leidt niet tot aanpassing van de conclusies van de AFM, nu de reactie slechts betrekking heeft op ondergeschikte onderdelen die niet afdoen aan de kern van de bevindingen.

5.4.4 De waardering, presentatie en toelichting beleggingen

5.4.4.1 Norm

COS 200.17 luidt: ‘Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.’

COS 500.6 luidt: ‘De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.’

5.4.4.2 Feiten onderzoeksrapport

Algemeen

- a. De beleggingen bedragen ultimo 2012 circa € [REDACTED] en zijn van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel. De externe accountant heeft ten aanzien van de waardering van de beleggingen een significant risico geïdentificeerd.
- b. Om aan de langlopende verplichtingen uit hoofde van afwerking, nazorg en sanering te kunnen voldoen houdt [D] een beleggingsmix aan bestaande uit vastrentende waarden en zakelijke waarden (aandelen, commodity's en vastgoed). Alle beleggingen worden aangehouden met de intentie deze tussentijds te verhandelen. De beleggingen zijn zowel beursgenoteerd als niet-beursgenoteerd en worden beheerd door diverse fondsbeheerders.

Planning

- c. De externe accountant heeft een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden gepland voor de beleggingen.
- d. De externe accountant heeft als onderdeel van de systeemgerichte werkzaamheden gepland de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregel ‘Treasury rapportages’ vast te stellen. De externe accountant heeft desgevraagd bevestigd dat hij voor de controle van de waardering van de beleggingen niet heeft gesteund op de effectieve werking van deze interne beheersingsmaatregel en voor de controle van de waardering enkel gegevensgerichte werkzaamheden heeft uitgevoerd.

Gegevensgerichte werkzaamheden

- e. De externe accountant heeft gepland om gegevensgericht de waardering van de beleggingen te controleren door de waarde van de beleggingen zoals verantwoord door [D] aan te sluiten met de overzichten die door de diverse fondsbeheerders aan [D] zijn verstrekt.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

108 van 273

Controlewerkzaamheden op de waardering van de beleggingen

- f. Ten behoeve van de uitvoering van de gegevensgerichte werkzaamheden heeft de externe accountant van [D] (pagina's uit) de overzichten van de betreffende fondsbeheerders verkregen. De in deze overzichten vermelde waarden ultimo 2012 heeft hij aangesloten met de door [D] verantwoorde waarden. Hij heeft geen controlewerkzaamheden uitgevoerd op de overzichten. Zo heeft hij geen controlewerkzaamheden uitgevoerd om de authenticiteit van de overzichten vast te stellen. De overzichten zijn door [D] verstrekt en betreffen in voorkomende gevallen kopieën van (pagina's uit) overzichten waarvan niet is vastgesteld dat deze authentiek zijn. Hij heeft ook niet vastgesteld dat de waarderingsmethodiek van de fondsbeheerders voldoet aan de verslaggevingsvereisten.

Controlewerkzaamheden op de presentatie en toelichting op de beleggingen

- g. In de balans zijn, onder de 'Financiële vaste activa', 'Beleggingen' voor een bedrag van circa € gepresenteerd. In de toelichting op de balans is vermeld dat onder de 'Liquide middelen' het kortlopende deel van de beleggingen is opgenomen, maar niet welk bedrag dit betreft. De in de balans opgenomen 'Liquide middelen' bedragen circa €. De jaarrekening bevat geen toelichting op en geen specificatie van de in de geconsolideerde jaarrekening opgenomen liquide middelen.
- h. De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden uitgevoerd om vast te stellen of de presentatie en toelichting in de jaarrekening in overeenstemming is met het stelsel van financiële verslaggeving.
- i. In het controledossier is vermeld dat de beleggingen totaal circa € bedragen.
- j. In de jaarrekening is geen verloopoverzicht van de beleggingen onder de financiële vaste activa als bedoeld in artikel 2:368 BW opgenomen. In het verantwoorde overzicht ontbreken namelijk de volgende gegevens:
- som van de boekwaarde van de in het boekjaar verkregen beleggingen;
 - som van de boekwaarde van de in het boekjaar verkochte beleggingen;
 - de herwaarderingen in overeenstemming met artikel 2:390 BW.

5.4.4.3 Analyse

De externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen bij de jaarrekening van 2012 van [D] om het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, waardoor de externe accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren (COS 200.17). Met de door de externe accountant opgezette en uitgevoerde controlewerkzaamheden heeft hij geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de waardering en de presentatie van en de toelichting op de beleggingen (COS 500.6).

De beleggingen van [D] bedragen ultimo 2012 circa €. Deze post is van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel. De externe accountant heeft de materialiteit vastgesteld op €. De externe accountant heeft voor de beleggingen een significant risico geïdentificeerd (feit a).

De externe accountant heeft systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden gepland voor de controle van de beleggingen (feit c). Met de uitgevoerde werkzaamheden heeft hij echter geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen.

[D] houdt de beleggingen aan om te kunnen voldoen aan de langlopende verplichtingen uit hoofde van afwerking, nazorg en sanering (feit b).

De externe accountant heeft voor zijn controle niet gesteund op de interne beheersingsmaatregel ‘Treasury rapportages’, maar heeft de controle volledig gegevensgericht uitgevoerd (feit d).

Waardering van de beleggingen (feit f)

De externe accountant heeft gepland de waardering van de beleggingen te controleren door een aansluiting te maken tussen de beleggingen zoals verantwoord door [D] met de overzichten die door de diverse fondsbeheerders aan [D] zijn verstrekt. Deze overzichten, of pagina’s daaruit, heeft hij van [D] verkregen. De externe accountant heeft met deze aansluiting geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen, nu hij geen controlewerkzaamheden heeft uitgevoerd op de overzichten. Zo heeft hij geen controlewerkzaamheden uitgevoerd om de authenticiteit van de overzichten vast te stellen. De overzichten zijn door [D] verstrekt en betreffen in voorkomende gevallen kopieën van (pagina’s uit) overzichten waarvan niet is vastgesteld dat deze authentiek zijn. Hij heeft ook niet vastgesteld of de waarderingsmethodiek van de fondsbeheerders voldoet aan de verslaggevingsvereisten en hij dus kon uitgaan van de in de overzichten gepresenteerde waarde.

Presentatie van en toelichting op de beleggingen (feit g t/m j)

De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden uitgevoerd om vast te stellen of de presentatie van en toelichting op de beleggingen in de jaarrekening in overeenstemming is met het stelsel van financiële verslaggeving.

Daarbij is van belang dat in de balans beleggingen zijn gepresenteerd voor een bedrag van circa € ██████████ en in de toelichting op de balans is vermeld dat het kortlopende deel van de beleggingen onder de post liquide middelen is opgenomen, zonder het bedrag te noemen. In de toelichting op de liquide middelen wordt ook niet gespecificeerd welk deel van de liquide middelen het kortlopende deel van de beleggingen betreft. Door het ontbreken van deze toelichting blijkt nu niet wat de totale omvang van de beleggingen is. In controledossier staat dat de beleggingen totaal circa € ██████████ bedragen.

Daarnaast geldt dat in de jaarrekening niet conform artikel 2:368 BW een verloopoverzicht van de beleggingen onder de financiële vaste activa is opgenomen. In het verantwoorde overzicht ontbreekt namelijk de som van de boekwaarde van de in het boekjaar verkregen en verkochte beleggingen (zie artikel 2:368 BW). Ook ontbreken de herwaarderingen in overeenstemming met artikel 2:390 BW (zie artikel 2:368 BW). De externe accountant had vast moeten stellen of de verwerking in de jaarrekening in overeenstemming is met het van toepassing zijnde stelsel inzake financiële verslaggeving.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

110 van 273

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij heeft aangegeven zich in de kern genomen in het oordeel van de AFM te kunnen vinden. De zienswijze van KPMG doet aan de bevindingen van de AFM dus niet af.

5.4.5 Conclusie [D]

De externe accountant heeft aldus bij de wettelijke controle van [D] over 2012 in strijd gehandeld met COS 200.17 en COS 500.6. De geconstateerde tekortkomingen brengen tevens mee dat de externe accountant in strijd heeft gehandeld met de fundamentele beginselen van deskundigheid en zorgvuldigheid, alsmede van professioneel gedrag, zoals neergelegd in artikel A-100.4 VGC en verder uitgewerkt in de artikelen A-130 en A-150 VGC. Deze gedragsregels schrijven immers voor dat de externe accountant handelt in overeenstemming met de van toepassing zijnde vaktechnische en overige beroepsvoorschriften – zoals de COS – en dat hij zich houdt aan de voor hem relevante wet- en regelgeving.

5.5 [E]

Statutaire naam	[E]
Boekjaar	2012
Externe accountant	
Datum controleverklaring	
Strekking controleverklaring	Goedkeurend
OKB	Nee
Intern kwaliteitsonderzoek	Nee
Activiteiten	[E] concentreert zich op verkoop, ontwerp, produceren en installeren van voor afnemers wereldwijd. [E] verricht daarnaast service, onderhoud en reparaties.
Verslaggevingsgrondslag	Titel 9 Boek 2 BW
Kerncijfers	
1. Balanstotaal	1. €
2. Omzet	2. €
3. Resultaat na belastingen	3. €
Materialiteit	€

5.5.1 Samenvatting

De externe accountant heeft bij de wettelijke controle van [E] over 2012 onvoldoende werkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de juistheid en volledigheid van de omzet en over het bestaan en de waardering van handelsvorderingen (COS 500.6). Deze posten zijn van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel.

De externe accountant heeft namelijk onvoldoende werkzaamheden uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de omzet en de daaraan gerelateerde balansposten 'work-in-progress', 'installment orders in progress' en 'accrual for costs on closed orders'. Zo heeft de externe accountant, in het kader van de opbrengsten uit onderhanden en als gereed aangemerkte projecten, gesteund op vier interne beheersingsmaatregelen, terwijl hij onvoldoende werkzaamheden heeft uitgevoerd om de opzet, het bestaan en de werking van de vier interne beheersingsmaatregelen te kunnen vaststellen. De externe accountant heeft namelijk onder meer nagelaten:

- voldoende inzicht te verkrijgen in de opzet van de relevante interne beheersingsmaatregelen en de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen vast te stellen. De externe accountant heeft bijvoorbeeld niet vastgesteld of de interne beheersingsmaatregel het risico kan afdekken dat (materiaal)kosten niet op het juiste project worden verantwoord. De externe accountant heeft ook niet vastgesteld dat de verantwoorde uren zijn geautoriseerd door projectleiders. Verder heeft hij niet vastgesteld of in overeenstemming met de interne beheersingsmaatregel 'control middels periodieke projectbesprekingen' is gesproken over de status van de projecten en of op juiste wijze opvolging is gegeven aan bijzonderheden;
- vast te stellen of de door [E] toegepaste methodiek voor de verantwoording van de opbrengsten en kosten in overeenstemming is met RJ 221 Onderhanden projecten. Ook heeft hij niet vastgesteld of de door [E] opgestelde overzichten betrouwbaar zijn, de kosten op de juiste projecten zijn verantwoord, of de opbrengstwaardes volgens de interne administratie overeenkomen met het contract, of een betrouwbare schatting is gemaakt van de voortgang van de projecten en de nog te maken kosten per balansdatum, en of is voldaan aan de voorwaarden voor tussentijdse winstnemings;
- werkzaamheden te verrichten voor de overige opbrengsten.

Tevens heeft de externe accountant onvoldoende werkzaamheden uitgevoerd in het kader van het bestaan en de waardering van de handelsvorderingen. De uitgevoerde werkzaamheden bestonden met name uit een ontstaanscontrole en het beoordelen van de voorziening voor oninbaarheid. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee kon de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkrijgen. De externe accountant heeft namelijk onder meer nagelaten:

- bij de ontstaanscontrole een verband te leggen met de levering. De externe accountant heeft vastgesteld dat het in de administratie opgenomen factuurbedrag overeenkomt met de factuur. Hij heeft echter niet vastgesteld of de vorderingen zijn gebaseerd op een daadwerkelijk geleverde prestatie;
- bij de beoordeling van de voorziening voor oninbaarheid te toetsen of de toelichtingen van [E] op het overschrijden van de betalingstermijn correct zijn;
- werkzaamheden uit te voeren op het saldo nog te factureren bedragen onder de handelsvorderingen.

De externe accountant heeft aldus nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen. Hij was derhalve niet in staat om uit de verkregen controle-informatie redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kon baseren. Daarmee heeft hij in strijd gehandeld met hetgeen COS 200.17 voorschrijft. Hierdoor heeft de externe accountant geen redelijke mate van zekerheid verkregen dat de financiële overzichten als geheel geen afwijking van materieel belang bevatten die het gevolg is van fraude of fouten, op basis waarvan hij kan vaststellen dat de financiële overzichten

in alle van materieel belang zijnde opzichten zijn opgesteld in overeenstemming met de regels voor financiële verslaggeving (COS 200.11). Desalniettemin heeft de externe accountant een goedkeurende controleverklaring bij de jaarrekening afgegeven. Dit betekent dat de externe accountant een goedkeurende controleverklaring in het maatschappelijk verkeer heeft gebracht, zonder dat daaraan de vereiste controlewerkzaamheden zijn vooraf gegaan.

De externe accountant heeft aldus bij de wettelijke controle van [E] over 2012 in strijd gehandeld met COS 200.17 en COS 500.6. De geconstateerde tekortkomingen brengen tevens mee dat de externe accountant in strijd heeft gehandeld met de fundamentele beginselen van deskundigheid en zorgvuldigheid, alsmede van professioneel gedrag, zoals neergelegd in artikel A-100.4 VGC en verder uitgewerkt in de artikelen A-130 en A-150 VGC.

5.5.2 De juistheid en volledigheid van de omzet en de gerelateerde balansposten

5.5.2.1 Norm

COS 200.17 luidt: ‘Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.’

COS 500.6 luidt: ‘De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.’

5.5.2.2 Feiten onderzoeksrapport

Algemeen

- a. [E] produceert [REDACTED] op basis van opdrachten van afnemers. De productie van een [REDACTED] wordt aangemerkt als een ‘onderhanden project’.
- b. Na de productie van de [REDACTED] worden deze door [E] getest. Tot aan het moment van succesvol testen van een [REDACTED] verantwoordt [E] de opbrengsten en kosten volgens de ‘percentage of completion’-methode tot maximaal 89% van de totale opbrengsten en kosten van de [REDACTED]. Volgens de externe accountant hanteert [E] het uitgangspunt dat 11% van de kosten uit testkosten bestaat. Na een succesvolle test van de [REDACTED] verantwoordt [E] 100% van de opbrengsten en kosten en wordt de [REDACTED] aangemerkt als gereed project.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

113 van 273

‘Gemaximeerd wordt vanaf nov ’10 op 89% vanwege het feit dat de POC wordt bepaald tot aan het moment van testen. De kosten van het testen bedragen ongeveer 11% van de VC. Derhalve wordt gemaximeerd op 89%.’²⁶

- c. De omzet van [E] bedraagt € [REDACTED]. Aan de omzet zijn verschillende balansposten gerelateerd. Dat betreft de posten ‘work-in-progress’ (€ [REDACTED]), ‘installment orders in progress’ (€ [REDACTED]) en ‘accrual for costs on closed orders’ ([REDACTED]).
- d. De omzet en de daaraan gerelateerde balansposten zijn van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel. De externe accountant heeft voor deze posten meerdere significante risico’s geïdentificeerd.

Planning

- e. Bij [E] zijn de volgende opbrengststromen te onderscheiden:
- Opbrengsten uit (onderhanden) projecten van circa € [REDACTED];
 - Overige opbrengsten van circa € [REDACTED], waaronder serviceopbrengsten en opbrengsten uit verkopen van door een andere entiteit binnen de [E]-groep geproduceerde [REDACTED].
- f. De externe accountant heeft voor de opbrengsten en kosten uit (onderhanden) projecten en de daarmee samenhangende balansposten een combinatie van systeem- en gegevensgerichte werkzaamheden gepland (feit h en v).
- g. Voor de overige opbrengsten heeft de externe accountant enkel gegevensgerichte werkzaamheden gepland (feit oo).

Opbrengsten uit onderhanden en als gereed aangemerkte projecten

Systeemgerichte werkzaamheden

- h. De geplande systeemgerichte werkzaamheden met betrekking tot de opbrengsten uit onderhanden en als gereed aangemerkte projecten (€ [REDACTED]) bestonden uit het beoordelen van de opzet, het bestaan en de werking van de volgende vier interne beheersingsmaatregelen rond de (onderhanden) projecten:
1. ‘Control op autorisatie van urenlijsten door projectleiders’
 2. ‘Control op verantwoording van projectnummer op factuur/order’
 3. ‘Control middels periodieke projectbesprekingen’
 4. ‘Control door periodieke autorisatie van uurtarieven’

²⁶ [REDACTED]. Dit betreft een samenvatting van enkele delen van de door de externe accountant opgestelde procesbeschrijving.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

114 van 273

- i. De externe accountant heeft geconcludeerd dat hij kan steunen op de effectieve werking van deze interne beheersingsmaatregelen.
- j. De systeemgerichte werkzaamheden zijn om de volgende redenen (onder feit k t/m u) onvoldoende uitgevoerd.

Ad 1 'Control op autorisatie van urenlijsten door projectleiders'

- k. In de door de externe accountant opgestelde beschrijving van deze interne beheersingsmaatregel is vermeld dat urenlijsten (ook wel aangeduid als tijdstaat) alleen in SAP mogen worden verwerkt indien deze zijn geautoriseerd door de projectleider. De projectleiders moeten vaststellen dat uren op de juiste projecten worden verantwoord.
- l. De externe accountant heeft voor vijf tijdstaten vastgesteld of de tijdstaat is geautoriseerd en de uren in SAP overeenkomen met de tijdstaat.
- m. Uit het in het controledossier opgenomen SAP-overzicht blijkt niet op welke projecten de uren zijn geboekt (alleen een verdeling over dagen). Op de in het controledossier opgenomen getekende tijdstaat staan de uren wel uitgesplitst naar drie projecten. In de testsheet met de vijf geselecteerde items staat in de kolom 'project' het afdelingsnummer (kostenplaats in SAP) in plaats van de projectnummers op de getekende urenstaat.
- n. De externe accountant heeft vastgelegd dat de vijf geselecteerde urenlijsten zijn geautoriseerd door de projectleider. Op de urenstaat is één handtekening aanwezig. De externe accountant heeft in het controledossier vastgelegd dat het een projectleider betreft. De externe accountant heeft echter bevestigd dat dit een afdelingshoofd (niet zijnde projectleider) betreft. De externe accountant heeft dus niet vastgesteld dat de projectleider de uren heeft geautoriseerd.

Ad 2 'Control op verantwoording van projectnummer op factuur/order'

- o. De externe accountant beschrijft de interne beheersingsmaatregel als volgt: 'Op alle inkooporders en inkoopfacturen dient het projectnummer te worden vermeld en medewerkers mogen geen inkoopfacturen zonder projectnummer in behandeling nemen'. De externe accountant heeft niet vastgesteld of deze interne beheersingsmaatregel op de juiste wijze is opgezet en uitgevoerd om het door de externe accountant geïdentificeerde risico dat (materiaal)kosten niet op het juiste project worden verantwoord, af te dekken.
- p. De externe accountant heeft voor dertien projectgerelateerde inkoopfacturen vastgesteld dat het projectnummer ('sales order') op de inkooporder ('purchase order') overeenkomt met het projectnummer op de goederenontvangstbon ('goods receipt').
- q. Hij heeft niet vastgesteld dat alleen inkoopfacturen met (het juiste) projectnummer in behandeling worden genomen en hoe is gewaarborgd dat op alle inkooporders het (juiste) projectnummer wordt vermeld. Ook

heeft hij niet onderkend dat op de in het controledossier opgenomen (projectgerelateerde) inkoopfactuur geen projectnummer is vermeld, terwijl dit een indicatie is dat de interne beheersingsmaatregel niet heeft gewerkt.

Ad 3 'Control middels periodieke projectbesprekingen'

- r. De externe accountant heeft deze interne beheersingsmaatregel als volgt omschreven: 'Maandelijks worden projectbesprekingen gevoerd over de status van de projecten. Hierbij worden bijzonderheden geconstateerd en opgepakt. Deze besprekingen worden genotuleerd.' De externe accountant heeft deze interne beheersingsmaatregel geïdentificeerd om het risico dat de projectstatus en het 'percentage of completion' niet juist is, af te dekken.
- s. De externe accountant heeft vastgesteld dat vanaf april 2012 de maandelijks projectbesprekingen worden gevoerd en voor twee van deze projectbesprekingen (september en oktober) heeft hij vastgesteld dat notulen zijn gemaakt. Hij heeft echter de notulen niet inhoudelijk beoordeeld en niet vastgesteld of in overeenstemming met de procedure tijdens de maandelijks besprekingen is gesproken over de status van de projecten en of op juiste wijze opvolging is gegeven aan bijzonderheden.
- t. Hij heeft evenmin onderkend dat de notulen geen informatie bevatten over de (status van de) onderhanden projecten. Ook heeft hij nagelaten vast te stellen aan de hand van welke informatie de status wordt besproken, aangezien hij in de procesbeschrijving concludeert dat [E] geen gebruik maakt van project-/voortgangsrapportages.

Ad 4 'Control door periodieke autorisatie van uurtarieven'

- u. De externe accountant heeft deze interne beheersingsmaatregel als volgt beschreven: 'Door [E] worden uurtarieven bepaald die periodiek dienen te worden herzien en geautoriseerd. Hierdoor wordt gewaarborgd dat de juiste uurtarieven worden gehanteerd op de projecten.' De externe accountant heeft kennisgenomen van een mail van de 'head of Finance and Controlling' aan zijn collega's van 'Finance and Controlling' waarin is vermeld dat de uurtarieven voor 2012 door de CEO en de CFO zijn geautoriseerd. Hij heeft niet vastgesteld dat de uurtarieven inderdaad zijn geautoriseerd door de CEO en de CFO. Hij heeft ook niet vastgesteld dat deze uurtarieven op juiste wijze zijn verwerkt in SAP.

Gegevensgerichte werkzaamheden

- v. De geplande gegevensgerichte werkzaamheden in het kader van de opbrengsten uit onderhanden en als gereed aangemerkte projecten, bestonden uit controle op de juiste toepassing van de vereisten van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (RJ) 221 'Onderhanden projecten voor de verwerking van opbrengsten en kosten'. In deze RJ zijn de regels voor de verwerking, waardering, de presentatie en de toelichting van opbrengsten en kosten uit hoofde van onderhanden projecten in opdracht van derden beschreven. Door de aard van de activiteiten van onderhanden projecten, vallen de datum waarop het project van start gaat en de datum waarop het project wordt voltooid, gewoonlijk in verschillende verslagperiodes.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

116 van 273

- w. Deze werkzaamheden zijn onvoldoende uitgevoerd, omdat de externe accountant, in afwijking van zijn planning, onvoldoende heeft vastgesteld of:
1. de toegepaste methodiek voor verantwoording van opbrengsten en kosten voldoet aan de vereisten;
 2. de Excel-overzichten die de basis vormen voor de verwerking van opbrengsten en kosten betrouwbaar zijn;
 3. de projecten op juiste wijze zijn gecombineerd en gesegmenteerd;
 4. de in de Excel-overzichten gehanteerde opbrengstwaarde overeenkomt met het contract;
 5. de kosten op de juiste projecten zijn geboekt;
 6. [E] een betrouwbare schatting heeft gemaakt van de nog te maken kosten per balansdatum;
 7. [E] de mate waarin de prestaties op balansdatum zijn verricht op betrouwbare wijze heeft bepaald;
 8. de als gereed aangemerkte projecten daadwerkelijk gereed zijn;
 9. verliezen volledig en tijdig zijn verantwoord;
 10. is voldaan aan de voorwaarden voor tussentijdse winstneming;
 11. de toelichting voldoet aan de vereisten.

Ad 1 Geen controlewerkzaamheden op door [E] toegepaste methodiek verantwoording opbrengsten en kosten

- x. De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden uitgevoerd om vast te stellen of de methodiek die [E] toepast bij het boeken van opbrengsten en kosten in overeenstemming is met RJ 221. [E] verantwoordt 100% van de opbrengsten en kosten van een project na een succesvolle test van de betreffende [REDACTED]. Op dat moment wordt de [REDACTED] aangemerkt als gereed project. Op dat moment zijn de contractueel overeengekomen prestaties echter nog niet 100% geleverd waardoor de verantwoorde kosten ook nog niet 100% zijn gemaakt.
- y. In het controledossier wordt van de volgende kosten en prestaties melding gemaakt om 100% van de contractueel overeengekomen prestaties te leveren:
- Vrachtkosten en servicecontractkosten maken deel uit van de zogenaamde 'cost to come' reservering die nog gemaakt moeten worden om (100% van) de contractueel overeengekomen prestaties te leveren;
 - Er is een verplichting aangegaan om voor zeven toekomstige jaren [REDACTED] in te huren voor lokale uitgaven, tot het leveren van kennis waarvan een deel is geleverd en het overige deel als reservering is verantwoord, transportkosten, verzekeringskosten voor opslag, assemblage en olie. Tevens is meermaals vastgelegd dat de reservering afneemt als gevolg van gemaakte kosten (wat impliceert dat ze op het moment van vormen van de reservering nog niet gemaakt waren).
 - In een door de afnemer getekende purchase order van [REDACTED] staat dat na het succesvol testen nog installatie en assembly plaatsvindt, dus dat de prestaties die geleverd moeten worden tegenover de contractwaarde op het moment van succesvol testen nog niet zijn verricht.
- z. De externe accountant heeft in het controledossier 2010 een memo opgenomen waarin hij concludeert dat deze wijze van verwerking in strijd is met de verslaggevingsregels maar dat dit in 2010 geen materieel

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

117 van 273

effect had op het resultaat. De externe accountant heeft echter tijdens de controle van de jaarrekening 2012 niet opnieuw beoordeeld of deze wijze van verwerking in overeenstemming is met de verslaggevingsregels en of dit een materieel effect heeft op de jaarrekening 2012.

- aa. Tot aan het moment van succesvol testen van een [REDACTED] verantwoordt [E] de opbrengsten en kosten volgens de 'percentage of completion'-methode tot maximaal 89% van de totale opbrengsten en kosten van de [REDACTED]. [E] hanteert namelijk het uitgangspunt dat 11% van de kosten testkosten betreft.
- bb. In het controledossier is een notitie opgenomen van de controlecliënt over de methodiek. De externe accountant heeft de berekening die ten grondslag ligt aan die 89% niet beoordeeld. De externe accountant heeft dus geen controlewerkzaamheden uitgevoerd om deze methodiek te beoordelen door de aanvaardbaarheid van de gehanteerde 89% en 11% te beoordelen.
- cc. Voor de bepaling van het 'percentage of completion' zet [E] de gerealiseerde uren voor engineering en productie af tegen de begrote uren. De externe accountant heeft niet beoordeeld of [E] terecht geen rekening houdt met materiaalkosten en met project- en testuren. De externe accountant heeft dus ook niet beoordeeld of [E] op een betrouwbare wijze de mate van voortgang bepaalt bij het toepassen van deze methode om het 'percentage of completion' te bepalen.

Ad 2 Onvoldoende controlewerkzaamheden op de betrouwbaarheid van het Excel-overzicht

- dd. Voor de verwerking van de opbrengsten en de kosten van de projecten en de daaraan gerelateerde balansposten hanteert [E] twee Excel-overzichten: 'POC berekening' en 'Tested Units 2012'. De externe accountant heeft vastgesteld dat de in de spreadsheet 'Tested Units 2012' als gereed aangemerkte projecten niet ook zijn opgenomen in de spreadsheet 'POC berekening'. Ook heeft hij het totaal van de in de spreadsheet 'POC berekening' vermelde uren per uursoort aangesloten op een door [E] verstrekte download uit SAP.
- ee. De externe accountant heeft niet de theoretische degelijkheid en mathematische integriteit van deze spreadsheets getoetst. De externe accountant heeft bijvoorbeeld nagelaten om de gegevens in de spreadsheets aan te sluiten op brongegevens (o.a. administratieve systemen, fabrieksrapportages etc.), vast te stellen dat de formules juist zijn en consistent zijn toegepast, de rekenkundige juistheid van de sheet vast te stellen, de volledigheid van de vermelde projecten vast te stellen, de volledigheid en juistheid van de data op regelniveau vast te stellen en te beoordelen of het juist is dat in sommige kolommen en rijen maar deels gegevens zijn opgenomen.

Ad 3 Geen controlewerkzaamheden op combinatie en segmentatie van projecten

- ff. De externe accountant heeft geen werkzaamheden uitgevoerd om vast te stellen of de projecten op de juiste wijze zijn gecombineerd of gesegmenteerd.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

118 van 273

Ad 4 Geen controlewerkzaamheden op opbrengstwaarde

- gg. De externe accountant heeft geen werkzaamheden verricht om vast te stellen dat de door [E] in het Excel-overzicht gehanteerde opbrengstwaarde voor de berekening van de opbrengsten en kosten van de projecten overeenkomt met het contract.

Ad 5 Geen controlewerkzaamheden of de kosten op de juiste projecten zijn geboekt

- hh. De externe accountant heeft geen gegevensgerichte werkzaamheden uitgevoerd om vast te stellen of de kosten (manuren, materiaal- en machinekosten) op de juiste projecten zijn geboekt.

Ad 6 Geen controlewerkzaamheden op de nog te maken kosten per balansdatum

- ii. De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden uitgevoerd om vast te stellen of [E] voor de onderhanden projecten een betrouwbare schatting heeft gemaakt van de nog te maken projectkosten per balansdatum. Ook heeft de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden uitgevoerd op de balanspost 'Accrual for costs on closed orders'. De te verwachten kosten die gerelateerd zijn aan de als gereed aangemerkte projecten bedragen in de jaarrekening € [REDACTED] en zijn aangeduid als 'Accrual for costs on closed orders'. De externe accountant heeft een significant risico geïdentificeerd voor deze post omdat de inschatting van [E] in voorgaande jaren niet betrouwbaar is gebleken. De externe accountant heeft voor deze post een specificatie van [E] ontvangen van de nog te verwachten kosten per april/mei 2012 en per november 2012. Vervolgens heeft hij inlichtingen ingewonnen bij [E] over de reden van de mutatie van de post tussen april/mei en november. Hij heeft geen verdere controlewerkzaamheden uitgevoerd om de juistheid en volledigheid van deze post vast te kunnen stellen.

Ad 7 Onvoldoende controlewerkzaamheden van de mate waarin de prestaties op de balansdatum zijn verricht

- jj. De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden uitgevoerd om vast te stellen of [E] de mate waarin de prestaties op balansdatum zijn verricht, op betrouwbare wijze heeft bepaald. De externe accountant heeft namelijk geen gegevensgerichte werkzaamheden uitgevoerd om vast te stellen of het door [E] berekende 'percentage of completion' representatief is voor de mate waarin de prestaties op de balansdatum zijn verricht. Zo heeft de externe accountant nagelaten, overeenkomstig de vereisten van RJ 221, vast te stellen (1) welke prestaties [E] contractueel is overeengekomen met opdrachtgevers, (2) of [E] deze prestaties naar behoren heeft geleverd en (3) of [E] in de berekening van het 'percentage of completion' alleen kosten heeft betrokken die de tot dusver verrichte en te verrichten prestaties weerspiegelen.

Ad 8 Geen controlewerkzaamheden of de als gereed aangemerkte projecten daadwerkelijk gereed zijn

- kk. Volgens [E] is een project gereed als de [REDACTED] succesvol is getest en is geaccepteerd door de afnemer. De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden uitgevoerd om vast te stellen of de als gereed aangemerkte projecten daadwerkelijk gereed zijn (succesvol getest en geaccepteerd door de afnemer).

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

119 van 273

Ad 9 Geen controlewerkzaamheden op de tijdige en volledige verantwoording van verliezen

- ll. De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden uitgevoerd om vast te kunnen stellen of de verliezen op onderhanden projecten tijdig en volledig zijn verantwoord.

Ad 10 Onvoldoende controlewerkzaamheden of is voldaan aan de voorwaarden voor tussentijdse winstneming

- mm. De externe accountant heeft niet vastgesteld of [E] het resultaat van de onderhanden projecten betrouwbaar heeft geschat en daarmee voldoet aan de voorwaarden voor tussentijdse winstneming zoals opgenomen in RJ 221. Hij heeft immers bovengenoemde werkzaamheden (onderdeel 1 t/m 9) niet (of niet voldoende) uitgevoerd.

Ad 11 Geen controlewerkzaamheden op de vereiste toelichting

- nn. De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden uitgevoerd om vast te stellen of de toelichting in de jaarrekening in overeenstemming is met het stelsel van financiële verslaggeving. In de jaarrekening zijn de volgende op grond van RJ 221 vereiste toelichtingen niet opgenomen (1) de gebruikte methode voor de bepaling van de mate van de verrichte prestaties bij de uitvoering van onderhanden projecten en (2) de opbrengsten uit onderhanden projecten die in de periode in de winst-en-verliesrekening zijn verantwoord.

Overige opbrengsten

- oo. De overige opbrengsten van circa € [REDACTED] bestaan hoofdzakelijk uit serviceopbrengsten (€ [REDACTED]) en opbrengsten uit handel van door een andere entiteit binnen de [E]-groep geproduceerde [REDACTED] (€ [REDACTED]). De externe accountant heeft voor de overige opbrengsten de volgende gegevensgerichte werkzaamheden gepland en uitgevoerd:
1. Hij heeft de in de jaarrekening opgenomen overige opbrengsten aangesloten op de managementrapportage; en
 2. Hij heeft de door [E] opgestelde berekening van de in december te boeken serviceopbrengsten aangesloten met de boeking in SAP.
- pp. De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden uitgevoerd om de betrouwbaarheid van de door [E] opgestelde managementrapportage en berekeningen vast te stellen. Hij heeft ook geen controlewerkzaamheden uitgevoerd op de juiste en volledige verantwoording van deze overige opbrengsten. De externe accountant heeft bijvoorbeeld nagelaten vast te stellen of de voor service gebruikte uren en materialen tot een serviceopbrengstverantwoording hebben geleid. Ook heeft hij bijvoorbeeld niet vastgesteld of is voldaan aan de vereisten voor verwerking van opbrengsten in de jaarrekening (of de rechten en verplichten zijn overgedragen). Hij heeft ook niet vastgesteld of, en op welke wijze, de opbrengsten uit handel van door een andere entiteit binnen de [E]-groep geproduceerde [REDACTED] verwerkt dienen te worden in de jaarrekening van [E].

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

120 van 273

5.5.2.3 Analyse

De externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen bij de jaarrekening van [E] over 2012 om het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de externe accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren (COS 200.17). De door de externe accountant opgezette en uitgevoerde controlewerkzaamheden waren in de in de omstandigheden niet geschikt om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de juistheid en volledigheid van de omzet van [E] en de daaraan gerelateerde balansposten 'Work-in-Progress', 'Installment orders in progress' en 'Accrual for costs on closed orders' (COS 500.6).

De omzet van [E] bedraagt € [REDACTED]. De aan de omzet gerelateerde balansposten bedragen respectievelijk € [REDACTED] ('work-in-progress'), € [REDACTED] ('installment orders in progress') en € [REDACTED] ('accrual for costs on closed orders') (feit c). De materialiteit is door de externe accountant vastgesteld op € [REDACTED], zodat de omzet en de daaraan gerelateerde balansposten van materieel belang zijn voor het beeld van de jaarrekening als geheel.

De externe accountant heeft dat onderkend en heeft voor deze posten meerdere significante risico's geïdentificeerd (feit d). Hij heeft vervolgens systeemgerichte en gegevensgerichte controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd. Met de uitgevoerde werkzaamheden heeft hij echter geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de omzet en de daaraan gerelateerde balansposten.

Opbrengsten uit onderhanden en als gereed aangemerkte projecten

Ten aanzien van de opbrengsten uit onderhanden en als gereed aangemerkte projecten en de daaraan gerelateerde balansposten heeft de externe accountant zowel systeemgerichte als gegevensgerichte werkzaamheden uitgevoerd. Deze opbrengsten vertegenwoordigen een waarde van circa € [REDACTED] en zijn daarmee van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel (feit e).

Systeemgerichte werkzaamheden (feit h tot en met u)

De geplande systeemgerichte werkzaamheden met betrekking tot de opbrengsten uit onderhanden en als gereed aangemerkte projecten, alsmede de daaraan gerelateerde balansposten bestonden uit het beoordelen van de opzet, het bestaan en de werking van vier interne beheersingsmaatregelen rondom de (onderhanden) projecten. De externe accountant heeft geconcludeerd dat hij kan steunen op de effectieve werking van deze interne beheersingsmaatregelen. Om de volgende redenen heeft de externe accountant de systeemgerichte werkzaamheden onvoldoende uitgevoerd om te kunnen vaststellen of deze interne beheersingsmaatregelen effectief werken.

In de eerste plaats heeft de externe accountant geconcludeerd dat hij kan steunen op de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregel 'Control op autorisatie van urenlijsten door projectleiders'. Deze interne beheersingsmaatregel heeft tot doel vast te stellen dat uren op de juiste projecten worden verantwoord. De maatregel houdt in dat urenlijsten alleen in SAP mogen worden verwerkt indien deze door projectleiders zijn geautoriseerd. Uit de systeemgerichte werkzaamheden is echter gebleken dat de externe accountant niet heeft

vastgesteld dat de projectleider de uren heeft geautoriseerd. Hieruit volgt dat de externe accountant niet heeft vastgesteld dat deze interne beheersingsmaatregel effectief werkt, zodat hij daarop in zijn controle ook niet heeft mogen steunen (feit k t/m n).

In de tweede plaats heeft de externe accountant gepland de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregel ‘Control op verantwoording van projectnummer op factuur/order’ vast te stellen. De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden verricht om de effectieve werking van deze maatregel te kunnen vaststellen. Hij heeft namelijk niet vastgesteld dat alleen inkoopfacturen met (het juiste) projectnummer in behandeling worden genomen en hoe is gewaarborgd dat op alle inkooporders het (juiste) projectnummer wordt vermeld. Daar komt bij dat in het controledossier een inkoopfactuur is opgenomen waarop geen projectnummer is vermeld. Dit is een indicatie dat de interne beheersingsmaatregel niet heeft gewerkt. De externe accountant heeft dit niet onderkend. Hieruit volgt dat de externe accountant niet heeft vastgesteld dat deze interne beheersingsmaatregel effectief werkt, zodat hij daar in zijn controle ook niet op heeft mogen steunen (feit o t/m q).

In de derde plaats heeft de externe accountant gepland de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregel ‘Control middels periodieke projectbesprekingen’ vast te stellen. Ook de effectieve werking van deze maatregel heeft de externe accountant onvoldoende gecontroleerd. Hij heeft nagelaten vast te stellen of in overeenstemming met de procedure is gesproken over de status van de projecten en of op juiste wijze opvolging is gegeven aan bijzonderheden. Hij heeft evenmin onderkend dat de notulen geen informatie bevatten over de (status van de) onderhanden projecten. Ook heeft hij nagelaten vast te stellen aan de hand van welke informatie de status wordt besproken, aangezien hij in de procesbeschrijving concludeert dat [E] geen gebruik maakt van project-/voortgangsrapportages. Hieruit volgt dat de externe accountant niet heeft vastgesteld dat deze interne beheersingsmaatregel effectief werkt, zodat hij daar in zijn controle ook niet op heeft mogen steunen (feit r t/m t).

In de vierde plaats heeft de externe accountant gepland de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregel ‘control door periodieke autorisatie uurtarieven’ vast te stellen. Deze heeft ten doel te waarborgen dat de juiste uurtarieven worden gehanteerd voor de projecten. Ook ten aanzien van deze maatregel heeft de externe accountant nagelaten voldoende en geschikte controlewerkzaamheden te verrichten. De externe accountant heeft niet vastgesteld dat de uurtarieven inderdaad zijn geautoriseerd door de CEO en de CFO en dat de uurtarieven op juiste wijze zijn verwerkt in SAP. Hieruit volgt dat de externe accountant niet heeft vastgesteld dat deze interne beheersingsmaatregel effectief werkt, zodat hij daar in zijn controle ook niet op heeft mogen steunen (zie feit u).

Voor alle vier interne beheersingsmaatregelen geldt aldus dat de externe accountant daarvan de effectieve werking niet heeft vastgesteld. De externe accountant is dan ook ten onrechte tot de conclusie gekomen dat hij op de effectieve werking van deze interne beheersingsmaatregelen kon steunen. Met de systeemgerichte controlewerkzaamheden heeft de externe accountant dan ook geen geschikte en geen voldoende controle-informatie verkregen over de opbrengsten uit onderhanden en als gereed aangemerkte projecten en de daaraan gerelateerde balansposten.

Gegevensgerichte werkzaamheden (feit v t/m nn)

Ook de gegevensgerichte controlewerkzaamheden die de externe accountant in dit verband heeft verricht zijn onvoldoende om alsnog voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen. Deze werkzaamheden bestonden uit de controle op de juiste toepassing van de vereisten van RJ 221 Onderhanden projecten voor de verwerking van opbrengsten en kosten. Ondanks dat de externe accountant verscheidene werkzaamheden heeft gepland om vast te stellen of de opbrengsten en kosten conform het bepaalde in RJ 221 zijn verwerkt, heeft hij deze werkzaamheden onvoldoende uitgevoerd (feit x. tot en met nn.). Daarmee heeft hij nagelaten geschikte en voldoende controle-informatie te verkrijgen over de juistheid en volledigheid van de omzet en gerelateerde balansposten.

De wijze van verwerking van projectkosten en projectopbrengsten in de winst-en-verliesrekening kan volgens RJ 221 op twee verschillende wijzen gebeuren en is afhankelijk van het feit of de resultaten van de onderhanden projecten op betrouwbare wijze tussentijds kunnen worden geschat. Als de resultaten betrouwbaar tussentijds kunnen worden geschat dienen de projectopbrengsten en projectkosten te worden verwerkt als opbrengsten en kosten in de winst-en-verliesrekening naar rato van de verrichte prestaties per balansdatum. Indien dat niet het geval is dienen de opbrengsten alleen te worden verwerkt in de winst-en-verliesrekening tot het bedrag van de gemaakte projectkosten dat waarschijnlijk kan worden verhaald. De projectkosten dienen te worden verwerkt in de winst-en-verliesrekening in de periode waarin ze zijn gemaakt. Indien het resultaat van het onderhanden project niet op betrouwbare wijze kan worden ingeschat, mag geen winst worden toegerekend.

Tot aan het moment van succesvol testen van een [REDACTED] verantwoordt [E] de opbrengsten en kosten volgens de 'percentage of completion'-methode tot maximaal 89% van de totale opbrengsten en kosten van de [REDACTED]. Volgens de externe accountant hanteert [E] het uitgangspunt dat 11% van de kosten uit testkosten bestaat. Na een succesvolle test van de [REDACTED] verantwoordt [E] 100% van de opbrengsten en kosten en wordt de [REDACTED] aangemerkt als gereed project (feit b).

De externe accountant heeft nagelaten om vast te stellen dat de door [E] toegepaste methodiek voor de verantwoording van de opbrengsten en kosten in overeenstemming is met RJ 221 (feit x t/m cc). Bij [E] wordt 100% van de opbrengsten en kosten verantwoord als de contractueel overeengekomen prestaties nog niet 100% zijn geleverd en de verantwoorde kosten dus ook nog niet voor 100% zijn gemaakt. De externe accountant heeft in het controledossier 2010 een memo opgenomen waarin hij concludeert dat deze wijze van verwerking in strijd is met de verslaggevingsregels maar dat dit in 2010 geen materieel effect had op het resultaat. De externe accountant heeft echter tijdens de controle van de jaarrekening 2012 niet opnieuw beoordeeld of deze wijze van verwerking in overeenstemming is met de verslaggevingsregels en of dit een materieel effect heeft op de jaarrekening 2012.

Ook heeft de externe accountant geen controlewerkzaamheden verricht om vast te stellen of de wijze waarop de voortgang door [E] wordt bepaald - namelijk gerealiseerde uren voor engineering en productie afgezet tegen de begrote uren, zonder rekening te houden met materiaalkosten en met project- en testuren - een betrouwbare wijze is. Tevens heeft de externe accountant geen werkzaamheden verricht om vast te stellen dat het verantwoorden van maximaal 89% van de opbrengsten en kosten tot het moment van testen van een [REDACTED] aanvaardbaar is in relatie tot de mate van voortgang van het project.

Door geen controlewerkzaamheden te verrichten om te kunnen vaststellen of de gehanteerde methodiek in overeenstemming was met RJ 221 heeft de externe accountant al nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen ten aanzien van de juistheid en volledigheid van de omzet en gerelateerde balansposten.

Ook de andere geplande werkzaamheden heeft de externe accountant onvoldoende uitgevoerd (feit w).

De externe accountant heeft namelijk, in afwijking van zijn planning, geen werkzaamheden verricht om te beoordelen of:

- de projecten op juiste wijze zijn gecombineerd en gesegmenteerd (feit ff)
- de in de Excel-overzichten gehanteerde opbrengstwaarde overeenkomt met het contract (feit gg);
- de kosten op de juiste projecten zijn geboekt (feit hh);
- [E] een betrouwbare schatting heeft gemaakt van de nog te maken kosten per balansdatum (feit ii);
- de als gereed aangemerkte projecten daadwerkelijk gereed zijn (feit kk);
- verliezen volledig en tijdig zijn verantwoord (feit ll);
- de toelichting in de jaarrekening in overeenstemming is met het stelsel van financiële verslaggeving (feit nn).

Voor zover de externe accountant ten aanzien van de door hem in zijn planning betrokken onderdelen wel controlewerkzaamheden heeft verricht, zijn die onvoldoende.

Dat geldt voor de controlewerkzaamheden die de externe accountant ten aanzien van de betrouwbaarheid van de Excel-overzichten ‘POC berekening’ en ‘Tested Units 2012’ heeft verricht. Die zijn onvoldoende (feit o t/m ee). Deze overzichten worden door [E] gehanteerd voor de verwerking in de jaarrekening van opbrengsten en kosten van de projecten en daaraan gerelateerde balansposten. De externe accountant heeft de theoretische degelijkheid en mathematische integriteit van deze Excel-overzichten echter niet getoetst. Dat is zowel van belang voor de juiste toepassing van RJ 221 als voor de controle van de juistheid en volledigheid van de omzet en gerelateerde balansposten. Daarmee heeft de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden ten aanzien van deze Excel-overzichten verricht.

Dat geldt voorts voor de controlewerkzaamheden die de externe accountant ten aanzien van de balanspost ‘Accrual for costs on closed orders’ heeft verricht (feit iii). Ondanks dat in voorgaande jaren is gebleken dat de inschatting van de te verwachten kosten niet betrouwbaar was en de externe accountant een significant risico heeft geïdentificeerd, heeft de externe accountant enkel i) een specificatie van [E] ontvangen van de te verwachten kosten per april/mei en november 2012 en ii) inlichtingen ingewonnen over de reden van de mutatie van de post tussen april/mei en november 2012. Verder heeft de externe accountant geen controlewerkzaamheden verricht om de juistheid en volledigheid van deze post vast te stellen. Hij heeft bijvoorbeeld niet de juistheid van de gegeven inlichtingen geverifieerd. Dit terwijl de post een omvang heeft van € ██████████ en daarmee van materieel belang is voor het beeld van de jaarrekening als geheel. Daarmee heeft de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van deze balanspost.

De externe accountant heeft eveneens onvoldoende vastgesteld of [E] de mate waarin de prestaties op balansdatum zijn verricht, op betrouwbare wijze heeft bepaald (zie feit jj). De externe accountant heeft namelijk nagelaten vast

te stellen of het door [E] berekende ‘percentage of completion’ representatief is voor de mate waarin de prestaties op balansdatum zijn verricht.

Doordat de externe accountant ten aanzien van de onder feit x tot en met feit II genoemde onderwerpen onvoldoende controlewerkzaamheden heeft verricht, heeft de externe accountant niet vastgesteld of is voldaan aan de voorwaarden voor tussentijdse winstneming overeenkomstig RJ 221 (feit mm).

Hieruit volgt dat de externe accountant onvoldoende gegevensgerichte werkzaamheden heeft verricht om vast te stellen of de wijze van verwerking van de opbrengsten voor onderhanden projecten en gereed producten in overeenstemming is met RJ 221. De externe accountant heeft hiermee eveneens onvoldoende gegevensgerichte werkzaamheden verricht om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen om de juistheid en volledigheid van de omzet en aanverwante balansposten vast te stellen.

Overige opbrengsten (feit oo en pp)

De overige opbrengsten heeft de externe accountant volledig gegevensgericht gecontroleerd. Daarbij heeft hij verschillende aansluitingen gemaakt, maar nagelaten de betrouwbaarheid van de door hem gebruikte brongegevens (de managementrapportage en berekeningen) vast te stellen. Hij heeft geen andere controlewerkzaamheden uitgevoerd op de juiste en volledige verantwoording van de overige opbrengsten.

Gelet op het voorgaande heeft de externe accountant onvoldoende systeem- en gegevensgerichte controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van de juistheid en volledigheid van de overige opbrengsten. De externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen om op basis daarvan zijn oordeel te kunnen vormen. Dit terwijl de omvang van de overige opbrengsten € [REDACTED] bedraagt en daarmee van materieel belang is voor het beeld van de jaarrekening als geheel.

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij heeft aangegeven zich met de gerapporteerde bevindingen te kunnen verenigen. De zienswijze van KPMG doet aan de bevindingen van de AFM dus niet af.

5.5.3 Het bestaan en de waardering van handelsvorderingen

5.5.3.1 Norm

COS 200.17 luidt: ‘Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.’

COS 500.6 luidt: 'De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.'

5.5.3.2 *Feiten onderzoeksrapport*

Algemeen

- a. De handelsvorderingen van [E] bedragen circa € ██████████. Deze post is van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel en de externe accountant heeft voor deze post een significant risico geïdentificeerd.
- b. In de jaarrekening 2012 van [E] zijn de handelsvorderingen als volgt uitgesplitst:
 - a. 'Trade debtors' (circa € ██████████ debet), dit betreft handelsdebiteuren.
 - b. 'Provision for doubtful debts' (circa € ██████████ credit), dit betreft de voorziening voor oninbare handelsdebiteuren.
 - c. 'To be invoiced for delivered goods and services' (circa € ██████████ debet), dit betreft de nog te factureren bedragen voor als gereed aangemerkte projecten.

Planning

- c. De externe accountant heeft een combinatie van systeem- en gegevensgerichte werkzaamheden gepland. De externe accountant concludeert echter dat de door hem geïdentificeerde interne beheersingsmaatregel niet effectief werkt. De maandelijkse controle op de voorziening en ouderdom van de debiteuren vindt namelijk niet zichtbaar plaats. De externe accountant heeft vervolgens besloten om uitsluitend gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren.
- d. De geplande gegevensgerichte werkzaamheden bestonden uit het aansluiten van de subadministratie debiteuren op het grootboek, het uitvoeren van een afloopcontrole en het beoordelen van de voorziening voor oninbaarheid.

Controlewerkzaamheden op handelsdebiteuren en voorziening oninbaarheid

- e. De externe accountant heeft een afloopcontrole gepland maar deze niet uitgevoerd. Hij heeft in plaats daarvan een ontstaanscontrole uitgevoerd. De reden die de externe accountant hiervoor heeft vastgelegd, is dat zijn controle voor groepsdoeleinden anderhalve week na balansdatum moest zijn afgerond. Een afloopcontrole binnen deze periode verschaft volgens de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie. Tevens heeft hij de voorziening voor oninbaarheid van handelsvorderingen beoordeeld.

Ontstaanscontrole handelsdebiteuren

- f. De externe accountant heeft voor de ontstaanscontrole de vijftien hoogste factuurbedragen uit de debiteurenadministratie van [E] geselecteerd (circa € ██████████ van de totale post van € ██████████). Voor deze vijftien posten heeft hij vastgesteld dat het in de debiteurenadministratie opgenomen factuurbedrag overeenstemt met het bedrag op de factuur en de prijzen op de factuur overeenstemmen met

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

126 van 273

de door de afnemer getekende verkooporder. Hij heeft echter geen controlewerkzaamheden uitgevoerd om vast te stellen of terecht sprake is van een vordering. Zo heeft hij bijvoorbeeld niet vastgesteld dat de prestaties die volgens het contract voorwaarde zijn om te factureren (conform een afgesproken betalingsschema) daadwerkelijk door [E] zijn geleverd en door de afnemer zijn geaccepteerd.

- g. Bovendien heeft de externe accountant niet opgemerkt dat uit de factuur die als voorbeeld in het controledossier is opgenomen, blijkt dat [E] met deze factuur, in afwijking van het betalingsschema, het gehele bedrag van de in het contract opgenomen termijnen heeft gefactureerd. Hij heeft daarom ook niet onderzocht of [E] eerder de termijnen volgens het betalingsschema had gefactureerd en daardoor mogelijk een te hoge vordering heeft opgenomen.

Beoordeling voorziening oninbaarheid

- h. Voor de beoordeling van de voorziening voor oninbaarheid en ouderdom van de debiteuren heeft de externe accountant gebruik gemaakt van door [E] verstrekte Excel-overzichten uit de subadministratie debiteuren. De overzichten bevatten per debiteur een specificatie van de ouderdom voor (1) vorderingen binnen de betalingstermijn en (2) vorderingen waarvan de betalingstermijn is overschreden.
- i. De externe accountant heeft de door hem gebruikte Excel-overzichten niet aangesloten op de subadministratie debiteuren. Ook heeft hij geen werkzaamheden verricht om vast te stellen of het in deze overzichten gemaakte onderscheid tussen vorderingen binnen en buiten de betalingstermijn – alsmede de ouderdomscategorieën (aantal dagen) – juist is.
- j. De externe accountant heeft een zestal openstaande bedragen waarvan de betalingstermijn met meer dan dertig dagen is overschreden, besproken met het hoofd van de financiële administratie van [E]. Hij heeft niet getoetst of de door het hoofd van de financiële administratie gegeven toelichting op deze (soms negatieve) bedragen juist zijn. Zo heeft hij bijvoorbeeld niet getoetst of een negatief bedrag van circa € [REDACTED] (in de kolom betalingstermijn meer dan dertig dagen overschreden) inderdaad een correctie betreft op een te vroeg verzonden verkoopfactuur en het daarom terecht is dat de vordering op [REDACTED] niet € [REDACTED] bedraagt, maar per saldo € [REDACTED] bedraagt.

Geen controlewerkzaamheden op 'To be invoiced for goods and services delivered'

- k. De post 'To be invoiced for goods and services delivered' bestaat voor € [REDACTED] uit nog te factureren bedragen voor als gereed aangemerkte projecten en voor € [REDACTED] uit een (netto)vordering op de afnemer [REDACTED].

Geen werkzaamheden op de € 25 miljoen aan nog te factureren bedragen

- l. De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden uitgevoerd op de € 25 miljoen aan nog te factureren bedragen voor als gereed aangemerkte projecten.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

127 van 273

Onvoldoende werkzaamheden op de € 5 miljoen (netto)vordering op de afnemer

- m. De € (netto)vordering op afnemer heeft [E] volledig voorzien onder dubieuze debiteuren (opgenomen onder 'Provision for doubtful debts'). De (netto)vordering betreft een saldo van een vordering van € en enkele schulden van [E] jegens .
- n. De externe accountant heeft voor deze (netto)vordering een significant risico geïdentificeerd vanwege het 'inbaarheidsrisico dat tevens is gekoppeld aan de claim '. De externe accountant heeft over de vordering in het controledossier vastgelegd dat [E] sinds 2005 ten onrechte geen BTW in rekening heeft gebracht bij afnemer en dat [E] daarom deze BTW ten onrechte niet heeft afgedragen aan de .
- o. [E] heeft een aantal maatregelen getroffen en heeft de mogelijkheid onderzocht om de BTW alsnog van te vorderen. In het controledossier 2012 is een chronologisch overzicht opgenomen met de door [E] in 2011 ondernomen maatregelen. De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden uitgevoerd om vast te stellen dat ultimo 2012 sprake is van een volwaardige vordering en of deze zo gewaardeerd had mogen worden. In het controledossier 2011 is vastgelegd dat met betrekking tot deze vordering sprake is van diverse onzekerheden over de juistheid, het bestaan en de waardering ervan. De externe accountant heeft geen opvolging gegeven aan deze onzekerheden in de controle van de jaarrekening 2012. Verder heeft hij geen controlewerkzaamheden uitgevoerd om vast te stellen dat de saldering van de vordering met de schuld aan afnemer gerechtvaardigd is. Daardoor heeft hij niet vastgesteld of de voorziening voor dubieuze debiteuren toereikend is.

5.5.3.3 Analyse

De externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen bij de jaarrekening van [E] over 2012 om het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, waardoor hij in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren (COS 200.17). De door de externe accountant opgezette en uitgevoerde controlewerkzaamheden waren in de omstandigheden niet geschikt voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over het bestaan en de waardering van de handelsvorderingen (COS 500.6).

De post handelsvorderingen bedraagt circa € en is van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel. De materialiteit is door de externe accountant vastgesteld op €. De externe accountant heeft voor deze post een significant risico geïdentificeerd (feit a). Omdat de externe accountant heeft vastgesteld dat de door hem geïdentificeerde interne beheersingsmaatregel niet effectief werkt, heeft hij alleen gegevensgerichte controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van de handelsvorderingen. Met de uitgevoerde werkzaamheden heeft hij echter geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen.

Handelsdebiteuren en voorziening oninbaarheid

Wat betreft het bestaan en de waardering van de handelsdebiteuren heeft de externe accountant een afloopcontrole gepland. Deze heeft hij vervolgens echter niet uitgevoerd (feit e). Als reden daarvoor heeft hij opgegeven dat zijn controle voor groepsdoeleinden anderhalve week na balansdatum moest zijn afgerond. De externe accountant heeft echter nagelaten om op een later moment voor zijn statutaire controle alsnog een afloopcontrole uit te voeren terwijl dit gegeven de datum van zijn controleverklaring bij de jaarrekening 2012 van [E] ([REDACTED]) mogelijk was geweest. Hij heeft in plaats daarvan een ontstaanscontrole uitgevoerd.

Ontstaanscontrole handelsdebiteuren

Voor de controle van het bestaan van de handelsdebiteuren heeft de externe accountant gecontroleerd of het bedrag van de vijftien hoogste factuurbedragen in de debiteurenadministratie overeenstemt met het bedrag op de factuur en of de prijzen op de factuur overeenstemmen met de verkooporder. Met deze werkzaamheden heeft hij het bestaan niet vastgesteld, omdat de aanwezigheid van een factuur niet betekent dat een handelsvordering bestaat. De externe accountant had aanvullend vast moeten stellen dat prestaties die volgens het contract voorwaarde zijn om te factureren, daadwerkelijk door [E] zijn geleverd en door de afnemer zijn geaccepteerd (feit f).

Ook heeft de externe accountant geen opvolging gegeven aan het feit dat uit de factuur die als voorbeeld in het controledossiers is opgenomen blijkt dat [E], in tegenstelling tot de in het contract opgenomen termijnen, het gehele bedrag heeft gefactureerd. De externe accountant heeft evenmin onderzocht of [E] eerder de termijnen al volgens het betalingsschema had gefactureerd waardoor mogelijk een te hoge vordering was opgenomen (feit g).

Met de ontstaanscontrole in plaats van afloopcontrole heeft hij geen voldoende en geen geschikte controle-informatie over de waardering van de handelsvorderingen verkregen, omdat deze werkzaamheden daartoe qua aard niet geschikt zijn. Het feit dat een factuur naar een controlecliënt is gestuurd en de gegevens daarop aansluiten op de administratie, betekent namelijk niet dat een afnemer de vordering kan en gaat voldoen. Bij een afloopcontrole had de externe accountant kunnen vaststellen dat de afnemer zijn vordering heeft voldaan.

Beoordeling voorziening oninbaarheid

Ook ten aanzien van de voorziening van oninbaarheid en ouderdom van debiteuren heeft de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden verricht (feit h t/m j). De externe accountant heeft de door [E] verstrekte Excel-overzichten niet aangesloten op de subadministratie debiteuren om vast te kunnen stellen of de door hem gebruikte overzichten aansluiten op brondocumentatie en betrouwbaar zijn. Ook heeft hij geen werkzaamheden verricht om vast te kunnen stellen of het in deze overzichten gemaakte onderscheid tussen vorderingen binnen en buiten de betalingstermijn – alsmede de ouderdomscategorieën (aantal dagen) – juist is (feit i). Dit was van belang, omdat [E] op basis van dit onderscheid en de categorieën vorderingen de voorziening heeft bepaald. Daarnaast heeft hij niet de juistheid getoetst van de toelichting die het hoofd financiële administratie heeft gegeven op de openstaande bedragen waarvan de betalingstermijn met meer dan 30 dagen is overschreden (feit j).

Datum	16 maart 2016
Ons kenmerk	██████████
Pagina	129 van 273

Met deze gegevensgerichte werkzaamheden heeft de externe accountant dus geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over het bestaan en de waardering van de handelsdebiteuren.

Geen controlewerkzaamheden op ‘To be invoiced for goods and services delivered’

De post ‘To be invoiced for goods and services delivered’ bestaat voor € ██████████ uit nog te factureren bedragen voor als gereed aangemerkte projecten en voor € ██████████ uit een (netto)vordering op de afnemer ██████████ (feit k).

Geen werkzaamheden op de € ██████████ aan nog te factureren bedragen

De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden uitgevoerd op de € ██████████ aan nog te factureren bedragen voor als gereed aangemerkte projecten (feit l).

Onvoldoende werkzaamheden op de € ██████████ (netto)vordering op de afnemer ██████████

Ten aanzien van de vordering op afnemer ██████████, is in het controledossier 2011 vastgelegd dat met betrekking tot deze vordering sprake is van diverse onzekerheden over de juistheid, het bestaan en de waardering daarvan. Ten onrechte heeft de externe accountant aan deze onzekerheden in de controle van de jaarrekening over 2012 geen opvolging gegeven. De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden uitgevoerd om vast te stellen dat ultimo 2012 sprake is van een volwaardige vordering en of deze zo gewaardeerd had mogen worden. Ook heeft hij geen controlewerkzaamheden uitgevoerd om vast te stellen dat de saldering van de vordering met de schuld aan afnemer ██████████ gerechtvaardigd is. Dit terwijl het hier gaat om aanzienlijke bedragen die van materieel belang zijn voor het beeld van de jaarrekening als geheel. De externe accountant heeft hiermee ook niet vastgesteld of de voorziening voor dubieuze debiteuren toereikend is (feit m t/m o).

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij heeft aangegeven zich met de gerapporteerde bevindingen te kunnen verenigen. De zienswijze van KPMG doet aan de bevindingen van de AFM dus niet af.

5.5.4 Conclusie [E]

De externe accountant heeft aldus bij de wettelijke controle van [E] over 2012 in strijd gehandeld met COS 200.17 en COS 500.6. De geconstateerde tekortkomingen brengen tevens mee dat de externe accountant in strijd heeft gehandeld met de fundamentele beginselen van deskundigheid en zorgvuldigheid, alsmede van professioneel gedrag, zoals neergelegd in artikel A-100.4 VGC en verder uitgewerkt in de artikelen A-130 en A-150 VGC. Deze gedragsregels schrijven immers voor dat de externe accountant handelt in overeenstemming met de van toepassing zijnde vaktechnische en overige beroepsvoorschriften – zoals de COS – en dat hij zich houdt aan de voor hem relevante wet- en regelgeving.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

130 van 273

5.6 [F]

Statutaire naam	[F]
Boekjaar	2012
Externe accountant	
Datum controleverklaring	
Strekking controleverklaring	Goedkeurend
OKB	Nee
Intern kwaliteitsonderzoek	Nee
Activiteiten	Pensioenfonds
Verslaggevingsgrondslag	Titel 9 Boek 2 BW
Kerncijfers	
Balanstotaal	1. €
Omzet	2. €
Resultaat na belastingen	3. €
Materialiteit	€

5.6.1 Samenvatting

De externe accountant heeft bij de wettelijke controle van [F] over 2012 onvoldoende werkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de post technische voorziening pensioenverplichtingen en over de waardering van de niet-beursgenoteerde beleggingen (COS 500.6). Deze posten zijn van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel.

De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden verricht die hem voldoende en geschikte controle-informatie hebben verschaft over de juistheid en volledigheid van de basisgegevens. Deze basisgegevens zijn evenwel relevant voor de post technische voorziening pensioenverplichtingen. De externe accountant heeft van de enige geïdentificeerde interne beheersingsmaatregel ('4-ogenprincipe op ingevoerde mutaties in ') onvoldoende de opzet en werking vastgesteld. De externe accountant heeft bovendien geen controlewerkzaamheden verricht om de betrouwbaarheid vast te stellen van het Excel-bestand waarin (handmatige) mutaties worden bijgehouden. Ook heeft hij geen werkzaamheden verricht ten aanzien van de betrouwbaarheid van de geautomatiseerde gegevensverwerking. De uitgevoerde gegevensgerichte data-analyse was onvoldoende om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de juistheid van de basisgegevens. De uitgevoerde gegevensgerichte data-analyse was onvoldoende om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de juistheid van de basisgegevens. De geplande aansluiting tussen salarisgegevens in de pensioenadministratie en de verzamelloonstaten van de aangesloten werkgevers, is door de externe accountant niet uitgevoerd, zodat de externe accountant de volledigheid van de basisgegevens niet vastgesteld heeft.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

131 van 273

Ook heeft de externe accountant onvoldoende werkzaamheden uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de waardering van de niet-beursgenoteerde beleggingen, door de effectieve werking van de drie geïdentificeerde interne beheersingsmaatregelen niet voldoende vast te stellen. In het kader van de gegevensgerichte controlewerkzaamheden heeft de externe accountant voor een deel van de niet-beursgenoteerde beleggingen onvoldoende controlewerkzaamheden uitgevoerd op de parameters die ten grondslag liggen aan de waardebepaling. Daarnaast heeft de externe accountant voor fondsen met een waarde van € [REDACTED] onvoldoende controlewerkzaamheden verricht op de geschiktheid van de jaarrekening ter onderbouwing van de waarde van de niet-beursgenoteerde beleggingen in de jaarrekening van [F]. Hij heeft daarbij onder meer niet onderkend dat meerdere jaarrekeningen zijn gebaseerd op andere verslaggevingsgrondslagen.

De externe accountant heeft aldus nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen. Hij was derhalve niet in staat om uit de verkregen controle-informatie redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kon baseren. Daarmee heeft hij in strijd gehandeld met hetgeen COS 200.17 voorschrijft. Hierdoor heeft de externe accountant geen redelijke mate van zekerheid verkregen dat de financiële overzichten als geheel geen afwijking van materieel belang bevatten die het gevolg is van fraude of fouten, op basis waarvan hij kan vaststellen dat de financiële overzichten in alle van materieel belang zijnde opzichten zijn opgesteld in overeenstemming met de regels voor financiële verslaggeving (COS 200.11). Desalniettemin heeft de externe accountant een goedkeurende controleverklaring bij de jaarrekening afgegeven. Dit betekent dat de externe accountant een goedkeurende controleverklaring in het maatschappelijk verkeer heeft gebracht, zonder dat daaraan de vereiste controlewerkzaamheden zijn vooraf gegaan.

De externe accountant heeft aldus bij de wettelijke controle van [F] over 2012 in strijd gehandeld met COS 200.17 en COS 500.6. De geconstateerde tekortkomingen brengen tevens mee dat de externe accountant in strijd heeft gehandeld met de fundamentele beginselen van deskundigheid en zorgvuldigheid, alsmede van professioneel gedrag, zoals neergelegd in artikel A-100.4 VGC en verder uitgewerkt in de artikelen A-130 en A-150 VGC.

5.6.2 De technische voorziening pensioenverplichtingen

5.6.2.1 Norm

COS 200.17 luidt: ‘Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.’

COS 500.6 luidt: ‘De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.’

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

132 van 273

5.6.2.2 Feiten onderzoeksrapport

Algemeen

- b. De technische voorziening pensioenverplichtingen bedraagt € [redacted] en is hiermee van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel. De externe accountant heeft een significant risico geïdentificeerd voor de juistheid van de basisgegevens, die de grondslag vormen voor de technische voorziening.
- c. De pensioenadministratie wordt in eigen beheer gevoerd in de applicatie [redacted]. De basisgegevens van de deelnemers worden op drie verschillende manieren in de pensioenadministratie verwerkt: via een geautomatiseerde interface met [redacted], via een geautomatiseerde interface met [redacted] en handmatig door [F].

Planning

- d. De externe accountant heeft een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden gepland voor de controle van de basisgegevens, die de grondslag vormen voor de technische voorziening pensioenverplichtingen.

Systeemgerichte werkzaamheden

Handmatig doorgevoerde mutaties in [redacted]

- e. De externe accountant heeft bij zijn systeemgerichte werkzaamheden één interne beheersingsmaatregel geïdentificeerd die hij heeft gepland te testen op effectieve werking namelijk 'het 4-ogenprincipe op ingevoerde mutaties in [redacted]'. De externe accountant heeft geconcludeerd dat deze interne beheersingsmaatregel effectief werkt.
- f. De basisgegevens van de deelnemers in de pensioenregeling van een (materieel) deel van de aangesloten werkgevers worden in [redacted] verwerkt via een geautomatiseerde interface (zie feit c). De geïdentificeerde interne beheersingsmaatregel betreffende het 4-ogenprincipe wordt niet op deze mutaties toegepast, maar alleen op de handmatig doorgevoerde mutaties.

'How is the control performed and documented, including the nature and size of the potential material misstatements addressed and end-user computing considerations?'

- Medewerker [redacted] voert mutaties in deelnemersgegevens door in [redacted].
- Een andere medewerker van de pensioenadministratie dan degene die heeft ingevoerd, controleert de mutatie a.d.h.v. documentatie die is aangeleverd door werkgever en vinkt de checkbox aan voor controle. M.U.V. bedrijven die een interface hebben met [redacted] ([redacted]).'

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

133 van 273

- g. Voor de handmatige mutaties in de basisgegevens heeft de externe accountant de werking getest van de interne beheersingsmaatregel. Ten behoeve van deze werkzaamheden heeft de externe accountant een van [F] verkregen Excel-overzicht gebruikt waarin de mutaties over 2012 zijn opgenomen.
- h. De externe accountant heeft hieruit 25 mutaties geselecteerd en vastgelegd in een separaat tabblad van het voornoemde Excel-overzicht. Achter elk van deze mutaties heeft de externe accountant de kolom '4-ogen principe op ingevoerde mutaties in [REDACTED]' en 'Juist en tijdig in [REDACTED] ingevoerd' toegevoegd. In deze kolommen is bij elke mutatie een 'vink' geplaatst.
- i. De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden uitgevoerd om de betrouwbaarheid van de gegevens in het Excel-overzicht vast te stellen. Zo heeft hij niet vastgesteld of alle (soorten) handmatige mutaties zijn opgenomen in dit spreadsheet, zoals de indiensttreding of de wijziging van salaris.
- j. Van 24 van de 25 geselecteerde mutaties blijkt niet welke controlewerkzaamheden de externe accountant heeft uitgevoerd om de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregel vast te stellen en waar de geplaatste 'vinken' op zijn gebaseerd.
- k. Voor 1 van de 25 geselecteerde mutaties (die is gebruikt voor lijncontrole van het uitkeringsproces) blijkt wel welke controlewerkzaamheden de externe accountant heeft verricht, maar niet dat de externe accountant hiermee de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregel heeft vastgesteld.
- l. De documentatie bij deze lijncontrole in het controledossier bestaat namelijk uit een fysieke checklist met processtappen bij het doorvoeren van mutaties, en printscreens van [REDACTED]. Op de fysieke checklist heeft de externe accountant aangetekend dat deze door twee verschillende medewerkers van [F] is afgetekend. Uit de printscreen van [REDACTED] blijkt dat de externe accountant de juistheid van enkele parameters van de mutatie (de ingangsdatum van het ouderdomspensioen en de soort mutatie) in het systeem heeft vastgesteld. De externe accountant concludeert dat hiermee is vastgesteld dat de interne beheersingsmaatregel '4-ogen principe op ingevoerde mutaties in [REDACTED]' voor deze betreffende mutatie effectief werkt.
- m. De invoer en autorisatie van de mutatie in [REDACTED] hebben respectievelijk in april en mei 2012 plaatsgevonden. De betreffende fysieke checklist is reeds in maart 2012 afgetekend en kan daarmee dus niet als autorisatie ('4-ogen principe') gelden voor de tijdige en juiste invoer die pas plaatsvindt in april en mei 2012.
- n. Uit de lijncontrole blijkt ook dat de externe accountant de juistheid van enkele parameters gegevensgericht heeft vastgesteld, maar niet dat deze tijdig en onder functiescheiding in [REDACTED] zijn ingevoerd.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

134 van 273

Geautomatiseerde verwerking van mutaties in [REDACTED]

- o. De externe accountant heeft geen systeemgerichte werkzaamheden uitgevoerd om controle-informatie te verkrijgen over de juistheid en de volledigheid van de via de interfaces verwerkte basisgegevens.
- p. De externe accountant heeft ook geen controlewerkzaamheden verricht op de betrouwbaarheid van de geautomatiseerde gegevensverwerking in [REDACTED], bijvoorbeeld door general IT controls te testen op werking voor de belangrijkste systemen binnen [F] (financiële administratie en pensioenadministratie).

Gegevensgerichte werkzaamheden

- q. Voor de controle van de mutaties in de basisgegevens heeft de externe accountant gepland de basisgegevens zoals opgenomen in [REDACTED] (voornamelijk salarisgegevens) aan te sluiten met de verzamelloonstaten van de aangesloten werkgevers. Ook heeft hij gepland de mutaties in de basisgegevens van de deelnemers door middel van data-analyse te beoordelen en een cijferanalyse te verrichten.

Juistheid basisgegevens

- r. De externe accountant heeft de geplande data-analyses uitgevoerd om de juistheid van de mutaties in de basisgegevens van bestaande deelnemers vast te stellen. De externe accountant legt vast dat de testmethode van deze detailtesten 'entire population' en geen 'MUS', 'KSP' of 'specific item testing' is. De externe accountant voert de data-analyse dus uit op de gehele populatie.
- s. Hij heeft hierbij mutaties in statuscodes en bijzondere mutaties op deelnemersniveau in kaart gebracht. Wat betreft de bijzondere mutaties op deelnemersniveau heeft de externe accountant op basis van de eindstand van het voorgaande boekjaar een verwachting ontwikkeld en die vergeleken met de werkelijke pensioenaanspraken in [REDACTED].
- t. Uit deze vergelijking volgen meerdere verschillen op het niveau van de pensioenaanspraken (en niet op het niveau van de technische voorziening), waaronder € [REDACTED] bij ouderdomspensioen voor actieven, € [REDACTED] bij nabestaandenpensioen voor actieven, € [REDACTED] bij ouderdomspensioen voor pensioengerechtigden en € [REDACTED] bij nabestaandenpensioen voor pensioengerechtigden.
- u. De externe accountant concludeert van elk van deze verschillen afzonderlijk dat ze niet kunnen leiden tot een materiële afwijking in de technische voorziening en verricht vervolgens geen nadere controlewerkzaamheden.
- v. De externe accountant heeft niet de impact van de afzonderlijk geconstateerde verschillen in pensioenaanspraken op de technische voorziening pensioenverplichtingen gekwantificeerd. In de regel dienen pensioenaanspraken vermenigvuldigd te worden met een factor [REDACTED] als het gaat om ouderdomspensioen en een factor [REDACTED] als het gaat om nabestaandenpensioen om het effect van een afwijking in aanspraken op de technische voorziening in kaart te brengen.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

135 van 273

- w. De externe accountant heeft ook niet alle afzonderlijke verschillen afgezet tegen de ‘Audit misstatement posting threshold’ (AMPT) ter hoogte van € [REDACTED] om deze zo nodig in de afrondingsfase van de controle mee te nemen in de evaluatie van alle tijdens de controle onderkende afwijkingen.
- x. Bovendien zijn de uitkomsten van deze data-analyse en de daaruit volgende verschillen opvallend in het licht van de uitkomsten van de door een externe partij in opdracht van [F] verrichte opschoningsactie van [REDACTED]. De externe accountant heeft de werkzaamheden van deze externe partij niet gebruikt om een deel van zijn eigen controlewerkzaamheden te vervangen, maar heeft kennisgenomen van het rapport van de uitkomsten van de opschoningsactie. Bij deze opschoningsactie is met een relatief lage materialiteit de pensioenadministratie beoordeeld. Deze opschoningsactie leidde tot correcties van per saldo € [REDACTED] in de technische voorziening. Ten opzichte van de verschillen die tijdens de opschoningsactie zijn geconstateerd en reeds in het gecontroleerde boekjaar in [REDACTED] zijn gecorrigeerd, zijn de afwijkingen van de verwachting in de data-analyses van de externe accountant relatief groot.²⁷
- y. De externe accountant heeft naar aanleiding van het feit dat de verschillen uit zijn controle relatief groot zijn ten opzichte van de gerechtvaardigde verwachting (nu in het boekjaar reeds een diepgaande opschoningsactie rondom de basisgegevens heeft plaatsgevonden) niettemin geen nadere controlewerkzaamheden verricht, zoals het aansluiten van mutaties in de basisgegevens met de onderliggende brondocumentatie of het evalueren van de geschiktheid van de verwachtingen.
- z. Voor controle-informatie over de juistheid van de basisgegevens van de 406 indiensttredingen (nieuwe deelnemers) verwijst de externe accountant naar de door hem verrichte systeemgerichte werkzaamheden:
- ‘Rekeninghoudend dat voor de mutaties in het deelnemersbestand waaronder indienst en uitdiensttredingen wordt gesteund op AO/IB (periodieke afstemming tussen [REDACTED] en salarisadministratie van werkgever), wordt het risico op een materiele fout in de jaarrekening beperkt geacht. Derhalve geen verdere werkzaamheden verricht. Akkoord.’
- aa. De externe accountant heeft echter geen systeemgerichte controlewerkzaamheden verricht die zien op de juistheid van basisgegevens van indiensttredingen. De mutaties inzake indiensttredingen door werkgevers worden immers (voor het merendeel) via interfaces doorgegeven (zie feit f tot en met h). De externe accountant heeft alleen de effectieve werking van de interne beheersing beoordeeld voor de handmatige mutaties (zie feit g tot en met n) en bij die werkzaamheden heeft de AFM bevindingen.

²⁷ De controle van de hele pensioenadministratie over meerdere jaren heeft geleid tot een effect van € [REDACTED] op de voorziening. De administratie zou dus in beginsel foutvrij moeten zijn per 31/12/2012, omdat hij is opgeschoond. De verschillen in de aanspraken ten opzichte van de verwachting (o.b.v. ontwikkeling over 1 jaar) zijn bij enkele deelnemerscategorieën per categorie met een [REDACTED] of zelfs [REDACTED] (t.o.v. [REDACTED] al groot, maar helemaal nu de administratie is opgeschoond).

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

136 van 273

Volledigheid basisgegevens

- bb. De externe accountant heeft de aansluiting van de basisgegevens zoals opgenomen in [REDACTED] met de verzamelloonstaten van de aangesloten werkgevers gepland, maar niet uitgevoerd.
- cc. Hij heeft geen andere werkzaamheden voor de volledigheid van de basisgegevens gepland. Wel heeft de externe accountant een cijferanalyse uitgevoerd op de premieopbrengsten waaraan hij enige controle-informatie over de volledigheid van basisgegevens wilde ontlelen.
- dd. Bij deze cijferanalyse op de premieopbrengsten heeft de externe accountant een verwachting voor de premieopbrengsten opgesteld vanuit de pensioengrondslag in [REDACTED] en het premiepercentage volgens de pensioenovereenkomst. Hij heeft deze verwachting vergeleken met de werkelijke premieopbrengsten op basis van de financiële administratie. Dit leidt tot een verschil in premieopbrengsten van € [REDACTED]. De externe accountant concludeert dat dit verschil niet materieel is.
- ee. De externe accountant heeft niet geëvalueerd wat de mogelijke impact van dit verschil is op de technische voorziening pensioenverplichtingen en welke mogelijke invloed dit heeft op de betrouwbaarheid van de gegevens in [REDACTED]. Uitgaande van het gehanteerde premiepercentage van 20% betekent een verschil van € [REDACTED] in premieopbrengsten [REDACTED] een verschil van € [REDACTED] in pensioengrondslag.
- ff. Ook heeft de externe accountant dit verschil van € [REDACTED] onvoldoende onderzocht. De externe accountant legt een verklaring vast die inhoudelijk het verschil niet kan verklaren (boekhoudtechnisch verhoogt in plaats van verlaagt de verklaring het verschil) en daarnaast slechts betrekking heeft op een deel van het verschil. De accountant verklaart het verschil namelijk door te stellen dat in de ist-postie voor € 499k aan posten ten onrechte zijn opgenomen. Hierdoor verlaagt de ist-positie en wordt het verschil tussen de verwachting (soll-positie) en ist-positie hoger.
- gg. De externe accountant stelt dat hij voor de volledigheid van de basisgegevens controle-informatie kan ontlelen aan het feit dat de werkgevers na ontvangst van facturen van [F] niet hebben aangegeven dat de premies onjuist zouden zijn berekend.
- hh. De externe accountant heeft echter niet vastgesteld dat de werkgevers facturen van [F] op een zodanig gedetailleerd niveau konden beoordelen dat zij in staat zijn fouten hierin op te merken. Bovendien betekent het niet reageren van de werkgevers niet per definitie dat de berekende premies correct zijn. Er kunnen vele andere factoren spelen die maken dat werkgevers niet reageren op de facturen. Het belang van de werkgevers kan daarnaast juist liggen in een te laag berekende premie, als gevolg waarvan de volledigheid van de premieopbrengsten voor [F] niet is gewaarborgd.

5.6.2.3 Analyse

De externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen bij de jaarrekening van [F] over 2012 om het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, waardoor de externe accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren (COS 200.17). Met de door de externe accountant opgezette en uitgevoerde controlewerkzaamheden heeft hij geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de post technische voorziening pensioenverplichtingen (COS 500.6).

Deze post bedraagt € ██████████ en is van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel. De materialiteit is door de externe accountant vastgesteld op € ██████████. De externe accountant heeft dat onderkend, en heeft een significant risico geïdentificeerd voor de juistheid van de basisgegevens, die de grondslag vormen voor de technische voorziening. Hij heeft vervolgens systeemgerichte en gegevensgerichte controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd. Met de uitgevoerde werkzaamheden heeft hij echter geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen, omdat hij geen voldoende en geen geschikte controle-informatie heeft verkregen over zowel de geautomatiseerd verwerkte mutaties als de handmatig doorgevoerde mutaties in ██████████.

Systeemgerichte werkzaamheden (feit e t/m p)

De externe accountant heeft in het kader van zijn systeemgerichte werkzaamheden één interne beheersingsmaatregel geïdentificeerd. Dit betreft het ‘4-ogenprincipe op ingevoerde mutaties in ██████████’. Deze interne beheersingsmaatregel ziet enkel op handmatige invoer van gegevens van deelnemers in de pensioenadministratie van [F].

Handmatig ingevoerde mutaties in ██████████

De externe accountant heeft van deze interne beheersingsmaatregel, die dus is beperkt tot de handmatige invoer van gegevens in de pensioenadministratie, onvoldoende de opzet en werking vastgesteld (feit e t/m n).

In de eerste plaats heeft de externe accountant ten aanzien van het Excel-overzicht waarin de mutaties zijn opgenomen geen controlewerkzaamheden verricht om de betrouwbaarheid daarvan vast te stellen, waaronder het vaststellen of daarin alle (soorten) handmatige mutaties zijn opgenomen (feit i).

In de tweede plaats heeft de externe accountant 25 mutaties geselecteerd om te beoordelen of daarop het 4-ogenprincipe is toegepast (feit h). Uit het controledossier blijkt dat hij ten aanzien van één mutatie die hij voor zijn lijncontrole heeft geselecteerd, controlewerkzaamheden heeft verricht. Voor de andere 24 mutaties is niet van controlewerkzaamheden gebleken, anders dan het zetten van ‘vinken’ in kolommen die geen werkzaamheden beschrijven (feit j).

In de derde plaats geldt dat de externe accountant ten aanzien van de enige mutatie waar hij wel controlewerkzaamheden op heeft verricht, evenmin voldoende werkzaamheden heeft verricht om de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregel ‘4-ogenprincipe op ingevoerde mutaties in ██████████’ vast te stellen

(feit k t/m m). Op basis van de fysieke checklist concludeert de externe accountant dat de autorisatie van de invoer in ██████████ door twee verschillende personen heeft plaatsgevonden. Voor deze mutatie is echter in maart 2012 al de fysieke checklist door twee verschillende medewerkers afgetekend, terwijl de invoer van de mutatie in ██████████ pas in april 2012 heeft plaatsgevonden en de autorisatie van de mutatie pas in mei 2012. Deze checklist kan aldus niet als autorisatie door twee personen gelden voor de invoer van de mutatie in ██████████. Ook op basis van de printscreens uit ██████████ zelf blijkt niet dat de externe accountant heeft vastgesteld dat de invoer en autorisatie van de mutatie in ██████████ tijdig en onder functiescheiding hebben plaatsgevonden. Tevens blijkt uit de printscreen niet dat hetgeen is ingevoerd in ██████████ gelijk is aan de checklist die de externe accountant heeft beoordeeld, en niet dat de externe accountant heeft vastgesteld dat dezelfde twee medewerkers betrokken zijn geweest. Bij de enige mutatie die de externe accountant in de lijncontrole heeft betrokken, is de werking van het 4-ogenprincipe voor ██████████ aldus niet vastgesteld.

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

KPMG stelt ten aanzien van het eerste punt betreffende de controlewerkzaamheden ten aanzien van het Excel-overzicht dat de externe accountant tijdens de controle heeft vastgesteld dat de belangrijkste categorieën van mutaties in de brongegevens zijn meegenomen in het van [F] verkregen bestand met een download van de mutaties. Op basis daarvan heeft de externe accountant geconcludeerd dat de tussentijds verkregen download betrouwbaar is en gebruikt kan worden voor het selecteren van items voor het uitvoeren van de test op de effectieve werking van de beheersingsmaatregel. Bovendien heeft de externe accountant alle mutaties integraal gegevensgericht onderzocht met behulp van data-analyse.

Wat betreft het tweede punt bevestigt KPMG dat voor één van de 25 geselecteerde mutaties de documentatie in het dossier is opgenomen. Alleen voor de overige 24 mutaties heeft de externe accountant de kenmerken vastgelegd, waardoor de test ‘reperformable’ is.

KPMG stelt zich wat het laatste punt betreft op het standpunt dat de externe accountant heeft vastgesteld dat de uiteindelijke vastlegging en de autorisatie van de mutatie in ██████████ in april hebben plaatsgevonden. Ook heeft hij vastgesteld dat dezelfde medewerkers daarbij betrokken waren.

Reactie AFM

De door KPMG genoemde werkzaamheden om de betrouwbaarheid van het Excel-overzicht vast te stellen blijken niet uit het controledossier van de externe accountant. KPMG heeft ook niet aangetoond uit welke stukken dit blijkt. Het feit dat de belangrijkste categorieën in het bestand zouden voorkomen betekent ook niet dat het bestand volledig is. De door KPMG genoemde gegevensgerichte data-analyses, zeggen niets over de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregel.

Anders dan KPMG verder stelt, zijn de werkzaamheden in het controledossier niet zodanig vastgelegd dat deze voor een eerder niet bij de controle betrokken accountant te volgen zijn. Bij de 24 mutaties is alleen een vink gezet

in de kolommen ‘geautoriseerd door 2 personen’ en ‘tijdig’. Andere gegevens heeft de externe accountant niet opgenomen. Voor een niet eerder bij de controle betrokken externe accountant zijn de werkzaamheden niet over te doen (niet reperformable). Uit de vastleggingen in het controledossier blijkt niet wat de externe accountant voor werkzaamheden heeft uitgevoerd voor de 24 mutaties. Tevens blijkt niet wie de mutaties wanneer heeft geautoriseerd en aldus of de interne beheersingsmaatregel effectief werkt.

In tegenstelling tot hetgeen KPMG stelt, blijkt uit het controledossier voorts niet dat de externe accountant heeft vastgesteld dat de uiteindelijke invoer en de autorisatie van de mutatie in ██████████ in april hebben plaatsgevonden. Niet is gebleken dat de externe accountant heeft vastgesteld dat tijdige autorisatie van de invoer door een andere medewerker dan degene die de mutatie invoert heeft plaatsgevonden. Ook is niet gebleken dat hetgeen is ingevoerd in ██████████ gelijk is aan de fysieke checklist die de externe accountant heeft beoordeeld. KPMG heeft dus niet aangetoond dat de externe accountant de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregel heeft vastgesteld.

Geautomatiseerd verwerkte mutaties in ██████████

De interne beheersingsmaatregel ‘4-ogenprincipe op ingevoerde mutaties in ██████████’ ziet enkel op handmatige invoer van gegevens van deelnemers in de pensioenadministratie van [F]. In de pensioenadministratie worden echter ook gegevens verwerkt via een geautomatiseerde interface ██████████ en via een geautomatiseerde interface met ██████████ van de werkgevers. Over de volledigheid en de juistheid van de gegevens die via deze systemen in de pensioenadministratie worden verwerkt, zegt de interne beheersingsmaatregel betreffende het 4-ogenprincipe niets (feit f).

De externe accountant heeft ook geen andere systeemgerichte controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van de betrouwbaarheid van de geautomatiseerde gegevensverwerking via ██████████ en de ██████████ (feit p). Hij heeft bijvoorbeeld niet de general IT controls getest en de werking van de interfaces om te bezien of deze interne beheersingsmaatregelen effectief werken. De externe accountant heeft dan ook vanuit zijn systeemgerichte werkzaamheden geen controle-informatie verkregen over de betrouwbare verwerking van mutaties die automatisch in de pensioenadministratie worden verwerkt, omdat hij dergelijke werkzaamheden niet heeft uitgevoerd voor deze automatisch verwerkte mutaties.

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

KPMG stelt dat de externe accountant de ITGC’s op het gebied van ██████████ en de financiële administratie heeft onderzocht in 2011 en dat hij hiervan door middel van een ‘inquiry’ voor 2012 een update heeft beschreven. Deze update is abusievelijk niet in het controledossier 2012 opgenomen.

Reactie AFM

De AFM heeft echter vastgesteld dat uit het controledossier niet blijkt welke werkzaamheden de externe accountant in het kader van de ‘inquiry’ heeft verricht. Met een inquiry kan weliswaar de opzet van het systeem

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 140 van 273

worden vastgesteld, maar niet de werking daarvan. Met een inquiry wordt immers alleen informatie verkregen over de opzet van het systeem, en wordt niet de werking van de in het systeem aanwezige interne beheersingsmaatregelen vastgesteld. Bovendien bleken uit de werkzaamheden in 2011, waarvan KPMG tijdens het onderzoek ter plaatse een rapport heeft overhandigd (feit p), juist allerlei zwaktes in de systemen. Niet is gebleken, en KPMG heeft dat ook niet aangetoond, dat de externe accountant hieraan opvolging heeft gegeven in zijn controle over 2012. KPMG heeft dus niet aangetoond dat de externe accountant voldoende werkzaamheden heeft verricht op de betrouwbaarheid van de geautomatiseerde gegevensverwerking van pensioenadministratie binnen [F].

De externe accountant heeft onvoldoende systeemgerichte controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van de effectieve werking van de geautomatiseerde interne beheersingsmaatregelen van [F] en daardoor geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de juistheid en de volledigheid van de basisgegevens in de pensioenadministratie, die de grondslag vormen voor de technische voorziening pensioenverplichtingen.

Gegevensgerichte werkzaamheden (feit q t/m hh)

De externe accountant heeft naast de systeemgerichte werkzaamheden zoals hierboven besproken ook gepland gegevensgerichte werkzaamheden te verrichten ten aanzien van de mutaties in de basisgegevens in de pensioenadministratie van [F]. De externe accountant heeft gepland de basisgegevens aan te sluiten met de verzamelloonstaten van de aangesloten werkgevers. Daarnaast heeft hij gepland een data-analyse en cijferanalyse te verrichten ten aanzien van de juistheid en volledigheid van de basisgegevens.

De externe accountant heeft ook met de door hem uitgevoerde gegevensgerichte controlewerkzaamheden echter geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de juistheid en volledigheid van de basisgegevens.

Juistheid van de basisgegevens (feit r t/m aa)

Om de juistheid van de basisgegevens in de pensioenadministratie te controleren heeft de externe accountant een data-analyse uitgevoerd. Deze data-analyse is erop gericht vast te stellen dat de juiste aanspraken in de pensioenadministratie zijn opgenomen om zodoende onjuistheden in de basisgegevens vast te stellen.

Op basis van de eindstand van de pensioenaanspraken van het voorgaande boekjaar heeft de externe accountant een verwachting ontwikkeld en die vergeleken met de werkelijke pensioenaanspraken volgens de pensioenadministratie [REDACTED]. Op het niveau van de pensioenaanspraken zijn uit deze vergelijking meerdere verschillen naar voren gekomen. De externe accountant heeft aangegeven dat geen sprake is van materiële verschillen en heeft om die reden geen nadere controlewerkzaamheden verricht. Om de volgende redenen heeft de externe accountant dat ten onrechte nagelaten:

De externe accountant heeft in de eerste plaats de verschillen in aanspraken alleen bezien op het niveau van de pensioenaanspraken zelf. De omvang van de verschillen op aanspraakniveau variëren van € [REDACTED] bij ouderdomspensioen tot € [REDACTED] bij nabestaandenpensioen voor pensioengerechtigden (feit t). Aangezien de controlewerkzaamheden zich richten op de controle van de technische voorziening pensioenverplichtingen had de

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 141 van 273

externe accountant de impact van de verschillen op deze voorziening moeten kwantificeren. Een verschil in aanspraken betekent niet dat de voorziening pensioenverplichtingen met hetzelfde bedrag afwijkt, omdat ook andere factoren onderdeel zijn van de berekening van de voorziening. Verschillen op aanspraakniveau moeten daarom worden vermenigvuldigd met een factor om tot het niveau van de technische voorziening voor de pensioenverplichtingen te komen. Deze factor zou volgens KPMG moeten variëren van [REDACTED] als het gaat om ouderdomspensioen en een factor [REDACTED] als het gaat om latent nabestaandenpensioen (feit v).

De externe accountant is er ten onrechte vanuit gegaan dat van materiële verschillen geen sprake was. De externe accountant heeft tijdens zijn controle niet de individuele verschillen uit de data-analyses vermenigvuldigd met deze factor om de impact op de technische voorziening te bepalen. De externe accountant heeft derhalve eveneens nagelaten te evalueren of de mogelijke afwijkingen in de technische voorziening opgenomen zouden moeten worden op de lijst met controleverschillen, om deze op geaggregeerd niveau te kunnen afzetten tegen de materialiteit.

In de tweede plaats is van belang dat [F] in 2012 zelf een opschoningsactie heeft uitgevoerd ten aanzien van de pensioenadministratie (feit x). Daaruit zijn verschillen naar voren gekomen die hebben geleid tot een correctie van de technische voorziening pensioenverplichtingen van per saldo € [REDACTED]. Zoals in de vorige alinea toegelicht is het maximale effect op de technische voorziening zoals dat uit de data-analyses naar voren is gekomen veel groter. De externe accountant heeft ten aanzien van deze inconsistentie geen controlewerkzaamheden verricht. De grote inconsistentie tussen de correctie die uit de opschoningsactie naar voren is gekomen en de verschillen die uit de eigen analyse van de externe accountant naar voren zijn gekomen (zie feit x en y) noopt daar te meer toe.

Daarnaast heeft de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden verricht om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de juistheid van de basisgegevens van de 406 indienstredingen (feit z en aa).

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

De uitkomsten van de data-analyse zijn geen verschillen, maar betreffen restpopulaties waarvoor de uitkomst afwijkt van de verwachte ontwikkeling die in het controleprogramma is geformuleerd. Op die restpopulaties heeft 'specific item testing' plaatsgevonden. Volgens de standaarden van KPMG dient in dat geval een evaluatie van verschillen plaats te vinden op basis van de materialiteit en niet op basis van de AMPT.

De externe accountant heeft het effect op de technische voorziening pensioenverplichtingen in de evaluatie van de restpopulaties betrokken, maar heeft dit niet expliciet gedocumenteerd. Er is geen sprake van een materieel effect, aangezien het maximale effect op de technische voorziening pensioenverplichtingen € [REDACTED] zou bedragen, wat lager is dan de performance materialiteit van € [REDACTED].

De externe accountant hoefde geen nadere controlewerkzaamheden te verrichten ten aanzien van de opschoningsactie, omdat de verschillen voor het overgrote deel gedurende 2012 in de pensioenadministratie zijn gecorrigeerd. Bovendien was geen sprake van materiële verschillen. KPMG verwijst in dit verband verder naar de uitgevoerde gegevensgerichte controlewerkzaamheden betreffende de data-analyse en de beoordeling van de interne opschoningsactie.

Ten aanzien van de 406 indiensttredingen is KPMG het niet eens met de stelling van de AFM dat de externe accountant onvoldoende werkzaamheden heeft verricht. KPMG verwijst hierbij naar de gegevensgerichte werkzaamheden, waaronder de uitgevoerde data-analyse en de beoordeling van de opschoningsactie.

Reactie AFM

KPMG geeft aan dat uit het controledossier niet blijkt dat de externe accountant in de controle aandacht heeft besteed aan materiële verschillen op het niveau van de pensioenvoorziening. KPMG stelt dat geen sprake is van een materieel effect, maar onderbouwt deze stelling niet met controledocumentatie waaruit blijkt dat de externe accountant die conclusie ten tijde van het afgeven van de controleverklaring ook terecht heeft kunnen trekken. KPMG miskent daarmee dat de externe accountant tijdens zijn controle had moeten vaststellen of er sprake was van een materieel effect en of nadere controlewerkzaamheden waren vereist. Dat heeft hij nagelaten.

De AFM ziet niet in waarom, zoals KPMG in haar zienswijze stelt, de verschillen in de data-analyse ‘restpopulaties’ zouden betreffen. Dit blijkt ook niet uit de controledossierdocumenten waarnaar KPMG in haar reactie verwijst. In het controledossier is diverse malen aangegeven dat deze gegevensgerichte werkzaamheden op de gehele populatie zijn uitgevoerd. De externe accountant maakt voor de hele populatie per persoon een verwachting van de aanspraken en zet de werkelijke aanspraak daar tegenover (feit r). Door KPMG wordt niet aangetoond dat sprake was van het testen van slechts een deel van de populatie, waardoor ook sprake zou zijn van een restpopulatie. De AFM volgt KPMG derhalve niet in haar zienswijze dat de afwijkingen ten opzichte van de verwachting als restpopulatie gezien moeten worden en de enkele items die hij nader onderzoekt als ‘specific item testing’. KPMG onderbouwt deze stelling niet specifiek en de AFM vindt ook in overige verwijzingen in de zienswijze rondom dit onderwerp hiervoor geen aanknopingspunt. De AFM volgt KPMG ook niet in haar stelling dat evaluatie van verschillen plaats dient te vinden op basis van de materialiteit en niet op basis van de AMPT, aangezien de AFM meent dat geen sprake is van een restpopulatie.

KPMG stelt daarnaast dat de externe accountant geen nadere controlewerkzaamheden naar aanleiding van de opschoningsactie hoefde te verrichten, omdat de verschillen daaruit reeds in het boekjaar zijn verwerkt. De bevinding van de AFM is echter niet dat de externe accountant extra controlewerkzaamheden had moeten verrichten op de verschillen uit de opschoningsactie, maar dat juist doordat de verschillen uit de opschoningsactie al in het boekjaar zijn verwerkt, de relatief grote verschillen uit zijn eigen data-analyse opvallend zijn. De externe accountant constateert na zijn data-analyse dat de verschillen op individueel niveau niet materieel zijn en derhalve geen opvolging behoeven. De externe accountant had deze conclusie niet mogen trekken, vanwege de eerder genoemde bevindingen rondom het evalueren van het verschil qua effect op de voorziening en het afzetten tegen de AMPT. Dat de verschillen relatief groot zijn vanwege de opschoningsactie die reeds in het boekjaar heeft

plaatsgevonden, vormt een extra aanleiding om nader onderzoek te doen naar de verschillen uit de data-analyse.

Ten aanzien van de zienswijze van KPMG over indiensttredingen heeft het volgende te gelden. De AFM heeft vastgesteld dat uit het controledossier blijkt dat de mutaties inzake indiensttredingen voor het merendeel worden verwerkt via de geautomatiseerde interfaces. De verrichte systeemgerichte controlewerkzaamheden betroffen alleen de handmatige mutaties zodat deze slechts marginaal iets kunnen zeggen over de mutaties in de indiensttredingen. De gegevensgerichte werkzaamheden waarnaar KPMG thans verwijst geven evenmin voldoende en geschikte controle-informatie over de indiensttredingen. De data-analyse geeft enkel informatie over personen die in het voorgaande jaar ook actief waren en aldus niet over nieuwe deelnemers. Voor zover KPMG een analyse op mutaties in status heeft verricht en daarbij heeft vastgesteld dat 406 personen nieuw zijn, geldt dat in deze analyse geen relatie is gelegd met de brondocumenten om de juistheid van de betreffende basisgegevens vast te stellen.

De externe accountant heeft onvoldoende systeemgerichte en gegevensgerichte controlewerkzaamheden verricht om voldoende en geschikte controle-informatie over de juistheid van de basisgegevens in de pensioenadministratie te verkrijgen. De zienswijze van KPMG doet aan de bevindingen van de AFM dus niet af.

Volledigheid van de basisgegevens (feit bb t/m hh)

Ter vaststelling van de volledigheid van de basisgegevens heeft de externe accountant gepland een aansluiting te maken tussen salarisgegevens in de pensioenadministratie en de verzamelloonstaten van de aangesloten werkgevers. Deze aansluiting heeft de externe accountant niet uitgevoerd. De externe accountant heeft andere werkzaamheden verricht, waarmee controle-informatie over de volledigheid van basisgegevens zou zijn verkregen. Deze werkzaamheden zijn echter onvoldoende om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen, om de volgende redenen:

De externe accountant heeft een cijferanalyse uitgevoerd op de premieopbrengsten (feit cc). De externe accountant heeft daarvoor een verwachting voor de premieopbrengsten opgesteld vanuit de pensioengrondslag in de pensioenadministratie en het premiepercentage volgens de pensioenovereenkomst (feit dd). Deze verwachting heeft hij vervolgens vergeleken met de werkelijke premieopbrengsten zoals die blijken uit de financiële administratie van [F]. Uit deze vergelijking is een verschil in premieopbrengsten naar voren gekomen van € ██████████. Omdat dit volgens de externe accountant geen materieel verschil betreft, heeft de externe accountant geen verdere controlewerkzaamheden verricht om de volledigheid van de basisgegevens vast te stellen.

De externe accountant heeft niet geëvalueerd wat de mogelijke impact van dit verschil ten opzichte van de verwachte premieopbrengsten is op de technische voorziening pensioenverplichtingen. Ook heeft de externe accountant niet beoordeeld welke mogelijke invloed dit verschil heeft op de betrouwbaarheid van de gegevens in de pensioenadministratie. Een verschil van € ██████████ in de premieopbrengsten betekent bij een premiepercentage van 20% een verschil van € ██████████ in pensioengrondslag die (als één van de basisgegevens) de basis vormt voor de technische voorziening pensioenverplichtingen (feit ee). De verklaring voor het verschil die de externe accountant vastlegt heeft juist een verhogend effect op het verschil en betreft bovendien

slechts een deel van het verschil. Ook daarmee heeft de externe accountant dus geen toereikende verklaring voor het verschil verkregen (feit ff).

Voorts geldt in dit verband dat de externe accountant voor de controle van de volledigheid van de basisgegevens controle-informatie heeft ontleend aan het uitblijven van een reactie van werkgevers na ontvangst van de premiefactuur dat de premies niet juist zouden zijn berekend (feit gg en hh). Om de volgende redenen heeft de externe accountant hiermee geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de volledigheid van de basisgegevens.

In de eerste plaats heeft de externe accountant niet vastgesteld dat de werkgevers facturen van [F] op een zodanig gedetailleerd niveau konden beoordelen dat zij in staat zouden zijn fouten hierin op te merken. Dat is van belang voor de vraag of de externe accountant af kon gaan op het feit dat werkgevers niet aangaven dat de berekende premies onjuist waren.

In de tweede plaats kan het uitblijven van een reactie zijn gelegen in andere factoren dan de door de externe accountant aangenomen veronderstelling dat zij het kennelijk eens waren met de berekende premie. Zo zouden werkgevers er ook belang bij kunnen hebben niet te reageren als de berekende premie onjuist is, bijvoorbeeld als deze ten onrechte te laag is berekend. Zij zouden dan waarschijnlijk niet aangeven dat de opbrengsten (en mogelijk dus ook de basisgegevens) voor [F] onvolledig zijn.

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

De evaluatie van de pensioengrondslag wordt geëvalueerd op basis van $\frac{1}{4}$ van de 'Performance Materiality'. De externe accountant heeft de 'Performance Materiality' vastgesteld op € ██████████. Het verschil tussen de verwachting en de werkelijke premieopbrengsten bedraagt € ██████████, zodat volgens KPMG geen nader onderzoek nodig is. Deze evaluatie had volgens KPMG weliswaar in het dossier moeten worden vastgelegd, maar zij acht daarbij relevant dat het verschil veel lager is dan $\frac{1}{4}$ van de 'Performance Materiality' ($\frac{1}{4}$ van € ██████████ is € ██████████). Het effect op de voorziening voor de pensioenverplichtingen is ook lager dan $\frac{1}{4}$ van de 'Performance Materiality', nu een afwijking van € ██████████ in de pensioengrondslag volgens KPMG leidt tot een afwijking van maximaal € ██████████ voor 1 jaar op de voorziening voor de pensioenverplichtingen. Om die reden is volgens KPMG geen sprake van een ernstige tekortkoming.

Wat de bevindingen van de AFM ten aanzien van de negatieve confirmaties betreft, onderkent KPMG deze aspecten ten dele. Zij geeft aan dat deze meer betrekking hebben op de volledigheid van de premieopbrengst, dan op de volledigheid van de basisgegevens. Verder geeft KPMG aan dat [F] heeft geconcludeerd dat er volledige aansluiting bestaat tussen de werkgeversadministratie en [F]. Daarnaast stelt KPMG dat de werkgevers eind 2012 nagenoeg de gehele pensioenpremie hebben voldaan, hetgeen volgens haar een positieve bevestiging van de juistheid zou vormen en dat het de verantwoordelijkheid van werkgever is deelnemers juist en volledig op te

geven.

Reactie AFM

Wat betreft de stellingen ten aanzien van de evaluatie van de controleverschillen geeft KPMG aan dat deze werkzaamheden niet uit het controledossier blijken. KPMG heeft niet aangetoond dat de evaluatie ten tijde van het afgeven van de controleverklaring heeft plaatsgevonden.

In reactie op de stellingen over de controle van de volledigheid van de basisgegevens merkt de AFM op dat KPMG niet heeft aangetoond dat er werkzaamheden zijn verricht op de aansluiting tussen de werkgeversadministraties en de administratie van [F].

De AFM volgt KPMG niet in haar stelling dat zekerheid ontleend kan worden aan het voldoen van de pensioenpremies door de werkgevers. Anders dan KPMG stelt vormt het feit dat werkgevers de pensioenpremie voldoen geen positieve bevestiging. Van een positieve bevestiging is pas sprake indien de werkgevers expliciet was gevraagd te bevestigen dat de berekende premie volgens hen juist was en zij dit daadwerkelijk gedaan zouden hebben (zie COS 505.6 onder b). De AFM heeft hiervoor toegelicht dat het enkele feit dat de werkgevers de premies betalen, geen controle-informatie oplevert over de juistheid van de basisgegevens. Op deze argumenten gaat KPMG in haar zienswijze niet in, waardoor de zienswijze niet afdoet aan de bevindingen van de AFM.

KPMG stelt tot slot dat indien deelnemers onjuist of onvolledig zouden zijn opgegeven door de werkgever, de werkgever hiervoor verantwoordelijk is. Deze stelling van KPMG kan niet worden gevolgd, omdat het juist de verantwoordelijkheid van de externe accountant is om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen om te bezien of de basisgegevens waarop hij zijn conclusies baseert juist en volledig zijn.

Zowel ten aanzien van de juistheid als de volledigheid van de basisgegevens in de pensioenadministratie die van belang zijn voor de controle van de technische voorziening pensioenverplichtingen heeft de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden verricht. Daardoor heeft hij geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen om een oordeel te kunnen geven over de technische voorziening pensioenverplichtingen.

De zienswijze van KPMG doet aan de bevindingen van de AFM dus niet af.

5.6.3 De waardering van de niet-beursgenoteerde beleggingen

5.6.3.1 Norm

COS 200.17 luidt: ‘Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.’

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

146 van 273

COS 500.6 luidt: 'De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.'

5.6.3.2 Feiten onderzoeksrapport

Algemeen

- a. De post niet-beursgenoteerde beleggingen bedraagt ultimo 2012 € [REDACTED] en is hiermee van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel.
- b. De externe accountant heeft een significant risico geïdentificeerd voor de waardering van de [REDACTED] beleggingen (€ [REDACTED]) die een onderdeel vormen van de post niet-beursgenoteerde beleggingen.
- c. De niet-beursgenoteerde beleggingen worden beheerd door verschillende vermogensbeheerders en geadmistreerd door [F].

Planning

- d. De externe accountant heeft een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte controlewerkzaamheden gepland voor de waardering van de niet-beursgenoteerde beleggingen.
- e. De geplande systeemgerichte werkzaamheden zien op het vaststellen van de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen die zien op de juistheid en de volledigheid van de verwerking van beleggingstransacties.
- f. De geplande gegevensgerichte werkzaamheden zien met name op de aansluiting van de verantwoorde waarde per belegging met door andere accountants gecontroleerde jaarrekeningen van de betreffende beleggingsfondsen inclusief de beoordeling van de bijbehorende controleverklaring.

Systeemgerichte werkzaamheden

- g. De externe accountant heeft in het kader van de systeemgerichte werkzaamheden drie interne beheersingsmaatregelen geïdentificeerd die zien op de juiste en volledige verwerking van beleggingstransacties. Het betreft de volgende interne beheersingsmaatregelen:
 - 1. Autorisatie facturen vermogensbeheerders;
 - 2. Controle afboeking bank en controle op hashtotals van betalingen;
 - 3. Aansluiting cashflow-report [REDACTED] met mutaties [REDACTED].

Deze heeft hij gepland te testen op effectieve werking.

- h. De interne beheersingsmaatregelen onder 1 en 2 hebben betrekking op autorisaties van facturen en betalingen. De externe accountant heeft niet beoordeeld of er in het kader van de autorisaties een inhoudelijke beoordeling heeft plaatsgevonden van beleggingstransacties. De externe accountant heeft

enerzijds geen beleggingstransacties in zijn deelwaarneming betrokken en anderzijds is hij niet nagegaan of een inhoudelijke beoordeling door de functionaris van [F] heeft plaatsgevonden.

- i. De derde interne beheersingsmaatregel betreft de periodieke aansluiting door de controller van [F] van mutaties op de bankrekeningen met de beleggingstransacties, zoals opgenomen in de performance rapportages van de vermogensbeheerders.
- j. De externe accountant heeft zelfstandig vastgesteld dat de mutaties tussen de opvolgende performance rapportages van de vermogensbeheerders met elkaar aansluiten. Hij heeft niet vastgesteld dat de controller van [F] dergelijke of andere aansluitingen maakt. Ook heeft de externe accountant niet vastgesteld dat de mutaties zoals verantwoord in de performance rapportages aansluiten met de financiële administratie.
- k. De externe accountant heeft in aanvulling op de drie bovengenoemde interne beheersingsmaatregelen van twee 'higher level controls' interne rapportages in zijn dossier opgenomen maar hij heeft in dat verband geen werkzaamheden verricht.

Gegevensgerichte werkzaamheden

- l. De externe accountant heeft gegevensgerichte werkzaamheden gepland om de verantwoorde waarde niet-beursgenoteerde belegging aan te sluiten met door andere accountants gecontroleerde jaarrekeningen van beleggingsfondsen en opgaven van het beleggingsfonds met het aantal en de waarde van de participatie van [F] (Net Asset Value (NAV) statements), alsmede deze stukken te beoordelen, waaronder ook de bij de jaarrekeningen gevoegde controleverklaringen.
- m. De externe accountant heeft in het controledossier een Excel-overzicht opgenomen met alle beleggingen van [F], met vermelding van 1) de soort beleggingen (aandelen, obligaties, private equity, vastgoed, etc), 2) de waarde per 31 december 2012 vanuit de financiële administratie, 3) het antwoord op de vraag of de betreffende belegging door [REDACTED] wordt beheerd of niet, 4) een 'soll-waarde', 5) enkele verwijzingen naar onderliggende jaarrekeningen en 6) de strekking van de controleverklaring die bij de betreffende jaarrekening is gegeven.
- n. De niet-beursgenoteerde beleggingen betreffen voornamelijk participaties in 33 beleggingsfondsen, die samen voor een waarde van € [REDACTED] in de jaarrekening zijn verantwoord. Het significante risico ten aanzien van [REDACTED] beleggingen heeft betrekking op 21 van deze beleggingsfondsen en betreft € [REDACTED] van de € [REDACTED].
- o. De externe accountant verwijst in het Excel-overzicht van de beleggingen naar brondocumenten die hij heeft gebruikt voor zijn werkzaamheden (feit m). Voor € [REDACTED] niet-beursgenoteerde beleggingen heeft de externe accountant geen brondocumenten in zijn controledossier opgenomen. De externe accountant heeft tijdens het onderzoek van de AFM documenten, zoals jaarrekeningen die niet in het controledossier waren opgenomen, aanvullend aan de AFM verstrekt. De aanvullend aangeleverde documenten bevatten geen aantekeningen van de externe accountant.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

148 van 273

- p. De AFM heeft de documenten in het controledossier en de aanvullende documenten in haar onderzoek betrokken om vast te stellen of de externe accountant voldoende werkzaamheden heeft uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de waardering van de niet-beursgenoteerde beleggingen. De AFM komt op basis hiervan tot de volgende bevindingen, die naar individuele beleggingsfondsen en bijbehorende waarderingen herleid kunnen worden met behulp van een door de AFM opgesteld Excel-overzicht.
- q. De externe accountant heeft voor een deel van de niet-beursgenoteerde beleggingen, die ultimo 2012 een waarde vertegenwoordigen van € [REDACTED], onvoldoende werkzaamheden uitgevoerd op de parameters die ten grondslag liggen aan de waardebepaling. Zo heeft de externe accountant bijvoorbeeld niet vastgesteld:
1. Voor welk aandeel [F] participeert in dit fonds;
 2. De onderbouwing voor de gehanteerde omrekenkoers in het geval dat rapportages niet in Euro plaatsvinden;
 3. De onderbouwing voor de waardeontwikkeling van het fonds naar 31 december 2012 voor fondsen met een gebroken boekjaar;
 4. De onderbouwing van de NAV waarmee gerekend wordt.
- r. Voor € [REDACTED] van de € [REDACTED] niet-beursgenoteerde beleggingen heeft de externe accountant ook geen onderbouwende documentatie zoals NAV-statements verkregen, op basis waarvan hij het hiervoor onder 1. genoemde had kunnen vaststellen.
- s. Verder heeft de externe accountant voor € [REDACTED] (waarvan € [REDACTED] betrekking heeft op de fondsen waarvan documentatie in het controledossier aanwezig was en € [REDACTED] van de fondsen waarvan de brondocumenten achteraf aan de AFM zijn verstrekt (feit o), geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de geschiktheid van de jaarrekeningen van de niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen ten behoeve van de controle van de waardering in de jaarrekening van [F].
- t. De externe accountant heeft voor dit deel vastgesteld of een goedkeurende controleverklaring aanwezig is en dat alle controleverklaringen zijn afgegeven door één van de vier grote accountantskantoren. Hij heeft deze ontvangen jaarrekeningen dus niet inhoudelijk beoordeeld.
- u. De externe accountant heeft niet onderkend dat meerdere jaarrekeningen zijn gebaseerd op andere verslaggevingsgrondslagen, zoals Luxemburg GAAP, US GAAP of (een al dan niet aangepaste versie van) IFRS, en welk mogelijk effect dit heeft op de waardering van deze beleggingen in de jaarrekening van [F].
- v. De externe accountant heeft niet onderkend dat in de controleverklaring bij de jaarrekening van één van de niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen een toelichtende paragraaf is opgenomen. Hierin concludeert

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

149 van 273

de betreffende controlerend accountant dat de waarde van de beleggingen in de jaarrekening, die 96,8% van het balanstotaal vertegenwoordigen, een schatting betreft van de manager van de 'general partner' omdat 'fair values' niet gemakkelijk beschikbaar zijn. De externe accountant heeft niet beoordeeld welk mogelijk effect dit heeft op de waardering van deze belegging in de jaarrekening van [F].

5.6.3.3 Analyse

De externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen bij de jaarrekening van [F] over 2012 om het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, waardoor de externe accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren (COS 200.17). Met de door de externe accountant opgezette en uitgevoerde controlewerkzaamheden heeft hij geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de post waardering niet-beursgenoteerde beleggingen (COS 500.6).

Deze post bedraagt ultimo 2012 € [REDACTED] en is van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel. De materialiteit is door de externe accountant vastgesteld op € [REDACTED]. Onderdeel van deze post vormt de waardering van de [REDACTED] beleggingen (€ [REDACTED]). Ten aanzien van deze waardering heeft de externe accountant een significant risico geïdentificeerd. Hij heeft vervolgens systeemgerichte en gegevensgerichte controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd. Met de uitgevoerde werkzaamheden heeft hij echter geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen.

Systeemgerichte controlewerkzaamheden (feit g t/m k)

De externe accountant heeft systeemgerichte controlewerkzaamheden verricht teneinde de juistheid en de volledigheid van de verwerking van de beleggingstransacties vast te stellen. In dat kader heeft de externe accountant drie interne beheersingsmaatregelen geïdentificeerd (zie feit g). Hij heeft gepland deze te testen op effectieve werking. Om de volgende redenen heeft hij met zijn werkzaamheden geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de juistheid en volledigheid van de verwerking van de beleggingstransacties:

In de eerste plaats zien twee van de drie geteste interne beheersingsmaatregelen niet op de juiste en volledige verantwoording van beleggingstransacties. Het betreffen interne beheersingsmaatregelen die zien op de autorisatie van facturen en betalingen. De externe accountant heeft niet beoordeeld of er in het kader van de autorisatie een inhoudelijke beoordeling heeft plaatsgevonden van de beleggingstransacties (zie feit h).

In de tweede plaats geldt dat de derde interne beheersingsmaatregel die de externe accountant in zijn controle heeft betrokken een cash flow aansluiting betreft (feit i e.v.). Het betreft een periodieke aansluiting door de controller van [F] van mutaties op de bankrekeningen met de beleggingstransacties die zijn opgenomen in de performance rapportages van de vermogensbeheerders. De externe accountant heeft echter geen controlewerkzaamheden verricht om de effectieve werking van deze interne beheersingsmaatregel vast te stellen, maar heeft zelf een aansluiting gemaakt tussen de opvolgende performance rapportages van de vermogensbeheerders, waarmee hij alleen gegevensgerichte controlewerkzaamheden heeft verricht. Ook heeft de externe accountant niet vastgesteld dat de mutaties zoals verantwoord in de performance rapportages, aansluiten met de financiële administratie. In

haar zienswijze heeft KPMG ook aangegeven dat niet in het controledossier is vastgelegd dat de effectieve werking van deze interne beheersingsmaatregel is vastgesteld.

Ook voor wat betreft de managementrapportages heeft de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden verricht (feit k). Om controle-informatie te ontfangen aan de effectieve werking van de higher level controls had de externe accountant bijvoorbeeld de betrouwbaarheid van de in het rapport opgenomen informatie vast moeten stellen en vast moeten stellen welke monitoringsactiviteiten plaatsvinden om vast te stellen dat de interne beheersingsmaatregel inderdaad leidt tot het mitigeren van risico's op afwijkingen in de financiële overzichten (bijvoorbeeld door te beoordelen of bijzonderheden worden geïdentificeerd en opgevolgd).

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

[REDACTED] [F] heeft in 2012 geen aankopen verricht, waardoor het risico op onjuistheden in transacties als laag is ingeschat.

De autorisatieprocedure voor kosten en beleggingstransacties is identiek en het maakt dus niet uit welke soort transacties in de werkzaamheden van de externe accountant worden betrokken.

De documentatie van de interne beheersingsmaatregel 'cash flow aansluiting' wordt bewaard, maar de door de medewerker van [F] verrichte werkzaamheden worden niet zichtbaar vastgelegd. De externe accountant verricht vervolgens zelfstandig een reconciliatie ter reperformance van de door de medewerker van [F] verrichte werkzaamheden, aldus KPMG.

Reactie AFM

De AFM stelt vast dat de strategie van [F] er toe kan leiden dat het risico van afwijkingen lager wordt ingeschat, maar dit kan er niet toe leiden dat volstaan kan worden met onvoldoende controlewerkzaamheden om vast te stellen dat de verantwoorde (aantallen) beleggingen juist en volledig zijn. KPMG heeft in het onderzoek en in de zienswijze niet aangetoond dat hiervan sprake is. Daarnaast heeft de externe accountant een significant risico ingeschat voor de waardering van de niet-beursgenoteerde beleggingen. De waardering ziet op de juiste prijs voor iedere belegging, hetgeen de relevantie van de juiste en het volledige aantal beleggingen (hoeveelheidscomponent) benadrukt.

Dat de autorisatieprocedure voor kosten en beleggingstransacties identiek zou zijn, doet naar het oordeel van de AFM niet af aan de bevinding. De externe accountant heeft immers niet beoordeeld of een inhoudelijke beoordeling door de functionaris van [F] heeft plaatsgevonden om zodoende de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregel vast te stellen.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

151 van 273

Ten aanzien van de door de externe accountant verrichte reperformance stelt de AFM vast dat uit de vastlegging van de verrichte werkzaamheden niet blijkt dat de externe accountant de betreffende aansluiting met de financiële administratie heeft verricht.

De zienswijze van KPMG doet aan de bevindingen van de AFM dus niet af.

Gegevensgerichte controlewerkzaamheden (feit l t/m v)

In het kader van de gegevensgerichte controlewerkzaamheden heeft de externe accountant gepland de verantwoorde waarde per belegging aan te sluiten met door andere accountants gecontroleerde jaarrekeningen van beleggingsfondsen en met de NAV-Statements.

Voor twintig beleggingsfondsen die ultimo 2012 een waarde vertegenwoordigen van € [REDACTED] geldt dat niet is gebleken van controlewerkzaamheden van de externe accountant. Bovendien zijn er geen documenten ter onderbouwing van de waarde van deze beleggingen in het controledossier opgenomen.

Controle parameters waardering niet-beursgenoteerde beleggingen ad € [REDACTED] (feit q en r)

Voor een deel van de niet-beursgenoteerde beleggingen dat een waarde vertegenwoordigt van € [REDACTED] heeft de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden uitgevoerd op de parameters die ten grondslag liggen aan de waardebepaling. Zo heeft de accountant bijvoorbeeld niet vastgesteld voor welk aandeel [F] participeert in dit fonds, de onderbouwing voor de gehanteerde omrekenkoers in het geval dat rapportages niet in Euro plaatsvinden, de onderbouwing voor de waardeontwikkeling van het fonds naar 31 december 2012 voor fondsen met een gebroken boekjaar en de onderbouwing van de NAV waarmee gerekend wordt. Voor twee beleggingsfondsen ter waarde van € [REDACTED] was dit ook niet mogelijk, omdat de daartoe benodigde informatie niet door de externe accountant is verkregen. De opgaves van de NAV per jaareinde ontbreken namelijk voor deze beleggingen, zodat het aandeel van [F] in het betreffende fonds niet kan worden bepaald.

Beoordeling geschiktheid jaarrekeningen beleggingsfondsen ad € [REDACTED] (feit s)

Daarnaast heeft de externe accountant voor fondsen met een waarde van € [REDACTED] onvoldoende controlewerkzaamheden verricht op de geschiktheid van de jaarrekeningen ter onderbouwing van de waarde van de niet-beursgenoteerde beleggingen in de jaarrekening van [F].²⁸ Voor deze fondsen heeft de externe accountant alleen vastgesteld of een goedkeurende controleverklaring aanwezig is en dat deze zijn afgegeven door één van de vier grote accountantskantoren. De externe accountant heeft echter geen inhoudelijke beoordeling uitgevoerd op deze jaarrekeningen. De externe accountant is aldus eenvoudigweg afgegaan op de juistheid van de controleverklaringen van andere externe accountants, zonder te beoordelen of de jaarrekening geschikt is, bijvoorbeeld qua grondslagen, om te dienen als onderbouwing voor de waardering van de niet-beursgenoteerde beleggingen in de jaarrekening van [F].

²⁸ Waarvan € [REDACTED] betrekking heeft op fondsen waarvoor in het controledossier documentatie aanwezig was en € [REDACTED] op fondsen waarvoor de brondocumenten achteraf aan de AFM ter beschikking zijn gesteld.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

152 van 273

De externe accountant heeft niet onderkend dat meerdere jaarrekeningen zijn gebaseerd op andere verslaggevingsgrondslagen, zoals Luxemburg GAAP, US GAAP of (een al dan niet aangepaste versie van) IFRS. Ook heeft hij niet beoordeeld welk mogelijk effect dit heeft op de waardering van deze beleggingen in de jaarrekening van [F] (feit u). Bovendien heeft hij niet onderkend dat in de controleverklaring bij de jaarrekening van één van de beleggingsfondsen een toelichtende paragraaf over interne schattingen die 96,8% van het balanstotaal betreffen is opgenomen, die effect kan hebben op het eigen vermogen van het beleggingsfonds en dus ook op de waardering van de belegging van [F] in haar jaarrekening (feit v). De externe accountant heeft echter niet beoordeeld welk mogelijk effect deze toelichtende paragraaf heeft op de waardering van deze belegging in de jaarrekening van [F].

De externe accountant heeft aldus geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de waardering van de niet-beursgenoteerde beleggingen in de jaarrekening.

Zienswijze KPMG en Reactie AFM

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen. Hieronder wordt weergegeven wat zij hierbij naar voren heeft gebracht en de AFM zal hierop per onderdeel reageren.

In haar reactie stelt KPMG dat voor de juistheid van het aandeel in de fondsen naast een NAV-statement en/of een jaarrekening wordt gesteund op de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen autorisatie van kapitaalstortingen en controle op de kasstromen. Anders dan KPMG stelt geven deze interne beheersingsmaatregelen in opzet geen controle-informatie over de waardering van de participatie per eindejaar. Bovendien heeft de AFM vastgesteld dat de systeemgerichte controlewerkzaamheden onvoldoende zijn verricht (feit g t/m k).

KPMG stelt verder dat voor de gehele portefeuille een aansluiting is gemaakt van de beleggingen met hetzij een NAV-statement en/of een gecontroleerde jaarrekening. KPMG heeft deze stelling niet onderbouwd met documenten waar dit uit blijkt. Tevens miskent zij hiermee dat de externe accountant met deze aansluiting geen voldoende en geen geschikte controle-informatie had kunnen verkrijgen. De externe accountant had voor iedere belegging niet alleen een aansluiting met beide documenten moeten maken, maar hij had de documenten ook inhoudelijk moeten beoordelen.²⁹ De externe accountant had zelf controlewerkzaamheden moeten verrichten ten aanzien van de NAV-statement en de betreffende jaarrekeningen.

KPMG verwijst voorts naar drie fondsen met een totale waarde van € waarvoor de externe accountant verschillende NAV zou hebben gehanteerd. Daarmee is echter geen sprake van voldoende controlewerkzaamheden ten aanzien van de onderbouwing van de NAV. Het gaat de AFM er immers om dat de externe accountant niet heeft gezien of de gekozen NAV de juiste waardering van de belegging weergeeft. De reactie van KPMG ziet op dit punt bovendien slechts op een beperkt deel van de beleggingen. Het is niet duidelijk of en zo ja aan welke NAV is getoetst.

²⁹ Dit tenzij de participatie van [F] in de jaarrekening van het beleggingsfonds is gespecificeerd, dan is een NAV-statement niet noodzakelijk.

Wat betreft de waardeontwikkeling bij een gebroken boekjaar heeft KPMG gesteld dat dit zich bij één fonds ter waarde van € [REDACTED] voordoet. Uit de door KPMG beschreven werkzaamheden blijkt niet dat een controle van de waardeontwikkeling heeft plaatsgevonden.

Zoals KPMG erkent, blijkt uit het controledossier niet dat de externe accountant aandacht heeft besteed aan de verslaggevingsgrondslagen van de jaarrekening van de beleggingsfondsen. KPMG stelt in haar zienswijze dat het merendeel van de fondsen tegen fair value wordt gewaardeerd. Deze verklaring is achteraf gegeven. KPMG toont in haar zienswijze niet aan dat de waardering van de fondsen tijdens de controle is beoordeeld en dit blijkt ook niet uit het controledossier. De externe accountant had dit echter reeds ten tijde van de controle moeten vaststellen. Daarnaast kan KPMG niet zonder meer stellen dat de impact van de andere verslaggevingsgrondslagen nihil is nu in bijna alle jaarrekeningen van beleggingsfondsen de beleggingen op fair value zijn gewaardeerd. Niet alleen waarderingsgrondslagen van beleggingen zijn relevant in dit kader, ook bijvoorbeeld andere keuzemogelijkheden in de verslaggeving kunnen ertoe leiden dat het eigen vermogen van een fonds anders zou zijn geweest onder Dutch GAAP, en dus de NAV per share en daarmee de waardering van de beleggingen van [F].

In haar zienswijze stelt KPMG dat de externe accountant de toelichtende paragraaf niet in zijn controle had hoeven betrekken nu de accountant van het beleggingsfonds een goedkeurende controleverklaring heeft afgegeven. KPMG bevestigt hiermee impliciet dat de externe accountant de toelichtende paragraaf niet in zijn controle heeft betrokken. Het feit dat er een goedkeurende controleverklaring is afgegeven, neemt niet weg dat de externe accountant de toelichtende paragraaf in zijn controle had moeten betrekken. De externe accountant mag immers niet zonder meer afgaan op het oordeel van een andere accountant. De externe accountant dient in ieder geval de ontvangen documenten te beoordelen op bijzonderheden en aspecten die relevant zijn voor zijn eigen controle van een materiële post in de jaarrekening, die subjectief is en waarvoor hij deels een significant risico heeft onderkend. De toelichtende paragraaf in de betreffende controleverklaring dient immers om de nadruk te leggen op belangrijke aangelegenheden.

Tot slot heeft KPMG in haar zienswijze aangegeven niet goed op de specifieke bevindingen te kunnen reageren, omdat zij geen specifieke opgave voor de betreffende bedragen heeft ontvangen. De AFM stelt voorop dat deze bedragen afkomstig zijn uit een Excel-overzicht dat de AFM heeft gemaakt op basis van de documenten in het controledossier van de externe accountant en de aanvullende documenten die hij aan de AFM heeft verstrekt, zodat dit verwijt van KPMG niet opgaat. Bovendien heeft de AFM, naar aanleiding van een verzoek van KPMG, volgend op de mondelinge terugkoppeling van de bevindingen (12 mei 2014), bij e-mail van 5 juni 2014 een verduidelijkende cijferopstelling aan KPMG toegestuurd. Er staat KPMG dus niets in de weg om op de bevinding van de AFM te reageren.

5.6.4 Conclusie [F]

De externe accountant heeft aldus bij de wettelijke controle van [F] over 2012 in strijd gehandeld met COS 200.17 en COS 500.6. De geconstateerde tekortkomingen brengen tevens mee dat de externe accountant in strijd heeft gehandeld met de fundamentele beginselen van deskundigheid en zorgvuldigheid, alsmede van professioneel

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

154 van 273

gedrag, zoals neergelegd in artikel A-100.4 VGC en verder uitgewerkt in de artikelen A-130 en A-150 VGC. Deze gedragsregels schrijven immers voor dat de externe accountant handelt in overeenstemming met de van toepassing zijnde vaktechnische en overige beroepsvoorschriften – zoals de COS – en dat hij zich houdt aan de voor hem relevante wet- en regelgeving.

5.7 [G]

Statutaire naam	[G]
Boekjaar	2012
Externe accountant	
Datum controleverklaring	
Strekking controleverklaring	Goedkeurend
OKB	Nee
Intern kwaliteitsonderzoek	Nee
Activiteiten	
Verslaggevingsgrondslag	Titel 9 Boek 2 BW
Kerncijfers	
1. Balanstotaal	1. €
2. Omzet	2. €
3. Resultaat na belastingen	3. €
Materialiteit	€

5.7.1 Samenvatting

De externe accountant heeft bij de wettelijke controle van [G] over 2012 onvoldoende werkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de volledigheid van de omzet en over de juistheid van de afboeking van een actieve belastinglatentie (COS 500.6). Deze posten zijn van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel.

Volledigheid omzet

De externe accountant heeft gepland om een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren. De uitgevoerde werkzaamheden bestonden met name uit het vaststellen van de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen die zien op de juistheid van de omzet en het beoordelen van door [G] opgestelde goederenbeweging inclusief een aansluiting met de gefactureerde omzet, een analyse van de verkoopprijzen en een controle op de afgrenzing van de omzet. De uitvoering van deze werkzaamheden was echter ontoereikend en daarmee heeft de externe accountant geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen. De externe accountant heeft nagelaten:

- de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen vast te stellen. De externe accountant heeft geen werkzaamheden verricht op de interne beheersingsmaatregelen waarop hij steunt. Hij heeft zijn conclusie

gebaseerd op zijn werkzaamheden in een voorafgaand boekjaar. Omdat de externe accountant een significant risico heeft geïdentificeerd voor de omzet, dient hij de maatregelen jaarlijks te toetsen (COS 330.15);

- werkzaamheden te verrichten op de verschillende componenten in de verbandscontrole betreffende de goederenbeweging. Zo heeft hij geen werkzaamheden uitgevoerd ten aanzien van de volledigheid van de inkoop en heeft hij onvoldoende opvolging gegeven aan de voorraadverschillen die zijn geconstateerd bij de inventarisatie per jaareinde.

Juistheid (afboeking) actieve belastinglatentie

De externe accountant heeft nagelaten de volgende gegevensgerichte werkzaamheden uit te voeren:

- de afboeking van de actieve belastinglatentie te toetsen;
- vast te stellen dat het achterwege blijven van de vorming van een actieve belastinglatentie, terwijl er sprake is van een saldo compensabele verliezen bij [G], in overeenstemming is met het stelsel van financiële verslaggeving.

De externe accountant heeft aldus nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen. Hij was derhalve niet in staat om uit de verkregen controle-informatie redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kon baseren. Daarmee heeft hij in strijd gehandeld met hetgeen COS 200.17 voorschrijft. Hierdoor heeft de externe accountant geen redelijke mate van zekerheid verkregen dat de financiële overzichten als geheel geen afwijking van materieel belang bevatten die het gevolg is van fraude of fouten, op basis waarvan hij kan vaststellen dat de financiële overzichten in alle van materieel belang zijnde opzichten zijn opgesteld in overeenstemming met de regels voor financiële verslaggeving (COS 200.11). Desalniettemin heeft de externe accountant een goedkeurende controleverklaring bij de jaarrekening afgegeven. Dit betekent dat de externe accountant een goedkeurende controleverklaring in het maatschappelijk verkeer heeft gebracht, zonder dat daaraan de vereiste controlewerkzaamheden zijn vooraf gegaan.

De externe accountant heeft aldus bij de wettelijke controle van [G] over 2012 in strijd gehandeld met COS 200.17 en COS 500.6, waarbij hij tevens het bepaalde in COS 330.15 niet in acht heeft genomen. De geconstateerde tekortkomingen brengen tevens mee dat de externe accountant in strijd heeft gehandeld met de fundamentele beginselen van deskundigheid en zorgvuldigheid, alsmede van professioneel gedrag, zoals neergelegd in artikel A-100.4 VGC en verder uitgewerkt in de artikelen A-130 en A-150 VGC.

5.7.2 De volledigheid van de omzet

5.7.2.1 Norm

COS 200.17 luidt: ‘Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.’

COS 330.15 luidt: 'Indien de accountant van plan is te steunen op interne beheersingsmaatregelen voor een risico dat hij heeft aangemerkt als een significant risico, dient hij deze interne beheersingsmaatregelen gedurende de lopende controleperiode te toetsen.

COS 500.6 luidt: 'De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.'

5.7.2.2 Feiten onderzoeksrapport

Algemeen

- a. [G] produceert en levert wereldwijd [REDACTED]. De klanten van [G] bevinden zich met name in [REDACTED].
- b. De totale omzet over het boekjaar 2012 bedraagt € [REDACTED]. De externe accountant heeft een significant risico geïdentificeerd voor de volledigheid van de omzet.
- c. De externe accountant heeft een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden gepland voor de controle van de omzet.

Systeemgerichte werkzaamheden

- d. De externe accountant heeft voor de controle van de volledigheid van de omzet gepland te steunen op de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregel 'automatisch boeken omzet' en op de interne beheersingsmaatregel 'three way match inkopen'.
- Met 'automatisch boeken omzet' wordt bedoeld dat de applicatie [REDACTED] de juiste prijzen gebruikt voor de facturatie. De externe accountant heeft dit aangemerkt als 'Automated control'. Dat wil zeggen een maatregel van interne beheersing die afhankelijk is van de betrouwbaarheid van de geautomatiseerde gegevensverwerking.
 - Met 'three way match' wordt bedoeld de aansluiting tussen de bestelling, de ontvangst en de factuur. Hiermee kan worden vastgesteld of alle inkooporders de facto tot een inkoop hebben geleid.
- e. De externe accountant heeft aan de hand van één lijncontrole geconcludeerd dat het bestaan van de interne beheersingsmaatregelen in het inkoopproces ten aanzien van de goederen is vastgesteld.
- f. De externe accountant heeft geconcludeerd dat hij kan steunen op de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregel 'automatisch boeken omzet'. De externe accountant heeft over boekjaar 2012 geen werkzaamheden uitgevoerd om de effectieve werking van deze interne beheersingsmaatregel vast te stellen. De externe accountant heeft zich gebaseerd op de tijdens de controle van 2011 uitgevoerde werkzaamheden.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

157 van 273

- g. Voorts heeft de externe accountant geconcludeerd dat de interne beheersingsmaatregel ‘three way match’ effectief werkt. De externe accountant baseert deze conclusie op een test van 25 posten. Uit de vastlegging in het controledossier blijkt dat de externe accountant van deze facturen zelf de aansluiting met de bestelling en ontvangst heeft vastgesteld.
- h. De externe accountant heeft daarnaast vastgesteld dat de IT-omgeving niet betrouwbaar is. Daarom heeft de externe accountant gekozen voor een gegevensgerichte controleaanpak ‘om de computer heen’.

Gegevensgerichte werkzaamheden

- i. De externe accountant heeft ten behoeve van de controle van de omzet de volgende gegevensgerichte werkzaamheden gepland en uitgevoerd:
1. ‘Goederenbeweging’.
 2. ‘Aansluiten van rittenadministratie met gefactureerde omzet in kilogrammen’.
 3. ‘Analyse omzet’. Dit betreft een analyse van verkoopprijzen.
 4. Een controle op de afgrenzing.
 5. ‘Creditnota’s omzet’.
 6. ‘Omzetsegmentatie’.
- j. Met de werkzaamheden onder 1 en 2 heeft de externe accountant controle-informatie willen verkrijgen over de volledigheid van de hoeveelheidscomponent (verkochte tonnages) van de omzet. De werkzaamheden onder 3 zien op de juistheid van de gehanteerde prijs en de werkzaamheden onder 4 op de juiste toerekening van de opbrengsten naar het juiste boekjaar. Met de werkzaamheden onder 5 met betrekking tot ‘Creditnota’s omzet’ is de externe accountant nagegaan of creditnota’s in 2013 die betrekking hebben op 2012 juist zijn verantwoord. De externe accountant heeft vastgesteld dat de geboekte creditnota’s in totaal circa € [REDACTED] bedragen. Vanwege de geringe omvang van dit bedrag in verhouding tot de materialiteit heeft de externe accountant geen verdere werkzaamheden uitgevoerd. De werkzaamheden onder 6 zien op de segmentatie van de omzet.
- k. Ten behoeve van de controle van de *crediteuren* heeft de externe accountant een zogenaamde voortgezette controle uitgevoerd. Uit de desbetreffende vastleggingen in het controledossier blijkt dat de externe accountant in de periode 1 januari tot en met 11 februari 2013 heeft vastgesteld of bankbetalingen en kostenboekingen terecht betrekking hebben op boekjaar 2012 of 2013. De externe accountant heeft dit gedaan voor bedragen groter dan 1/3 van de ‘performance materiality’ ad € [REDACTED]. De externe accountant heeft geen bevindingen geconstateerd. Deze controle maakt geen deel uit van de controlewerkzaamheden die de externe accountant ten behoeve de omzet heeft gepland. De externe accountant heeft in reactie op bevindingen van de AFM naar voren gebracht dat de voortgezette controle echter ook van belang is voor de controle op de volledigheid van de inkopen en daarmee ook voor de controle van de omzet.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 158 van 273

Ad 1 en 2 'Goederenbeweging' en 'aansluiting rittenadministratie met gefactureerde omzet'

- l. De externe accountant heeft controlewerkzaamheden uitgevoerd op de door [G] opgestelde goederenbeweging. Dit betreft een uit ERP³⁰ afkomstig overzicht per artikel met tonnages en bedragen, waarin per artikel en in totalen de beginvoorraad, inkopen, afleveringen/verkopten en eindvoorraad over 2012 zijn opgenomen.
- m. De externe accountant heeft de beginvoorraad aangesloten met het eindsaldo van 2011, de eindvoorraad aangesloten met de inventarisatie per jaareinde 2012 en de inkopen aangesloten met het inkoopboek (subadministratie van de financiële administratie). Op grond van deze werkzaamheden concludeert de externe accountant: Juistheid en volledigheid van de omzet vastgesteld.
- n. De externe accountant heeft echter nagelaten voldoende controlewerkzaamheden te verrichten om deze conclusie te onderbouwen. Zo heeft hij onvoldoende controlewerkzaamheden verricht op de volledigheid van de inkopen en de voorraadverschillen die [G] heeft geconstateerd bij de inventarisatie per jaareinde 2012.
- o. De inventarisatie heeft geresulteerd in een inventarisatieverschil van ongeveer [REDACTED]. Dit verschil is een saldo van een groot aantal positieve en negatieve inventarisatieverschillen die variëren van ruim [REDACTED] negatief tot ruim [REDACTED] positief.
- p. De externe accountant heeft ten behoeve van de controle van de voorraden controlewerkzaamheden verricht met betrekking tot de door [G] uitgevoerde inventarisaties. Daarbij heeft de externe accountant voor 25 items een hertelling uitgevoerd.
- q. De externe accountant heeft geen vergelijking gemaakt van een opgebouwde verwachting ('soll-positie') van de omzet uit de goederenbeweging met de verantwoorde omzet ('ist-positie'). De externe accountant heeft wel een aansluiting gemaakt tussen het eerder genoemde [REDACTED] document 'goederenbeweging' en de zogenaamde rittenadministratie van [G]. De rittenadministratie betreft een in Excel bijgehouden overzicht van de afdeling Expeditie. De rittenadministratie is echter niet afkomstig uit of aangesloten met de financiële administratie en om die reden kan er geen sprake van zijn dat de rittenadministratie de 'ist-positie' van de verantwoorde omzet weergeeft.
- r. De externe accountant concludeert naar aanleiding van zijn aansluiting van de afgeleverde tonnages volgens de rittenadministratie met de tonnages uit de goederenbeweging dat de juistheid en volledigheid van de omzet daarmee is vastgesteld.

³⁰ Enterprise Resource Planning: een geautomatiseerd systeem voor de boekhouding en managementinformatierapportages.

5.7.2.3 Analyse

De externe accountant heeft nagelaten om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen bij de jaarrekening van [G] over 2012 om het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren (COS 200.17). De externe accountant heeft namelijk geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de volledigheid van de omzet van [G] (COS 500.6).

Deze post is vanwege zijn omvang en aard van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel. De totale omzet over het boekjaar 2012 bedraagt € [REDACTED]. De materialiteit is door de externe accountant vastgesteld op € [REDACTED]. De externe accountant heeft een significant risico geïdentificeerd voor de volledigheid van de omzet.

De externe accountant heeft een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte controlewerkzaamheden gepland.

Systeemgerichte werkzaamheden (feit i t/m h)

De externe accountant heeft ten onrechte geconcludeerd dat de werking van de interne beheersing effectief is. Wat betreft de interne beheersingsmaatregel 'automatisch boeken omzet' 2012 heeft de externe accountant over het boekjaar namelijk geen werkzaamheden verricht om dit vast te stellen. In het controledossier is de interne beheersingsmaatregel 'automatische boeken omzet' gerelateerd aan de jaarrekeningposten 'Net turnover' en 'Other operating income' met de assertions C en A 'Completeness' en 'Accuracy'. Dit betekent dat de interne beheersingsmaatregel 'automatische boeken omzet' is gerelateerd aan het significante risico voor de volledigheid van de omzet. Op grond van COS 330.15 dient de externe accountant, indien hij van plan is te steunen op interne beheersingsmaatregelen voor een risico dat hij heeft aangemerkt als een significant risico, deze interne beheersingsmaatregelen gedurende de lopende controleperiode te toetsen. De externe accountant had daarom controlewerkzaamheden tijdens de controle van het boekjaar 2012 moeten uitvoeren nu de externe accountant voor de controle van de omzet een significant risico heeft vastgesteld.

Wat betreft de 'three way match' heeft de externe accountant de facto over 2012 geen systeemgerichte controle, maar een gegevensgerichte controle uitgevoerd. Hij heeft namelijk zelf van 25 facturen de overeenstemming met de bestelling en ontvangst vastgesteld. Hij heeft daarmee niet vastgesteld dat deze controles zijn uitgevoerd door een bevoegde functionaris van [G]. Daarnaast heeft hij de 25 te controleren inkopen niet vanuit de inkoopfunctie (bestelling) geselecteerd, maar vanuit de geboekte facturen. Met die wijze van selectie kan naar zijn aard niet worden vastgesteld of de bestelling ook daadwerkelijk tot een inkoop en goederenontvangst heeft geleid. De externe accountant heeft daarom ten onrechte geconcludeerd dat hij kon steunen op de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen. Daar komt bij dat de externe accountant heeft vastgesteld dat de IT-omgeving niet betrouwbaar is. Dit strookt niet met de conclusie dat de interne beheersing effectief werkt. Daarvoor is immers de

betrouwbaarheid van de IT-omgeving een voorwaarde als het gaat om automated controls. Ook gelet hierop heeft de externe accountant niet kunnen concluderen dat de interne beheersing effectief is.

Gegevensgerichte werkzaamheden: goederenbeweging en rittenadministratie (feit l t/m r)

De externe accountant heeft controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van de door [G] opgestelde goederenbeweging. In deze goederenbeweging zijn de beginvoorraad, inkopen, leveringen/verkoop en eindvoorraad over het jaar 2012 opgenomen. Ter controle van deze gegevens heeft de externe accountant verschillende aansluitingen gemaakt. Een daarvan vormt het aansluiten van de inkopen over 2012 met het inkoopboek. De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden uitgevoerd op de volledigheid van de inkopen. De externe accountant heeft immers niet vastgesteld of de gegevens in het inkoopboek volledig zijn. Zoals hiervoor is aangegeven waren de systeemgerichte werkzaamheden op de 'three way match' hiervoor niet geschikt. Enkel de door de externe accountant uitgevoerde voortgezette controle op crediteuren is niet voldoende om de volledigheid van de inkopen vast te stellen. Met een voortgezette controle kan namelijk niet worden vastgesteld of bestellingen tot daadwerkelijke inkopen hebben geleid. Een voortgezette controle is bedoeld om na te gaan of in het opvolgende boekjaar facturen zijn betaald die ten onrechte niet zijn opgenomen in de schuldpositie per balansdatum.

Een andere aansluiting die de externe accountant voor de goederenbeweging heeft gemaakt, betreft de aansluiting van de beginvoorraad 2012 met het eindsaldo van 2011, alsmede de aansluiting van de eindvoorraad 2012 met de inventarisatie per jaareinde 2012. Bij de inventarisatie per jaareinde 2012 zijn door [G] relevante voorraadverschillen geconstateerd waarvan een analyse is gemaakt. De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden verricht op de door [G] uitgevoerde analyse van de voorraadverschillen door verklaringen van verschillen te verifiëren met brondocumentatie (feit m t/m o).

De externe accountant heeft voorts onvoldoende controlewerkzaamheden ten aanzien van de goederenbeweging verricht omdat hij de uit de goederenbeweging volgende verwachting van de omzet ('soll-positie') niet heeft vergeleken met de verantwoorde omzet ('ist positie'). De externe accountant heeft wel een aansluiting gemaakt tussen de door [G] opgestelde 'Goederenbeweging' en de rittenadministratie van [G]. De ratio van deze aansluiting ontbreekt echter omdat de rittenadministratie een in Excel bijgehouden overzicht betreft dat niet afkomstig is uit of is aangesloten met de financiële administratie. De rittenadministratie geeft dan ook niet de 'ist-positie' van de omzet weer (feit q).

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

In de eerste plaats (1) is de interne beheersmaatregel 'automatische boeken omzet' niet gerelateerd aan een significant risico en de externe accountant kon voor deze controle daarom gebruik maken van werkzaamheden die hij in het kader van de controle 2011 had uitgevoerd.

In de tweede plaats (2) heeft de externe accountant voor de controle van de volledigheid van de omzet niet gesteund op interne beheersingsmaatregelen, maar gekozen heeft voor een gegevensgerichte controleaanpak.

Met betrekking tot de bevinding aangaande het ontbreken van een analyse van de voorraadverschillen, stelt KPMG zich in de derde plaats (3) op het standpunt dat de afwijkingen die ontstaan bij de interne inventarisatie geen voorraadverschillen zijn, maar afwijkingen als gevolg van onjuiste ██████████. De externe accountant heeft controletellingen verricht op de fysiek aanwezige voorraad per balansdatum. Uit de inventarisatie blijkt dat geen sprake is van inventarisatieverschillen, omdat geen telverschillen geconstateerd zijn.

In de vierde plaats (4) wordt voor de volledigheid van de omzet ook gesteund op de mitigerende maatregelen inzake diefstal bestaande uit beveiliging van het terrein door hekwerk, camera's en grachten rondom het terrein.

Wat betreft de volledigheid van de inkopen stelt KPMG in de vijfde plaats (5) dat deze is vastgesteld door de systeemgerichte werkzaamheden bestaande uit i) een aanwezige functiescheiding (bestelling, goederenontvangst, uitvoeren 'three way match' en betalen) ii) een lijncontrole en iii) het testen van de interne beheersingsmaatregel 'three way match'. Daarnaast zijn gegevensgerichte werkzaamheden uitgevoerd bestaande uit een voortgezette controle op de volledigheid van de crediteuren en de overige schulden.

Ten slotte (6) stelt KPMG dat zij vermoedt dat de AFM een bepaald filter in een Excel-document niet heeft verwijderd. Door dit filter te verwijderen wordt inzichtelijk de externe accountant een verbandscontrole heeft uitgevoerd tussen enerzijds de kilogrammen uit de goederenbeweging ('soll-positie') met bijbehorende prijs en anderzijds de uit de financiële administratie blijken de verantwoorde omzet ('ist-positie').

Reactie AFM

Ad 1)

Zoals blijkt uit feit b heeft de externe accountant een significant risico geïdentificeerd voor de volledigheid van de omzet. In het controledossier is de interne beheersingsmaatregel 'automatische boeken omzet' gerelateerd aan de jaarrekeningposten 'Net turnover' en 'Other operating income' met de assertions C en A 'Completeness' en 'Accuracy'. Dit betekent dat de interne beheersingsmaatregel 'automatische boeken omzet' is gerelateerd aan het significante risico voor de volledigheid van de omzet. Op grond van COS 330.15 had de externe accountant daarom controlewerkzaamheden tijdens de controle van het boekjaar 2012 moeten uitvoeren en kon hij niet volstaan met een verwijzing naar de controlewerkzaamheden uit de controle van het boekjaar 2011.

Ad 2)

KPMG stelt dat de externe accountant voor de controle van de volledigheid van de omzet heeft gekozen voor een gegevensgerichte controle en dat de controle heeft plaatsgevonden aan de hand van de geld-goederenbeweging. KPMG licht niet toe waarom de werkzaamheden toereikend zouden zijn om voldoende controlezekerheid te verkrijgen. Uit de analyse van de feiten blijkt dat de gegevensgerichte werkzaamheden niet voldoende zijn.

Ad 3)

KPMG geeft een mogelijke verklaring voor de voorraadverschillen door afwijkingen als gevolg van onjuiste

[REDACTED]. KPMG doelt hierbij op verschillen tussen de telling die [G] zelf heeft verricht en de controletellingen die de externe accountant vervolgens heeft verricht (inventarisatieverschillen). Dit is echter niet hetzelfde als de voorraadverschillen die in de goederenbeweging waren opgenomen. Daarbij is namelijk sprake van een verschil tussen de fysiek aanwezige voorraad en de administratieve voorraad. Met de controletellingen die de externe accountant heeft verricht, heeft hij aldus niet kunnen vaststellen of al dan niet sprake is van voorraadverschillen.

Uit het controledossier en de zienswijze blijkt niet dat de externe accountant controlewerkzaamheden heeft verricht om de door [G] gegeven verklaring te verifiëren en te onderzoeken met brondocumenten. In de procesbeschrijving waarnaar KPMG verwijst, worden de onjuiste [REDACTED] als een mogelijke verklaring gegeven. Dat betekent dat er ook andere oorzaken kunnen zijn voor de verschillen.

Ad 4)

KPMG stelt dat voor de volledigheid van de omzet ook wordt gesteund op de mitigerende maatregelen inzake diefstal, bestaande uit beveiliging van het terrein door hekwerk, camera's en grachten rondom het terrein. De externe accountant heeft op deze maatregelen echter geen controlewerkzaamheden verricht, terwijl hij kennelijk toch steunt op de effectieve werking van deze maatregelen.

Ad 5)

Wat betreft de werkzaamheden voor de aanwezige functiescheiding heeft de AFM vastgesteld dat slechts sprake is van een procesbeschrijving inkopen – crediteuren – betalingen en dat het bestaan van het inkoopproces is vastgesteld aan de hand van een lijncontrole (feit e.) Dit betreft dus uitsluitend controlewerkzaamheden die zien op opzet en bestaan, maar niet op de werking van het inkoopproces. Wat betreft het testen van de 'three way match' heeft de AFM vastgesteld de externe accountant zelf een gegevensgerichte controle heeft uitgevoerd, maar dat met de wijze waarop de 'three way match' is uitgevoerd geen controle van de volledigheid van de inkopen heeft plaatsgevonden. Zie daarvoor verder de analyse onder systeemgerichte werkzaamheden.

KPMG verwijst voorts naar de voortgezette controle die is uitgevoerd ten behoeve van de controle van de volledigheid van de crediteuren en de overige schulden. Enkel een voortgezette controle op de crediteuren geeft echter geen voldoende controle-informatie over de volledigheid van de inkopen door het jaar heen.

Ad 6)

Het document waarnaar KPMG verwijst is gebruikt voor de controle op de prijzen. Zo luidt de conclusie die is vastgelegd: 'Vastgesteld dat de gefactureerde prijzen juist zijn. Voor een aantal facturen beschikt [G] niet over getekende order of mailcorrespondentie over de afstemming. Voor deze klanten is bankontvangst opgevraagd.'³¹ De AFM heeft daarom geconcludeerd dat de werkzaamheden waarnaar KPMG verwijst aldus zien op de prijscomponent van de omzet en niet op de hoeveelheidscomponent die hier aan de orde is.

^{31 31} Het feit dat het document gebruikt is voor de controle van de prijzen blijkt ook omdat het document zich in het dossier niet bevindt in de sectie goederenbeweging (OMZ02) maar in de sectie Analyse omzet (OMZ06).

Van voldoende controlewerkzaamheden ten aanzien van de ‘soll-positie’ van de omzet is dan geen sprake, aangezien een controle van de hoeveelheidscomponent daarvan onderdeel moet zijn.

De zienswijze van KPMG doet aan de bevindingen van de AFM derhalve niet af.

5.7.3 De juistheid afboeking actieve belastinglatentie

5.7.3.1 Norm

COS 200.17 luidt: ‘Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.’

COS 500.6 luidt: ‘De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.’

5.7.3.2 Feiten onderzoeksrapport

- a. De actieve belastinglatentie voor compensabele verliezen is ultimo 2012 afgeboekt tot ██████.
- b. Het betreft een afboeking van € ██████ die ten laste van het resultaat 2012 is gebracht. Deze afboeking is van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening van [G] als geheel.
- c. Het saldo compensabele verliezen bedroeg ultimo boekjaar 2012 € ██████.
- d. Op grond van de verslaggevingsregelgeving (RJ 272.306) dient voor beschikbare verliescompensatie een belastinglatentie te worden opgenomen voor zover het waarschijnlijk is dat toekomstige fiscale winst beschikbaar zal zijn waarmee verliezen kunnen worden gecompenseerd.
- e. De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden gepland voor de waardering van de actieve belastinglatentie of voor de juistheid van de materiële afboeking van € ██████. De jaarrekeningpost actieve belastinglatentie en de materiële afboeking van € ██████ in de resultatenrekening heeft de externe accountant niet aangemerkt als ‘significant accounts’. De externe accountant heeft voor de waardering en afboeking van de actieve belastinglatentie ook geen significant risico vastgesteld.
- f. In het controledossier ligt voor de beoordeling van de actieve belastinglatentie de volgende conclusie vast: ‘De DTA [AFM: deferred tax asset oftewel de actieve belastinglatentie] is afgeboekt, omdat de inbaarheid daarvan niet betrouwbaar geschat kan worden.’ Uit het controledossier blijkt niet hoe de externe accountant deze conclusie heeft onderbouwd.

g. KPMG wijst in haar reactie op de bevindingen van de AFM op de volgende vastleggingen die duiden op onzekere realisatie van compensabele verliezen:

- [redacted] Bijzondere gebeurtenissen 2012. In dit document is als punt 3 de afboeking van de € [redacted] toegelicht. In de toelichting staat dat de moedermaatschappij [redacted] niet verwacht dat de geactiveerde verliezen volledig verrekend kunnen worden. Uit de toelichting blijkt niet hoe de externe accountant de verwachting van de moedermaatschappij en de daaruit volgende afboeking heeft gecontroleerd.
- [redacted] journaalposten nav overname. Dit betreft een overzicht van journaalposten, waaronder de afboeking van € [redacted]. Dit overzicht bevat geen toelichting waaruit zou kunnen blijken dat de externe accountant de afboeking heeft gecontroleerd.
- [redacted] (cel [redacted]). In deze cel staat 'Schattingswijziging: DTA niet meer activeren'. Uit deze cel of het spreadsheet blijkt niet of de externe accountant heeft gecontroleerd of de 'DTA' terecht niet meer wordt geactiveerd.
- [redacted] Dit betreft enkel een verwijzing naar de jaarrekening 2012 met daarin een operationeel verlies in 2012 en 2011.
- [redacted] Rapport Financiële due diligence d.d. 3 mei 2012 met daarin de volgende quote (pag 21): '[G] heeft een belastingvordering opgenomen van € [redacted] (per ultimo 2011 en 31 maart 2012) inzake verliescompensatie. Op basis van de huidige winstgevendheid is de realisatie hiervan een risico (...)'
- [redacted] Rapport Fiscale due diligence d.d. 4 mei 2012. In dit rapport [redacted] worden de compensabele verliezen ad € [redacted] bevestigd en wordt gewezen op risico's dat de verliezen in de toekomst mogelijk niet kunnen worden gecompenseerd.

h. Het controledossier bevat de volgende documenten waaruit af te leiden is dat sprake is van mogelijke toekomstige realisatie van de compensabele verliezen:

- Uit document '[redacted]' blijkt dat KPMG de conclusie van [G] dat er geen 'impairment triggers' zijn ondersteund, baseert op:
 - De verwachting dat voor 2013 een positief resultaat wordt behaald;
 - De verwachting van een productieverhoging van [redacted] ton (9%) in 2013;
 - Volledige benutting van capaciteit van de [redacted] in 2012.
- Document '[redacted]' bevat de begroting voor het jaar 2013 waaruit een winst blijkt.

5.7.3.3 Analyse

De externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen bij de jaarrekening van [G] over 2012 om het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, waardoor de externe accountant in staat wordt gesteld redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren (COS

200.17). De externe accountant heeft namelijk onvoldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de juistheid van de afboeking van de actieve belastinglatentie voor compensabele verliezen (COS 500.6).

De actieve belastinglatentie voor compensabele verliezen is ultimo 2012 afgeboekt tot ██████████. De materiële afboeking van € ██████████ is ten laste van het resultaat 2012 gebracht. Het saldo compensabele verliezen van [G] bedroeg ultimo boekjaar 2012 € ██████████. De materialiteit is door de externe accountant vastgesteld op € ██████████.

De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van de juistheid van de afboeking van de actieve belastinglatentie voor compensabele verliezen (feit e t/m h).

Het opnemen van een actieve belastinglatentie voor compensabele verliezen is op grond van de verslaggevingsregelgeving RJ 272.306 vereist voor zover het waarschijnlijk is dat toekomstige fiscale winst beschikbaar zal zijn waarmee verliezen kunnen worden gecompenseerd. Uit het controledossier blijkt dat mogelijk sprake is van toekomstige realisatie van de compensabele verliezen (feit h). De begroting 2013 toont een belastbare winst van € ██████████ waaruit blijkt dat het management verwacht dat in 2013 een deel van de verliezen uit voorgaande jaren kan worden gecompenseerd. [G] heeft in dat verband aangegeven dat voor 2013 een productieverhoging van ██████████ (9%) wordt verwacht ten opzichte van 2012. Ook heeft [G] vastgesteld dat in 2012 de capaciteit van de ██████████ volledig benut is geweest. Niettemin heeft de externe accountant geconcludeerd dat de latentie kon worden afgeboekt, omdat de realisatie ervan te onzeker is. Uit het controledossier blijkt niet dat de indicaties dat mogelijk wel sprake is van toekomstige realisatie van compensabele verliezen zijn meegewogen in zijn conclusie.

Zienswijze KPMG

In haar zienswijze verwijst KPMG naar haar eerdere reactie op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen, waarbij zij het volgende naar voren heeft gebracht:

Ten eerste stelt KPMG dat uit documentatie genoemd onder feit g blijkt dat de juistheid van de afboeking is gecontroleerd door het ██████████ waarden van de belastinglatentie.

Ten tweede stelt KPMG dat zij de afboeking van de latentie in gesprekken met diverse functionarissen van [G] aan de orde heeft gesteld.

Ten derde stelt KPMG dat uit verschillende documenten blijkt dat sprake is van onzekerheden in de realisatie van de verrekenbare verliezen. Dit betreft de overige documenten die zijn opgenomen onder feit g.

Reactie AFM

Uit feit g blijkt dat de documenten waar KPMG in haar eerste stelling naar verwijst alleen een vastlegging van de afboeking bevatten, maar niet de controle van de juistheid daarvan.

De besprekingen waaraan KPMG in haar tweede stelling refereert heeft KPMG niet onderbouwd met vastleggingen uit het controledossier. Bij gebreke daarvan is niet vast komen te staan dat de externe accountant controle-informatie heeft verkregen in besprekingen met het [G]-management.

Anders dan KPMG stelt in haar derde stelling bevatten de documenten waar zij naar verwijst geen expliciete mededelingen dat verliezen niet gecompenseerd kunnen worden of dat de latente belastinglatentie niet meer geactiveerd kan worden. Zo stelt KPMG ten onrechte dat in het fiscale due diligence rapport staat 'DTA niet meer activeren' en ook uit het financiële due diligence rapport heeft KPMG niet letterlijk geciteerd. De letterlijke citaten staan in feit g, waaruit blijkt dat in beide due diligence rapporten wordt gewezen op risico's dat verliezen in de toekomst niet kunnen worden gerealiseerd. Hoe dan ook blijkt uit geen van de documenten waar KPMG naar verwijst dat de externe accountant controlewerkzaamheden heeft verricht met betrekking tot de juistheid van de afboeking van de actieve belastinglatentie (feit f).

De zienswijze van KPMG doet aan de bevindingen van de AFM dan ook niet af.

5.7.4 Conclusie [G]

De externe accountant heeft aldus bij de wettelijke controle van [G] over 2012 in strijd gehandeld met COS 200.17 en COS 500.6, waarbij hij tevens het bepaalde in COS 330.15 niet in acht heeft genomen. De geconstateerde tekortkomingen brengen tevens mee dat de externe accountant in strijd heeft gehandeld met de fundamentele beginselen van deskundigheid en zorgvuldigheid, alsmede van professioneel gedrag, zoals neergelegd in artikel A-100.4 VGC en verder uitgewerkt in de artikelen A-130 en A-150 VGC. Deze gedragsregels schrijven immers voor dat de externe accountant handelt in overeenstemming met de van toepassing zijnde vaktechnische en overige beroepsvoorschriften – zoals de COS – en dat hij zich houdt aan de voor hem relevante wet- en regelgeving.

6. Beoordeling wettelijke controles incidentonderzoeken

6.1 Inleiding – betrekken incidentonderzoeken in boeteproces

Naast de tien wettelijke controles over het boekjaar 2012 die de AFM in het kader van haar reguliere onderzoek heeft beoordeeld (zie hoofdstuk 5), heeft de AFM naar aanleiding van incidentmeldingen de door KPMG uitgevoerde wettelijke controles inzake [H] en [I] over het boekjaar 2011 beoordeeld. De achtergronden hiervan staan beschreven in paragraaf 3.2 van dit besluit. Bij beide onderzochte wettelijke controles bleek sprake te zijn van dusdanig ernstige tekortkomingen dat de externe accountant op basis van de verkregen controle-informatie niet tot het afgeven van zijn controleverklaring had mogen overgaan. Waaruit de tekortkomingen in beide wettelijke controles bestonden, wordt in dit hoofdstuk behandeld.

Eerst wordt echter ingegaan op de bezwaren van KPMG tegen het betrekken van de twee incidentdossiers in de onderhavige boetezaak. Zoals al beknopt weergegeven in paragraaf 4.2, meent KPMG niet alleen dat de dossiers [H] en [I] ten onrechte zijn toegevoegd aan het onderzoeksrapport dat ten grondslag ligt aan de voorgenomen

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

167 van 273

boete, maar ook dat [REDACTED]. Daarbij komt dat de AFM jarenlang geen reden heeft gezien om de incidentonderzoeken af te ronden, waarmee de vereiste redelijke termijn voor de beoordeling is overschreden, aldus KPMG. Hieronder worden deze drie aspecten van de zienswijze van KPMG nader uitgewerkt, steeds gevolgd door een reactie van de AFM.

Zienswijze KPMG: toevoegen incidentonderzoeken in strijd met algemene beginselen van behoorlijk bestuur

Het generieke rapport van de AFM van 25 september 2014 zag uitsluitend op het reguliere onderzoek naar de Big 4-accountantsorganisaties. In het rapport is aangegeven dat er ook onderzoeken zijn gedaan naar incidenten, maar dat deze niet in het rapport zijn meegenomen. Het nu alsnog betrekken van de incidentonderzoeken in het kader van het opleggen van een boete voortvloeiende uit het reguliere onderzoek is daarom in strijd met de vereiste zorgvuldigheid, zeker nu voor de AFM ook andere mogelijkheden openstaan om de incidentenonderzoeken te adresseren. Daarbij komt dat ook de andere Big 4-kantoren zijn onderworpen aan het reguliere onderzoek. Als het zo is dat de AFM alleen bij KPMG ook de dossiers van twee incidentonderzoeken betreft, zou dat leiden tot een onevenredige ongelijkheid, niet in de laatste plaats omdat hoe dan ook in het maatschappelijk verkeer de accountantsorganisaties met elkaar zullen worden vergeleken.

Daarbij komt dat KPMG – anders dan bij de dossiers uit het reguliere onderzoek – niet in de gelegenheid is gesteld om de evaluatie door de AFM van de door KPMG gegeven reactie op de voorlopige bevindingen ter zake van de twee incidentdossiers met de AFM te bespreken. Sterker, na indiening van de reactie door KPMG is er ruim anderhalf jaar radiostilte geweest vanuit de AFM. Ook gelet hierop mocht KPMG ervan uitgaan dat de AFM niet op grond van deze incidentdossiers tot boeteoplegging zou overgaan en zeker dat de incidentdossiers niet zouden worden gevoegd bij wettelijke controles uit het reguliere onderzoek.

Reactie AFM

In het generieke rapport van 25 september 2014 is te lezen dat de AFM de afgelopen jaren een aantal themaonderzoeken heeft uitgevoerd waarover zij generieke rapporten heeft gepubliceerd en dat zij tevens incidentonderzoeken heeft verricht waarover zij geen generieke rapporten heeft gepubliceerd. Doel van het generieke rapport van 25 september 2014 was te beoordelen of en in hoeverre de door de Big-4 accountantsorganisaties genomen verbetermaatregelen die waren genomen naar aanleiding van het generieke onderzoek van september 2010 (de 0-meting) het beoogde effect hadden gehad (de 1-meting). Het doel van de openbaarmaking van de kantoor specifieke bevindingen en conclusies in het rapport was de transparantie over de kwaliteit van individuele accountantsorganisaties te bevorderen. Met deze kantoor specifieke bevindingen en conclusies kunnen gebruikers van financiële verantwoordingen, zoals beleggers en crediteuren, in ieder geval zien hoe de betreffende accountantsorganisaties zich tot elkaar verhouden waar het gaat om de mate waarin zij voldoen aan de toepasselijke normen.

Niet valt in te zien hoe het enkele feit dat de AFM bij haar generieke rapport van 25 september 2014 geen incidentonderzoeken heeft betrokken tot gevolg kan hebben dat aan de onderhavige boete geen incidentdossiers ten grondslag zouden kunnen worden gelegd. KPMG heeft daarop ook op geen enkele wijze kunnen vertrouwen. In het rapport van 25 september 2014 is uitsluitend opgenomen dat de uitkomsten van de uitgevoerde incidentonderzoeken niet in enig generiek rapport zijn gepubliceerd, hetgeen niets zegt over de opvolging die de

AFM al dan niet aan die uitkomsten zal geven. Hieraan moet worden toegevoegd dat het betrekken van incidentdossiers niet paste bij het doel van het generieke onderzoek dat leidde tot het rapport van 25 september 2014. Dat doel daarvan was immers om vast te stellen in hoeverre de door de Big 4-accountantsorganisaties genomen verbetermaatregelen na de 0-meting effect hadden en daarover transparantie te verschaffen. Die vergelijking zou mank gaan als – toevallige – incidentele dossiers hierbij zouden worden betrokken.

De AFM kan zich in dit besluit niet uitlaten over handhaving jegens andere Big 4-accountantsorganisaties en meer specifiek over de vraag of er andere boetezaken lopen waarin ook incidentdossiers zijn betrokken. Wel benadrukt de AFM dat van een ‘onevenredige ongelijkheid’ hoe dan ook geen sprake is. Wanneer de AFM tekortkomingen signaleert in incidentonderzoeken in of rond de periode van een regulier onderzoek, maakt zij bij welke accountantsorganisatie dan ook de afweging om die incidentdossiers aan de reguliere wettelijke controles toe te voegen. KPMG is op dit vlak niet anders behandeld dan andere accountantsorganisaties.

De AFM benadrukt dat zij bij de beide incidentonderzoeken de vereiste zorgvuldigheid is acht heeft genomen. KPMG is in de gelegenheid gesteld om te reageren op de conceptbevindingen van de AFM en haar reacties zijn verwerkt in het definitieve onderzoeksrapport van 13 augustus 2015, waarop KPMG nog haar zienswijze heeft kunnen geven. Bij de reguliere onderzoeken is nog een tussenstap genomen (bespreking n.a.v. reactie op voorlopige bevindingen), maar bij de incidentdossiers heeft de AFM dat in het kader van een zorgvuldig onderzoek niet noodzakelijk geacht. Het enkele feit dat KPMG aldus een periode niets van de AFM zou hebben vernomen, betekent niet dat zij erop zou mogen vertrouwen dat een sanctie achterwegen zou blijven.

[REDACTED]

[REDACTED]

Zienswijze KPMG: redelijke termijn overschreden

In december 2012 (circa drie jaar geleden) is de AFM gestart met het onderzoek naar de controle van de jaarrekening 2011 van [H]. De voorlopige bevindingen van de AFM dateren van 7 november 2013 en de zienswijze van KPMG van 19 december 2013. Op 31 maart 2014, heeft een ‘follow up gesprek’ plaatsgevonden. In dat gesprek heeft KPMG haar zienswijze toegelicht en haar herstelmaatregelen van de controledocumentatie aan de orde gesteld, zonder dat de AFM ook maar een aanwijzing heeft gegeven dat niet zou zijn voldaan aan de verplichtingen inzake COS 200. Vervolgens blijft het stil aan de kant van de AFM, tot bijna anderhalf jaar (13 augustus 2015) later opeens blijkt dat het [H] dossier onderdeel uitmaakt van het boetevoornemen.

In het [I] dossier is na de [REDACTED] incidentmelding van [REDACTED] door de AFM onderzoek gedaan naar de jaarrekening 2011. Ook voor dit dossier geldt dat het bijna anderhalf jaar – in dit geval vanaf de zienswijze van KPMG van 4 juni 2014 – stil is gebleven totdat ineens het boetevoornemen werd uitgebracht.

De AFM had veel eerder opvolging kunnen en moeten geven aan haar bezwaren tegen de door KPMG uitgevoerde controle ter zake van de jaarrekeningen van [H] en [I] dan zij nu doet. Dat had in ieder geval in de rede gelegen na haar voorlopige bevindingen van 7 november 2013 [H] respectievelijk 25 maart 2014 [I]. Het is in strijd met de in acht te nemen redelijke termijn om deze incidentdossiers nu alsnog ten grondslag te leggen aan een boete. Indien uit de twee à drie jaar geleden gestarte onderzoeken naar de controles van [H] en [I] dermate grote bezwaren naar voren zouden zijn gekomen dat hiervoor een boete zou moeten worden opgelegd, dan had de AFM dat direct aan KPMG duidelijk moeten maken. Daarmee kan niet jaren worden gewacht, om vervolgens de incidentonderzoeken samen te voegen met de resultaten uit het reguliere onderzoek. Deze gang van zaken leidt ook tot overschrijding van de redelijke termijn van artikel 6 EVRM, waarbij volgens vaste jurisprudentie in beginsel een termijn van twee jaar tussen het aanvangen van de ‘criminal charge’ en de uitspraak in eerste aanleg nog redelijk is. Die termijn zou fors worden overschreden.

Reactie AFM

Naar aanleiding van de incidentmeldingen van KPMG heeft de AFM onderzoeken ingesteld naar de wettelijke controles van de jaarrekeningen 2011 van [H] en [I]. De bevindingen ten aanzien van deze controles zijn op 7 november 2013 [H] en 25 maart 2014 [I] aan KPMG kenbaar gemaakt. Deels parallel hieraan liep het reguliere onderzoek naar de door de Big-4 accountantsorganisaties, waaronder KPMG, uitgevoerde wettelijke controles. Dergelijke onderzoeken zijn complex en kosten tijd, en om in één keer een volledig beeld te schetsen van de mate van naleving van de zorgplicht door KPMG heeft de AFM ervoor gekozen de bevindingen ten aanzien van het reguliere onderzoek en de bevindingen ten aanzien van de twee incidentdossiers in één onderzoeksrapport te vatten. Er is daarom zeker tijd verstreken, maar de geconstateerde overtreding is niet (deels) verjaard. Evenmin is er een redelijke termijn verstreken, nu deze begint te lopen op het moment van de aanvang van een ‘criminal charge’, in dit geval 13 augustus 2015, de datum van verzending van het boetevoornemen. Pas met dit boetevoornemen heeft de AFM immers jegens KPMG een handeling verricht waaraan zij de redelijke verwachting kon ontleenen dat aan haar een boete zal worden opgelegd, zoals nader zal worden toegelicht in paragraaf 7.3.3 van dit besluit.

De AFM ziet dan ook geen aanleiding om de incidentdossiers niet te betrekken in de onderhavige boetezaak en zal deze in de hierna volgende paragrafen inhoudelijk behandelen.

6.2 [H]

Statutaire naam	[H1]	[H2]
Boekjaar	2011	2011
Externe accountant	[REDACTED]	
Datum controleverklaring	[REDACTED]	[REDACTED]
Strekking controleverklaring	Goedkeurende verklaring	Goedkeurende verklaring
OKB	Ja	
Intern kwaliteitsonderzoek	Nee	
Activiteiten	[REDACTED]	
Verslaggevingsgrondslag	[REDACTED] en Titel 9 Boek 2 BW	
Kerncijfers		
1. Balanstotaal	1. € [REDACTED]	1. € [REDACTED]
2. Omzet	2. € [REDACTED]	2. € [REDACTED]
3. Resultaat na belastingen	3. € [REDACTED]	3. € [REDACTED]
Materialiteit	€ [REDACTED]	€ [REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED] ([H1] en [H2]) zal de AFM deze hierna verder als één ([H]) aanduiden, [REDACTED].

[REDACTED]

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

171 van 273

6.2.1 Samenvatting

De externe accountant heeft bij de wettelijke controle van [H] over 2011 onvoldoende werkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de waardering van de [REDACTED] binnen het onderdeel [H3] (COS 500.6). Deze post is van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening van [H] als geheel.

De externe accountant heeft onvoldoende werkzaamheden verricht om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de waardering van [REDACTED]. De externe accountant heeft voor de controle van de waardering van de [REDACTED] in sterke mate gebruik gemaakt van door het management ingeschakelde deskundigen. De externe accountant heeft echter de geschiktheid van het werk van de ingeschakelde deskundigen als controle-informatie voor de relevante bewering onvoldoende geëvalueerd (COS 500.8 sub c). De externe accountant heeft de werking van de interne beheersingsmaatregelen van [H3] niet vastgesteld.

De externe accountant heeft aldus nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen. Hij was derhalve niet in staat om uit de verkregen controle-informatie redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kon baseren. Daarmee heeft hij in strijd gehandeld met hetgeen COS 200.17 voorschrijft. Hierdoor heeft de externe accountant geen redelijke mate van zekerheid verkregen dat de financiële overzichten als geheel geen afwijking van materieel belang bevatten die het gevolg is van fraude of fouten, op basis waarvan hij kan vaststellen dat de financiële overzichten in alle van materieel belang zijnde opzichten zijn opgesteld in overeenstemming met de regels voor financiële verslaggeving (COS 200.11). Desalniettemin heeft de externe accountant een goedkeurende controleverklaring bij de jaarrekening afgegeven. Dit betekent dat de externe accountant een goedkeurende controleverklaring in het maatschappelijk verkeer heeft gebracht, zonder dat daaraan de vereiste controlewerkzaamheden zijn vooraf gegaan.

De externe accountant heeft aldus bij de wettelijke controle van [H] over 2011 in strijd gehandeld met COS 200.17 en COS 500.6, waarbij hij tevens het bepaalde in COS 500.8, sub c niet in acht heeft genomen. De geconstateerde tekortkomingen brengen tevens mee dat de externe accountant in strijd heeft gehandeld met de fundamentele beginselen van deskundigheid en zorgvuldigheid, alsmede van professioneel gedrag, zoals neergelegd in artikel A-100.4 VGC en verder uitgewerkt in de artikelen A-130 en A-150 VGC.

6.2.2 De waardering van [REDACTED]

6.2.2.1 Norm

COS 200.17 luidt: ‘Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.’

COS 500.6 luidt: ‘De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.’

COS 500.8 luidt: ‘Indien informatie om te worden gebruikt als controle-informatie is opgesteld door gebruikmaking van het werk van een door het management ingeschakelde deskundige, dient de accountant, voor zover nodig, rekening houdend met de significantie van het werk van de deskundige voor de doeleinden van de accountant:

‘(...)

c. De geschiktheid van het werk van die deskundige als controle-informatie voor de relevante bewering te evalueren. (Zie: Alinea A48)’

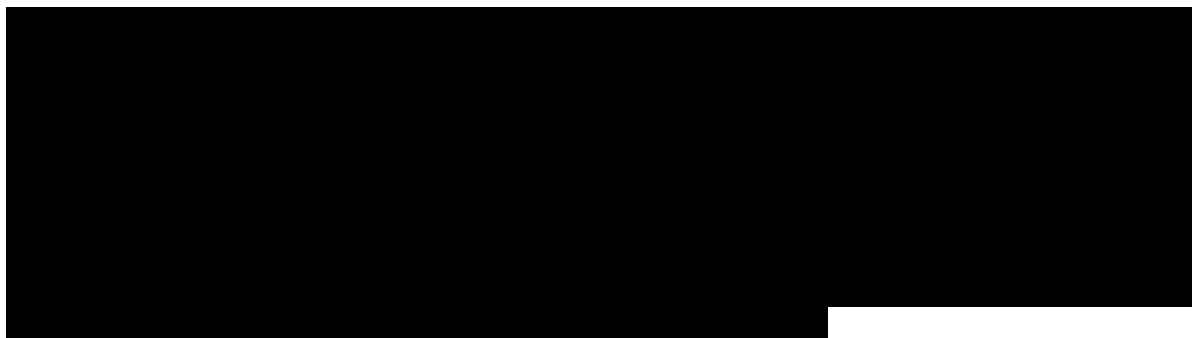
Alinea A48 waarnaar in COS 500.8, sub c wordt verwezen luidt: ‘Overwegingen bij het evalueren van de geschiktheid van het werk van de door het management ingeschakelde deskundige als controle-informatie voor de relevante bewering kunnen inhouden:

- De relevantie en redelijkheid van de bevindingen of conclusies van die deskundige, de consistentie ervan met andere controle-informatie en de vraag of ze op passende wijze zijn weergegeven in de financiële overzichten;
- Indien het werk van de deskundige het gebruik van significante veronderstellingen en methoden met zich meebrengt, de relevantie en redelijkheid van die veronderstellingen en methoden; en
- Indien het werk van die deskundige significant gebruik van brongegevens met zich meebrengt, de relevantie, de volledigheid en het accuraat zijn van die brongegevens.’

6.2.2.2 Feiten onderzoeksrapport

Algemeen

a.

- b. Een belangrijke post van [H3] vormen de zogenaamde [REDACTED] Dit zijn [REDACTED] voor [REDACTED] en zijn overwegend [REDACTED]. Dit betekent dat [REDACTED]

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina 173 van 273

. De bedroegen ultimo 2011 bruto € op een totale van bruto € .

- c. De van [H3] maakt deel uit van de balanspost ' ' van bruto € in de jaarrekening van [H1] en € in de jaarrekening van [H2].
- d. De binnen [H3] is vanwege de aard en de omvang van materieel belang voor het beeld over de jaarrekening van [H1] en [H2] als geheel.
- e. [H] heeft eind 2010 besloten tot volledige . Hiertoe heeft onder verantwoordelijkheid van [H] opgesteld voor de waardering en te treffen voorziening van . In de rapportages komen veelal ook van de tot uitdrukking (' ')'.

- g. Voor de controle van de 2011 cijfers van [H3] is de waardering van aangemerkt als significant risico (tevens frauderisico). De uitgebreide omschrijving in het controledossier 2011 van dit significante risico bevat de volgende tekst:

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

174 van 273

- h. De externe accountant heeft het hierboven genoemde significante risico gekoppeld aan de jaarrekeningpost [REDACTED]. Deze jaarrekeningpost ziet op zowel de [REDACTED] als de [REDACTED]. De [REDACTED] betreffen [REDACTED]. Gezien het risicovolle karakter van deze [REDACTED] en het feit dat deze overwegend [REDACTED] zijn, hangt de waardering van deze [REDACTED] in sterke mate samen met [REDACTED].

Planning controlewerkzaamheden

- i. De externe accountant heeft gepland controlewerkzaamheden te verrichten ten aanzien van de [REDACTED] en [REDACTED] van interne en externe [REDACTED] betreffende het [REDACTED] dat tot [REDACTED] dient van de [REDACTED]. Voorts heeft de externe accountant gepland controlewerkzaamheden te verrichten ten aanzien van de waardering van het betreffende [REDACTED] in relatie tot het hiervoor genoemde door [REDACTED]. Daartoe behoort onder meer een toets van de aanvaardbaarheid van de door [REDACTED] in het [REDACTED] gehanteerde parameters door deze te vergelijken met de [REDACTED] en deze te bespreken met de controlecliënt.
- j. De controleaanpak van de externe accountant bestaat uit een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte werkzaamheden. De accountant heeft toegelicht dat vanwege het significante risico zoals hiervoor achter feit g omschreven de nadruk ligt op gegevensgerichte werkzaamheden. Daarop zal hierna eerst worden ingegaan.

Gegevensgerichte werkzaamheden

- k. De externe accountant heeft ten aanzien van de totale [REDACTED] gegevensgerichte werkzaamheden gepland en uitgevoerd. De gegevensgerichte werkzaamheden betreffen voor een belangrijk deel een detailcontrole op 50 geselecteerde [REDACTED].
- l. Deze 50 [REDACTED] bestaan uit 22 [REDACTED] (€ [REDACTED], 28% van de totale [REDACTED] en 51% van [REDACTED]), 24 [REDACTED] (€ [REDACTED], 5% van de totale [REDACTED]) en 4 eigen [REDACTED] (€ [REDACTED]). In haar onderzoek heeft de AFM zich gericht op de adressering van het significante risico waardering [REDACTED], toegespitst op de [REDACTED].
- m. Ten behoeve van de detailcontrole op de waardering van de [REDACTED] ultimo 2011 heeft de externe accountant de 22 geselecteerde [REDACTED] ingedeeld in drie categorieën: [REDACTED]. Het risico op [REDACTED] van het betreffende [REDACTED] heeft de externe accountant voor de [REDACTED] als het grootst aangemerkt. In haar onderzoek heeft de AFM zich toegespitst op de controle van deze door de externe accountant als [REDACTED] aangemerkte [REDACTED].

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

175 van 273

n. De externe accountant heeft zeven [redacted] als [redacted] aangemerkt. De omvang van deze [redacted] bedraagt circa € [redacted] en het aantal gerelateerde [redacted] bedraagt 79 (zie voor een specificatie tabel feit aa).

o. Ten behoeve van de controle van de waardering van de [redacted] is door de externe accountant een aantal gegevensgerichte werkzaamheden gepland. Deze zijn opgenomen in het eAudit controledossier 2011 [H3]. Daarbij zijn de werkzaamheden onderscheiden in [redacted] en [redacted].

a) Geplande werkzaamheden in het kader van de [redacted]

p. De werkzaamheden onder [redacted] hebben betrekking op de door [H3] verantwoorde waardering van het betreffende [redacted] in relatie tot het door [redacted] opgestelde [redacted]. De geplande werkstappen voor deze werkzaamheden zijn als volgt in het controledossier van 2011 opgenomen (onderstrepingen door AFM):

‘Ten aanzien van de geselecteerde [redacted] dienen we de volgende werkzaamheden te verrichten:

- 1) Bespreken met afdeling [redacted]³²
- 2) Vaststellen dat voor de rode posten [redacted] zijn opgesteld. Controleer de rekenkundige juistheid van het [redacted] en stel de aansluiting vast tussen de [redacted] en andere belangrijke bronnen [redacted], etc.)
- 3) Stel de aansluiting vast tussen [redacted] voorziening op de [redacted] conform financiële administratie en [redacted].
- 4) Toets aanvaardbaarheid van de gehanteerde [redacted] door deze te vergelijken met de [redacted] en deze te bespreken met de klant. Doe dit in elk geval voor de [redacted] en de [redacted].
- 5) Stel de aansluiting vast tussen verwerkte waardering, [redacted] [redacted] (indien van toepassing) en [redacted]. Bespreek verschillen met [H3].’

b) Geplande werkzaamheden in het kader van het [redacted]

q. De geplande werkzaamheden onder [redacted] hebben betrekking op de vergelijking door [H3] van de waarde van het [redacted] zoals gehanteerd in bovenstaande [redacted] van [redacted] (feit p, achter 5) met de waarde van het [redacted] zoals [redacted].

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 176 van 273

- r. De geplande werkstappen zijn als volgt in het controledossier 2011 opgenomen (onderstreping AFM):

‘In het kader van de beoordeling van de ontvangen [REDACTED] dienen de volgende werkzaamheden verricht te worden:

[REDACTED]

- s. Uit de voorgaande feiten blijkt dat de externe accountant voor de controle van de waardering van de [REDACTED] in sterke mate gebruik maakt van de uitkomsten van de werkzaamheden van de door het management (van [H]) ingeschakelde deskundigen. Dit betreft [REDACTED] en externe of interne [REDACTED].
- t. Uit de feiten p t/m r blijkt dat het doel van de detailcontrole is om vast te stellen in hoeverre de door [H3] [REDACTED] [REDACTED] overeenstemmen met [REDACTED] zoals opgesteld door [REDACTED] en de mate waarin deze in lijn zijn met de door de externe/interne [REDACTED] berekende waarde van het [REDACTED].
- u. Daarnaast ziet de detailcontrole op het toetsen van de [REDACTED] in de door [REDACTED] opgestelde [REDACTED] en het toetsen van het [REDACTED], de [REDACTED] en [REDACTED] zoals

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

177 van 273

gehanteerd in de [REDACTED]. Verschillen, afwijkingen en zaken die opvallen dienen op grond van het werkprogramma van de externe accountant te worden besproken met de controlecliënt.

Ad a)

- v. Bij de geplande gegevensgerichte controlewerkzaamheden ten aanzien van de [REDACTED] is aangegeven dat de [REDACTED] van de [REDACTED] in het [REDACTED], zoals opgesteld door [REDACTED], getoetst moet worden door deze te vergelijken met de [REDACTED] en deze te bespreken met de controlecliënt (feit p onder 4). Deze controlewerkzaamheden dienen in elk geval te zien op de [REDACTED] van de [REDACTED] en de [REDACTED]. De externe accountant heeft deze geplande controlewerkzaamheden niet uitgevoerd.
- w. Uit het controledossier 2011 blijkt niet dat de externe accountant controlewerkzaamheden heeft uitgevoerd inzake de [REDACTED] van de door [REDACTED] en de daarbij gebruikte [REDACTED] voor de als [REDACTED] aangemerkte [REDACTED]. De externe accountant heeft echter toegelicht dat de beoordeling van de [REDACTED] van [REDACTED] tijdens de controle 2010 heeft plaatsgevonden en dat hij hier voor de controle 2011 op heeft gesteund. Om die reden heeft de AFM op dit punt ook documentatie uit het controledossier 2010 betrokken in het onderzoek.
- x. Het controledossier 2010 bevat de volgende vastleggingen van controlewerkzaamheden met betrekking tot de [REDACTED] van [REDACTED]:
- Gespreksverslagen van een bespreking tussen het controleteam, [H3] en [REDACTED] en van enkele besprekingen tussen het controleteam en [REDACTED]. Volgens de verslagen hebben deze gesprekken met name betrekking gehad op [REDACTED] in [REDACTED], echter ook de [REDACTED] van [REDACTED] en de [REDACTED] zijn expliciet aan de orde geweest.
 - Een door het controleteam uitgevoerde deelwaarneming op de [REDACTED] opgesteld door [REDACTED] (in Excel) van één [REDACTED] en één [REDACTED].
 - Een door het controleteam uitgevoerde deelwaarneming waarin voor vier [REDACTED] ten aanzien van [REDACTED] zoals opgesteld door [REDACTED] de [REDACTED] zijn aangesloten met de gegevens zoals die door [H3] worden gehanteerd.
- y. Uit deze werkzaamheden blijkt niet dat de externe accountant heeft vastgesteld dat [REDACTED]. Ook blijkt niet of hij heeft vastgesteld dat de [REDACTED] toepasbaar is in de controle van [REDACTED] buiten [REDACTED], gelet op de verschillen tussen de [REDACTED]. Alle zeven als [REDACTED] gekwalificeerde [REDACTED] uit de detailcontrole 2011 hebben namelijk hun oorsprong buiten [REDACTED] en ook de [REDACTED] bevinden zich niet [REDACTED].
- z. Daarnaast blijkt uit het controledossier 2011 niet of de [REDACTED] van de [REDACTED] in 2011 zelfstandig door [REDACTED] zijn [REDACTED] of dat deze [REDACTED]. De [REDACTED] van [REDACTED] bevatten namelijk zoals eerder genoemd veelal ook [REDACTED] ('[REDACTED]').

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

178 van 273

Ad b)

- aa. De belangrijkste kenmerken van de detailcontroles van de zeven heeft de AFM op basis van de documentatie in het controledossier 2011 in onderstaande tabel samengevat:

			Aantal	Aantal	betrokken in controle door KPMG	betrokken in controle door KPMG	Als %
				van [H3]			
1	[1]						74%
2	[2]						n.b.
3	[3]						41%
4	[4]						72%
5	[5]						25%
6	[6]						43%
7	[7]			Geen	betrokken in controle		
							34%
			100%	48%	22%		

- bb. Om de van de te kunnen gebruiken als controle-informatie dient de externe accountant de geschiktheid van het werk van als controle-informatie voor de relevante bewering voldoende te evalueren. Dit volgt uit COS 500.8 op grond waarvan onder meer de en moeten worden beoordeeld alsmede de brongegevens.

- cc. Voor [1] heeft de AFM aan de hand van het controledossier vastgesteld dat de uit het is aangesloten met de door [H3] intern en met de door . Het is niet door het controleteam besproken met .

- dd. Tevens zijn geen controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van het bestaan van , zijn en brongegevens niet getoetst en zijn niet betrokken in de controle. Ook is de juistheid van de niet vastgesteld.

- ee. Voor [2] zijn geen opgenomen in het controledossier. In een besprekingsverslag tussen het controleteam en [H3] wordt wel verwezen naar . Uit dit besprekingsverslag blijkt niet dat deze ook zijn gecontroleerd door de externe accountant.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

179 van 273

- ff. Voor [3] heeft de AFM aan de hand van het controledossier vastgesteld dat één van de [redacted] [redacted] aan deze [redacted] is [redacted] en dat de [redacted] uit het [redacted] is aangesloten met de door [H3] intern [redacted] en met de [redacted] zoals opgesteld door [redacted]. [redacted] is niet door de externe accountant besproken met de [redacted]. De overige [redacted] [redacted] zijn niet [redacted] (circa 59% van het totale [redacted] ad circa € [redacted]).
- gg. Tevens zijn geen controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van het bestaan van bijzonderheden in het [redacted], zijn [redacted] en brongegevens niet getoetst en zijn [redacted] niet betrokken in de controle. Ook is de [redacted] juistheid van [redacted] niet vastgesteld. Overigens is de [redacted] inzake [redacted] niet [redacted] ([redacted]).
- hh. Voor [4] heeft de AFM aan de hand van het controledossier vastgesteld dat [redacted] van de [redacted] [redacted] [redacted]. De [redacted] zijn uitsluitend door de afdeling [redacted] van [H3] uitgevoerd. Deze [redacted] zijn beoordeeld aan de hand van [redacted] [redacted] voor de gegevens en er is door de externe accountant op bepaalde punten verduidelijking gevraagd aan [H3]. Het [redacted] is niet door de externe accountant besproken met [redacted]. De overige [redacted] [redacted] zijn niet [redacted] (circa 28% van het totale [redacted] ad circa € [redacted]).
- ii. Tevens zijn geen controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van het bestaan van bijzonderheden [redacted], zijn [redacted] en brongegevens niet getoetst en zijn [redacted] niet betrokken in de controle. Ook is de [redacted] juistheid van [redacted] niet vastgesteld. Overigens zijn de [redacted] inzake het [4] niet [redacted] ([redacted]).
- jj. Voor [5] heeft de AFM aan de hand van het controledossier vastgesteld dat één van de [redacted] [redacted] is [redacted]. Uit het controledossier blijkt dat aan [redacted] het grootste risico wordt toegeschreven [redacted]. [redacted]. De overige [redacted] [redacted] zijn niet [redacted] (circa 75% van het totale [redacted] ad circa € [redacted]).
- kk. In dit geval heeft de externe accountant een [redacted] van [redacted] ingeschakeld die (via het controleteam) schriftelijk vragen heeft gesteld aan de externe [redacted] [redacted] over de wijze waarop [redacted] tot stand is gekomen. De externe accountant en een senior manager uit het controleteam hebben zelf met [redacted] gesproken. De [redacted] van [redacted] heeft niet deelgenomen aan dit gesprek. Evenmin is uit het controledossier gebleken dat de toelichting die vervolgens van [redacted] is ontvangen aan de [redacted] van [redacted] is voorgelegd. De brongegevens die ten grondslag liggen aan [redacted] van [redacted] zijn door de externe accountant zelf evenmin getoetst aan de hand van brondocumentatie. Ook is de [redacted] juistheid van [redacted] niet vastgesteld.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

180 van 273

- ll. Voor [6] blijkt uit het controledossier dat alle [redacted] zijn [redacted]. De externe accountant heeft [redacted] van de [redacted] in de controle betrokken. In dit geval heeft de externe accountant een [redacted] van [redacted] ingeschakeld die (via het controleteam) schriftelijk vragen heeft gesteld aan de externe [redacted] over de wijze waarop [redacted] tot stand is gekomen. Niet is gebleken dat de antwoorden van [redacted] met de [redacted] zijn besproken. Ook is niet gebleken dat de externe accountant zelf de antwoorden van [redacted] heeft beoordeeld.
- mm. De [redacted] uit het [redacted] is in de controle aangesloten met de door [H3] [redacted]. Het [redacted] is niet door de externe accountant of door de ingeschakelde [redacted] besproken met [redacted].
- nn. Tevens zijn geen controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van het bestaan van bijzonderheden [redacted], zijn brongegevens niet getoetst en zijn [redacted] niet betrokken in de controle. Ook is de [redacted] juistheid van [redacted] niet vastgesteld. De [redacted] zijn in beperkte mate getoetst door middel van vragen die de door de externe accountant ingeschakelde [redacted] heeft gesteld.
- oo. Voor [7] zijn geen [redacted] opgenomen in het controledossier. De externe accountant heeft toegelicht dat in geval van [7] de detailcontrole gericht is geweest op de [redacted] en de daaruit volgende vrijval van de voorziening.

Systeemgerichte werkzaamheden

- pp. De externe accountant heeft toegelicht dat hij voor de controle 2011 met betrekking tot de waardering van de [redacted] naast de uitgevoerde gegevensgerichte werkzaamheden steunt op de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen binnen [H3]. In casu betreft dit de beoordeling door [H3] van de door [redacted].
- qq. Binnen [H3] worden de [redacted] van [redacted] getoetst aan externe [redacted] of aan intern uitgevoerde [redacted] door de afdeling [redacted] van [H3]. Deze interne beheersingsmaatregel (twee door het management geïnitieerde [redacted]) vormt een belangrijke pijler in de controle van KPMG ten aanzien van de waardering van de [redacted]. De opzet van deze interne beheersingsmaatregel blijkt uit het controledossier 2011. Door de externe accountant zijn echter onvoldoende controlewerkzaamheden ten aanzien van de effectieve werking van deze interne beheersingsmaatregel uitgevoerd.
- rr. In het controledossier 2011 is voor de zeven als [redacted] die zijn betrokken in de detailcontrole (zie hiervoor onder feit m), een verslag opgenomen van besprekingen tussen het controleteam en de afdeling [redacted] en/of [redacted] van [H3]. Deze besprekingen zien echter niet op [redacted] maar geven

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina 181 van 273

meer in algemene zin de [REDACTED] weer (de omvang van de [REDACTED] ter beschikking staat).

- ss. Daarnaast is in het controledossier voor een aantal van de [REDACTED] uit de detailcontrole mailcorrespondentie opgenomen tussen de afdeling [REDACTED] en [REDACTED] met een aantal vragen over de [REDACTED]. Met betrekking tot deze mailcorrespondentie zijn geen controlewerkzaamheden van de externe accountant in het controledossier opgenomen. Zo blijkt niet dat de externe accountant heeft beoordeeld of [REDACTED] voldoende professioneel-kritisch is geweest (COS 200.15).
- tt. Uit het controledossier blijkt niet dat de waardering van de [REDACTED] en de verschillen tussen de [REDACTED] zoals opgesteld door [REDACTED] en de waardering [REDACTED] systematisch en in voldoende detail zijn besproken met [H3].
- uu. Uit het controledossier blijkt dus niet dat de externe accountant voldoende en geschikte controle-informatie heeft verkregen om te kunnen steunen op de effectieve werking van de interne beheersingsmaatregelen van [H].

6.2.2.3 Analyse

De externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen bij de jaarrekening van [H] over 2011 om het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de externe accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop zij haar oordeel kan baseren (COS 200.17). Met de door de externe accountant opgezette en uitgevoerde werkzaamheden heeft hij geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over de waardering van de [REDACTED] binnen het onderdeel [H3] (COS 500.6).

Zoals toegelicht is de [REDACTED] van materieel belang voor het beeld van de jaarrekeningen van [H1] en [H2] als geheel (feit b t/m d). De materialiteit is door de externe accountant vastgesteld op € [REDACTED] voor [H1] (€ [REDACTED] voor [H3]) en € [REDACTED] voor [H2]. [REDACTED]. De externe accountant heeft een significant risico (tevens frauderisico) onderkend voor de waardering van [REDACTED] (feit g). De [REDACTED] betreffen [REDACTED]. Gezien het risicovolle karakter van deze [REDACTED] en [REDACTED] de waardering van deze [REDACTED].

De externe accountant heeft een combinatie van systeemgerichte en gegevensgerichte controlewerkzaamheden gepland, waarbij de nadruk heeft gelegen op de gegevensgerichte controlewerkzaamheden. Hierna zal aan de hand van de hierboven beschreven feiten worden toegelicht dat de uitvoering van deze controlewerkzaamheden onvoldoende is geweest. De AFM zal daarna tevens ingaan op de zienswijze die KPMG op 19 december 2013 heeft ingediend, alsook op de door KPMG daaraan toegevoegde zienswijze van 2 oktober 2015.

Gegevensgerichte controlewerkzaamheden (feit k e.v.)

De externe accountant heeft voor zijn controle voornamelijk gesteund op gegevensgerichte controlewerkzaamheden. Die zijn echter onvoldoende uitgevoerd. Daarbij is van belang dat de externe accountant een significant risico voor de waardering ██████████ heeft onderkend.

In het onderhavige geval maakt de externe accountant voor de controle van de waardering ██████████ in sterke mate gebruik van door het management ingeschakelde deskundigen. Het gaat dan om ██████████, die ██████████ van ██████████ heeft verzorgd, en de interne of externe ██████████ die de waarde ██████████ van de ██████████. Op deze werkzaamheden is COS 500.8 van toepassing. Uit deze bepaling volgt (voor zover relevant) dat indien informatie om te worden gebruikt als controle-informatie is opgesteld door gebruikmaking van het werk van een door het management ingeschakelde deskundige, de externe accountant voor zover nodig, rekening houdend met de significantie van het werk van de deskundige voor de doeleinden van de accountant (c) de geschiktheid van het werk van die deskundige als controle-informatie voor de relevante bewering dient te evalueren.

De AFM acht met name COS 500.8 alinea c en de daaraan gerelateerde alinea A48 van bijzonder belang in dit kader. In alinea A48 staat dat overwegingen bij het evalueren van de geschiktheid van het werk van de door het management ingeschakelde deskundige als controle-informatie voor de relevante bewering kunnen inhouden:

- De relevantie en redelijkheid van de bevindingen of conclusies van die deskundige, de consistentie ervan met andere controle-informatie en de vraag of ze op passende wijze zijn weergegeven in de financiële overzichten;
- Indien het werk van de deskundige het gebruik van significante veronderstellingen en methoden met zich meebrengt, de relevantie en redelijkheid van die veronderstellingen en methoden; en
- Indien het werk van die deskundige significant gebruik van brongegevens met zich meebrengt, de relevantie, de volledigheid en het accuraat zijn van die brongegevens.

De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van de informatie afkomstig van de ingeschakelde deskundigen.

Werkzaamheden ██████████

Wat betreft de werkzaamheden door ██████████ (feit v t/m z) heeft de externe accountant de aanvaardbaarheid van de door ██████████ en de ██████████ in het ██████████ niet getoetst. De externe accountant had dit wel gepland en was daartoe ook gehouden gelet op het bepaalde in NVCOS 500.8 en de nadere uitwerking daarvan zoals hiervoor toegelicht. Meer in het bijzonder heeft de externe accountant nagelaten de geschiktheid van het werk van ██████████ als controle-informatie voor de relevante bewering voldoende te evalueren (NVCOS 500.8 sub c).

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

183 van 273

De verwijzing naar de werkzaamheden in het voorgaande controlejaar (2010) kan de externe accountant niet baten. De werkzaamheden in het controlejaar 2010 waren onvoldoende voor de hier aan de orde zijnde [REDACTED]. De externe accountant heeft met [REDACTED] gesproken over de [REDACTED] van [REDACTED] en de door haar gehanteerde veronderstellingen. Dit gesprek geeft de externe accountant enig inzicht in de [REDACTED] van [REDACTED], maar is nog onvoldoende om de geschiktheid van het werk van [REDACTED] te kunnen bepalen. De deelwaarnemingen die in het controlejaar 2010 zijn uitgevoerd betroffen [REDACTED] voor concrete [REDACTED] en [REDACTED]. Daarmee is nog geen sprake van voldoende werkzaamheden om inzicht te verwerven in de [REDACTED] van [REDACTED] in het algemeen. Bovendien hadden de werkzaamheden alleen betrekking op [REDACTED] in [REDACTED]. Daarmee is nog niet vastgesteld of de [REDACTED] ook bruikbaar is voor [REDACTED] en [REDACTED] buiten [REDACTED], zoals in het geval van de [REDACTED]. Dat betekent ook dat de externe accountant heeft nagelaten de geschiktheid van het werk van [REDACTED] voor de onderhavige als [REDACTED] te evalueren, die zich buiten [REDACTED] bevinden (feit v t/m z).

Daarnaast is gebleken dat de externe accountant de waardebeoordeling – in casu de [REDACTED] van [REDACTED] – van de zeven door hem [REDACTED] aangemerkte [REDACTED] tijdens de detailcontrole onvoldoende heeft getoetst.

[REDACTED]

Wat betreft de werkzaamheden van de interne en externe [REDACTED] (feit aa t/m oooo) blijkt dat de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden heeft verricht, zoals vereist op grond van COS 500.8.

De externe accountant baseert zijn controle in belangrijke mate op de vergelijking van de door [REDACTED] met in opdracht van [H3] uitgevoerde [REDACTED] (feit p t/m u). Uit het controledossier 2011 blijkt dat van [REDACTED] van de [REDACTED], gerelateerd aan de zeven [REDACTED] [REDACTED], in de controle zijn betrokken (22%). De controle van de [REDACTED] heeft op de hierna genoemde punten echter geen voldoende en geen geschikte controle-informatie opgeleverd.

Uit het controledossier blijkt niet wat de overwegingen van de externe accountant zijn geweest om slechts dit beperkte deel van de [REDACTED] in de controle te betrekken. Uit het werkprogramma van de externe accountant inzake [REDACTED] [REDACTED] volgt bovendien dat alle [REDACTED] in de controle moesten worden betrokken (zie feit p). Daarbij past het dus niet dat slechts 22% van de [REDACTED] in de controle zijn betrokken. Door slechts [REDACTED] van de [REDACTED] in de controle te betrekken, heeft de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden verricht om vast te stellen of de [REDACTED] juist zijn gewaardeerd. Met de verrichte werkzaamheden met betrekking tot de [REDACTED] kon alleen controle-informatie over de [REDACTED] geselecteerde [REDACTED] worden verkregen (34% van het totaal van de zeven [REDACTED]). Deze controle-informatie kan niet worden geprojecteerd op de totale omvang van de [REDACTED] (gewaardeerd op circa € [REDACTED]). Overigens hebben de [REDACTED] die de externe accountant wel in zijn controle heeft betrokken ook onvoldoende controle-informatie opgeleverd. Deze [REDACTED] heeft de externe accountant namelijk niet goed gecontroleerd, zoals blijkt uit de volgende punten.

Voor zover de [REDACTED] zijn geselecteerd heeft de externe accountant ten aanzien daarvan nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen om zijn oordeel op te baseren. Daarbij heeft de externe accountant het bepaalde in COS 500.8, sub c niet in acht genomen.

Van twee van de zeven [REDACTED] ([2] en [7]) zijn in het geheel geen [REDACTED] van de [REDACTED] opgenomen in het controledossier (feit ee en oo).

Van de overige vijf [REDACTED] is ten aanzien van de [REDACTED] van de in de controle betrokken [REDACTED] in geen enkel geval gebleken dat de brongegevens waarop deze [REDACTED] zijn gebaseerd, door de externe accountant zijn gecontroleerd.

[REDACTED]

Verder is in alle gevallen niet gebleken dat de [REDACTED] in de [REDACTED] met voldoende diepgang zijn gecontroleerd. In twee gevallen is door de externe accountant zelf een [REDACTED] ingeschakeld, maar is deze vervolgens onvoldoende in de controlewerkzaamheden betrokken (feit kk en ll). Overigens heeft – met uitzondering van [REDACTED] van [5] – noch de externe accountant, noch de [REDACTED] van [REDACTED] direct contact gehad met [REDACTED].

Hoewel de opzet van de controle van de [REDACTED] - op basis van de onderkende significante risico's en het werkprogramma - voldoet aan de vereisten uit COS 500.8, zijn deze werkzaamheden onvoldoende uitgevoerd.

Op basis van het voorgaande concludeert de AFM wat betreft de gegevensgerichte controlewerkzaamheden dat de externe accountant de geschiktheid van het werk van de ingeschakelde deskundigen als controle-informatie voor de relevante bewering onvoldoende heeft geëvalueerd (COS 500.8 sub c). Op basis hiervan concludeert de AFM dat de externe accountant onvoldoende werkzaamheden heeft uitgevoerd om de door [REDACTED] opgestelde [REDACTED] en de werkzaamheden van de interne en externe [REDACTED] te gebruiken als controle-informatie in de zin van COS 500.8. Daarmee heeft de externe accountant nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen (COS 200.17).

Systeemgerichte controlewerkzaamheden (feit pp t/m uu)

De externe accountant heeft ook gepland de effectieve werking vast te stellen van de interne beheersingsmaatregel betreffende twee door het management geïnitieerde [REDACTED] van de [REDACTED]. Daarbij is het de bedoeling dat de [REDACTED] wordt getoetst aan externe of interne [REDACTED]. Niet is echter gebleken dat de externe accountant de werking van deze interne beheersingsmaatregel heeft getest en vastgesteld.

Daarmee heeft de externe accountant ook wat betreft de systeemgerichte controlewerkzaamheden nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen (COS 200.17).

6.2.2.4 Zienswijze KPMG en reactie AFM

KPMG heeft in haar zienswijze van 2 oktober 2015 uitvoerig gereageerd op de bevindingen en de analyse van de AFM in het dossier [H3], waarmee zij het (behalve formeel ook) materieel oneens is. KPMG gaf hierop reeds eerder een zienswijze, per brief van 19 december 2013 in reactie op de brief van de AFM van 7 november 2013 met de voorlopige bevindingen inzake [H3]. KPMG heeft in haar laatste zienswijze uitdrukkelijk opgemerkt dat zij haar in de eerdere zienswijze ingenomen standpunten handhaaft en dat deze als hier ingelast dienen te worden beschouwd. De AFM zal hierna eerst de eerdere zienswijze van KPMG weergeven en behandelen, om daarna de op 2 oktober 2015 toegevoegde zienswijze te bespreken.

I Zienswijze KPMG d.d. 19 december 2013 op voorlopige bevindingen

KPMG stelt in reactie op de bevindingen in algemene zin dat de waardering van [REDACTED] niet per definitie is [REDACTED]. [REDACTED]

Wat betreft de systeemgerichte controlewerkzaamheden stelt KPMG dat de interne beheersingsmaatregel ‘twee door het management geïnitieerde [REDACTED]’ niet sec als control zijn onderkend, maar alleen als startpunt voor de gegevensgerichte controlewerkzaamheden is gebruikt.

Wel geeft KPMG aan dat van twee interne beheersingsmaatregelen rondom waardering de effectieve werking is vastgesteld. De eerste betreft de interne beheersingsmaatregel ‘twee door het management geïnitieerde [REDACTED]’. Ondanks de effectieve werking van deze interne beheersingsmaatregel heeft het team het ‘Risk of Material Misstatement’ [AFM: Risico van een afwijking van materieel belang] voor de [REDACTED] als hoog ingeschat.

Als tweede interne beheersingsmaatregel noemt KPMG het [REDACTED] dat zij ziet als een interne beheersingsmaatregel ten behoeve van de opmaak van [REDACTED] per ultimo boekjaar. Tegelijkertijd geeft KPMG aan dat het toetsen van de werking van deze maatregel niet overeenkomstig de daaraan te stellen eisen heeft plaatsgevonden en is gedocumenteerd, en dat daarom is besloten om deze maatregel niet te betrekken bij de inschatting van het ‘Risk of Material Misstatement’ voor de [REDACTED]. Het zou volgens KPMG echter wel een indicatie geven over de kwaliteit van deze belangrijke schattingspost door het management.

KPMG stelt in relatie tot de gegevensgerichte werkzaamheden een dual purpose test te hebben uitgevoerd naar de analyse van het management inzake [REDACTED] van posten die [REDACTED], waarbij de belangrijkste [REDACTED] vormen. KPMG geeft aan deze analyse als een interne beheersingsmaatregel te beschouwen waarvan zij de effectieve werking heeft vastgesteld en deze voorts gegevensgericht te hebben gecontroleerd. KPMG stelt verder dat de externe accountant zich terecht heeft gebaseerd op de inschatting van het management die is gebaseerd op [REDACTED]

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

186 van 273

[REDACTED]. Volgens KPMG is de inschatting van het management het primaire controle-object en niet de onderliggende bronnen [REDACTED].

KPMG geeft aan dat hoewel niet alle geplande werkzaamheden daadwerkelijk zijn uitgevoerd, zij toch van mening is dat de wel verrichte werkzaamheden voldoende zijn om de risico's op een materiële fout in de reporting package tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen. De vastlegging van deze werkzaamheden had ook volgens KPMG meer expliciet moeten worden gemaakt.

KPMG geeft tot slot aan dat uit de controle van het volgende boekjaar (2012) geen materiële verschillen naar voren zijn gekomen.

Reactie AFM

De stelling van KPMG dat de waardering van [REDACTED] niet per definitie is gebaseerd op [REDACTED] kan in algemene zin juist zijn, maar is dat in de onderhavige omstandigheden niet. Het onderzoek van de AFM heeft zich gericht op de [REDACTED].

[REDACTED]. KPMG heeft dit als één van de twee significante risico's onderkend in de controle van [H3]. Bij [REDACTED] wordt de waarde van de [REDACTED], anders dan KPMG stelt, [REDACTED].

KPMG heeft binnen [REDACTED] zelf een aantal [REDACTED] aangemerkt. Daarvoor heeft KPMG een specifiek werkprogramma opgesteld, en het dus kennelijk zelf ook nodig gevonden deze werkzaamheden te verrichten. Dit programma is echter niet volledig uitgevoerd. KPMG heeft dit ook erkend. Het gaat dan met name om de controlewerkzaamheden ten aanzien van de [REDACTED] en de [REDACTED] van [REDACTED]. Zoals hiervoor toegelicht heeft de AFM vastgesteld dat ten aanzien van de [REDACTED] en [REDACTED] de externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.

KPMG stelt dat ten aanzien van de interne beheersing rondom waardering drie controls zijn geïdentificeerd en dat van twee van deze controls de effectieve werking is vastgesteld.³³ De werkzaamheden die KPMG zou hebben uitgevoerd om tot de conclusie van effectieve werking te komen, blijken echter niet uit het controledossier. Bovendien stelt KPMG zelf in haar zienswijze dat de werking van de interne beheersingsmaatregel [REDACTED] niet overeenkomstig de daaraan te stellen eisen is getoetst en gedocumenteerd en dat daarom deze interne beheersingsmaatregel niet bij de inschatting van het Risk Of Material Misstatement (Risico van een afwijking van materieel belang) is betrokken. Wat betreft de interne beheersingsmaatregel 'twee door het

³³ Te weten: 1: "twee door het management geïnitieerde [REDACTED]", 2: [REDACTED] en 3: de dual purpose test.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 187 van 273

management geïnitieerde [REDACTED] geeft KPMG zelf aan deze niet sec als control te zien, maar alleen als startpunt voor haar gegevensgerichte werkzaamheden met betrekking tot de individuele [REDACTED]. Wat betreft de dual purpose test heeft de AFM in het controledossier geen controlewerkzaamheden aangetroffen gericht op het vaststellen van opzet, bestaan en werking van deze interne beheersingsmaatregel. Uit het controledossier en de zienswijze blijkt niet van systeemgerichte werkzaamheden op basis waarvan de externe accountant op de effectieve werking van interne beheersingsmaatregelen zou kunnen steunen.

Wat betreft de stelling van KPMG dat de inschatting van het management het primaire controle-object is en niet de onderliggende bronnen [REDACTED], wijst de AFM erop dat het management zonder de onderliggende bronnen in het geheel geen inschatting kan maken en dat dus beide in de controle dienen te worden betrokken. Daarvan is echter niet gebleken. Dat geldt bijvoorbeeld voor de [REDACTED] en [REDACTED] zoals hiervoor toegelicht. Bovendien is gebleken dat, anders dan KPMG in haar reactie stelt, niet steeds sprake is geweest van [REDACTED], maar ook van [REDACTED] [REDACTED] (feit gg en ii). Tevens is, anders dan KPMG stelt, niet alleen gebruik gemaakt van externe [REDACTED] maar in sommige gevallen ook uitsluitend van interne [REDACTED]. Ook deze controlewerkzaamheden zijn aldus onvoldoende uitgevoerd. Ten slotte heeft KPMG ook de inschatting van het management onvoldoende gecontroleerd. Uit de analyse blijkt namelijk dat de externe accountant de [REDACTED] van [REDACTED] (inclusief [REDACTED]) en de [REDACTED] onvoldoende heeft gecontroleerd.

Voor zover KPMG nog stelt dat de werkzaamheden wel zijn verricht, maar niet goed zijn vastgelegd, volgt de AFM ook deze stelling niet. De AFM stelt voorop dat de controlewerkzaamheden in het controledossier dienen te worden vastgelegd op zodanige wijze dat kan worden vastgesteld dat de controle-opdracht in overeenstemming met de vereisten is verricht en een opvolgende accountant die geen ervaring heeft met het dossier deze kan volgen. Zoals echter blijkt uit de analyse is niet alleen sprake van een vastleggingskwestie, maar is gebleken dat onvoldoende controlewerkzaamheden zijn verricht om daarmee voldoende en geschikte controle-informatie over de [REDACTED] te krijgen.

Wat betreft de controlewerkzaamheden met betrekking tot het (opvolgende) boekjaar 2012 geldt dat deze niet relevant zijn voor de controle in 2011. Dat wil zeggen dat deze werkzaamheden geen controle-informatie hebben kunnen opleveren waarover de externe accountant al kon beschikken bij de afronding van de controle 2011.

II Zienswijze KPMG d.d. 2 oktober 2015 op definitief onderzoeksrapport

Aan haar eerdere zienswijze heeft KPMG op 2 oktober 2015 het volgende toegevoegd:

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Opmerkingen naar aanleiding van het onderzoeksrapport

Jaarrekening [H1]

[REDACTED]

KPMG heeft op [REDACTED] een goedkeurende verklaring afgegeven bij de jaarrekeningen van [H1] en [H2] per ultimo 2011.

Bij de beoordeling van het incident dossier [H3] door de AFM is van belang dat – als gezegd – de jaarrekening van [H1] noch de controleverklaring van KPMG ooit is gewijzigd of ingetrokken. Daarmee geeft de jaarrekening (en de wijze van verantwoording van [REDACTED]) een getrouw beeld van de financiële positie van [H1]

per balansdatum, en was sprake van voldoende en geschikte controle-informatie. Dit is volgens KPMG essentieel voor het onderzoeksrapport en is door de AFM ten onrechte onderbelicht gebleven.

[REDACTED] versus [REDACTED]

Waar de AFM stelt dat onvoldoende werkzaamheden zijn uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de waardering [REDACTED] binnen [H3], betwist KPMG dit. Die stelling van de AFM vloeit volgens KPMG voort uit een verkeerde interpretatie van de begrippen [REDACTED] en [REDACTED].

KPMG zet het volgende op een rij:

- [REDACTED]
- [REDACTED]
- [REDACTED]
- [REDACTED]
- [REDACTED]
- [REDACTED]

De AFM erkent dat dit in algemene zin juist is, maar stelt dat dat in de onderhavige omstandigheden niet zo is. Het onderzoek van de AFM richt zich, aldus de AFM, op de [REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 190 van 273

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Controlewerkzaamheden

KPMG stelt dat zij haar controle [REDACTED] terecht heeft gericht op de analyse door het management van de door [H3] [REDACTED] over het boekjaar 2011.

[REDACTED]

De inschatting van het management van [H3] was gebaseerd op een intern [REDACTED] waarbij functionarissen met aan elkaar tegengestelde belangen waren betrokken. Als extra waarborg waren de [REDACTED], die gebaseerd waren op [REDACTED], afgezet tegen inschattingen die door deskundigen van [REDACTED] waren geformuleerd. Voor zover als in [REDACTED] rekening werd gehouden met [REDACTED] van [REDACTED] [REDACTED] werden deze [REDACTED] door management getoetst aan onafhankelijke [REDACTED]. Ten opzichte van een [REDACTED] was sprake van meerdere van elkaar onafhankelijke bronnen.

Omdat er meerdere van elkaar onafhankelijke bronnen zijn die bijdragen aan het oordeel van KPMG met betrekking tot de redelijkheid van de schattingen van het management, én omdat de uitkomsten van de werkzaamheden van externe deskundigen niet rechtstreeks de jaarrekening raken, heeft KPMG zich beperkt en ook mogen beperken tot – kort gezegd – het evalueren van de deskundigen en hun werk op grond van COS 500.8. Op deze wijze heeft KPMG geschikte en voldoende controle-informatie verkregen. KPMG stelt zich op het standpunt dat zij niet de [REDACTED] zoals vastgesteld door de diverse ingeschakelde deskundigen ([REDACTED], [REDACTED]) behoefde te toetsen aan externe of interne [REDACTED]. De controle was volgens KPMG terecht niet gericht op de inhoud van de onderliggende bronnen [REDACTED] als zodanig. Dergelijke onderliggende bronnen zijn uitsluitend ingezet als controle hulpmiddel.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 191 van 273

Onjuist is wat KPMG betreft ook het oordeel van de AFM dat KPMG ‘wat betreft de systeemgerichte controlewerkzaamheden [heeft] nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen’. De AFM licht niet toe waarom KPMG het bepaalde in COS 500.8 (sub c in het bijzonder) niet juist zou hebben toegepast. De controlewerkzaamheden die ultimo boekjaar zijn uitgevoerd, bestaan uit een combinatie van systeemgerichte en gegevens gerichte werkzaamheden, waarbij de controle van de waarborgen in de organisatie om tot de waardering van [REDACTED] te komen alsmede de waardering zelf het meest relevant zijn.

Ten behoeve daarvan heeft KPMG op grond van COS 500.A54 nog een detailcontrole op [REDACTED] uitgevoerd. [REDACTED]. Dit brengt echter volgens KPMG niet met zich dat daarmee [REDACTED], dat de onderliggende bronnen van de inschatting van het management [REDACTED] in detail gecontroleerd hadden moeten worden en dat ‘het management zonder de onderliggende bronnen in het geheel geen inschatting kan maken en dat dus beide in de controle dienen te worden betrokken.’, zoals de AFM eist.

Conclusie KPMG: controle conform wet- en regelgeving

KPMG concludeert dat om voorgaande redenen de bevindingen in het onderzoeksrapport het door de AFM voorgenomen boetebesluit niet kunnen dragen. De verweren van KPMG worden volgens haar immers in het onderzoeksrapport niet weerlegd.

KPMG vindt het aan de AFM toe te lichten waarom, gegeven (de insteek van) de onderhavige controle, deze niet voldoet aan de daaraan in de destijds geldende wet- en regelgeving gestelde eisen. Daarbij kan de AFM niet voorbijgaan aan de fundamentele verweren die KPMG in haar eerdere zienswijze en ook nu weer naar voren heeft gebracht, in het bijzonder waar het betreft de aard en achtergrond van de systeemgerichte controlewerkzaamheden en het [REDACTED]

KPMG concludeert dat het oordeel van de AFM onjuist is dat de externe accountant ‘bij de wettelijke controle van [H3] over 2011 in strijd [heeft] gehandeld met COS 200.17 en COS 500.6’ en met ‘de fundamentele beginselen van deskundigheid en zorgvuldigheid, alsmede van professioneel gedrag’. Op die grondslag(en) kan volgens haar geen boete worden gebaseerd.

Reactie AFM

KPMG verwijt de AFM een onjuiste redenering te hanteren met de stelling dat [REDACTED]

Dat is [REDACTED] volgens KPMG niet correct, waardoor ook de conclusie die de AFM aan één en ander verbindt, namelijk dat de [REDACTED], volgens haar onjuist is.

Taalkundig worden hier algemeenheden met de concrete casuïstische situatie verwisseld, waarmee de bevindingen van de AFM uit hun verband raken en de discussie vertroebelt. De AFM stelt niet dat [REDACTED] in hun algemeenheid en per definitie [REDACTED] zijn.

[REDACTED]. Dit licht de AFM hierna nog eens toe.

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]. KPMG voert aan dat in het concrete geval [REDACTED] slechts ongeveer een kwart van de totale [REDACTED] bedroeg.

[REDACTED]

[REDACTED]

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

193 van 273

[REDACTED]

Bij [H] was men zich aldus terdege bewust van het feit dat [REDACTED]. Dat heeft ook de externe accountant van KPMG opgemerkt. Op basis hiervan heeft hij voor de controle van de 2011-cijfers van [H3] de waardering [REDACTED] aangemerkt als significant risico (feit g) – en dat was wat de AFM betreft dus volkomen terecht. De externe accountant heeft vervolgens gepland controlewerkzaamheden te verrichten ten aanzien van de [REDACTED] en [REDACTED] van interne en externe [REDACTED] betreffende het [REDACTED] (feit i). Dit was volgens de AFM een logische controleactie; [REDACTED] was immers relevant gezien het significante risico op dit punt.

In het kader van de gegevensgerichte controle heeft de externe accountant vervolgens de [REDACTED] geselecteerde [REDACTED] (feiten m en n).

De AFM heeft haar onderzoek toegespitst op de accountantscontrole van deze door de externe accountant zelf [REDACTED]. Bij deze [REDACTED] bestond, zoals ook door de externe accountant zelf opgemerkt, een groot risico [REDACTED]. En dat heeft de externe accountant [REDACTED] zelf ook gevonden. Niet voor niets heeft hij zijn gegevensgerichte controlewerkzaamheden voor een groot deel toegespitst op de controle van de juistheid van [REDACTED] (feit p e.v.).

Het ging hier bovendien om een materieel relevante controlepost: de zeven [REDACTED] hadden samen een waarde van circa EUR [REDACTED], wat een groot deel is van de EUR [REDACTED] aan [REDACTED].

KPMG voert aan dat het [REDACTED] (uiteindelijk) slechts ongeveer een kwart van de totale [REDACTED] bedroeg, waardoor de waarde [REDACTED]. De AFM merkt allereerst op dat KPMG hier kennelijk

refereert aan de eindejaarcijfers, die vanzelfsprekend geen maatstaf kunnen vormen voor een in de lente te plannen en voorts uit te voeren accountantscontrole. Overigens is het door KPMG genoemde percentage misleidend. Zoals blijkt uit de door KPMG in haar eerdere reactie opgenomen tabel met een totaaloverzicht van cijfers van de [REDACTED], bedraagt het [REDACTED] deel [REDACTED] van [REDACTED] ongeveer [REDACTED] voor het onderdeel [REDACTED]. Dat vormt wellicht ‘slechts’ een kwart van de totale [REDACTED] van EUR [REDACTED], maar wel bijna de helft van het totaalbedrag aan [REDACTED] (EUR [REDACTED] in totaal, waarvan [REDACTED]). KPMG kijkt weliswaar terecht naar het [REDACTED] deel in de categorie [REDACTED] nu immers de [REDACTED], maar dan moet vanzelfsprekend ook tegen het totaalbedrag [REDACTED] worden afgezet – en dan vormt [REDACTED] deel dus ongeveer de helft in plaats van een kwart van het totaal.

Terug naar de situatie van destijds, waarin de externe accountant voor zijn uit te voeren controle van de 2011-cijfers van [H3] de waardering van de [REDACTED] – volgens de AFM terecht – had aangemerkt als significant risico. Er was begin 2011 in de [REDACTED] waarnaar de AFM onderzoek heeft gedaan dus reeds duidelijk dat er een groot risico op [REDACTED] bestond. De AFM oordeelt dan ook op goede gronden [REDACTED] dat de accountant destijds redelijkerwijs rekening moest houden met het risico dat [REDACTED]. Daarom was aangewezen de waardering [REDACTED] goed te controleren, zoals ook de externe accountant zelf destijds heeft gemeend.

De AFM moet echter vervolgens concluderen dat de externe accountant de door hemzelf in dit kader geplande specifieke werkzaamheden niet althans onvoldoende heeft uitgevoerd.

KPMG acht het uitvoeren van een analyse van de door het management van de door [H3] opgestelde waardering van [REDACTED] over het boekjaar 2011 voldoende. Volgens KPMG heeft haar controle zich mogen beperken tot het evalueren van de deskundigen en hun werk op grond van COS 500.8, nu er meerdere van elkaar onafhankelijke bronnen hebben bijgedragen aan het oordeel van KPMG met betrekking tot de redelijkheid van de schattingen van het management en de uitkomsten van de werkzaamheden van externe deskundigen niet rechtstreeks de jaarrekening raken. KPMG stelt zich op het standpunt dat zij niet de [REDACTED] zoals vastgesteld door de diverse ingeschakelde deskundigen [REDACTED] behoefde te toetsen aan de onderliggende bronnen (de externe of interne [REDACTED]).

De AFM benadrukt dat de externe accountant van KPMG nu juist wél de door de deskundigen vastgestelde [REDACTED] moest toetsen aan de onderliggende bronnen. Daartoe citeert de AFM nogmaals alinea A48, waarnaar in COS 500.8, sub c wordt verwezen:

‘Overwegingen bij het evalueren van de geschiktheid van het werk van de door het management ingeschakelde deskundige als controle-informatie voor de relevante bewering kunnen inhouden:

- De relevantie en redelijkheid van de bevindingen of conclusies van die deskundige, de consistentie ervan met andere controle-informatie en de vraag of ze op passende wijze zijn weergegeven in de financiële overzichten;

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 195 van 273

- Indien het werk van de deskundige het gebruik van significante veronderstellingen en methoden met zich meebrengt, de relevantie en redelijkheid van die veronderstellingen en methoden; en
- Indien het werk van die deskundige significant gebruik van brongegevens met zich meebrengt, de relevantie, de volledigheid en het accuraat zijn van die brongegevens.’

Gezien de eisen uit COS 500.8 is dus bij het evalueren van de geschiktheid van het werk van door het management ingeschakelde deskundigen aangewezen om de relevantie en redelijkheid van de bevindingen en conclusies van die deskundigen te toetsen. Bij een significant gebruik van brongegevens moeten de relevantie, volledigheid en het accuraat zijn van die brongegevens worden getoetst. In het dossier [H3] werd een significant gebruik gemaakt van de externe en interne [REDACTED], zoals volgt uit het voorgaande. De AFM concludeert aldus terecht dat de externe accountant de door de deskundigen vastgestelde [REDACTED] moest toetsen aan die bronnen – zoals hij ook had gepland. Het daarentegen slechts analyseren van de door het management opgestelde waardering van [REDACTED] was als controleactie ruim onvoldoende.

[REDACTED]

[REDACTED]. Had de externe accountant eerder nog niet de noodzaak gezien van een substantiële controle van de [REDACTED] (quod non), dan zou dat per balansdatum alsnog hebben moeten gebeuren en in ieder geval voordat hij op [REDACTED] zijn handtekening onder de goedkeurende verklaring bij de jaarrekening van [H] zette. [REDACTED].

De AFM handhaaft aldus haar bevindingen in het dossier [H] en meent dat de zienswijzen van KPMG daaraan niet afdoen.

6.2.3 Conclusie [H]

De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de waardering van [REDACTED]. De externe accountant heeft namelijk onvoldoende werkzaamheden uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over [REDACTED]. [REDACTED], wat ook naar voren komt in het door de externe accountant geformuleerde significante (fraude)risico.

De controle 2011 van de [REDACTED] is voornamelijk gestoeld op drie pijlers:

1. de door het management van [H3] [REDACTED], hierbij ondersteund door [REDACTED];
2. [REDACTED]; en

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

196 van 273

3. de interne beheersingsmaatregelen hieromtrent [REDACTED].

De uitgevoerde controlewerkzaamheden ten aanzien van deze drie pijlers leiden op basis van de bevindingen zoals beschreven in de voorgaande paragrafen niet tot voldoende en geschikte controle-informatie over [REDACTED]. Uit deze bevindingen volgt dat de externe accountant niet heeft voldaan aan de vereisten uit COS 500.8. Hierdoor heeft de externe accountant tevens niet voldaan aan de vereisten uit COS 500.6. Gelet op het belang van de materiële post [REDACTED] voor de jaarrekening van [H] als geheel, heeft hij hiermee COS 200.17 overtreden.

De externe accountant heeft aldus bij de wettelijke controle van [H] over 2011 in strijd gehandeld met COS 200.17 en COS 500.6, waarbij hij tevens het bepaalde in COS 500.8, sub c niet in acht heeft genomen. De geconstateerde tekortkomingen brengen tevens mee dat de externe accountant in strijd heeft gehandeld met de fundamentele beginselen van deskundigheid en zorgvuldigheid, alsmede van professioneel gedrag, zoals neergelegd in artikel A-100.4 VGC en verder uitgewerkt in de artikelen A-130 en A-150 VGC. Deze gedragsregels schrijven immers voor dat de externe accountant handelt in overeenstemming met de van toepassing zijnde vaktechnische en overige beroepsvoorschriften – zoals de COS – en dat hij zich houdt aan de voor hem relevante wet- en regelgeving.

6.3 [I]

Statutaire naam	[I]
Boekjaar	2011
Externe accountant	[REDACTED]
Datum controleverklaring	[REDACTED]
Strekking controleverklaring	Goedkeurend
OKB	Ja
Intern kwaliteitsonderzoek	Nee
Activiteiten	[REDACTED]
Verslaggevingsgrondslag	IFRS-EU geconsolideerd met Titel 9 Boek 2 BW enkelvoudig
Kerncijfers	
1. Balanstotaal	1. € [REDACTED]
2. Omzet	2. € [REDACTED]
3. Resultaat na belastingen	3. € [REDACTED]
Materialiteit	€ [REDACTED] ³⁴

³⁴ Uitvoeringsmaterialiteit: € [REDACTED], grens voor afwijkingen van onbeduidend belang (AMRT): € [REDACTED].

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 197 van 273

6.3.1 Samenvatting

De externe accountant heeft bij de wettelijke controle van [I] over 2011 onvoldoende werkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over [REDACTED] en over [REDACTED] (COS 500.6). Deze posten zijn van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel.

Voor wat betreft [REDACTED] heeft de externe accountant een significante aangelegenheid die in dit verband is gemeld door de accountant van het [REDACTED] groepsonderdeel, niet geëvalueerd. Ook ten aanzien van [REDACTED] heeft de externe accountant onvoldoende opvolging gegeven aan de door de accountant van het groepsonderdeel [I1] en door [REDACTED] IT Audit gerapporteerde gebreken en risico's in de interne beheersing. Voorts heeft de externe accountant in dit verband onvoldoende opvolging gegeven aan de uitkomsten van de uitgevoerde data-analyse.

De externe accountant heeft, als verantwoordelijk accountant, aldus onvoldoende geëvalueerd of voldoende en geschikte controle-informatie is verkregen vanuit de controlewerkzaamheden door de accountants van de groepsonderdelen (COS 600.42, COS 600.43 en COS 600.44).

De externe accountant heeft aldus nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen. Hij was derhalve niet in staat om uit de verkregen controle-informatie redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kon baseren. Daarmee heeft hij in strijd gehandeld met hetgeen COS 200.17 voorschrijft. Hierdoor heeft de externe accountant geen redelijke mate van zekerheid verkregen dat de financiële overzichten als geheel geen afwijking van materieel belang bevatten die het gevolg is van fraude of fouten, op basis waarvan hij kan vaststellen dat de financiële overzichten in alle van materieel belang zijnde opzichten zijn opgesteld in overeenstemming met de regels voor financiële verslaggeving (COS 200.11). Desalniettemin heeft de externe accountant een goedkeurende controleverklaring bij de jaarrekening afgegeven. Dit betekent dat de externe accountant een goedkeurende controleverklaring in het maatschappelijk verkeer heeft gebracht, zonder dat daaraan de vereiste controlewerkzaamheden zijn vooraf gegaan.

De externe accountant heeft aldus bij de wettelijke controle van [I] over 2011 in strijd gehandeld met COS 200.17, COS 500.6 en COS 600.44, waarbij hij tevens het bepaalde in COS 240.32c, COS 600.24, COS 600.42 en COS 600.43 niet in acht heeft genomen. De geconstateerde tekortkomingen brengen tevens mee dat de externe accountant in strijd heeft gehandeld met de fundamentele beginselen van deskundigheid en zorgvuldigheid, alsmede van professioneel gedrag, zoals neergelegd in artikel A-100.4 VGC en verder uitgewerkt in de artikelen A-130 en A-150 VGC.

6.3.2 Achtergronden

a.

[REDACTED]

b.

[REDACTED]

c.

[REDACTED]

d.

[REDACTED]

[REDACTED]

6.3.3.1 Norm

COS 200.17 luidt: ‘Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.’

COS 240.32 luidt: ‘Ongeacht de inschatting door de accountant van de risico’s dat het management interne beheersingsmaatregelen doorbreekt, dient de accountant controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren om: (...)

c. Voor belangrijke transacties die buiten het normale verloop van bedrijfsactiviteiten van de entiteit vallen of die in een ander opzicht ongebruikelijk lijken, in het licht van zowel het inzicht in de entiteit en haar omgeving die de accountant heeft verkregen als van andere tijdens de controle verkregen informatie, dient de accountant te evalueren of de zakelijke redenen (of het ontbreken daarvan) doen vermoeden dat de transacties wellicht zijn aangegaan gericht op frauduleuze financiële verslaggeving dan wel gericht op het verborgen houden van de oneigenlijke toe-eigening van activa.

COS 500.6 luidt: ‘De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.’

COS 600.42 luidt: ‘Het opdrachtteam op groepsniveau dient de communicatie van de accountant van het groepsonderdeel te evalueren (Zie: Alinea 41). Het opdrachtteam op groepsniveau dient:

- a. Significante aangelegenheden die naar voren komen uit die evaluatie te bespreken met de accountant van het groepsonderdeel, met het management van het groepsonderdeel of, in voorkomend geval, met het management op groepsniveau; en
- b. Te bepalen of het noodzakelijk is andere relevante delen van de controledocumentatie van de accountant van het groepsonderdeel te beoordelen. (Zie: Alinea A61)’

COS 600.43 luidt: ‘Indien het opdrachtteam op groepsniveau tot de conclusie komt dat de werkzaamheden van de accountant van het groepsonderdeel onvoldoende zijn dient dit team te bepalen welke aanvullende werkzaamheden moeten worden uitgevoerd, alsmede of deze moeten worden uitgevoerd door de accountant van het groepsonderdeel of door het opdrachtteam op groepsniveau zelf.’

COS 600.44 luidt: ‘Van de accountant wordt vereist om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, en de accountant in staat te stellen redelijke conclusies te trekken teneinde daarop zijn oordeel te baseren. Het opdrachtteam op groepsniveau dient te evalueren of voldoende en geschikte controle-informatie is verkregen vanuit de controlewerkzaamheden die zijn uitgevoerd met betrekking tot het consolidatieproces, alsmede vanuit de werkzaamheden die zijn uitgevoerd door het opdrachtteam op groepsniveau en door de accountants van de groepsonderdelen met betrekking tot de financiële informatie van de groepsonderdelen, teneinde daarop het controleoordeel op groepsniveau te baseren.’

6.3.3.2 Feiten onderzoeksrapport

- e. De externe accountant heeft in het audit plan 2011 voor groepsonderdelen de volgende significante risico's onderkend:
 1. [REDACTED];
 2. Valuation of debtors.
- f. Daarnaast is ‘revenue recognition’ met betrekking tot [REDACTED] aangemerkt als significant frauderisico. In de Group Audit Instructions 2011 staat geschreven dat dit risico ziet op ‘cut-off and risk of overstatement’. De externe accountant heeft de significante risico's met betrekking tot de [REDACTED]

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

200 van 273

[REDACTED], valuation of trade debtors³⁵ en revenue recognition via de audit instructies gecommuniceerd aan de accountants van de groepsonderdelen.

g. Op groepsniveau heeft de externe accountant de volgende significante risico's onderkend:

1. [REDACTED]
2. [REDACTED]

De controlewerkzaamheden met betrekking tot deze risico's zijn centraal door het groepsteam verricht.

h. [REDACTED]. De externe accountant heeft instructies opgesteld en uitgevaardigd aan de accountants van de groepsonderdelen.

i. [I] is [REDACTED], maar heeft enkele beheersmaatregelen geïmplementeerd die voor de groep als geheel gelden (entity level controls). De externe accountant heeft voor een aantal entity level controls de opzet en het bestaan ervan beoordeeld. Omdat hij hierop voor de controle niet steunt, heeft hij de controls niet op effectieve werking getest. Daarnaast heeft de externe accountant in samenwerking met accountants van de groepsonderdelen specifiek onderzoek gedaan naar de opzet en het bestaan van het algemene stelsel van interne beheersing bij [REDACTED] groepsonderdelen en de opzet en het bestaan van 'internal financial controls' binnen het betalingsproces bij acht groepsonderdelen (waaronder twee groepsonderdelen die vallen onder [I1]). Ook van deze interne beheersingsmaatregelen heeft de externe accountant de werking niet getest. Dat betekent dat hij ook hierop voor de controle niet kan steunen.

j. De IT is [REDACTED]. [I] stelt geen eisen aan de groepsonderdelen ten aanzien van de inrichting van de IT. In 2007 is [I] gestart met de uitrol van [REDACTED]. Groepsonderdelen kunnen ervoor opteren dit systeem te implementeren. [I] maakt voor de consolidatie gebruik van het pakket [REDACTED]. [REDACTED] heeft de IT-omgeving van [I] op hoofdlijnen in kaart gebracht en beoordeeld.

k. In aanvulling op de werkzaamheden van de accountants van de groepsonderdelen heeft de externe accountant een centrale data-analyse uitgevoerd bij [I2] [REDACTED], [I3] [REDACTED] en [I4] [REDACTED]. De externe accountant heeft toegelicht dat deze groepsonderdelen zijn geselecteerd omdat ze in 2011 [REDACTED] hebben geïmplementeerd als nieuwe financiële applicatie.

l. De externe accountant heeft bezoeken gebracht aan de accountants van de significante groepsonderdelen en hij heeft de slotbespreking met het management van de significante groepsonderdelen bijgewoond.

³⁵ KPMG gebruikt de term 'trade receivables'.

Balanspost [REDACTED]

- m. De balanspost [REDACTED] bedraagt € [REDACTED], inclusief een bedrag van € [REDACTED] waarvan [REDACTED].
- n. De accountant van [I5] heeft in het Highlights Completion Memorandum van 26 januari 2012 een 'significant unresolved matter' gerapporteerd. Reden daarvoor was dat de accountant bij de controle van - [REDACTED]. De accountant van [I5] heeft daarbij aangegeven dat hij de betreffende [REDACTED] wel heeft [REDACTED].
- o. [REDACTED]. Nagenoeg de gehele toename van het saldo [REDACTED] is toe te rekenen aan [REDACTED].
- p. [REDACTED]
- q. [REDACTED]
- r. De externe accountant heeft deze onjuistheid in de jaarrekening niet opgemerkt.
- s. De externe accountant heeft nagelaten het door de accountant van [I5] gerapporteerde 'significant unresolved matter' op te volgen. In het controledossier zijn hieromtrent geen overwegingen opgenomen.
- t. Desgevraagd heeft de externe accountant mondeling toegelicht dat hij opvolging niet noodzakelijk heeft geacht omdat de accountant van [I5] [REDACTED]. Volgens de externe accountant zou [REDACTED] op zichzelf toereikende

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

202 van 273

controle-informatie opleveren. Ook overigens heeft de externe accountant geen aanvullende controle werkzaamheden verricht naar [REDACTED].

6.3.3.3 Analyse

De externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen bij de jaarrekening van [I] over 2011 teneinde het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de externe accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren (COS 200.17). De externe accountant heeft geen controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over [REDACTED] (COS 500.6). De externe accountant heeft in dit verband een significante aangelegenheid die is gemeld door de accountant van het [REDACTED] groepsonderdeel niet geëvalueerd, hetgeen in strijd is met COS 600.42. Evenmin heeft de externe accountant, als bedoeld in COS 600.43, bepaald welke aanvullende werkzaamheden moeten worden uitgevoerd. De externe accountant heeft, als verantwoordelijk accountant, onvoldoende geëvalueerd of voldoende en geschikte controle-informatie is verkregen vanuit de controlewerkzaamheden van de accountants van de groepsonderdelen (COS 600.42, COS 600.43 en COS 600.44).

De balanspost [REDACTED] bedraagt € [REDACTED] (waarvan de in feit o genoemde € [REDACTED] deel uitmaakt). Deze post is van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening (van [I]-groep) als geheel. De materialiteit is door de externe accountant vastgesteld op € [REDACTED]. De grens voor afwijkingen van onbeduidend belang (AMRT) is vastgesteld op € [REDACTED].

Ingevolge de group audit instructions is de accountant van een groepsonderdeel gehouden om middels het Highlights Completion Memorandum een terugkoppeling te geven aan de externe accountant over de door hem geconstateerde significante bevindingen. De externe accountant heeft dus expliciet verzocht om significante bevindingen aan hem te melden.

Onder feit n is toegelicht dat de accountant van [I5] in het Highlight Completion Memorandum een 'significant unresolved matter' heeft gerapporteerd omdat [REDACTED]. De accountant van [I5] heeft daarbij aangegeven dat hij de betreffende [REDACTED] wel heeft [REDACTED].

Op grond van COS 600 paragraaf 42 had de externe accountant dit 'significant unresolved matter' moeten evalueren en zonodig met de accountant van [I5], met het management van [I5] of, in voorkomend geval met het management van [I]-groep moeten bespreken en hij had moeten bepalen of het noodzakelijk is andere relevante delen van de controledocumentatie van de accountant van het groepsonderdeel te beoordelen. De externe accountant heeft echter in strijd met deze voorschriften in het geheel geen opvolging gegeven aan het gerapporteerde 'significant unresolved matter'. Evenmin heeft de externe accountant, als bedoeld in COS 600.43, bepaald welke aanvullende werkzaamheden moeten worden uitgevoerd.

Dat de accountant van [I5] rapporteert dat hij [REDACTED] heeft [REDACTED] en hij een goedkeurende verklaring heeft gegeven bij de [REDACTED] rapportage (reporting package consolidatie) maakt dit verwijt niet anders. De accountant van [I5] constateert namelijk, ondanks de door hem verrichte [REDACTED], een ‘significant unresolved matter’.

In het controledossier zijn geen vastleggingen aangetroffen waaruit blijkt dat de externe accountant heeft overwogen of de ‘significant unresolved matter’ opvolging behoeft. Ook blijkt uit het controledossier niet hoe de externe accountant tot de conclusie komt dat de ‘significant unresolved matter’ geen opvolging behoeft.

De AFM merkt verder op dat [REDACTED] slechts controle-informatie oplevert over [REDACTED]. Gezien het feit dat de € [REDACTED] aan [REDACTED] de door de externe accountant vastgestelde materialiteit van € [REDACTED] ruimschoots overschrijdt en het feit dat de accountant van [I5] ten aanzien van deze post een ‘significant unresolved matter’ constateert, had de externe accountant, gelet op COS 600.44, controlewerkzaamheden moeten verrichten om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over onder meer:

- [REDACTED]
 - a. [REDACTED]
 - b. [REDACTED]
 - c. [REDACTED]
- [REDACTED]

De AFM stelt voorop dat de accountant van [I5] voor de controle van [REDACTED] van [I5], gebruik wilde maken van [REDACTED]. Dergelijke [REDACTED] kunnen controle-informatie bevatten ten aanzien van voornoemde aspecten. De accountant van [I5] heeft [REDACTED], en naar aanleiding daarvan een ‘significant unresolved matter’ aan de externe accountant gerapporteerd. Niet valt in te zien dat, gelet op de aard en omvang van [REDACTED], ondanks het gerapporteerde ‘significant unresolved matter’ kon worden volstaan met slechts [REDACTED]. Deze [REDACTED] geeft immers uitsluitend controle-informatie over [REDACTED] en geeft geen controle-informatie over de vraag of [REDACTED] van [I5]. De [REDACTED] geeft derhalve geen controle-informatie over de bovengenoemde aspecten.

Dat de externe accountant ten gevolge van de ‘significant unresolved matter’ opvolging had moeten geven aan de balanspost [REDACTED] bij [I5], geldt des te meer omdat mogelijk sprake is van ‘een significante transactie die ongebruikelijk lijkt’ als bedoeld in COS 240.32c.³⁶ Dit volgt uit de volgende feiten:

³⁶ ‘Ongeacht de inschatting door de accountant van de risico’s dat het management interne beheersingsmaatregelen doorbreekt, dient de accountant controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren om voor belangrijke transacties die buiten het normale verloop van bedrijfsactiviteiten van de entiteit vallen of die in een ander opzicht ongebruikelijk lijken, in het licht van zowel het inzicht in de entiteit en haar omgeving die de accountant heeft verkregen als van andere tijdens de controle verkregen informatie, dient de accountant te evalueren of de zakelijke redenen (of het ontbreken daarvan) doen vermoeden dat de transacties wellicht zijn aangegaan gericht op frauduleuze financiële verslaggeving of gericht op het verborgen houden van de oneigenlijke toe-eigening van activa (Zie: Alinea A48).’

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

204 van 273

- de omvang van de [REDACTED] bij [I5] (€ [REDACTED]) en de daarmee samenhangende [REDACTED] van € [REDACTED] is opvallend ten opzichte van [REDACTED] van [I5] (€ [REDACTED]), het balanstotaal van [I5] (€ [REDACTED]), de omvang van [REDACTED] op het niveau van de geconsolideerde jaarrekening van [I] (€ [REDACTED]) en ten opzichte van de door de externe accountant vastgestelde materialiteit (€ [REDACTED]);
- het bedrag van € [REDACTED] is [REDACTED] voor het einde van het boekjaar [REDACTED],
- [REDACTED],
- bij [REDACTED] in [REDACTED].

Door onder deze omstandigheden geen opvolging te geven aan de ‘significant unresolved matter’ heeft de externe accountant gehandeld in strijd met COS 600.42, COS 600.43 en COS 600.44. Het voorgaande brengt mee dat de externe accountant geen controlewerkzaamheden heeft opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over [REDACTED] (COS 500.6). In het verlengde hiervan ligt dat de externe accountant gelet op de vastgestelde materialiteit geen voldoende en geen geschikte controle-informatie heeft verkregen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor hij in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel over de jaarrekening 2011 van [I] kan baseren (COS 200.17).

6.3.3.4 Zienswijze KPMG en reactie AFM

KPMG heeft in haar zienswijze van 2 oktober 2015 uitvoerig gereageerd op de bevindingen en de analyse van de AFM in het dossier [I], waarmee zij het (behalve formeel ook) materieel oneens is. KPMG gaf hierop reeds eerder een zienswijze, per brief van 4 juni 2014 in reactie op de brief van de AFM van 25 maart 2014 met de voorlopige bevindingen inzake [I]. KPMG heeft in haar laatste zienswijze uitdrukkelijk opgemerkt dat zij haar in de eerdere zienswijze ingenomen standpunten handhaaft en dat deze als hier ingelast dienen te worden beschouwd. De AFM zal hierna eerst de eerdere zienswijze van KPMG weergeven en behandelen, om daarna de op 2 oktober 2015 toegevoegde zienswijze te bespreken.

I Zienswijze KPMG d.d. 4 juni 2014 op voorlopige bevindingen

[REDACTED]

[REDACTED]

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

205 van 273

Met betrekking tot de [redacted] in [redacted] met € [redacted] en [redacted] van € [redacted], merkt KPMG op dat geen sprake is van een ongebruikelijke situatie. [redacted], geeft op zich geen aanleiding tot nader onderzoek.

Het groepsteam hoefde niet bekend te zijn met het feit dat [redacted]. De accountant van het groepsonderdeel [I5] heeft weliswaar in het HCM aangegeven dat hij [redacted], maar hij heeft wel alternatieve procedures uitgevoerd door [redacted]. Dit is een toereikende procedure ten aanzien van het bestaan en de juistheid van [redacted].

Het groepsteam heeft de gemelde 'significant unresolved matter' niet als significant risico op groepsniveau gezien omdat de accountant van het groepsonderdeel [I5] zijn verklaring op dit punt niet heeft geclausuleerd en het onderwerp in gesprekken met de accountant van het groepsonderdeel niet ter sprake is gekomen. Bovendien vindt [redacted] centraal plaats op het niveau van de [I] groep. Dit aspect is daarom ook onderdeel van de groepscontrole.

Verder heeft KPMG naar voren gebracht dat [redacted] geen informatie staat waaruit blijkt dat [redacted].

KPMG meent verder dat de [redacted], in combinatie met het feit dat [redacted] nagenoeg geheel kon worden toegerekend aan [redacted], en dat [redacted] voor het einde van het boekjaar [redacted], niet meebrengt dat sprake is van een afgrenzingsrisico.

Concluderend stelt KPMG dat de externe accountant voldoende en geschikte controle-informatie heeft verkregen over de [redacted] en dat hij het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau heeft kunnen terugbrengen en dat het oordeel over de jaarrekening als geheel voldoende is onderbouwd. Niettemin ziet KPMG in dat de overwegingen die door het groepsteam zijn gemaakt ten aanzien van de gemelde 'significant unresolved matter' beter gedocumenteerd hadden kunnen worden.

Reactie AFM

[redacted]

Zoals hierboven reeds opgemerkt, is de omvang van [redacted] opvallend. In de consolidatiestatistaten komt dit [redacted] expliciet naar voren. Het [redacted] business model van [I] en haar grote hoeveelheid [redacted] hadden juist aanleiding moeten geven om in een dergelijke cijferanalyse opvallende posten

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 206 van 273

te onderkennen en op te volgen. Ook had de externe accountant als onderdeel van de groepscontrole [REDACTED] moeten opmerken omdat, zoals KPMG stelt, op het niveau van [I] groep [REDACTED].

KPMG stelt dat met [REDACTED] en [REDACTED] geen sprake is van een ongebruikelijke situatie omdat [REDACTED]

[REDACTED]. Uit het controledossier noch de zienswijze blijkt dat de externe accountant destijds tijdens de controle over deze controle-informatie beschikte en op basis daarvan heeft overwogen dat [REDACTED] niet ongebruikelijk was. Onder verwijzing naar de analyse in paragraaf 6.3.3.3, waaruit blijkt dat mogelijk sprake is van ‘een significante transactie die ongebruikelijk lijkt’ als bedoeld in COS 240.32c, is de AFM van oordeel dat ten minste van de externe accountant had mogen worden verwacht dat hij een dergelijke afweging had vastgelegd in het controledossier. Overigens maken de door KPMG genoemde argumenten ook niet dat geen sprake is van een ongebruikelijke situatie, met name omdat ze geen betrekking hebben op de aard van de situatie.

Dat de accountant van het groepsonderdeel [I5] ten aanzien [REDACTED] niet kon volstaan met [REDACTED], is hiervoor reeds uiteengezet.

Ook het feit dat de accountant van [I5] een goedkeurende verklaring zonder voorbehoud voor [REDACTED] heeft afgegeven en dat hij het ‘significant unresolved matter’ niet als significant risico heeft gezien, ontslaat de externe accountant niet van zijn verantwoordelijkheid ingevolge COS 600.42 om een dergelijke ‘significant unresolved matter’ te evalueren en zo nodig op te volgen. Het ontslaat de externe accountant evenmin van zijn verantwoordelijkheid om, conform COS 600.43, te bepalen welke aanvullende werkzaamheden moeten worden uitgevoerd.

Verder geldt dat als – zoals KPMG stelt – [REDACTED]

[REDACTED]. Voor zover de externe accountant hier in zijn controle nog geen aandacht aan zou hebben besteed, had het gerapporteerde ‘significant unresolved matter’ voor hem aanleiding moeten zijn om alsnog op groepsniveau na te gaan of met betrekking tot [I5] sprake was van [REDACTED]. Uit het controledossier en de zienswijze van KPMG blijkt niet dat de externe accountant dit heeft gedaan.

KPMG voert tot slot nog aan dat uit de [REDACTED]

[REDACTED] Die vaststelling is gebaseerd op kennis achteraf en doet niet af aan de bevinding van de AFM dat de externe accountant geen of onvoldoende opvolging heeft gegeven aan de ‘significant unresolved matter’.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

207 van 273

II Zienswijze KPMG d.d. 2 oktober 2015 op definitief onderzoeksrapport

Aan haar eerdere zienswijze heeft KPMG op 2 oktober 2015 het volgende toegevoegd:

Voor wat betreft [REDACTED] stelt de AFM dat de externe accountant een significante aangelegenheid die in dit verband is gemeld door de accountant van [I5], niet heeft geëvalueerd. Dit standpunt van de AFM is onjuist.

Op groepsniveau is door KPMG uitdrukkelijk de afweging gemaakt en geconcludeerd dat de door de component accountant³⁷ van [I5] gerapporteerde significante aangelegenheid niet als een significant risico op groepsniveau hoefde te worden gezien en geen aanvullend onderzoek was vereist. De externe accountant heeft dus niet in strijd gehandeld met COS 600.

De AFM kijkt hier ten onrechte anders tegenaan en baseert haar verwijt in het onderzoeksrapport (nu opeens) op COS 240.32c; mogelijk is sprake van een significante transactie die ongebruikelijk lijkt. Dit zou, aldus de AFM, blijken uit de volgende feiten: (1) de omvang van de [REDACTED] en [REDACTED] van € [REDACTED] ten opzichte van omzet/balanstotaal; (2) [REDACTED]; (3) [REDACTED] het bedrag van € [REDACTED] voor het einde van het boekjaar; (4) [REDACTED]; (5) die in [REDACTED].

Behalve de hoogte van het bedrag [REDACTED] van € [REDACTED], waren de overige genoemde feiten het groepsteam niet bekend en hoefden het groepsteam ook niet bekend te zijn ten tijde van het uitvoeren van de controle over 2011. Deze informatie was niet relevant voor het opmaken van de jaarrekening van [I5] en is daarom niet opgenomen (en dat hoefde ook niet) in de financiële rapportages door de dochtermaatschappijen. [REDACTED]

KPMG wijst er verder op dat de component accountant conform COS 600 zelf dient te beoordelen of sprake is van een transactie als bedoeld in COS 240.32c. De component accountant van [I5] die beschikte over de wetenschap vermeld in bovengenoemd feit 1 en in de feiten 3 tot en met 5 (dus niet feit 2), alsmede over [REDACTED], heeft niet geconcludeerd dat er sprake was van een transactie als bedoeld in COS 240.32c. Met zijn wetenschap was de transactie niet ongebruikelijk, integendeel: het bedrag van € [REDACTED]

³⁷ De component accountant is de accountant die een groepsonderdeel controleert.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

208 van 273

[REDACTED]

Wat betreft de controle van [REDACTED] zet de AFM het feit dat eerst geen en uiteindelijk wel [REDACTED], en de daarop gebaseerde conclusies van KPMG, weg als ‘kennis achteraf’. Dit is feitelijk onjuist; de component accountant van [I5] heeft [REDACTED], voorafgaand aan het afgeven van zijn verklaring [REDACTED], en mede daarop zijn ongeclausuleerde controleverklaring voor consolidatiedoeleinden afgegeven. Een noodzaak voor aanvullende werkzaamheden, zeker op groepsniveau, bestond er dus niet. [REDACTED]

[REDACTED] De externe accountant en de component accountant hebben dus niet zonder meer volstaan met [REDACTED] van [REDACTED]. De betreffende controlestukken die zien op dit onderdeel zijn in het bezit van de AFM.

Nu de controle van [REDACTED] tijdig en op de juiste wijze waren afgerond heeft de component accountant bevestigd dat het [REDACTED] van [REDACTED] ten onrechte een ‘unresolved matter’ was.

KPMG concludeert dan ook dat in [REDACTED] 2012 en op de datum van haar controleverklaringen de externe accountant en de component accountant voldoende en geschikte controle-informatie hebben verkregen ter zake van [REDACTED] bij [I5]. Dat de overwegingen van het groepsteam ten aanzien van de gemelde ‘significant unresolved matter’ meer expliciet gedocumenteerd had kunnen worden, heeft KPMG al eerder erkend.

KPMG heeft na haar eerste incidentmelding [REDACTED] – dus voordat het AFM een onderzoek had ingesteld – zelfstandig een intern onderzoek ingesteld naar het controledossier [I] en in september 2013 het controledossier op dit onderdeel hersteld. Door de AFM wordt hierop in het onderzoeksrapport ten onrechte geen acht geslagen. Sterker, in paragraaf 7 van het rapport concludeert de AFM dat KPMG geen van de door AFM gestelde tekortkomingen heeft gesignaleerd en/of gerepareerd. Dit is onjuist. Zeker voor wat betreft het dossier [I] dient de AFM rekening te houden met de zelfstandige conclusies en herstelmaatregelen die KPMG heeft getrokken.

Reactie AFM

De AFM stelt voorop dat door de component accountant van [I5] een ‘significant unresolved matter’ heeft geconstateerd en dat de component accountant dit ook middels het Highlight Completion Memorandum aan de externe accountant heeft gecommuniceerd. Uit het controledossier blijkt op geen enkele wijze dat, zoals KPMG stelt, de externe accountant heeft geëvalueerd dat de gerapporteerde significante aangelegenheid niet als een

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 209 van 273

significant risico op groepsniveau hoefde te worden gezien en dat geen aanvullend onderzoek was vereist. KPMG heeft bij haar zienswijze ook geen stukken overgelegd waaruit dit zou blijken.

Met betrekking tot de stelling van KPMG dat het groepsteam slechts bekend was met de hoogte van het bedrag [REDACTED] van € [REDACTED] en dat de overige feiten het groepsteam niet bekend waren en ook niet hoefden te zijn, merkt de AFM het volgende op. De AFM kan niet uitsluiten dat [REDACTED]. De AFM zal deze omstandigheid dan ook niet meewegen in haar oordeel.

Voorop staat echter dat de component accountant van [I5] met betrekking tot [REDACTED] van [I5], ondanks de door hem verrichte werkzaamheden, een significante aangelegenheid heeft gerapporteerd aan de externe accountant. Dit in samenhang gezien met het feit dat de omvang van de [REDACTED] bij [I5] en de daarmee samenhangende [REDACTED] van € [REDACTED] de door de externe accountant vastgestelde materialiteit ruimschoots overschrijdt, maakt dat de externe accountant niet kan volstaan met de enkele stelling dat de door de component accountant gesignaleerde significante aangelegenheid niet als zodanig hoefde te worden gezien en dat geen aanvullend onderzoek was vereist, terwijl in het dossier geen enkele vastlegging aanwezig is die deze stelling onderbouwt. In een dergelijk geval kan niet gesteld worden dat voldoende geëvalueerd is of de van de component accountant verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is. Zoals vermeld in de reactie op de zienswijze van KPMG op het Rapport voorlopige conclusie en bevindingen (zie onderdeel I hiervoor), komt [REDACTED] in de consolidatiestaten expliciet naar voren. Gezien het feit dat ten aanzien van [REDACTED] van [I5] een significante aangelegenheid is geconstateerd door de component accountant en zowel de post als de [REDACTED] de materialiteit ruimschoots overschrijdt, lag het op zijn minst voor de hand dat de externe accountant enige werkzaamheden aan zijn evaluatie ten grondslag zou leggen, onder meer door op betrekkelijk eenvoudige wijze, middels de (afsluitende) cijferanalyse zoals bedoeld in COS 520.6, vast te stellen dat de omvang van de [REDACTED] bij [I5] en de daarmee samenhangende [REDACTED] van € [REDACTED] opvallend was ten opzichte van zowel de omzet en het balanstotaal van [I5] als de omvang van de [REDACTED] op het niveau van de geconsolideerde jaarrekening van [I]. De externe accountant had dus op de hoogte kunnen en moeten zijn van voornoemde feiten en, gezien de 'significant unresolved matter', waren deze feiten wel degelijk relevant. Het is aan de externe accountant om op passende wijze te evalueren of de controle-informatie die hij heeft verkregen van de component accountant voldoende en geschikt is; daartoe behoort in ieder geval niet de enkele afweging dat een door de component accountant gesignaleerde significante aangelegenheid niet als zodanig wordt aangemerkt, zonder dat dit door middel van vastleggingen in het controledossier is onderbouwd. Voor het overige verwijst de AFM naar haar onder I gegeven reactie.

KPMG stelt verder dat de component accountant conform COS 600 zelf dient te beoordelen of sprake is van een transactie als bedoeld in COS 240.32c. De component accountant van [I5] heeft niet geconcludeerd dat er sprake was van een transactie als bedoeld in COS 240.32c.

Met haar stelling miskent KPMG dat de externe accountant ingevolge COS 600 verantwoordelijk is voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de opdracht voor de groepscontrole en dat de externe

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 210 van 273

accountant dient te evalueren of de van de van de component accountant verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is. Ongeacht het antwoord op de vraag of de component accountant heeft beoordeeld of sprake is van een transactie zoals bedoeld in COS 240.32c, staat vast dat de component accountant ten aanzien van [REDACTED], ondanks de door hem verrichte werkzaamheden, een significante aangelegenheid heeft vastgesteld. Het ligt dan op zijn minst voor de hand dat de externe accountant, gezien zijn eindverantwoordelijkheid en zijn evaluatieplicht, daar vragen over stelt. Dit lag des te meer voor de hand nu de component accountant, ondanks de door hem gesignaleerde aangelegenheid, een ongeclausuleerde verklaring heeft afgegeven ten aanzien van dit onderwerp. Dit had tot nog meer vraagtekens moeten leiden. Zoals KPMG zelf heeft aangegeven, is het onderwerp echter niet besproken met de component accountant, maar is de externe accountant slechts afgegaan op de ongeclausuleerde verklaring van de component accountant. Van een evaluatie kan dan geen sprake zijn. De externe accountant kon immers niet weten of de component accountant inderdaad had beoordeeld of sprake was van een transactie zoals bedoeld in COS 240.32c en of de component accountant beschikte over de door KPMG aangehaalde wetenschap. Dit heeft tot gevolg dat de externe accountant niet kon evalueren of de controle-informatie van de component accountant ten aanzien van dit onderdeel voldoende en geschikt was.

KPMG geeft verder aan dat de component accountant van [I5] [REDACTED], voorafgaand aan het afgeven van zijn verklaring [REDACTED], en mede daarop zijn ongeclausuleerde controleverklaring voor consolidatiedoeleinden heeft afgegeven. Daardoor was het [REDACTED] ten onrechte aangemerkt als een ‘unresolved matter’ en bestond er geen noodzaak voor aanvullende werkzaamheden, aldus KPMG.

De AFM merkt wederom op dat de component accountant van [I5], ondanks de door hem verrichte werkzaamheden, een significante aangelegenheid aan de externe accountant heeft gerapporteerd. De component accountant heeft deze ‘significant unresolved matter’, gelegen in het feit dat onder meer [REDACTED], op [datum] gerapporteerd aan de externe accountant.

Uit later door KPMG ingediende stukken blijkt dat [REDACTED], welke [REDACTED] is gedateerd op [datum]. In het controledossier is geen enkele vastlegging aangetroffen waaruit blijkt dat de component accountant na [REDACTED] en vóórdat de externe accountant zijn oordeel over de jaarrekening als geheel had afgegeven, de externe accountant heeft geïnformeerd dat [REDACTED], dan wel dat naar aanleiding daarvan geen sprake meer was van een significante aangelegenheid. De externe accountant was derhalve niet van dit feit op de hoogte, althans zo blijkt niet uit het controledossier, en de externe accountant had dus geen enkele aanleiding om aan te nemen dat geen sprake meer was van een significante aangelegenheid. Op basis van de kennis waarover de externe accountant destijds beschikte, had hij moeten evalueren of de door de component accountant verstrekte controle-informatie ten aanzien van [REDACTED] voldoende en geschikt was. De externe accountant heeft dit echter nagelaten en is volledig afgegaan op de ongeclausuleerde verklaring van de component accountant.

KPMG geeft tot slot aan dat zij na haar eerste incidentmelding een intern onderzoek heeft ingesteld en in september 2013 het controledossier heeft hersteld. De AFM slaat daar ten onrechte geen acht op. Verder geeft KPMG aan dat de AFM ten onrechte stelt dat KPMG geen van de gestelde tekortkomingen heeft gesignaleerd en/of gerepareerd.

De AFM stelt vast dat KPMG niet onderbouwt ten aanzien van welke bevindingen van de AFM zij het controledossier heeft hersteld en op welke wijze dit herstel heeft plaats gevonden. Ook heeft KPMG niet aangegeven aan welk intern onderzoek zij refereert. Voorzover KPMG heeft bedoeld te verwijzen naar het '[REDACTED]' van 8 augustus 2013, merkt de AFM daarover het volgende op. Dit onderzoek heeft wellicht een aantal bevindingen opgeleverd, maar geen van de door de AFM vastgestelde bevindingen is tijdens dit interne onderzoek aan het licht gekomen. Sterker nog, één van de hoofdvragen van het interne onderzoek luidt: [REDACTED]

[REDACTED] ³⁸ De conclusie van het onderzoek met betrekking tot dit onderdeel luidt: [REDACTED]

[REDACTED] Ook voor alle overige onderzoeksvragen concludeert CO dat aan de minimumvereisten is voldaan. Van een signalering en/of reparatie door KPMG van de door de AFM vastgestelde tekortkomingen is dan ook geen sprake.

6.3.4.1 Norm

COS 200.15 luidt: 'De accountant dient met een professioneel-kritische instelling een controle te plannen en uit te voeren waarbij hij er rekening mee houdt dat er omstandigheden kunnen bestaan die ertoe leiden dat de financiële overzichten een afwijking van materieel belang bevatten.'

COS 200.17 luidt: 'Om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dient de accountant voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren.'

COS 500.6 luidt: 'De accountant dient controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die in de omstandigheden geschikt zijn voor het doel om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen.'

COS 600.24 luidt: 'Van de accountant wordt vereist om de wijze van inspelen op de ingeschatte risico's van een afwijking van materieel belang in de financiële overzichten op passende wijze op te zetten en te implementeren. Het opdrachtteam op groepsniveau dient het soort werkzaamheden te bepalen die door het team op groepsniveau, of namens dit team door de accountants van de groepsonderdelen, met betrekking tot de financiële informatie van

³⁸ Zie p. 2 en 3 van het [REDACTED].

de groepsonderdelen moeten worden uitgevoerd (Zie: Alinea 26-29). Het opdrachtteam op groepsniveau dient eveneens de aard, timing en omvang te bepalen van zijn betrokkenheid bij de werkzaamheden van de accountants van groepsonderdelen.

COS 600.42 luidt: ‘Het opdrachtteam op groepsniveau dient de communicatie van de accountant van het groepsonderdeel te evalueren (Zie: Alinea 41). Het opdrachtteam op groepsniveau dient:

- a. Significante aangelegenheden die naar voren komen uit die evaluatie te bespreken met de accountant van het groepsonderdeel, met het management van het groepsonderdeel of, in voorkomend geval, met het management op groepsniveau; en
- b. Te bepalen of het noodzakelijk is andere relevante delen van de controledocumentatie van de accountant van het groepsonderdeel te beoordelen. (Zie: Alinea A61)’

COS 600.43 luidt: ‘Indien het opdrachtteam op groepsniveau tot de conclusie komt dat de werkzaamheden van de accountant van het groepsonderdeel onvoldoende zijn dient dit team te bepalen welke aanvullende werkzaamheden moeten worden uitgevoerd, alsmede of deze moeten worden uitgevoerd door de accountant van het groepsonderdeel of door het opdrachtteam op groepsniveau zelf.’

COS 600.44 luidt: ‘Van de accountant wordt vereist om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, en de accountant in staat te stellen redelijke conclusies te trekken teneinde daarop zijn oordeel te baseren. Het opdrachtteam op groepsniveau dient te evalueren of voldoende en geschikte controle-informatie is verkregen vanuit de controlewerkzaamheden die zijn uitgevoerd met betrekking tot het consolidatieproces, alsmede vanuit de werkzaamheden die zijn uitgevoerd door het opdrachtteam op groepsniveau en door de accountants van de groepsonderdelen met betrekking tot de financiële informatie van de groepsonderdelen, teneinde daarop het controleoordeel op groepsniveau te baseren.

6.3.4.2 Feiten onderzoeksrapport

- u. De [REDACTED] in de jaarrekening van [I] zijn van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel. Per saldo bedroegen de [REDACTED] € [REDACTED] ([REDACTED]). De externe accountant heeft de [REDACTED] van [REDACTED] als significant risico aangemerkt ([REDACTED], feit e).
- v. [REDACTED]
- w. In de instructies vraagt de externe accountant specifieke aandacht voor de controle van [REDACTED]. Bij significante groepsonderdelen, waaronder [I1], heeft de externe accountant telefonisch overleg gehad met de accountants van deze groepsonderdelen over de risicoanalyse en de wijze waarop de uitkomsten daarvan van invloed zijn op de controle van de betreffende groepsonderdelen.

- x. De accountants van de groepsonderdelen rapporteren hun bevindingen met betrekking tot de interne beheersing in een managementletter aan het management van het betreffende groepsonderdeel. De externe accountant ontvangt een afschrift van alle managementletters. De belangrijkste bevindingen uit de managementletters worden samengevat en gerapporteerd in een groepsmanagementletter gericht aan het centrale management van [I].
- y. Hieronder zal de AFM de bevindingen bespreken die de externe accountant heeft ontvangen van de accountant van het groepsonderdeel [I1] en van [REDACTED]. Daarna zullen de uitkomsten worden besproken van de data-analyse die [REDACTED] op verzoek van de externe accountant heeft uitgevoerd bij [I2], [I3] en [I4].

Gerapporteerde bevindingen [I1]

- z. De accountant van [I1] heeft in het Highlights Completion Memorandum bevindingen gerapporteerd met betrekking tot de interne beheersing bij [I1]. Hij heeft hiervoor verwezen naar de managementletter 2011 die op 12 december 2011 door de accountant van [I1] is uitgebracht aan het management van [I1].
- aa. In deze managementletter worden de volgende bevindingen gerapporteerd, die ook al in voorgaande jaren zijn gerapporteerd, blijkens deze managementletter, maar nog steeds ‘in behandeling’ zijn [onderstrepingen toegevoegd, AFM]:

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[In de managementletter staat dat dit punt op 28 februari 2002 voor het eerst is gerapporteerd, toevoeging AFM]
(...)

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]. [In de managementletter staat dat dit punt op 30 oktober 2006 voor het eerst is gerapporteerd, toevoeging AFM]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED] [In de managementletter staat dat dit punt op 12 december 2007 voor het eerst is gerapporteerd, toevoeging AFM]

- bb. De accountant van [I1] heeft onder punt 3 gerapporteerd dat er een risico bestaat op ongeautoriseerde mutaties in de crediteurenstamgegevens en dat dit kan leiden tot frauduleus gedrag ten aanzien van de inkomende facturen. [REDACTED]

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 215 van 273

- cc. Bij punt 4 rapporteert de accountant van [I1] dat de logische toegangsbeveiliging van de IT-systemen niet is gewaarborgd. De accountant van [I1] stelt vast dat de functiescheiding onvoldoende is; '(...) This leads to a contingent risk of infringement of GoB (rules of orderly bookkeeping / proper accounting principles)'. Als voorbeeld wordt het controleren en betaalbaar stellen van inkomende facturen door dezelfde persoon gegeven.
- dd. De externe accountant heeft op de managementletter 2011 van de accountant van het groepsonderdeel van [I1] enkel de volgende opmerking geplaatst: 'Geen significante deficiencies geconstateerd. Alle bevindingen met rating 1 en 2 zijn tevens opgenomen in de managementletter 2011 van [I] groep'. In de groepsmanagementletter is toegelicht dat het bij bevindingen met rating 1 respectievelijk 2 gaat om issues met een level of financial risk and urgency waarbij sprake is van:
- Process is out of control and the reported weaknesses threaten objectives of the company if no remedial actions are taken (rating 1 issues);
 - Significant weaknesses in the internal control. If no remedial actions are taken, the process might become out of control (rating 2 issues).
- Anders dan in de managementletter staat, gaat het dus wel om bevindingen waarvoor 'significante deficiencies' zijn geconstateerd.
- ee. De externe accountant heeft aangegeven dat hij het opvolgen van deze bevindingen primair de verantwoordelijkheid acht van de accountant van [I1].
- ff. In de managementletter 2011 die de externe accountant heeft uitgebracht aan het centrale management van [I] rapporteert hij ten aanzien van [I1] en [REDACTED]: 'No significant issues raised in 2011. Previously raised issues are resolved or in a process of being resolved'. De laatste twee bevindingen uit de managementletter van [I1] zijn samengevat overgenomen in de groepsmanagementletter. Als commentaar staat ook hierbij dat 'The issue is in a process of being resolved'. Met betrekking tot deze bevindingen is geen commentaar van het centrale management opgenomen.

Gerapporteerde bevindingen [REDACTED]

- gg. [REDACTED] heeft de IT-omgeving van [I] op hoofdlijnen in kaart gebracht en beoordeeld.
- hh. [REDACTED] rapporteert hierover dat door [REDACTED] van [I] het niet altijd mogelijk is om maatregelen ten aanzien van informatiebeveiliging af te dwingen en/of te implementeren.
- ii. [REDACTED] noemt hierbij expliciet de grote hoeveelheid *active directories* (mogelijk honderden) die binnen [I] worden gebruikt. Een *active directory* staat beheerders toe om rechten en instellingen in het netwerk te beheren.
- jj. [REDACTED] heeft het punt van de *active directories* niet als tekortkoming of risico gesignaleerd met betrekking tot de accountantscontrole. [REDACTED] heeft in het controledossier namelijk de vraag 'has a

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

216 van 273

significant/financial statement risk been identified' met 'No' beantwoord. [REDACTED] constateert echter wel een risico met betrekking tot het consolidatiesysteem.

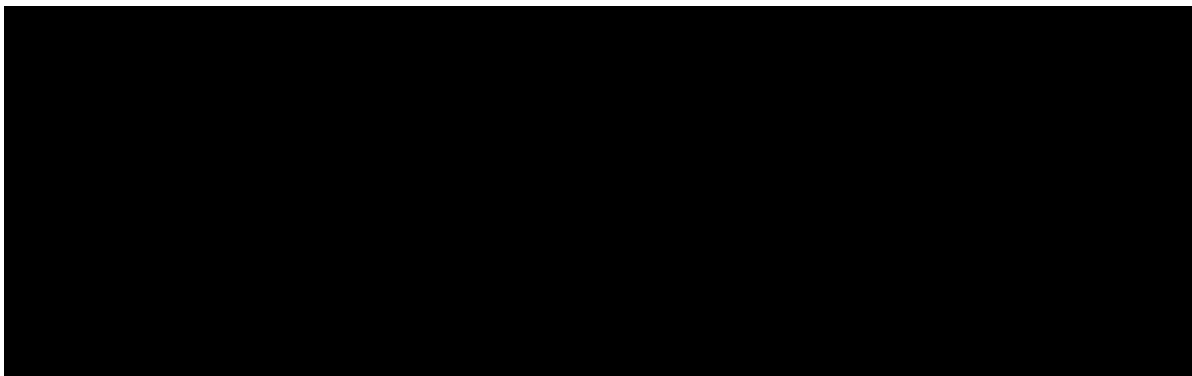
- kk. De externe accountant heeft de conclusie van [REDACTED] dat er geen significant/financial statement risk is geïdentificeerd, overgenomen.
- ll. Uit het dossier blijkt niet dat de externe accountant de punten uit de managementletter van de accountant van [I1] heeft besproken met [REDACTED], of dat [REDACTED] deze punten heeft betrokken in haar beoordeling.

Uitgevoerde data-analyse

- mm. De externe accountant heeft in 2011 bij drie groepsonderdelen een data-analyse laten uitvoeren door [REDACTED], te weten bij [I2], [I3] en [I4].
- nn. De externe accountant heeft toegelicht dat hij deze groepsonderdelen heeft geselecteerd omdat zij in 2011 de applicatie [REDACTED] hebben geïmplementeerd.
In deze applicatie wordt de financiële administratie en projectadministratie gevoerd. De bevindingen van de data-analyse zijn gerapporteerd in de zogenaamde [REDACTED]-rapportage die is opgenomen in het controledossier 2011.
- oo. De meest opvallende bevindingen uit deze rapportage zijn de volgende:
- a) Bij [I2] zijn in totaal 1.007 [REDACTED] geconstateerd. De elf grootste posten hebben betrekking op [REDACTED] naar het [REDACTED] voor een bedrag van in totaal exact € [REDACTED] (zie tabel hierna);
 - b) Bij [I2] zijn facturen en creditnota's geconstateerd die zijn verkregen van of zijn aangemaakt voor groepsonderdelen. De vier grootste facturen bedragen samen € [REDACTED];
 - c) Bij [I2] zijn memoriaalboekingen³⁹ gemaakt [REDACTED]. De grootste boeking bedraagt € [REDACTED]. Deze boeking is gemaakt in mei 2011 en heeft als omschrijving 'december 2010'.
In de rapportage is de volgende verklaring van het management van [I2] opgenomen: *'This finding can be explained by the change in accounting system in May 2011. Previously they used [REDACTED] which made it possible to [REDACTED]. As a result of this they need to make corrections in the [REDACTED]'*;
 - d) Bij [I3] zijn 5.239 [REDACTED] geconstateerd.

Tabel: de elf grootste [REDACTED] met betrekking tot [REDACTED] van [I2]

³⁹ Dat zijn handmatige boekingen buiten de normale processen om.

- pp. Uit de rapportage blijkt dus dat [REDACTED] bij [I2] en [I3]. Uit de bevindingen zoals opgenomen in de [REDACTED]-rapportage blijkt dat [REDACTED].
- qq. De externe accountant heeft toegelicht dat de bevindingen uit de [REDACTED]-rapportage (feit nn en oo) per e-mail zijn gedeeld met de accountants van de betreffende groepsonderdelen. In deze e-mails zijn specifieke vragen gesteld, waaronder de vraag of de accountants de juistheid van de [REDACTED] willen beoordelen.
- rr. De accountants van [I2] en [I3] hebben aan het opdrachtteam op groepsniveau een e-mail ter reactie op de bevindingen gestuurd met hierin de verklaring van het management van het betreffende [I] groepsonderdeel. In deze reacties per e-mail is niet aangegeven of en op welke wijze de verklaringen van het management zijn geverifieerd.
- ss. Ook blijkt niet uit het controledossier van [I] dat deze reacties van de accountants van de betreffende groepsonderdelen zijn opgevolgd of zijn besproken door het groepsteam van [I] met de accountants van de groepsonderdelen.
- tt. Ten aanzien van de bevindingen van [I2] heeft de externe accountant mondeling aan de AFM toegelicht dat het controleteam telefonisch contact heeft gehad met de accountant van dit groepsonderdeel. Volgens de externe accountant zijn de vragen telefonisch beantwoord en is hier geen vastlegging van gemaakt. De externe accountant kan niet aangeven wat de antwoorden op de gestelde vragen zijn geweest. De externe accountant heeft tevens geen controlewerkzaamheden uitgevoerd om de verklaring van het management over de memoriaalboekingen in de administratie van [I2], zoals hierboven weergegeven bij feit oo onder c, te verifiëren.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 218 van 273

uu. De externe accountant licht toe dat maar één bevinding van [REDACTED] van belang was om op te volgen, te weten de [REDACTED] inzake [REDACTED].⁴⁰ Voor deze bevinding is een memo van de accountant van het betreffende groepsonderdeel opgenomen in het controledossier.

vv. Dit memo gaat in op de vraag of de geconstateerde [REDACTED] een aanwijzing van fraude vormen binnen dit groepsonderdeel. In de in het memo beschreven werkzaamheden is vermeld dat:

- navraag is gedaan naar de reden van de [REDACTED];
- het onderwerp is besproken tijdens de slotbespreking van [I2];
- is gebleken dat de meeste [REDACTED]. De impact van de [REDACTED] op het resultaat was daarom 'zeer gering' (kleiner dan de 'Audit misstatement reporting threshold' (AMRT);
- er door [REDACTED], maar dat na bespreking met het management is geconcludeerd dat de [REDACTED] niet opzettelijk tot stand zijn gebracht [REDACTED].

ww. Vervolgens heeft de accountant van het groepsonderdeel in het memo de impact op de controle en de wijze waarop de controleaanpak is heroverwogen vastgelegd. De accountant overweegt dat de controlewerkzaamheden ten aanzien van [REDACTED] met zodanige diepgang zijn verricht, dat het risico op [REDACTED] met een impact groter dan AMRT, gemitigeerd is. Uit de controlewerkzaamheden zijn, aldus de accountant, geen bijzonderheden naar voren gekomen.

xx. Op het memo heeft de externe accountant vastgelegd dat hij deze conclusie deelt: 'Door het toepassen van data-analyse is de kans dat meer van [REDACTED], althans van enige importantie, zich hebben voorgedaan en onontdekt zijn gebleven, zeer klein'.

6.3.4.3 Analyse

De externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen bij de jaarrekening van [I] over 2011 om het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen waardoor de externe accountant in staat wordt gesteld om redelijke conclusies te trekken waarop hij zijn oordeel kan baseren (COS 200.17). Met de door de externe accountant opgezette en uitgevoerde controlewerkzaamheden heeft hij geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over [REDACTED] van [I] (COS 500.6). De externe accountant heeft, als verantwoordelijk accountant, bovendien onvoldoende geëvalueerd of voldoende en geschikte controle-informatie is verkregen vanuit de controlewerkzaamheden van de accountants van de groepsonderdelen (COS 600.42, COS 600.43 en COS 600.44). Tevens heeft de externe accountant hierbij de in COS 200.15 vereiste professioneel-kritische instelling onvoldoende getoond.

De AFM komt tot deze conclusie omdat de externe accountant bij de controle:

- onvoldoende opvolging heeft gegeven aan door de accountant van [I1] en ██████████ gerapporteerde gebreken en risico's in de interne beheersing (feit z t/m ll, paragraaf 6.3.4.4 en paragraaf 6.3.4.6);
- onvoldoende opvolging heeft gegeven aan de uitkomsten van de uitgevoerde data-analyse (feit mm t/m xx, paragraaf 6.3.4.8).

6.3.4.4 Onvoldoende opvolging van door accountant [I1] gerapporteerde gebreken

De ██████████ zijn van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening van [I] als geheel (per saldo € ██████████, zie feit u). De materialiteit is door de externe accountant vastgesteld op € ██████████. De grens voor afwijkingen van onbeduidend belang (AMRT) is vastgesteld op € ██████████.

De externe accountant heeft ██████████ als significant risico aangemerkt ('██████████', zie feit e).

Onder feit z t/m cc is toegelicht dat de accountant van groepsonderdeel [I1] onder verwijzing naar de door hem opgestelde managementletter 2011 ernstige gebreken heeft geconstateerd in de interne beheersing. Deze bevindingen zien direct op ██████████ en een gebrek aan functiescheiding binnen de IT-systemen van [I1]. De gerapporteerde bevindingen wijzen op een (fraude)risico ten aanzien van ██████████. Daarnaast is expliciet aangegeven dat de bevindingen ten aanzien van de IT-systemen kunnen leiden tot frauduleus gedrag.

De externe accountant heeft de managementletter 2011 van [I1] opgenomen in het controledossier 2011 van [I], maar uit het controledossier blijkt dat hij met betrekking tot de in de managementletter geconstateerde aangelegenheden vervolgens onvoldoende geëvalueerd heeft of de verkregen controle-informatie voldoende en geschikt was.

De externe accountant heeft de bevindingen in de managementletter 2011 van [I1] met rating 1 en 2 opgenomen in de managementletter 2011 van de [I] groep (feit dd). In de groepsmanagementletter is toegelicht dat het bij bevindingen met rating 1 resp. 2 gaat om issues met een level of financial risk and urgency waarbij sprake is van:

- Process is out of control and the reported weaknesses threaten objectives of the company if no remedial actions are taken (rating 1 issues);
- Significant weaknesses in the internal control. If no remedial actions are taken, the process might become out of control (rating 2 issues).

Niettemin heeft de externe accountant de bevindingen in de managementletter 2011 van [I1] afgedaan met de opmerking dat geen sprake zou zijn van 'significante deficiencies' (feit dd). Deze conclusie is tegenstrijdig met zowel de keuze van de externe accountant om de bevindingen op te nemen in de groepsmanagementletter 2011, als met de kwalificatie bij de bevindingen (rating 1 en 2) waaruit nu juist volgt dat wel mogelijk sprake is van 'significante deficiencies'. In de groepsmanagementletter 2011 heeft de externe accountant ten aanzien van [I1] en ██████████ eveneens volstaan met de mededeling dat 'No significant issues raised in 2011. Previously raised

issues are resolved or in a process of being resolved' (feit ff). Met betrekking tot deze bevindingen is geen commentaar van het centrale management opgenomen.

De externe accountant heeft aldus onvoldoende geëvalueerd of met de door de accountant van [I1] gerapporteerde bevindingen voldoende en geschikte controle-informatie was verkregen, terwijl deze bevindingen zien op [REDACTED] en een gebrek aan functiescheiding binnen de IT-systemen van [I1]. Het gebrek aan functiescheidingen brengt mee dat de externe accountant bij zijn controle in beginsel niet op deze IT-systemen kan steunen. In de managementletter 2011 van [I1] staat dat het gebrek aan functiescheidingen 'leads to a contingent risk of infringement of GoB (rules of orderly bookkeeping / proper accounting principles)'. Door na te laten de geconstateerde tekortkomingen te evalueren en op te volgen, heeft de externe accountant niet voldaan aan het vereiste van COS 600.42, COS 600.43 en COS 600.44.

Op grond van COS 600.42 had de externe accountant deze gerapporteerde bevindingen moeten evalueren en zo nodig met de accountant van [I1], met het management van [I1] of, in voorkomend geval met het management van [I]-groep moeten bespreken om vervolgens te bepalen of het noodzakelijk is andere relevante delen van de controledocumentatie van de accountant van het groepsonderdeel te beoordelen. De externe accountant heeft echter in strijd met deze voorschriften in het geheel geen opvolging gegeven aan de gerapporteerde bevindingen.

Uit het controledossier blijkt niet dat de externe accountant de gerapporteerde bevindingen heeft besproken met de accountant van [I1]. Evenmin blijkt uit het controledossier dat is overwogen om naar aanleiding van deze bevindingen andere relevante delen van de controledocumentatie van de accountant van [I1] te beoordelen (COS 600.43), zoals de gegevensgerichte werkzaamheden met betrekking tot de [REDACTED].

Overwegingen waarom opvolging van de bevindingen van de accountant van groepsonderdeel [I1] in de managementletter niet noodzakelijk zou zijn, met het oog op de gerapporteerde gebreken in de interne beheersing en de daarmee samenhangende frauderisico's, liggen niet vast in het controledossier. De conclusie van de externe accountant in de groepsmanagementletter 2011, namelijk 'The issues are resolved or in a process of being resolved' is gebaseerd op de conclusie zoals gerapporteerd door de accountant van groepsonderdeel [I1]. De externe accountant heeft deze conclusie ten tijde van de controle 2011 niet geëvalueerd door deze bijvoorbeeld te bespreken of nader te onderzoeken.

De AFM stelt vast dat de externe accountant aan de bevindingen geen opvolging heeft gegeven. De bevindingen zijn blijkens de managementletter 2010 van [I1] al een groot aantal jaren opeenvolgend gerapporteerd en het management was blijkbaar nog niet in staat geweest deze afdoende op te lossen. Daarbij gaat het om 'control deficiencies' die het door de externe accountant gesignaleerde significante risico '[REDACTED]' raken.

6.3.4.5 Zienswijze KPMG en reactie AFM

KPMG heeft in haar zienswijze van 2 oktober 2015 uitvoerig gereageerd op de bevindingen en de analyse van de AFM in het dossier [I], waarmee zij het (behalve formeel ook) materieel oneens is. KPMG gaf hierop reeds eerder een zienswijze, per brief van 4 juni 2014 in reactie op de brief van de AFM van 25 maart 2014 met de voorlopige bevindingen inzake [I]. KPMG heeft in haar laatste zienswijze uitdrukkelijk opgemerkt dat zij haar in de eerdere zienswijze ingenomen standpunten handhaaft en dat deze als hier ingelast dienen te worden beschouwd. De AFM zal hierna eerst de eerdere zienswijze van KPMG weergeven en behandelen, om daarna de op 2 oktober 2015 toegevoegde zienswijze te bespreken.

I Zienswijze KPMG d.d. 4 juni 2014 op voorlopige bevindingen

In het kader van de gerapporteerde gebreken van de accountant van [I1], wijst KPMG op de [REDACTED] van [I]. Deze structuur heeft onder meer tot gevolg dat de controleaanpak zodanig is dat de accountants van de groepsonderdelen zelfstandig tot een oordeel moeten komen en er maar in zeer beperkte mate werkzaamheden op het centrale niveau hebben plaatsgevonden. Er is een uitgebreide instructie geschreven ten aanzien van de (lokale) controle van het onderhanden werk.

[REDACTED]

KPMG wijst er verder op dat omissies in de interne beheersing (ontbreken van general IT controls of application controls), voor zover relevant voor de controle, worden geadresseerd met aanvullende controlemiddelen (het toetsen van manual controls of het uitvoeren van aanvullende gegevensgerichte maatregelen).

Bovendien heeft de accountant van [I1] zijn bevindingen in de managementletter als niet significant beschouwd. Doordat hij zijn bevindingen heeft opgenomen in de managementletter, was het voor de externe accountant duidelijk dat hij de punten heeft meegewogen in zijn controleaanpak en uiteindelijk voldoende en geschikte controle-informatie heeft verkregen. Er is immers een ongeclausuleerde verklaring voor consolidatiedoeleinde afgegeven.

Hoewel de opmerkingen in de managementletter volgens KPMG niet significant waren, heeft het groepsteam de bevindingen (behoudens die ter zake van [REDACTED]) opgenomen in de centrale managementletter om te verzekeren dat deze opmerkingen mee zouden worden genomen in de opvolgingscyclus op groepsniveau. De follow-up acties op groepsniveau werden halfjaarlijks gemonitord en gerapporteerd aan het Audit Committee. De centrale managementletter is besproken zowel met de Raad van Bestuur als met het Audit Committee.

Datum	16 maart 2016
Ons kenmerk	[REDACTED]
Pagina	222 van 273

KPMG verwijst voorts naar een e-mail van de accountant van [I1], van 15 december 2011, waaruit blijkt welke werkzaamheden zijn verricht aan [REDACTED]. De externe accountant heeft uiteindelijk geconcludeerd dat er, ondanks de missing controls over changes, voldoende compenserende controles aanwezig waren respectievelijk dat er voldoende controlemaatregelen waren uitgevoerd.

Reactie AFM

COS 600 heeft als uitgangspunt dat de groepsaccountant eindverantwoordelijk is voor de gehele controle. Hij kan niet zonder meer afgaan op het oordeel van de accountants van de groepsonderdelen, zeker niet als zij significante aangelegenheden rapporteren.

De 'uitgebreide instructie' met betrekking tot de controle van [REDACTED] aan de accountants van de groepsonderdelen, waarnaar KPMG verwijst is zeer beperkt en luidt slechts: 'Your audit should include some test of the [REDACTED], unless there is no need on the basis of the adopted controls approach'.

[REDACTED]

[REDACTED]. Dat de accountant van [I1] dit heeft onderkend blijkt ook uit de managementletter aan het management van [I1] (feit aa). Zo stelt de accountant van [I1]: 'Unauthorized changes in master file date might not be detected in a timely manner. In addition this could support fraudulent behavior (...)'. 'An appropriate level of segregation of duties can not be secured. This leads to a contingent risk of infringement of GoB (rules of orderly bookkeeping / proper accounting principles) (...)'. De externe accountant had de gerapporteerde leemten in de interne beheersing kritischer dienen te evalueren.

Anders dan KPMG stelt, blijkt uit het controledossier van de groepscontrole niet dat er aanvullende controlewerkzaamheden zijn uitgevoerd vanwege het ontbreken van general IT controls of application controls.

Dat de accountant van [I1] een goedkeurende verklaring heeft gegeven zonder een voorbehoud te maken ten aanzien van de gerapporteerde bevindingen in de managementletter, ontslaat de externe accountant niet van zijn verantwoordelijkheid om op grond van COS 600.42 de gerapporteerde bevindingen te evalueren. Hij had deze zelf aan de orde moeten stellen in de gevoerde besprekingen.

De in de managementletter 2011 van [I1] gerapporteerde bevindingen duiden, anders dan KPMG meent, op significante deficiënties. Het betreft immers bevindingen die er op duiden dat general IT controls of application controls ontbreken. Los daarvan, weerlegt KPMG met de beschreven follow-up acties de bevinding van de AFM niet, daar deze niet zien op het evalueren en opvolgen van de control deficiencies voor zijn eigen controle, maar alleen op communicatie van de control deficiencies met de controlecliënt. De externe accountant rapporteert op p.16 van de groepsmanagementletter met betrekking tot [REDACTED] en [REDACTED] dat: 'No significant issues raised in 2011. Previously raised issues are resolved or in process of being resolved'. De onderbouwing waarom deze in

Datum	16 maart 2016
Ons kenmerk	[REDACTED]
Pagina	223 van 273

boekjaar 2011 of kalenderjaar 2012 zouden zijn opgelost ontbreekt in alle door KPMG genoemde stukken. Derhalve was opvolging van de control deficiencies noodzakelijk.

De e-mail van 15 december 2011 waarnaar KPMG verwijst, bevat geen opvolging van de door de accountant van groepsonderdeel [I1] gerapporteerde signalen die op grond van COS 600.42, 43 en 44 hadden moeten worden opgevolgd. Het betreft een e-mail met een opsomming van de door de accountant van groepsonderdeel [I1] uitgevoerde werkzaamheden met betrekking [REDACTED]. In de e-mail staan geen specifieke werkzaamheden met betrekking tot de controle van [REDACTED]. Wel bevat de e-mail een handmatige aantekening bij de bullet 'Allocation of controls', te weten '= allocation [REDACTED]'. Verder zijn bij deze aantekeningen geen opmerkingen geplaatst of is omschreven om wat voor werkzaamheden dit zou gaan. De externe accountant kon dit desgevraagd ook niet aangeven. Uit de email en de aantekening blijkt niet dat de accountant van groepsonderdeel [I1] passende werkzaamheden voor [REDACTED] heeft verricht.

II Zienswijze KPMG d.d. 2 oktober 2015 op definitief onderzoeksrapport

Aan haar eerdere zienswijze heeft KPMG op 2 oktober 2015 het volgende toegevoegd:

KPMG stelt dat de accountant van [I1] onderbouwd heeft aangegeven zijn bevindingen als niet significant te beoordelen en dat hij dit ook heeft toegelicht aan de externe accountant. KPMG heeft in haar eerdere zienswijze ook aangegeven op basis van welke controle-informatie de externe accountant zijn oordeel heeft gebaseerd dat geen verdere controlewerkzaamheden noodzakelijk waren. Daarnaast zijn besprekingen gevoerd tussen de externe accountant, de accountant van [I1] én het [REDACTED] management. In die bespreking is aan de orde gekomen dat de bevindingen in kwestie niet significant waren.

Ondanks dat deze punten op het niveau van [I1], laat staan op het niveau van de groep niet-significant waren (onder meer gezien de aard en de beperkte functionaliteit van het systeem), zijn deze punten wel additioneel opgenomen in de managementletter. Het enige doel daarvan was om deze punten desondanks onder de aandacht te brengen van het groepsmanagement, waarmee ook de opvolging op groepsniveau werd gemonitord.

Ten onrechte maakt de AFM een koppeling tussen de door de component accountant in zijn managementletter gerapporteerde control deficiencies en het niet hebben verkregen van voldoende en geschikte controle-informatie. De externe accountant en de component accountant kunnen ontbrekende interne controlemechanismen adresseren door andere interne controle maatregelen te testen en meer gegevensgerichte controlewerkzaamheden uit te voeren. Dat is ook gebeurd zoals blijkt uit het feit dat de component accountant, zoals volgt uit zijn e-mail van 15 december 2011, toereikende werkzaamheden heeft uitgevoerd ten aanzien van [REDACTED].

Het is vervolgens aan de externe accountant om op groepsniveau de communicatie van de component accountant te evalueren. Deze evaluatie gaf geen aanleiding tot aanvullende vragen, nu de component accountant een ongeclausuleerde goedkeurende verklaring afgaf, geen significante bevindingen dienaangaande rapporteerde, en een aanvullend overzicht opstelde ten aanzien van de uitgevoerde werkzaamheden ten behoeve van [REDACTED].

Vervolgens is – anders dan de AFM stelt – op grond van COS 600.42 ook opvolging gegeven aan de gerapporteerde bevindingen. De bevindingen zijn niet alleen besproken met de component accountant en het management van [I1], maar voorts zijn de meest relevante bevindingen opgenomen in de eigen managementletter, waarna die managementletter is besproken met het management van de [I]-groep.

Reactie AFM

KPMG stelt kort gezegd dat de accountant van [I1] onderbouwd heeft aangegeven zijn bevindingen als niet significant te beoordelen en dit heeft toegelicht aan de externe accountant. Ook zou in de eerdere zienswijze zijn aangegeven op basis van welke controle-informatie de externe accountant zijn oordeel heeft gebaseerd om geen verdere controlewerkzaamheden te verrichten. Daarnaast hebben diverse besprekingen plaats gevonden waar aan de orde is gekomen dat de bevindingen niet significant waren.

De AFM stelt voorop dat de externe accountant [REDACTED] als significant risico heeft aangemerkt (zie feit e). De accountant van [I1] heeft middels het Highlight Completion Memorandum diverse bevindingen aan de externe accountant gerapporteerd welke raken aan de interne beheersing bij [I1]. Zo rapporteert de accountant van [I1] dat ‘The [REDACTED] is incorrect. (...) [REDACTED] mistakes [REDACTED] [REDACTED] are not detected early.’. Verder constateert hij ‘Unauthorized changes in master file date might not be detected in a timely manner. In addition this could support fraudulent behavior.’. Tot slot constateert de accountant van [I1] ‘An appropriate level of segregation of duties can not be secured. This leads to a contingent risk of infringement of GoB (rules of orderly bookkeeping / proper accounting principles)’. Voornoemde bevindingen spelen blijkens de accountant van [I1] al een geruim aantal jaren en geen van de bevindingen is opgelost. De bevindingen wijzen op een (fraude) risico ten aanzien van [REDACTED]. Naar het oordeel van de AFM is het evident dat het daarmee om significante aangelegenheden gaat, zoals bedoeld in COS 600.42. Op de externe accountant rust ingevolge COS 600.44 de plicht om te evalueren of de verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is. Daarbij dient de externe accountant de communicatie van de accountant van een groepsonderdeel en het adequaat zijn van zijn werkzaamheden te evalueren. Niet valt in te zien dat de externe accountant ten aanzien van dergelijke aangelegenheden die evident significant zijn, volledig is afgegaan op het enkele feit dat de accountant van [I1] de bevindingen niet als significant heeft beschouwd en een ongeclausuleerde controleverklaring heeft afgegeven. Van een evaluatie kan in een dergelijk geval niet gesproken worden. Voor wat betreft de stelling van KPMG dat de accountant van [I1] onderbouwd heeft aangegeven zijn bevindingen als niet significant te beoordelen, merkt de

AFM op dat zij een dergelijke onderbouwing niet heeft aangetroffen in het controledossier. Voorzover KPMG daarmee verwijst naar de stukken die zij in haar zienswijze van 4 juni 2014 heeft aangehaald⁴¹, merkt de AFM op dat uit deze stukken slechts blijkt dat de accountant van [I1] heeft nagelaten zijn bevindingen als significant aan te merken, maar dat een onderbouwing daarvan afwezig is. Ten aanzien van de besprekingen stelt de AFM vast dat uit het verslag van de conference call van 9 december 2011 met de accountant van [I1] geen enkele aanwijzing kan worden gehaald dat de externe accountant de bevindingen van de accountant van [I1] met hem besproken heeft. De notitie van de besprekingen van 12 en 24 januari 2012 tussen de externe accountant, de accountant van [I1] en het management van [I1], bevat volgens die notitie de weerslag van de belangrijkste bevindingen. Ook uit dit document volgt op geen enkele wijze dat tijdens deze besprekingen de bevindingen van de accountant van [I1] inhoudelijk zijn besproken. Met betrekking tot de controle-informatie waarop de externe accountant zijn oordeel heeft gebaseerd om geen verdere controlewerkzaamheden te verrichten, verwijst de AFM naar de onder I opgenomen reactie van de AFM, namelijk dat deze informatie slechts ziet op de communicatie van de control deficiencies met de controlecliënt.

KPMG geeft verder aan dat, hoewel de bevindingen niet significant waren, deze wel zijn opgenomen in de groepsmanagementletter 2011. Het enige doel daarvan was om deze punten desondanks onder de aandacht te brengen van het groepsmanagement, waarmee ook de opvolging op groepsniveau werd gemonitord. Volgens KPMG maakt de AFM ten onrechte een koppeling tussen de door de accountant van [I1] gerapporteerde control deficiencies en het niet hebben verkregen van voldoende en geschikte controle-informatie. De accountant van [I1] heeft, zoals volgt uit zijn e-mail van 15 december 2011, toereikende werkzaamheden uitgevoerd ten aanzien van [REDACTED]. Daarmee zijn de ontbrekende interne controlemechanismen geadresseerd.

De AFM merkt op dat de externe accountant [REDACTED] als significant risico heeft aangemerkt (zie feit e). De accountant van [I1] heeft diverse bevindingen aan de externe accountant gerapporteerd welke raken aan de interne beheersing bij [I1]. De bevinding van de AFM luidt onder meer dat de externe accountant onvoldoende heeft geëvalueerd of met de door de accountant van [I1] gerapporteerde bevindingen voldoende en geschikte controle-informatie was verkregen. De externe accountant heeft de bevindingen opgenomen in de groepsmanagementletter 2011 en heeft daarbij aangegeven dat het om bevindingen gaat met een rating 1 en 2 (zie feit dd.). Blijkens de toelichting in de groepsmanagementletter gaat het dan om 'reported weaknesses threaten objectives of the company if no remedial actions are taken' of om 'significant weaknesses in the internal control. If no remedial actions are taken, the process might become out of control'. Indien een externe accountant onder dergelijke bewoordingen bevindingen terugkoppelt aan het groepsmanagement, dan valt niet vol te houden dat dergelijke bevindingen geen significant risico vormen voor de controle van de jaarrekening van [I]. Dit geldt des te meer nu de externe accountant [REDACTED] als significant risico heeft aangemerkt. Daarboven op komt dat de geconstateerde gebreken al meerdere jaren spelen en nog steeds niet zijn opgelost. Voor wat betreft de opmerking van KPMG dat met de opname in de groepsmanagementletter de bevindingen onder de aandacht zijn gebracht van het groepsmanagement en daarmee opvolging op groepsniveau werd gemonitord, merkt de AFM op dat een dergelijke opvolging per definitie toekomstgericht is en daarmee geen

⁴¹ De early warning rapportage van 5 december 2011, de COS 600 call met de component accountant van 9 december 2011, het HCM van 24 januari 2012 en de diverse besprekingen.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

226 van 273

enkele opvolging is gegeven aan het effect van de geconstateerde gebreken op [REDACTED] in de jaarrekening 2011. Met betrekking tot de stelling van KPMG dat dit wel is gebeurd met de werkzaamheden die de accountant van [I1] heeft verricht ten aanzien van [REDACTED], verwijst de AFM naar hetgeen daarover is vermeld in onderdeel I hierboven.

Zoals hierboven is aangegeven, valt niet vol te houden dat de bevindingen van de accountant van [I1] geen significant risico vormden voor de jaarrekening en bevatte de werkzaamheden waaraan in de e-mail van 15 december 2011 wordt gerefereerd, geen opvolging van de door de accountant van [I1] gerapporteerde bevindingen die op grond van COS 600.42, 43 en 44 hadden moeten worden opgevolgd. Nu de externe accountant slechts is afgegaan op de ongeclausuleerde goedkeurende verklaring van de accountant van [I1], heeft de externe accountant de communicatie van de accountant van [I1] onvoldoende geëvalueerd en heeft hij onvoldoende geëvalueerd of de verkregen controle-informatie voldoende en geschikt was.

Voor wat betreft de stelling van KPMG dat de externe accountant ook opvolging heeft gegeven aan de gerapporteerde bevindingen door deze te bespreken met de accountant van [I1], het management van [I1] en doordat de meest relevante bevindingen zijn opgenomen in de managementletter, verwijst de AFM naar voorgaande.

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

6.3.4.6 Onvoldoende opvolging van door [REDACTED] gerapporteerde gebreken

[REDACTED] heeft de IT-omgeving van [I] op hoofdlijnen in kaart gebracht en beoordeeld (feit gg). Naar het oordeel van [REDACTED] is het [REDACTED] van [I] niet altijd mogelijk om maatregelen ten aanzien van informatiebeveiliging af te dwingen en/of te implementeren (feit hh). [REDACTED] wijst in dit verband nadrukkelijk op het aanzienlijke aantal beheerders die via active directories de rechten en instellingen in het netwerk kunnen beheren (feit ii). De door [REDACTED] geconstateerde tekortkomingen hadden de externe accountant aanleiding moeten geven om de initiële risicoanalyse te heroverwegen en zich meer inzicht te verschaffen in de controlewerkzaamheden van de accountants van de groepsonderdelen. De externe accountant had deze heroverweging moeten uitvoeren op grond van artikel COS 600.24 en COS 600.44.

Zo had het feit dat iedere werkmaatschappij zijn eigen IT-beveiliging en daarmee de logische toegangsbeveiliging moet regelen in combinatie met de bevinding van de accountant van [I1] dat 'an appropriate level of segregation of duties' in de financiële administratie niet is geborgd, voor de externe accountant een signaal moeten zijn dat hier sprake is van een significant risico. De externe accountant heeft dit echter niet onderkend.

Hoewel de door de accountant van [I1] geconstateerde gebreken samenhangen met de door [REDACTED] vastgestelde tekortkomingen in de IT-omgeving van [I], blijkt uit het dossier niet dat de externe accountant de punten uit de managementletter van de accountant van [I1] heeft besproken met [REDACTED], laat staan dat [REDACTED] deze punten heeft betrokken in haar beoordeling.

Mede gelet op COS 600.24 en 44 had de externe accountant in de door [REDACTED] gerapporteerde bevindingen en risico's, in aanvulling op de gerapporteerde bevindingen ten aanzien van [I1], aanleiding moeten zien om de initiële risicoanalyse te heroverwegen. In elk geval had de externe accountant opvolging aan deze bevinding moeten geven en daarbij moeten overwegen welke impact dit heeft gehad op het aansturen van de accountants van de groepsonderdelen dan wel had de externe accountant zelf aanvullende controlewerkzaamheden bij groepsonderdelen kunnen uitvoeren. In het controledossier ligt hiervan echter niets vast. Ook blijkt niet uit de instructies aan de accountants van de groepsonderdelen of op enigerlei andere wijze dat adequate opvolging is gegeven aan deze bevinding. Evenmin blijkt van enige overweging waarom dit niet noodzakelijk zou zijn.

6.3.4.7 Zienswijze KPMG en reactie AFM

KPMG heeft in haar zienswijze van 2 oktober 2015 uitvoerig gereageerd op de bevindingen en de analyse van de AFM in het dossier [I], waarmee zij het (behalve formeel ook) materieel oneens is. KPMG gaf hierop reeds eerder een zienswijze, per brief van 4 juni 2014 in reactie op de brief van de AFM van 25 maart 2014 met de voorlopige

bevindingen inzake [I]. KPMG heeft in haar laatste zienswijze uitdrukkelijk opgemerkt dat zij haar in de eerdere zienswijze ingenomen standpunten handhaaft en dat deze als hier ingelast dienen te worden beschouwd. De AFM zal hierna eerst de eerdere zienswijze van KPMG weergeven en behandelen, om daarna de op 2 oktober 2015 toegevoegde zienswijze te bespreken.

I Zienswijze KPMG d.d. 4 juni 2014 op voorlopige bevindingen

KPMG benadrukt dat het feit dat [I] ██████████, meebrengt dat [I] vele active directories kent en iedere werkmaatschappij zijn eigen IT-beveiliging dient te regelen en daarmee ook voor een goed beheer van de directories die bij de systemen horen. Of directories centraal of decentraal beheerd moeten worden is een beleidsvraagstuk waarvoor KPMG niet verantwoordelijk is. Een decentrale aanpak betekent niet dat sprake is van een tekortkoming.

██████████ heeft naar het oordeel van KPMG het punt van de active directories niet als tekortkoming of risico gesignaleerd ten behoeve van de accountantscontrole. ██████████ heeft namelijk de vraag ‘has a significant/financial statement risk been identified’ met ‘No’ beantwoord.

De methodologie en eAudIT van KPMG is naar eigen zeggen zodanig ingericht dat elke accountant (van een groepsonderdeel) de opzet en het bestaan van de IT general controls moet beoordelen en bij het ontbreken daarvan aanvullende controlemaatregelen moet uitvoeren. Bovendien heeft het groepsteam de accountants van de groepsonderdelen nadrukkelijk gewezen op hun verantwoordelijkheid in deze: ‘IT systems are highly decentralized. As a result, you are responsible for evaluating the design and implementation and testing of the operating effectiveness of relevant general IT controls and IT application controls at your respective components’. KPMG meent dat de ██████████-bevindingen toereikend zijn geadresseerd en gedocumenteerd door het groepsteam.

Reactie AFM

Dat de vraag of directories centraal of decentraal beheerd moeten worden een beleidsvraagstuk is, staat niet ter discussie. Het is echter wel de verantwoordelijkheid van de externe accountant om te beoordelen wat de beleidskeuze voor decentraal beheer betekent voor de controle van de jaarrekening van [I].

De externe accountant is in belangrijke mate afgegaan op het eindoordeel van ██████████ dat er geen significant/financial statement risk is geïdentificeerd (feit jj). Hij heeft deze conclusie niet ter discussie gesteld terwijl daar wel aanleiding toe was, zoals de AFM eerder uiteen heeft gezet. Ook is niet gebleken dat de externe accountant de bevindingen uit de managementletter heeft besproken met ██████████, of dat ██████████ deze punten heeft betrokken bij haar beoordeling (feit ll).

De methodologie van de eAudIT, op grond waarvan de accountants van de groepsonderdelen zelf verantwoordelijk zijn voor de vereiste werkzaamheden, ontslaat de externe accountant niet van zijn verantwoordelijkheid om vast te stellen dat de vereiste werkzaamheden ook daadwerkelijk zijn uitgevoerd.

II Zienswijze KPMG d.d. 2 oktober 2015 op definitief onderzoeksrapport

Aan haar eerdere zienswijze heeft KPMG op 2 oktober 2015 het volgende toegevoegd:

In het onderzoeksrapport stelt de AFM zich op het standpunt dat de externe accountant op grond van COS 600.24 en COS 600.44 de conclusie van ██████████, dat het ‘██████████ van [I] niet altijd mogelijk (is) maatregelen ten aanzien van informatiebeveiliging af te dwingen en/of te implementeren’, onvoldoende heeft opgevolgd. Dit standpunt is zowel feitelijk als juridisch onjuist.

██████████ heeft op verzoek van het groepsteam de IT-omgeving van [I] op hoofdlijnen en op holding niveau in kaart gebracht. Er is dus geen beoordeling gemaakt van de IT-omgeving op het niveau van groepsonderdelen zélf. ██████████ signaleerde een aanzienlijk aantal beheerders en active directories, maar kwalificeerde dat expliciet niet als tekortkoming of risico. Dat is ook logisch; er was sprake van een decentrale IT-organisatie.

De externe accountant heeft – anders dan de AFM stelt – wel degelijk in de group audit instructions aan de component accountants expliciet rekening gehouden met ██████████ en de conclusies van ██████████; ieder van de component accountants diende op zijn/haar niveau de betreffende IT systemen te beoordelen en daarover te rapporteren (paragraaf 7.10.1 van de group audit instructions): ‘IT Systems are highly decentralized. As a result, you are responsible for evaluating the design and implementation and testing of the operating effectiveness of relevant general IT controls and IT application controls at your respective components’.

Uit deze group audit instruction blijkt dat de externe accountant zich wel degelijk de vraag heeft gesteld wat het decentrale beheer voor de controle betekent en dit heeft meegenomen in zijn risicoanalyse. De conclusie van de AFM dat dat niet zo zou zijn, is onbegrijpelijk. De bezwaren hierover van de AFM kunnen derhalve niet als grondslag dienen voor de in het onderzoeksrapport geformuleerde conclusies, althans het voorgenoemde boetebesluit.

Ieder van de component accountants, waaronder die van [I1], heeft de in de group audit instruction gevraagde beoordeling gemaakt en hierover gerapporteerd aan de externe accountant via het Highlights Completion Memorandum. De externe accountant heeft deze stukken beoordeeld en, in combinatie met de goedkeurende verklaringen, geconcludeerd dat voldoende en geschikte controle-informatie was verkregen door de individuele component auditors. Dat is voldoende. Volgens COS 600 moet het opdrachtteam op groepsniveau de communicatie van de component accountant evalueren. Daarbij kan het groepsteam bepalen dat het noodzakelijk is om andere relevante delen van de controledocumentatie te raadplegen. Die noodzaak was er niet op grond van de communicatie met de component accountant.

Reactie AFM

KPMG stelt kort gezegd dat de externe accountant in de group audit instructions aan de component accountants expliciet rekening heeft gehouden met ██████████ en de conclusies van ██████████ doordat ieder van

de component accountants op zijn/haar niveau de betreffende IT-systemen diende te beoordelen en daarover te rapporteren

De AFM heeft geconstateerd dat ██████████ blijktens het Memo Understanding of IT [I] van 8 december 2011 heeft vastgesteld dat ██████████ van IT het niet altijd mogelijk is om maatregelen ten aanzien van informatiebeveiliging af te dwingen en/of te implementeren. Een voorbeeld hiervan is de grote hoeveelheid (mogelijk honderden) verschillende Active Directories die worden gebruikt. Ook in het document Understanding of IT stelt ██████████ voorgaande vast. ██████████ heeft het voorgaande niet als significant risico aangemerkt, maar zij constateert wel een risico met betrekking tot het consolidatiesysteem (feit hh tot en met jj).

Ingevolge COS 600 wordt van de externe accountant vereist dat hij de wijze van inspelen op de ingeschatte risico's van een afwijking van materieel belang op passende wijze opzet en implementeert. Tevens wordt van hem vereist dat hij evalueert of voldoende en geschikte controle-informatie is verkregen vanuit de controlewerkzaamheden die zijn uitgevoerd met betrekking tot het consolidatieproces en door de accountants van de groepsonderdelen met betrekking tot de financiële informatie van de groepsonderdelen.

Niet valt in te zien dat de externe accountant aan deze verplichting heeft voldaan door volledig af te gaan op het eindoordeel van ██████████ dat geen significant risico is geïdentificeerd, terwijl zij feitelijk wel tekortkomingen heeft vastgesteld met betrekking tot het consolidatiesysteem en het implementeren dan wel afdwingen van maatregelen ten aanzien van informatiebeveiliging. Dit valt des te meer niet in te zien nu sprake was van een decentrale IT-organisatie, waarbij de accountant van een groepsonderdeel slechts een beoordeling kan maken van het desbetreffende onderdeel en niet beschikt over het totaalbeeld op groepsniveau. Juist doordat de accountant van [I1] ernstige gebreken heeft geconstateerd in de interne beheersing bij [I1], welke ook samenhangen met de door ██████████ vastgestelde tekortkomingen, mag van de externe accountant, die beschikt over het totaalbeeld op groepsniveau, worden verwacht dat hij evalueert of de initiële risicoanalyse dat geen sprake is van een significant risico, terecht is. In het controledossier zijn echter geen vastleggingen aangetroffen waaruit blijkt dat de externe accountant deze evaluatie heeft gemaakt dan wel aanvullende controlemaatregelen heeft uitgevoerd of heeft laten uitvoeren dan wel heeft vastgesteld dat dit niet nodig is.

6.3.4.8 Onvoldoende opvolging uitkomsten data-analyse

De externe accountant heeft voorts geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen over ██████████ van [I] omdat hij heeft nagelaten de bevindingen uit de data-analyse en de verklaringen van de accountants van de groepsonderdelen ten aanzien van deze bevindingen voldoende op te volgen. De externe accountant heeft hiermee niet voldaan aan de vereisten uit COS 600.42, 43 en 44. Evenmin heeft hij de controle op dit punt uitgevoerd met een professioneel-kritische instelling, zoals COS 200.15 voorschrijft.

Onder feit mm is toegelicht dat de externe accountant bij drie groepsonderdelen een data-analyse heeft laten uitvoeren door ██████████. De data-analyse had betrekking op de financiële administratie en de ██████████ van de betreffende groepsonderdelen. Uit de rapportages kwamen meerdere opvallende

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 231 van 273

bevindingen naar voor die duidelijk maakten dat er [REDACTED] bij [I2] en [I3],
waarbij [REDACTED]

[REDACTED]. De externe accountant heeft deze bevindingen gedeeld met de accountants van de betreffende groepsonderdelen en daarbij onder meer aan de accountants gevraagd of zij de juistheid van deze [REDACTED] wilden beoordelen (feit nn t/m qq). Ook gezien de opmerkelijk ronde (totaal)bedragen van de [REDACTED] met betrekking tot [REDACTED] (zie ook de tabel achter feit oo) lag het voor de hand nader onderzoek te doen naar de juistheid ervan.

Zoals onder de feiten rr t/m tt is toegelicht hebben de accountants ter beantwoording van deze vraag uitsluitend verwezen naar een reactie van het management van het betreffende [I] groepsonderdeel zonder dat is aangegeven of en zo ja hoe deze reacties zijn geverifieerd. Uit het controledossier blijkt niet dat de externe accountant aan deze reacties voldoende opvolging heeft gegeven (COS 600.42, 43 en 44). Uit het controledossier blijkt niet eens dat de externe accountant deze reacties conform COS 600, paragraaf 42 heeft besproken met de accountants van de betreffende groepsonderdelen. Evenmin heeft de externe accountant conform COS 600.43 bepaald welke aanvullende werkzaamheden moeten worden uitgevoerd.

De omstandigheid dat de externe accountant stelt dat uitsluitend ten aanzien van één bevinding de noodzaak bestond hieraan opvolging te geven en dat de accountant van het groepsonderdeel in dat verband een memo heeft opgesteld (feit uu) maakt het voorgaande niet anders.

Zoals toegelicht in feit vv gaat dit memo in op de vraag of de geconstateerde [REDACTED] een aanwijzing van fraude vormen binnen dit groepsonderdeel. Op basis van dit memo heeft de accountant van het groepsonderdeel de conclusie getrokken dat het risico op [REDACTED] gemitigeerd is (feit ww). De externe accountant heeft op het memo aangegeven dat hij deze conclusie deelt (feit xx), zonder te evalueren of deze conclusie van de accountant van het groepsonderdeel gebaseerd is op voldoende en geschikte controle-informatie.

Uit dit memo komt ook naar voren dat ten aanzien van de [REDACTED] is uitgegaan van verklaringen van het management. Niet beschreven is op welke wijze deze verklaringen door de accountant van het groepsonderdeel op juistheid zijn getoetst. De externe accountant heeft ten aanzien hiervan geen nadere vragen gesteld.

Daarnaast is de constatering dat de meeste [REDACTED] de impact op het resultaat zeer gering was (feit vv), geen logische gevolgtrekking. Buiten het feit dat dit een indicatie is van frauduleuze verslaggeving en dat voor deze constatering derhalve minder relevant is of de bedragen die hiermee gemoeid zijn beneden de materialiteitsgrens liggen, duidt het [REDACTED] bij uitstek op het flatteren van omzet en hiermee winst. De externe accountant van [I] heeft ten aanzien hiervan geen nadere vragen gesteld.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk [REDACTED]

Pagina 232 van 273

De accountant van het groepsonderdeel stelt vervolgens de controleaanpak te hebben heroverwogen en controlewerkzaamheden met voldoende diepgang te hebben uitgevoerd zodat het risico op [REDACTED] is gemitigeerd. De externe accountant heeft ten aanzien hiervan geen nadere vragen gesteld.

De externe accountant heeft hiermee de controle niet in overeenstemming met de vereisten uit COS 600.42, 43 en 44 verricht. Er heeft geen zichtbare evaluatie van de werkzaamheden van de accountant van het groepsonderdeel plaatsgevonden en tevens is de opvolging van de bevindingen uit de data-analyse door de accountant van het groepsonderdeel van [I2] niet nader besproken. Daarnaast is niet overwogen andere relevante delen van de controledocumentatie van de accountant van het groepsonderdeel te beoordelen.

Voorts is de AFM van oordeel dat de bevindingen uit de data-analyse hadden moeten leiden tot een evaluatie of dit risico ook bij andere groepsonderdelen binnen de [I]-groep aanwezig is. De externe accountant heeft het risico [REDACTED] echter niet nader overwogen en heeft tevens geen aanleiding gezien tot heroverweging van de initiële risico-inschatting met het oog op verhoogde frauderisico's met betrekking tot [REDACTED]. Hiermee heeft de externe accountant de controle niet uitgevoerd conform COS 600.24.

6.3.4.9 Zienswijze KPMG en reactie AFM

KPMG heeft in haar zienswijze van 2 oktober 2015 uitvoerig gereageerd op de bevindingen en de analyse van de AFM in het dossier [I], waarmee zij het (behalve formeel ook) materieel oneens is. KPMG gaf hierop reeds eerder een zienswijze, per brief van 4 juni 2014 in reactie op de brief van de AFM van 25 maart 2014 met de voorlopige bevindingen inzake [I]. KPMG heeft in haar laatste zienswijze uitdrukkelijk opgemerkt dat zij haar in de eerdere zienswijze ingenomen standpunten handhaaft en dat deze als hier ingelast dienen te worden beschouwd. De AFM zal hierna eerst de eerdere zienswijze van KPMG weergeven en behandelen, om daarna de op 2 oktober 2015 toegevoegde zienswijze te bespreken.

I Zienswijze KPMG d.d. 4 juni 2014 op voorlopige bevindingen

KPMG deelt niet het oordeel van de AFM dat de externe accountant de bevindingen uit de data-analyse en de verklaringen van de accountant onvoldoende heeft opgevolgd, maar erkent dat de e-mails van de accountants van de groepsonderdelen met de beantwoording van de vragen die het groepsteam hen heeft voorgelegd naar aanleiding van de data-analyse ten onrechte niet zijn opgenomen in het dossier.

Voorts brengt KPMG naar voren dat de data-analyse is uitgevoerd als additionele procedure bovenop de reguliere werkzaamheden. Er was niet beoogd controle-informatie te verkrijgen, maar beoogd was zicht te krijgen op de werking van het [REDACTED] ook met het oog op de mogelijke bredere toepassing van de data-analyse software voor [REDACTED] in de controle van [I]. Desalniettemin is logischerwijs opvolging gegeven aan de voor de controle relevante bevindingen naar aanleiding van de analyse.

Het onderdeel [REDACTED], dat deel uitmaakte van de data-analyse, betreft volgens KPMG een vast onderdeel van iedere controle, die ook door eAudIT wordt gefaciliteerd. De

belangrijkste posten die bij de data-analyse naar voren zijn gekomen, zouden daarom door de accountants van de groepsonderdelen al zijn geadresseerd.

De wijze van registratie in het kader van [I3] verklaart het grote aantal [REDACTED]. Uit de e-mail van de accountant van het groepsonderdeel blijkt dat zij bekend is met deze systematiek en hierop haar controlemaatregelen uitvoert als onderdeel van de reguliere controle. Zij zou in antwoord op de gestelde vragen hebben bevestigd dat zij de bij de data-analyse gesignaleerde [REDACTED] bij haar controle heeft meegenomen.

De bevindingen ten aanzien van [I4] zijn besproken door het groepsteam met de accountant van het groepsonderdeel, maar hiervan is geen vastlegging gemaakt. Daarbij merkt KPMG wellicht ten overvloede op dat [I4] geen individueel significante deelneming is met een omzet van € [REDACTED] en een EBIT van slechts € [REDACTED].

Ook heeft de accountant van het groepsonderdeel de data-analyse bevindingen in zijn controle betrokken. Het groepsteam heeft met de accountant van het groepsonderdeel besproken wat de reden was [REDACTED], wat het effect was op de cijfers en of toereikende werkzaamheden waren uitgevoerd. De conclusie was dat toereikende werkzaamheden waren uitgevoerd, dat er geen sprake was van opzet om de resultaten te beïnvloeden en dat er geen sprake was van fraude. De accountant van het groepsonderdeel heeft op verzoek van het groepsteam een analyse geschreven over de besproken onderwerpen en die is in het dossier van de groepscontrole opgenomen. Eveneens is aan deze kwestie in het HCM van de accountant van het groepsonderdeel aandacht besteed.

KPMG merkt op dat bij de onderzochte onderdelen naar aanleiding van de data-analyse alleen bij [I4] een ‘Audit-misstatement’ is geconstateerd. Het management van [I4] was niet verantwoordelijk voor andere groepsonderdelen. [REDACTED]

Er was daarom, aldus KPMG, geen reden de controleaanpak te wijzigen of accountants van andere groepsonderdelen te wijzen op [REDACTED].

Reactie AFM

De AFM merkt op dat niet ter zake doet of de data-analyse is uitgevoerd als additionele procedure. Feit is dat uit de data-analyse relevante controle-informatie is verkregen. De AFM heeft vastgesteld dat de externe accountant de relevante controle-informatie onvoldoende heeft opgevolgd.

Dat bepaalde controlewerkzaamheden die in het kader van de data-analyse zijn verricht volgens de controlemethodiek van KPMG een vast onderdeel zijn van de controle, wil niet zeggen dat deze werkzaamheden ook daadwerkelijk zijn uitgevoerd. Dat de belangrijkste posten al door de accountants van de groepsonderdelen waren geadresseerd blijkt niet uit de beschikbare vastleggingen van de reacties van de accountants van de groepsonderdelen en evenmin uit de zienswijze.

Datum	16 maart 2016
Ons kenmerk	██████████
Pagina	234 van 273

In haar e-mail van 24 januari 2012 geeft de accountant van het groepsonderdeel van [I3] antwoord op vier specifieke vragen. Deze e-mail is echter geen bevestiging dat de bij de data-analyse gesignaleerde boekingen reeds waren gecontroleerd als onderdeel van de controle.

De werkzaamheden ten aanzien [I2] blijken, naar KPMG heeft erkend, niet uit het controledossier. Door te stellen dat [I2] geen significante deelneming is, onderkent de externe accountant niet het kwalitatieve (en daarmee mogelijk op die manier materiële) aspect van de bevindingen uit de data-analyse. De externe accountant had [I2] bovendien geselecteerd, omdat ██████████ hier in 2011 is geïmplementeerd. Daarnaast geldt juist voor [I2] dat de data-analyse vraagposten heeft opgeleverd die samen de vastgestelde uitvoeringsmaterialiteit van € ██████████ voor [I] als geheel ruim te boven gaan. Bovendien heeft de externe accountant vastgesteld dat alle individuele afwijkingen groter dan ██████████ afzonderlijk en gezamenlijk moeten worden geëvalueerd.

In het voorgaande is uiteengezet waarom de externe accountant onvoldoende opvolging heeft gegeven aan de overboekingen van ██████████. De zienswijze van KPMG bevat geen nieuwe feiten en leidt niet tot een ander inzicht.

Ten slotte stelt KPMG dat er geen reden was om naar aanleiding van de bij [I4] geconstateerde ‘Audit-misstatement’ de controleaanpak te wijzigen of accountants van andere groepsonderdelen te wijzen op deze overboeking. Met deze reactie onderkent KPMG niet dat de modus operandus van de ‘Audit-misstatement’ naar haar aard ook kan voorkomen bij projecten binnen andere onderdelen van [I]. Door het nalaten van aanvullende controlewerkzaamheden bij andere onderdelen van [I] heeft de externe accountant daarmee niet de opvolging geven die op grond van COS 600.42, COS 600.43 en COS 600.44 is vereist.

II Zienswijze KPMG d.d. 2 oktober 2015 op definitief onderzoeksrapport

Aan haar eerdere zienswijze heeft KPMG op 2 oktober 2015 het volgende toegevoegd:

De AFM stelt in haar onderzoeksrapport vast dat de externe accountant onvoldoende en ongeschikte controle-informatie heeft verkregen over ██████████ van [I] omdat hij nagelaten zou hebben de bevindingen uit de uitgevoerde data-analyse voldoende op te volgen. De externe accountant zou hiermee niet hebben voldaan aan de vereisten uit COS 200.15, COS 600.42, COS 600.43 en COS 600.44.

De uitgevoerde data-analyse betrof een additionele procedure, bovenop de reguliere werkzaamheden en moet ook in het licht van die reguliere werkzaamheden worden gezien.

██████████ heeft op verzoek van het groepsteam data analyses verricht bij drie groepsentiteiten, waaruit een aantal ██████████ naar voren kwam. Het groepsteam heeft vervolgens de desbetreffende component auditors opdracht gegeven om dit in hun controle te betrekken. Een en ander blijkt uit de aan de AFM overgelegde e-mails en de verklaringen door het groepsteam. Er is dus wel degelijk opvolging gegeven aan deze bevindingen, al moet gezegd worden dat de documentatie daarvan voor verbetering vatbaar was.

Voor wat betreft [I2] blijkt dit (indirect) ook uit het memo van de component accountant van 1 februari 2012 dat – zo blijkt uit dat memo – is opgesteld op verzoek van de groepsaccountant en dat vervolgens is besproken door/met het groepsteam, de component auditor en de externe accountant. De stelling van de AFM in het onderzoeksrapport dat de werkzaamheden ten aanzien van [I2] niet blijken uit het controledossier is dan ook niet juist. Daarnaast heeft de component accountant van [I2] heeft aandacht besteed in zijn Highlights Completion Memorandum aan de overboekingen. Ook dit memorandum is opgenomen in het controledossier.

Meer in het algemeen geldt dat de vaststellingen door de AFM, dat de bevindingen uit de data-analyse niet zouden zijn opgevolgd en ten onrechte niet zouden zijn besproken met en/of uitsluitend zouden zijn gebaseerd op verklaringen van het management zelf, feitelijk onjuist zijn.

Materieel gezien was de uitkomst van de data-analyse dat één [REDACTED] en dat de impact van de bevindingen uit die data-analyse op groepsonderdelen beperkt was. Niet alleen was [REDACTED] maar door de decentrale organisatie bestond er ook een gering risico op olievlekwerking. De externe accountant is dan ook terecht tot de conclusie gekomen dat er geen reden was om de controleaanpak voor andere groepsonderdelen van [I] te wijzigen en/of andere component auditors te wijzen op de bevindingen in de data-analyse zoals de AFM stelt.

[REDACTED]

Reactie AFM

KPMG stelt kort gezegd dat de uitgevoerde data-analyse een additionele procedure betrof en in het licht van de reguliere werkzaamheden moet worden gezien. KPMG stelt verder dat wel degelijk opvolging aan de bevindingen is gegeven.

De AFM stelt voorop dat, zoals ook al in haar reactie op de eerdere zienswijze is aangegeven, dat uit de data-analyse relevante controle-informatie is verkregen. Dat deze relevante controle-informatie is verkregen naar aanleiding van een additionele procedure doet niet ter zake.

In haar [REDACTED]-rapportage heeft [REDACTED] een aantal bevindingen aan de externe accountant gerapporteerd (feit mm tot en met pp). KPMG stelt dat het groepsteam vervolgens de desbetreffende component accountants de opdracht heeft gegeven om deze bevindingen in hun controle te betrekken en dat daarmee opvolging is gegeven aan deze bevindingen. Het oordeel van de AFM luidt echter onder meer dat de externe accountant onvoldoende opvolging heeft gegeven aan de bevindingen. De externe accountant heeft weliswaar enige opvolging gegeven aan de bevindingen door onder meer aan de component accountants te vragen of zij de juistheid van de [REDACTED] willen beoordelen, maar hij heeft vervolgens geen enkele opvolging gegeven aan de reacties van de component accountants, terwijl daar alle aanleiding toe was. Zo steunen de component accountants op verklaringen van het

management, maar is op geen enkele wijze opgenomen of en hoe deze verklaringen zijn geverifieerd. Uit het controledossier blijkt niet dat de externe accountant de reacties van de component accountants met hen heeft besproken, zelf aanvullende controlewerkzaamheden heeft uitgevoerd om de verklaringen te verifiëren of heeft vastgelegd waarom daarvan kon worden afgezien. Ten aanzien van de bevindingen van [I2] heeft de externe accountant toegelicht dat het controleteam telefonisch contact heeft gehad met de accountant van dit groepsonderdeel. Daarvan is echter geen verslaglegging van gemaakt en de externe accountant kon niet aangeven wat de antwoorden op de gestelde vragen zijn geweest. KPMG merkt dan ook terecht op dat de documentatie onvoldoende is opgenomen in het controledossier.

KPMG heeft geen onderbouwing gegeven van haar stelling, dat de AFM ten onrechte heeft vastgesteld dat de bevindingen uit de data-analyse niet zijn opgevolgd en ten onrechte niet zijn besproken met en/of uitsluitend zijn gebaseerd op verklaringen van het management zelf.

Voor wat betreft de verwijzing naar [REDACTED], merkt de AFM op dat de externe accountant volledig is afgegaan op het memo van de accountant van het desbetreffende groepsonderdeel. Uit dit memo blijkt juist dat de component accountant zich heeft gebaseerd op de verklaringen van het management, terwijl niet is opgenomen hoe deze verklaringen zijn geverifieerd. Ook blijkt niet uit het controledossier dat de externe accountant hierover nadere vragen heeft gesteld, zelf aanvullende controlewerkzaamheden heeft uitgevoerd om de verklaringen te verifiëren of heeft vastgelegd waarom daarvan kon worden afgezien. Daarmee heeft de externe accountant dan ook onvoldoende opvolging gegeven aan de bevindingen

[REDACTED]

6.3.5 Conclusie [I]

De externe accountant heeft aldus bij de wettelijke controle van [I] over 2011 in strijd gehandeld met COS 200.17, COS 500.6 en COS 600.44, waarbij hij tevens het bepaalde in COS 240.32c, COS 600.42, COS 600.43 en COS 600.24 niet in acht heeft genomen. De geconstateerde tekortkomingen brengen tevens mee dat de externe accountant in strijd heeft gehandeld met de fundamentele beginselen van deskundigheid en zorgvuldigheid, alsmede van professioneel gedrag, zoals neergelegd in artikel A-100.4 VGC en verder uitgewerkt in de artikelen A-130 en A-150 VGC. Deze gedragsregels schrijven immers voor dat de externe accountant handelt in overeenstemming met de van toepassing zijnde vaktechnische en overige beroepsvoorschriften – zoals de COS – en dat hij zich houdt aan de voor hem relevante wet- en regelgeving.

7. Overtreding zorgplicht van artikel 14 Wta

7.1 Inleiding – toelichting op de norm

De accountant geeft een (al dan niet goedkeurende) controleverklaring af over de getrouwheid van door ondernemingen of instellingen gepresenteerde financiële overzichten. Deze controleverklaring geeft hij af ten behoeve van het publiek. De accountant heeft derhalve een belangrijke publieke taak, in die zin dat hij zekerheid toevoegt aan de getrouwheid van de financiële verslaggeving. Daarmee draagt hij bij aan het vertrouwen in die financiële verslaggeving van een grote groep gebruikers. Dit is essentieel omdat de getrouwheid van de door een onderneming of instelling gepresenteerde gegevens niet eenvoudig door gebruikers zelf valt te controleren. Het publiek moet er aldus op kunnen vertrouwen dat een controleverklaring van de accountant op een vakbekwame manier tot stand is gekomen. Een aantasting van dit vertrouwen tast ook het algehele vertrouwen in de economische markt aan en in het bijzonder het vertrouwen in de financiële markt.⁴²

Op grond van artikel 14 Wta rust op KPMG als accountantsorganisatie de verplichting er voor zorg te dragen dat de externe accountants die bij haar werkzaam zijn of aan haar zijn verbonden voldoen aan de regels ter zake van onder meer de vakbekwaamheid. KPMG gaat als accountantsorganisatie ook met de controlecliënt de overeenkomst aan tot het verrichten van de wettelijke controle. KPMG dient als accountantsorganisatie de randvoorwaarden te creëren voor het adequaat functioneren van haar externe accountants. KPMG moet voorkomen dat haar externe accountants een verklaring afgeven op basis van een zodanig gebrekkige controle dat op basis daarvan geen verklaring had mogen worden afgegeven.

Bovendien rust op KPMG de verplichting haar organisatie zodanig in te richten dat als dergelijke tekortkomingen zich manifesteren bij de uitvoering van een wettelijke controle deze tijdig worden gesignaleerd en dat maatregelen worden getroffen om de geconstateerde tekortkomingen te herstellen en toekomstige fouten te voorkomen. KPMG dient actief informatie te vergaren ten aanzien van de werkzaamheden van haar externe accountants en op grond daarvan zo nodig ook daadwerkelijk maatregelen te treffen. KPMG dient er zorg voor te dragen dat haar externe accountants alleen een controleverklaring afgeven op basis van voldoende en geschikte controle-informatie.

7.2 Beoordeling naleving zorgplicht van artikel 14 Wta

De AFM concludeert op basis van haar onderzoek dat KPMG bij de uitvoering van wettelijke controles over 2011 en 2012 de op haar rustende zorgplicht heeft overtreden. Naar het oordeel van de AFM is hiervan reeds sprake gelet op de aard, ernst en hoeveelheid van de tekortkomingen die door de AFM zijn vastgesteld. Dit wordt toegelicht in paragraaf 7.2.1. Bovendien zijn de tekortkomingen in de wettelijke controles die zijn betrokken in het reguliere onderzoek in geen van de gevallen door KPMG zelf geconstateerd. KPMG heeft haar accountantsorganisatie niet zodanig ingericht, noch zodanige maatregelen getroffen dat is voorkomen dat haar externe accountants meermalen op basis van een ontoereikende controle, waarin geen voldoende en geen geschikte

⁴² Kamerstukken II 2003-04, 29 658, nr. 3, p. 1-3.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

238 van 273

controle-informatie is verkregen, een (goedkeurende) controleverklaring hebben afgegeven. Dit wordt toegelicht in paragraaf 7.2.2.

Vervolgens wordt in paragraaf 7.2.3 uiteengezet dat de bevindingen in deze zaak niet op zichzelf staan, maar in het verlengde liggen van eerder geconstateerde tekortkomingen. Tot slot wordt in paragraaf 7.2.4 uiteengezet dat de conclusie van de AFM inzake de overtreding van artikel 14 Wta bevestiging vindt in de door KPMG zelf uitgevoerde oorzakenanalyse.

7.2.1 Aard, ernst en hoeveelheid van de tekortkomingen

In het kader van het reguliere onderzoek heeft de AFM tien door KPMG uitgevoerde wettelijke controles onderzocht. Daarnaast heeft de AFM naar aanleiding van incidentmeldingen twee andere wettelijke controleopdrachten onderzocht. De AFM heeft per controle beoordeeld in hoeverre de betrokken externe accountants bij het verrichten van de wettelijke controles hebben voldaan aan de regels ter zake van vakbekwaamheid. Het onderzoek heeft zich steeds gericht op enkele materiële onderdelen van de controle, de zogenaamde focusgebieden. Dit betekent dat het onderzoek betrekking had op de controle van enkele posten die naar aard of omvang van materieel belang waren voor het beeld van de jaarrekening als geheel van de betreffende controlecliënt. Als de externe accountant voor een materiële post in de jaarrekening geen voldoende en geen geschikte controle-informatie heeft verkregen, dan heeft hij ook geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen om zijn oordeel over de jaarrekening als geheel te onderbouwen (COS 200.17, COS 500.6 en COS 600.44). In dat geval heeft de AFM de uitvoering van de wettelijke controle als onvoldoende gekwalificeerd.

Uit het reguliere onderzoek van de AFM blijkt dat van de tien door de AFM geselecteerde en onderzochte wettelijke controles er zeven onvoldoende waren. Met betrekking tot de twee door de AFM onderzochte incidentdossiers geldt dat beide wettelijke controles onvoldoende waren. Er was derhalve bij negen wettelijke controles sprake van dusdanig ernstige tekortkomingen dat de externe accountant op basis van de verkregen controle-informatie niet tot het afgeven van zijn (goedkeurende) controleverklaring had mogen overgaan. Het gaat daarbij om tekortkomingen op onderdelen die materieel zijn voor het beeld van de jaarrekening als geheel. Zoals in de hoofdstukken 5 en 6 van dit besluit is uiteengezet, hebben de verschillende externe accountants bij de negen wettelijke controles ten aanzien van één of meerdere materiële posten in de jaarrekening geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen. De kerngegevens van de negen controles alsmede de onderdelen waarover geen voldoende en geen geschikte controle-informatie is verkregen, zijn:

Controlecliënt en balanstotaal	Door externe accountant vastgestelde materialiteit	Post of onderdeel waarvoor geen voldoende en geen geschikte controle-informatie is verkregen
[A] (€ [REDACTED])	€ [REDACTED]	- Omzet (€ [REDACTED]) - Goodwill (€ [REDACTED])
[B] (\$ [REDACTED])	\$ [REDACTED]	- Onvoldoende de wijze van inspelen op risico's opgezet en geïmplementeerd

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

239 van 273

		- Ontoereikende evaluatie werkzaamheden accountants groepsonderdelen
[C] (€)	€	- Omzet (€) - Overlopende passiva (€)
[D] (€)	€	- Opbrengsten (€) - Voorzieningen (€) - Beleggingen (€)
[E] (€)	€	- Omzet en gerelateerde balansposten (€) - Waardering handelsvorderingen (€)
[F] (€)	€	- Technische voorziening pensioenverplichtingen (€) - Waardering niet-beursgenoteerde beleggingen (€)
[G] (€)	€	- Omzet (€) - Afboeking actieve belastinglatentie (€)
[H] ([H1].: €) [H2] €)	€ voor [H1].; € voor [H2]	- (€)
[I] (€)	€	- (€) - (€)

De AFM heeft ten aanzien van materiële posten van deze wettelijke controles – kort gezegd – de volgende tekortkomingen vastgesteld:

[A]

- De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de juistheid en de volledigheid van de omzet (COS 500.6). De externe accountant heeft nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de goederenbewegingen van , terwijl die relevant zijn voor de volledigheid van de omzet. Ook heeft hij geen controlewerkzaamheden uitgevoerd die hem voldoende en geschikte controle-informatie hebben verschaft over de betrouwbaarheid van de gegevens uit de [Database], terwijl hij daar in zijn beoordeling van de goederenbeweging en bij zijn cijferanalyse gebruik van maakt (COS 520.5). Ten slotte heeft hij bijzonderheden die blijken uit de cijferanalyse niet nader onderzocht (COS 520.7). Gelet op de ernst van deze tekortkomingen en de materiële aard van de post, heeft de externe accountant daarmee ook nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen

teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, zoals COS 200.17 voorschrijft.

- Ook heeft de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de juistheid en volledigheid van de waardevermindering van de goodwill (COS 500.6). De externe accountant heeft niet beoordeeld of de door [A] bepaalde bijzondere waardevermindering, op basis van de verwachte kasstromen, redelijk was. Gelet op de ernst van deze tekortkomingen en de materiële aard van de post, heeft de externe accountant daarmee ook nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, zoals COS 200.17 voorschrijft.

[B]

- De externe accountant heeft niet de wijze van inspelen op de ingeschatte risico's van een afwijking van materieel belang op passende wijze opgezet en geïmplementeerd (COS 600.24). Zo heeft hij zijn instructies te laat aan KPMG ██████ gestuurd en bevatten deze instructies geen beschrijving van het soort werkzaamheden dat de externe accountant van KPMG ██████ verwacht om op de ingeschatte risico's in te spelen. De externe accountant heeft ook onvoldoende inzicht verkregen in de bedrijfsprocessen van de verschillende onderdelen van de onderneming (COS 600.17) en de daarmee samenhangende (fraude)risico's (COS 600.18b en COS 240.24) voor de jaarrekening en interne beheersingsmaatregelen.
- De externe accountant heeft onvoldoende werkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen bij de geconsolideerde jaarrekening van [B] (COS 500.6). Hij heeft in dat verband onvoldoende geëvalueerd of met de uitgevoerde werkzaamheden door de accountants van de groepsonderdelen voldoende en geschikte controle-informatie is verkregen om het controleoordeel op groepsniveau op te baseren (COS 600.44) en daarmee ook nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, zoals COS 200.17 voorschrijft. De externe accountant heeft daarbij nagelaten opvolging te geven aan de bijzonderheden die hij in zijn eigen review heeft opgemerkt voor meerdere balansposten en zoals door andere accountants is gemeld in hun rapportages, zoals bedoeld in COS 600.42 en 43.
- Gelet op de ernst van bovengenoemde tekortkomingen en de materiële aard van de hiermee gemoeide posten, heeft de externe accountant daarmee ook nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, zoals COS 200.17 voorschrijft.

[C]

- De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de juistheid en volledigheid van de omzet van [C] (COS 500.6). De door hem verrichte gegevensgerichte werkzaamheden waren ontoereikend om daarmee voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen. Zo heeft de externe accountant nagelaten om – zoals is vereist op grond van COS 402.9 t/m 12 - inzicht te verkrijgen in de aard en significantie van de

diensten die door de serviceorganisatie worden verleend en het effect daarvan op de voor de controle relevant zijnde interne beheersing van de gebruikende entiteit ([C]), dat voldoende is voor het onderkennen en inschatten van de risico's van een afwijking van materieel belang. Ook heeft de externe accountant nagelaten controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren die op die risico's inspelen (COS 402.15, COS 402.16 en tevens COS 330.12). In verband hiermee heeft hij de betrouwbaarheid van de brongegevens van de serviceorganisatie niet vastgesteld, noch voldoende gecontroleerd of de schattingen die voor 50% onderdeel zijn van de verantwoorde omzet, realistisch zijn. Ook heeft de externe accountant in het kader van de door hem verrichte marge/ratio analyse geen verwachtingen geformuleerd en geëvalueerd zoals vereist op grond van COS 520.5. Hij heeft niet gecontroleerd of het aantal aansluitingen in de administratie van [C] aansluit op het aantal aansluitingen in de administratie van de serviceorganisatie, die het verbruik en de facturering registreert. Tot slot heeft de externe accountant geen opvolging gegeven aan de afwijkingen die uit de controle op de prijzen volgen, noch deze geanalyseerd. Gelet op de ernst van deze tekortkomingen en de materiële aard van de post, heeft de externe accountant daarmee ook nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, zoals COS 200.17 voorschrijft.

- De externe accountant heeft tevens onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de juistheid en volledigheid van de overlopende passiva (COS 500.6). De gegevensgerichte werkzaamheden die de externe accountant heeft uitgevoerd waren ontoereikend, zodat de externe accountant daarmee geen voldoende en geen geschikte controle-informatie kon verkrijgen over de juistheid en volledigheid van de overlopende passiva. De externe accountant heeft namelijk nagelaten een analyse van het saldo te maken, de oorzaak voor de significante stijging tussen de twee boekjaren voldoende te onderzoeken en een afloopcontrole uit te voeren. Gelet op de ernst van deze tekortkomingen en de materiële aard van de post, heeft de externe accountant daarmee ook nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, zoals COS 200.17 voorschrijft.
- Ook heeft de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de juistheid en waardering van de als immateriële vaste activa geactiveerde acquisitiekosten (COS 500.6). Deze werkzaamheden bestonden met name uit controlewerkzaamheden op de juistheid van geactiveerde kosten en het beoordelen van de afschrijvingstermijn. Deze werkzaamheden waren echter niet toereikend. Zo heeft de externe accountant nagelaten om controle-informatie afkomstig van derden te gebruiken om de juistheid van de geactiveerde kosten vast te stellen. Ook heeft hij geen opvolging gegeven aan zijn bevinding dat een materieel deel van de geactiveerde kosten niet voldeed aan het activeringscriterium. Tot slot heeft hij onvoldoende de redelijkheid beoordeeld van de veronderstellingen van [C] die aan de afschrijving ten grondslag liggen. Gelet op de ernst van deze tekortkomingen en de materiële aard van de post, heeft de externe accountant daarmee ook nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, zoals COS 200.17 voorschrijft.

- Ten slotte heeft de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de juistheid van de liquide middelen (COS 500.6). De werkzaamheden die hij in dit verband heeft verricht (een aansluiting van het saldo van de liquide middelen op een printscreen uit het ‘electronic banking systeem’ en het verkrijgen van een standaardbankverklaring) waren echter ontoereikend. De externe accountant heeft namelijk nagelaten de authenticiteit vast te stellen van de printscreen uit het electronic banking systeem, de standaardbankverklaring te verkrijgen voor een materieel saldo dat op naam staat van [C], maar waarvan de beschikkingsbevoegdheid bij de serviceorganisatie ligt en de oorzaak van de significante stijging van de liquide middelen voldoende te onderzoeken. Gelet op de ernst van deze tekortkomingen en de materiële aard van de post, heeft de externe accountant daarmee ook nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, zoals COS 200.17 voorschrijft.

[D]

- De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de juistheid en volledigheid van de opbrengst ██████████ (COS 500.6). De externe accountant heeft nagelaten de betrouwbaarheid van de geautomatiseerde gegevensverwerking vast te stellen, terwijl hij voor zijn controle gebruik maakt van informatie uit geautomatiseerde systemen. Ook heeft hij onvoldoende inzicht verkregen in de opzet van de relevante interne beheersingsmaatregelen en voorts de effectieve werking daarvan niet vastgesteld. Hij heeft met de detailcontroles op de transacties alleen de doorlopende nummering vastgesteld maar niet dat de transacties volledig zijn verantwoord. Ook heeft hij onvoldoende controlewerkzaamheden uitgevoerd op de juiste en volledige verwerking van de transacties in de administratie. Tot slot heeft de externe accountant nagelaten de oorzaak van diverse afwijkingen in de prijsanalyse voldoende te onderzoeken. Gelet op de ernst van deze tekortkomingen en de materiële aard van de post, heeft de externe accountant daarmee ook nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, zoals COS 200.17 voorschrijft.
- De externe accountant heeft daarnaast onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de waardering van de voorzieningen (COS 500.6). De externe accountant heeft de uitgangspunten en variabelen die aan de berekening van de voorziening ten grondslag liggen, onvoldoende beoordeeld. Hij heeft slechts kennis genomen van de notulen van management- en RvC-vergaderingen, maar bijvoorbeeld de in de berekening toegepaste technische inzichten en prijsontwikkelingen niet beoordeeld. De externe accountant heeft verder onvoldoende controlewerkzaamheden verricht om de aanvaardbaarheid van de gewijzigde disconteringsvoet vast te stellen. Gelet op de ernst van deze tekortkomingen en de materiële aard van de post, heeft de externe accountant daarmee ook nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, zoals COS 200.17 voorschrijft.

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

243 van 273

- Tot slot heeft de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de beleggingen (COS 500.6). De externe accountant heeft namelijk nagelaten om de authenticiteit vast te stellen van de opgaven van derden. Voorts heeft hij nagelaten te beoordelen welke methodiek is gehanteerd bij de waardering en of die methodiek toelaatbaar is in het stelsel van financiële verslaggeving en bovendien heeft hij niet vastgesteld dat de presentatie van en toelichting op de beleggingen voldoet aan hetgeen toelaatbaar is in het stelsel van financiële verslaggeving. Gelet op de ernst van deze tekortkomingen en de materiële aard van de post, heeft de externe accountant daarmee ook nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, zoals COS 200.17 voorschrijft.

[E]

- De externe accountant heeft onvoldoende werkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de omzet en de daaraan gerelateerde balansposten 'work-in-progress', 'installment orders in progress' en 'accrual for costs on closed orders' (COS 500.6). Hij heeft, in het kader van de opbrengsten uit onderhanden en als gereed aangemerkte projecten, gesteund op vier interne beheersingsmaatregelen, terwijl hij onvoldoende werkzaamheden heeft uitgevoerd om de opzet, het bestaan en de werking van de vier interne beheersingsmaatregelen te kunnen vaststellen. Hij heeft verder onvoldoende gegevensgerichte controlewerkzaamheden uitgevoerd op de juiste toepassing van de vereisten van RJ 221 Onderhanden projecten voor de verwerking van opbrengsten en kosten. Een en ander betekent ook dat de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden heeft uitgevoerd om vast te stellen of is voldaan aan de voorwaarden voor tussentijdse winstneming overeenkomstig RJ 221. Ook heeft hij geen werkzaamheden verricht op de juiste en volledige verantwoording van de overige opbrengsten. Gelet op de ernst van deze tekortkomingen en de materiële aard van de post, heeft de externe accountant daarmee ook nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, zoals COS 200.17 voorschrijft.
- Tevens heeft de externe accountant onvoldoende werkzaamheden opgezet en uitgevoerd in het kader van het bestaan en de waardering van de handelsvorderingen (COS 500.6). De uitgevoerde werkzaamheden bestonden met name uit een ontstaanscontrole en het beoordelen van de voorziening voor oninbaarheid. Deze werkzaamheden waren echter ontoereikend, omdat de externe accountant heeft nagelaten bij de ontstaanscontrole een verband te leggen met de levering. Daarnaast heeft de externe accountant bij de beoordeling van de voorziening voor oninbaarheid nagelaten de betrouwbaarheid van de door hem gebruikte overzichten vast te stellen en te toetsen of de toelichtingen van [E] op het overschrijden van de betalingstermijn correct zijn en werkzaamheden uit te voeren op het saldo nog te factureren bedragen onder de handelsvorderingen. Gelet op de ernst van deze tekortkomingen en de materiële aard van de post, heeft de externe accountant daarmee ook nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, zoals COS 200.17 voorschrijft.

[F]

- De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de post technische voorziening pensioenverplichtingen (COS 500.6). De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden verricht ten aanzien van de juistheid en volledigheid van de basisgegevens, terwijl deze gegevens relevant zijn voor de genoemde balanspost. De externe accountant heeft van de enige geïdentificeerde interne beheersingsmaatregel onvoldoende de opzet en werking vastgesteld en bovendien de betrouwbaarheid van zowel de handmatige als de geautomatiseerde gegevensverwerking niet vastgesteld. De geplande aansluiting tussen [REDACTED] gegevens in de [REDACTED] administratie en de [REDACTED] van de [REDACTED], is niet uitgevoerd. Gelet op de ernst van deze tekortkomingen en de materiële aard van de post, heeft de externe accountant daarmee ook nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, zoals COS 200.17 voorschrijft.
- Daarnaast heeft de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de waardering van de niet-beursgenoteerde beleggingen (COS 500.6). De externe accountant heeft namelijk de effectieve werking van de drie geïdentificeerde interne beheersingsmaatregelen niet voldoende vastgesteld. Voor een deel van de niet-beursgenoteerde beleggingen heeft hij onvoldoende controlewerkzaamheden uitgevoerd op de parameters die ten grondslag liggen aan de waardebepaling. Daarnaast heeft de externe accountant voor fondsen met een waarde van € [REDACTED] onvoldoende controlewerkzaamheden verricht op de geschiktheid van de jaarrekening ter onderbouwing van de waarde van de niet-beursgenoteerde beleggingen in de jaarrekening van [F]. Hij heeft daarbij onder meer niet onderkend dat meerdere jaarrekeningen zijn gebaseerd op andere verslaggevingsgrondslagen. Gelet op de ernst van deze tekortkomingen en de materiële aard van de post, heeft de externe accountant daarmee ook nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, zoals COS 200.17 voorschrijft.

[G]

- De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de volledigheid van de omzet (COS 500.6). De externe accountant heeft gesteund op de interne beheersingsmaatregelen die zien op de juistheid van de omzet, terwijl hij daarvan niet de effectieve werking heeft vastgesteld. Hij heeft zijn conclusie gebaseerd op controle-informatie verkregen in een voorafgaand boekjaar. Omdat de externe accountant een significant risico heeft onderkend voor de omzet, dient hij de interne beheersingsmaatregelen jaarlijks op werking te toetsen (COS 330.15). Voorts heeft de externe accountant nagelaten controlewerkzaamheden te verrichten ten aanzien van de verschillende componenten van de verbandscontrole betreffende de goederenbeweging. Zo heeft hij onvoldoende werkzaamheden uitgevoerd ten aanzien van de volledigheid van de inkopen en heeft hij onvoldoende opvolging gegeven aan de voorraadverschillen die zijn geconstateerd bij de inventarisatie per jaareinde. Gelet op de ernst van deze tekortkomingen en de materiële aard van de post, heeft de externe accountant daarmee ook nagelaten voldoende en geschikte

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

245 van 273

controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, zoals COS 200.17 voorschrijft.

- Voorts heeft de externe accountant onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de juistheid van de (afboeking van de) actieve belastinglatentie (COS 500.6). De externe accountant heeft nagelaten deze afboeking te toetsen en vast te stellen dat het achterwege blijven van de vorming van een actieve belastinglatentie, terwijl er sprake is van een saldo compensabele verliezen bij [G], in overeenstemming is met het stelsel van financiële verslaggeving. Gelet op de ernst van deze tekortkomingen en de materiële aard van de post, heeft de externe accountant daarmee ook nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, zoals COS 200.17 voorschrijft.

[H]

- De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over de waardering van [REDACTED] (COS 500.6). De externe accountant heeft voor de controle van de waardering van [REDACTED] in sterke mate gebruik gemaakt van door het management ingeschakelde deskundigen. De externe accountant heeft echter de geschiktheid van het werk van de ingeschakelde deskundigen als controle-informatie voor de relevante bewering onvoldoende geëvalueerd (COS 500.8 sub c). Ook heeft de externe accountant de werking van de interne beheersingsmaatregelen van [H3] onvoldoende vastgesteld. Gelet op de ernst van deze tekortkomingen en de materiële aard van de post, heeft de externe accountant daarmee ook nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, zoals COS 200.17 voorschrijft.

[I]

- De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over [REDACTED] (COS 500.6). De externe accountant heeft een significante aangelegenheid die in dit verband is gemeld door de accountant van het [REDACTED] groepsonderdeel, niet geëvalueerd. De externe accountant heeft, als verantwoordelijk accountant op groepsniveau, aldus onvoldoende geëvalueerd of voldoende en geschikte controle-informatie is verkregen vanuit de controlewerkzaamheden door de accountants van de groepsonderdelen (COS 600.42, COS 600.43 en COS 600.44). Gelet op de ernst van deze tekortkomingen en de materiële aard van de post, heeft de externe accountant daarmee ook nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, zoals COS 200.17 voorschrijft.
- De externe accountant heeft onvoldoende controlewerkzaamheden opgezet en uitgevoerd om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over [REDACTED] (COS 500.6). De externe accountant heeft, als verantwoordelijk accountant op groepsniveau, bovendien onvoldoende geëvalueerd of voldoende en geschikte controle-informatie is verkregen vanuit de

controlewerkzaamheden van de accountants van de groepsonderdelen (COS 600.42, COS 600.43 en 600.44). De externe accountant heeft onvoldoende opvolging gegeven aan de door de accountant van het groepsonderdeel [I1] en door ██████████ gerapporteerde gebreken en risico's in de interne beheersing. Voorts heeft hij onvoldoende opvolging gegeven aan de uitkomsten van de uitgevoerde data-analyse. Gelet op de ernst van deze tekortkomingen en de materiële aard van de post, heeft de externe accountant daarmee ook nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen, zoals COS 200.17 voorschrijft.

Conclusie

De betrokken externe accountants hebben bij de uitvoering van de wettelijke controles aldus nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over één of meer materiële posten in de jaarrekening. Als gezegd hebben de externe accountants, gelet op de ernst van deze tekortkomingen en de materiële aard van de betreffende posten, daarmee ook steeds nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen teneinde het controlerisico naar een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen. Daarmee is telkens dus ook COS 200.17 overtreden. Zij waren op basis van de verkregen controle-informatie niet in staat redelijke conclusies te trekken waarop zij hun oordeel konden baseren. Zij hebben nagelaten voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen om hun oordeel over de jaarrekening als geheel te onderbouwen. Zij hebben daardoor geen redelijke mate van zekerheid verkregen dat de financiële overzichten als geheel geen afwijking van materieel belang bevatten die het gevolg is van fraude of fouten.

Desalniettemin hebben de betrokken externe accountants een goedkeurende controleverklaring bij de jaarrekeningen afgegeven. Dit betekent dat de externe accountants goedkeurende controleverklaringen in het maatschappelijk verkeer hebben gebracht, zonder dat daaraan de vereiste controlewerkzaamheden zijn vooraf gegaan. Deze tekortkomingen betekenen voorts dat de externe accountants in strijd hebben gehandeld met de fundamentele beginselen van deskundigheid en zorgvuldigheid, alsmede van professioneel gedrag, zoals neergelegd in artikel A-100.4 van de VGC en verder uitgewerkt in artikel A-130 en A-150 VGC. Deze gedragsregels schrijven immers voor dat de externe accountant handelt in overeenstemming met de van toepassing zijnde vaktechnische en overige beroepsvoorschriften – zoals de COS – en dat hij zich houdt aan de voor hem relevante wet- en regelgeving.

Anders dan KPMG meent, is de conclusie van de AFM dat in alle negen individuele dossiers sprake is van ernstige tekortkomingen hiermee gebaseerd op een weging van de verschillende bevindingen. Het feit dat uit een herbeoordeling van de dossiers door KPMG bleek dat de eerder afgegeven goedkeurende verklaringen geen aanpassing behoeften, doet niet af aan de aard en ernst van de tekortkomingen. Zoals hierboven uiteengezet, is het verwijt dat de externe accountants niet de vereiste controlewerkzaamheden hebben verricht om hun conclusies op te kunnen baseren. Daarmee is een onverantwoord risico ontstaan dat ten onrechte goedkeurende verklaringen in het maatschappelijk verkeer zijn gebracht. Dat dit risico zich niet heeft gerealiseerd, althans dat dit niet is gebleken, is een omstandigheid achteraf waarop de externe accountant geen invloed heeft gehad.

Gelet op de aard, ernst en hoeveelheid van de tekortkomingen in de controlewerkzaamheden van verschillende externe accountants bij de controle van materiële posten in de jaarrekening in zeven van de tien wettelijke

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

247 van 273

controleopdrachten in het reguliere onderzoek en twee wettelijke controleopdrachten naar aanleiding van incidenten, is de AFM van oordeel dat KPMG niet datgene heeft gedaan wat minimaal van haar wordt verwacht om ervoor te zorgen dat de bij haar werkzame of aan haar verbonden externe accountants de toepasselijke wet- en regelgeving naleven bij het verrichten van wettelijke controles.

Hiermee heeft KPMG niet voldaan aan de op haar rustende inspanningsverplichting om ervoor zorg te dragen dat de bij haar werkzame of aan haar verbonden externe accountants voldoen aan de eisen van vakbekwaamheid. Anders dan KPMG in haar zienswijze aanvoert, is het niet aan de AFM om aan te tonen welke door KPMG aangelegde randvoorwaarden en maatregelen op welke momenten hebben tekortgeschoten. Uit het feit dat driekwart (zeven van de tien wettelijke controleopdrachten in het reguliere onderzoek en twee wettelijke controleopdrachten naar aanleiding van incidenten) van de onderzochte dossiers door de AFM als onvoldoende is beoordeeld blijkt dat hoe dan ook die randvoorwaarden en maatregelen binnen KPMG herhaaldelijk niet adequaat hebben gefunctioneerd. Hierdoor zijn de – ernstige – tekortkomingen bij de uitvoering van negen wettelijke controles in geen van de gevallen aan het licht gekomen en hersteld, laat staan voorkomen. In dit verband verwijst de AFM ook naar de uitspraak van de voorzieningenrechter van de rechtbank Rotterdam van 19 januari 2012 (EY/AFM), waarin naar aanleiding van een soortgelijk verweer is overwogen:

‘Dit betoog faalt. De voorzieningenrechter volstaat in dit verband met een verwijzing naar de in rubriek 2.5 opgesomde tekortkomingen die AFM heeft geconstateerd ter zake van zes van de tien door haar onderzochte controledossiers. Het gaat hier om een grote reeks van tekortkomingen, waaronder zeer ernstige verzuimen, met name ten aanzien van controlecliënt [B]. EY heeft gelet op de door AFM vastgestelde feiten, welke niet of niet voldoende door EY zijn weersproken, herhaaldelijk niet kunnen voorkomen dat haar externe accountants niet voldeden aan hetgeen bij of krachtens afdeling 3.2 van de Wta is bepaald. Daarmee staat naar voorlopig oordeel van de voorzieningenrechter vast dat EY artikel 14 van de Wta heeft overtreden. Dat gelet op de toelichting bij artikel 12, tweede lid, van het Bta de zorgplicht van artikel 14 van de Wta moet worden opgevat als een inspanningsverplichting en niet als een resultaatsverplichting, maakt dit niet anders. Gelet op de hoeveelheid en de ernst van de tekortkomingen in zes van de tien gecontroleerde dossiers is de voorzieningenrechter namelijk van oordeel dat AFM terecht heeft aangenomen dat EY niet datgene heeft gedaan dat van haar kan worden gevergd om ervoor te zorgen dat de aan haar verbonden externe accountants de toepasselijke wet- en regelgeving naleven bij het verrichten van wettelijke controles.’⁴³

Ook heeft de minister van Financiën bij de evaluatie van de Wta bevestigd dat ernstige bevindingen bij individuele accountantscontroles kunnen leiden tot een boete aan de accountantsorganisatie wegens overtreding van de zorgplicht:

‘Wanneer de AFM ernstige bevindingen heeft waarbij sprake is van niet voldoende en niet geschikte controle-informatie om het accountantsoordeel te kunnen onderbouwen, dan kan de AFM informele of formele maatregelen treffen. Dit kan bijvoorbeeld een bestuurlijke boete zijn die wordt opgelegd aan de

⁴³ ECLI:NL:RBROT:2012:BV2271.

accountantsorganisaties wegens overtreding van de zorgplicht of het indienen van een tuchtklacht jegens een individuele externe accountant.⁴⁴

Het verwijt van KPMG dat de AFM haar in feite een resultaatsverplichting zou opleggen door uitsluitend aan de hand van tekortkomingen van externe accountants in afzonderlijke dossiers aan te tonen dat sprake is van overtreding van artikel 14 Wta, gaat gelet op het voorgaande niet op. De AFM is van oordeel dat het gezien de aard, ernst en hoeveelheid van de geconstateerde tekortkomingen bij de uitvoering van verschillende wettelijke controles door verschillende externe accountants redelijkerwijs niet zo kan zijn dat KPMG zich voldoende heeft ingespannen om ervoor zorg te dragen dat haar externe accountants voldeden aan de eisen van vakbekwaamheid. De AFM trekt hieruit de conclusie dat KPMG als organisatie niet heeft voldaan aan haar zorgplicht. Hiermee is getoetst aan de op KPMG rustende inspanningsverplichting en niet aan het resultaat op zichzelf.

Het voorgaande leidt reeds tot de conclusie dat heeft KPMG artikel 14 Wta heeft overtreden, in de periode van 14 juni 2011 tot en met 10 juli 2013.

7.2.2 Tekortkomingen niet door KPMG zelf gesignaleerd

Bovendien heeft KPMG in geen van de gevallen de tekortkomingen zelf gesignaleerd. In het verlengde hiervan ligt dat KPMG aldus evenmin met betrekking tot deze wettelijke controles tijdig maatregelen heeft getroffen om de tekortkomingen te herstellen en herhaling te voorkomen.

De AFM wijst er in dit verband op dat op vier van de onderzochte wettelijke controles voor afgifte van de controleverklaring een OKB als bedoeld in artikel 18 Bta heeft plaatsgevonden. Dat heeft er echter in geen van de gevallen toe geleid dat KPMG de gebreken in het functioneren van haar externe accountants zelf heeft geconstateerd. Hoewel bij de OKB in de wettelijke controles [A], [B], [H] en [I] wel aandacht is besteed aan de posten waarop het onderzoek van de AFM (mede) was gericht, heeft dit er niet toe geleid dat KPMG de gebrekkige controle van die posten door haar externe accountants heeft voorkomen of dat tijdig herstelwerkzaamheden hebben plaatsgevonden. Uit artikel 19, derde en vierde lid, sub c en d, Bta volgt dat de OKB'er in zijn beoordeling betreft of de externe accountant in redelijkheid tot het oordeel heeft kunnen komen, zoals dat blijkt uit de door hem af te geven controleverklaring, waarbij hij (ingevolge vierde lid, sub c) ten minste in zijn beoordeling de voornaamste bevindingen betreft van de uitgevoerde controlewerkzaamheden en de uit deze bevindingen getrokken conclusies.

Op het dossier [A] heeft daarnaast een intern kwaliteitsonderzoek (QPR) plaatsgevonden. Dit onderzoek heeft evenmin de door de AFM geconstateerde tekortkomingen blootgelegd. Voor de wettelijke controle van [A] geldt dus dat de OKB noch het interne kwaliteitsonderzoek ertoe heeft geleid dat de door de AFM geconstateerde tekortkomingen door KPMG zelf zijn gesignaleerd. Hoewel uit de vastleggingen van de QPR blijkt dat het interne kwaliteitsonderzoek zich mede heeft gericht op de opbrengstverantwoording en bijzondere waardevermindering van de goodwill, zijn in de QPR geen opmerkingen gemaakt over de controle van de volledigheid van de omzet en

⁴⁴ Kamerstukken II 2014-15, 33 977, nr. 4, p. 39.

op de juistheid en volledigheid van de bijzondere waardevermindering van de goodwill. De QPR heeft de controle als 'satisfactory' beoordeeld. Ook met dit instrument heeft KPMG de tekortkomingen in deze controle aldus niet opgemerkt, laat staan voorkomen.

In reactie op de zienswijze van KPMG ten aanzien van het betrekken van de zogeheten stelselbevindingen in de onderhavige boetezaak merkt de AFM het volgende op. Het gegeven dat in de inleiding van het onderzoeksrapport is opgenomen dat de stelselbevindingen niet ten grondslag liggen aan het verwijt dat KPMG wordt gemaakt in het kader van artikel 14 Wta, betekent niet dat die bevindingen volledig buiten beschouwing blijven. Feit is dat het stelsel van kwaliteitsbeheersing naar het oordeel van de AFM niet voldeed. In de stelselbrief van 13 augustus 2015 is gedetailleerd uiteengezet op welke onderdelen het stelsel tekortschoot en de slotsom is: *'De AFM concludeert dat KPMG onvoldoende de naleving van het stelsel van kwaliteitsbeheersing heeft gewaarborgd bij de wettelijke controles van [A]., [B] , [E], [C] en [D]..'* In het rapport – en in de onderhavige paragraaf van dit besluit – wordt in lijn met de stelselbrief uiteengezet dat het aldus ontoreikende stelsel van kwaliteitsbeheersing er niet toe heeft geleid dat de tekortkomingen bij de uitvoering van de wettelijke controles door de OKB (en in één geval daarnaast de QPR) aan het licht zijn gekomen.

7.2.3 Geconstateerde tekortkomingen staan niet op zichzelf

De resultaten van onderhavig onderzoek staan voorts niet op zichzelf maar passen bij de uitkomsten van een eerder onderzoek van de AFM dat heeft geresulteerd in het Rapport algemene bevindingen kwaliteit accountantscontrole en kwaliteitsbewaking van 1 september 2010 en het 'Definitief onderzoeksrapport Onderzoek regulier toezicht 2009' ten aanzien van KPMG van 31 augustus 2010. Bij besluiten van 21 februari 2011 zijn aan KPMG twee bestuurlijke boetes opgelegd, omdat KPMG in de periode van februari 2008 tot juli 2009 onvoldoende beleid had gevoerd ten aanzien van de OKB als onderdeel van haar stelsel van kwaliteitsbeheersing. Het tegen deze boetes ingestelde beroep is door de rechtbank Rotterdam ongegrond verklaard en die uitspraak is onherroepelijk (er is geen hoger beroep ingesteld). Zoals hierboven vastgesteld, hebben de vier in de onderhavige zaak uitgevoerde OKB's niet kunnen voorkomen dat op basis van geen voldoende en geen geschikte controle-informatie een controleverklaring is afgegeven. De door de AFM geconstateerde bevindingen zijn in het kader van de OKB in ieder geval niet aan het licht gekomen. De AFM stelt daarom vast dat KPMG sinds de boetes van 21 februari 2011 onvoldoende maatregelen heeft getroffen om herhaling te voorkomen.

7.2.4 Oorzakenanalyse KPMG

In haar brief van 25 juli 2014 heeft KPMG de oorzaken die volgens haar ten grondslag liggen aan de bevindingen van de AFM uiteengezet. Dit betreft meer algemene analyses, op unit- en functioneel niveau. In haar brief van 15 augustus 2014 geeft KPMG aan dat de oorzaken op dossierniveau geen wezenlijke nieuwe inzichten hebben opgeleverd en ook op unit- en functioneel niveau zijn meegenomen. Bij brief van 18 september 2014 heeft KPMG een meer dossier-specifieke oorzakenanalyse verstrekt.

Deze in de brieven van 25 juli 2014 en 18 september 2014 door KPMG vastgestelde oorzakenanalyse bevestigen het oordeel van de AFM dat de door haar geconstateerde tekortkomingen niet kunnen worden afgedaan als op

zichzelf staande gevallen. Hoewel de AFM niet kan uitsluiten dat ook andere oorzaken aan de door de AFM in de negen wettelijke controles geconstateerde tekortkomingen ten grondslag liggen, bevestigen de door KPMG vastgestelde oorzaken in ieder geval dat KPMG onvoldoende invulling aan haar zorgplicht heeft gegeven.

De door KPMG geïdentificeerde oorzaken laten zien dat de door de AFM geconstateerde tekortkomingen mogelijk hadden kunnen worden voorkomen indien KPMG op organisatieniveau op juiste wijze invulling had gegeven aan haar zorgplicht. [REDACTED]

Deze grondoorzaken komen volgens KPMG terug in de verschillende wettelijke controles waarin de AFM de tekortkomingen heeft geconstateerd. [REDACTED]

Op grond van artikel 14 Wta rust op KPMG als accountantsorganisatie juist de verplichting om maatregelen te treffen en haar organisatie zodanig in te richten dat de hiervoor genoemde oorzaken worden voorkomen in haar organisatie en/of bij de uitvoering van wettelijke controles door haar externe accountants.

KPMG heeft ook een analyse op functioneel niveau uitgevoerd. [REDACTED]

[REDACTED]

In de brief van 25 juli 2014 heeft KPMG ook aangegeven dat mede naar aanleiding van de onderhavige bevindingen van de AFM het kwaliteitsbeleid en de interne organisatie van KPMG aanpassing behoeft en dat daartoe reeds maatregelen zijn genomen. Met deze door KPMG aangekondigde en reeds ingevoerde maatregelen hoopt KPMG er in de toekomst zorg voor te dragen dat haar externe accountants wettelijke controles conform de daarvoor geldende regels verrichten. Voor het voorkomen en signaleren van onderhavige overtreding van de zorgplicht zijn deze maatregelen hoe dan ook te laat tot stand gekomen.

De door KPMG uitgevoerde oorzakenanalyse bevestigt hiermee vanuit verschillende invalshoeken de conclusie van de AFM dat de organisatie haar zorgplicht van artikel 14 Wta heeft overtreden. Dat de AFM de oorzakenanalyse bij de beoordeling kan betrekken op deze wijze als hierboven is gebeurd, zal hierna in paragraaf 7.3.2 worden uiteengezet.

7.3 Reactie op overige aspecten zienswijze KPMG ten aanzien van overtreding

In paragraaf 7.2 zijn de aspecten van de zienswijze van KPMG aan de orde gekomen die rechtstreeks zien op de overtreding van artikel 14 Wta. In deze paragraaf worden de resterende door KPMG naar voren gebrachte punten ten aanzien van de overtreding behandeld.

7.3.1 Representativiteit onderzochte controles (aantal en selectiemethode)

Regulier onderzoek

In reactie op de zienswijze van KPMG inzake de representativiteit van de door de AFM genomen steekproef, merkt de AFM allereerst op dat zij niet pretendeert een statistische steekproef te hebben uitgevoerd. Zoals in paragraaf 3.1 van dit besluit is uiteengezet, heeft de AFM bij haar selectie van de te onderzoeken wettelijke controles gestreefd naar variatie in marktsegmenten (OOB- en niet-OOB-controlecliënten) en andere kenmerken van de controle, zoals:

- controles van verschillende externe accountants van de accountantsorganisatie;
- spreiding van de controles over de organisatieonderdelen van de accountantsorganisatie, bijvoorbeeld over vestigingen en business units;
- de aanwezigheid van een OKB;
- de aanwezigheid van een intern kwaliteitsonderzoek; en
- gemiddeld of hoger risicoprofiel van de controle.

Door het toepassen van deze criteria heeft de AFM bewust wettelijke controles geselecteerd van een diverse groep controlecliënten. Gelet op deze niet aselechte keuze en het aantal van tien beoordeelde wettelijke controles is geen sprake van een statistische steekproef op grond waarvan de uitkomsten van de beoordeling van de tien controles *mathematisch* representatief zijn voor alle door KPMG uitgevoerde wettelijke controles. De uitkomsten van de beoordeling geven echter wel een antwoord op de vraag of de kwaliteit van de wettelijke controles voldoende

wordt gewaarborgd door KPMG. Dit heeft de AFM ook benoemd in het generieke rapport van 25 september 2014. Ten aanzien van dit rapport is ook in de vaste commissie voor Financiën gesproken over de mate waarin de steekproef als representatief kan worden beschouwd. Door de Minister is de hieromtrent gestelde vraag als volgt beantwoord:

‘[...] Door het toepassen van deze criteria heeft de AFM bewust wettelijke controles geselecteerd van een diverse groep controle cliënten. Gegeven deze niet-aselecte keuze en het aantal van 10 controles per Big 4-accountantsorganisatie is geen sprake van een statistische steekproef op grond waarvan de uitkomsten van de beoordeling van de tien controles mathematisch representatief zijn voor alle uitgevoerde wettelijke controles door de betreffende accountantsorganisatie. Dit heeft de AFM ook heel duidelijk bij publicatie vermeld en toegelicht. De uitkomsten geven echter wel een antwoord op de vraag of de kwaliteit van de wettelijke controles voldoende wordt gewaarborgd door de accountantsorganisatie.’⁴⁵

Ten aanzien van het aantal onderzochte dossiers (10 op de in totaal circa ████████ jaarlijks verrichte wettelijke controles) heeft KPMG verwezen naar artikel 19 van de aanbeveling van de Europese Commissie van 6 mei 2008, kort gezegd inhoudend dat bij een inspectie ten minste een aanmerkelijk deel van de wettelijke controles wordt geselecteerd op basis van een analyse van het risico dat de wettelijke controle van de jaarrekeningen inadequaat is uitgevoerd. De AFM heeft bij de selectie van de wettelijke controles deze analyse ook uitgevoerd, op de wijze zoals hierboven uiteengezet (variatie in marktsegmenten en verschillende andere kenmerken van de controle). Met deze werkwijze heeft de AFM de dossiers in lijn met de aanbeveling geselecteerd. Daarnaast heeft KPMG ten aanzien van de representativiteit verwezen naar de norm van COS 530 ‘Het gebruiken van steekproeven bij een controle’, waaraan het onderzoek van de AFM niet zou voldoen. Zoals KPMG in haar zienswijze zelf al aangeeft, betreft dit een andersoortige norm, waarbij de AFM ook niet de normgeadresseerde is. De AFM laat dit daarom verder onbesproken.

Tot slot verwijst de AFM naar de uitspraak van de voorzieningenrechter van de rechtbank Rotterdam van 19 januari 2012 (EY/AFM), waarin ten aanzien van de representativiteit van de door de AFM onderzochte wettelijke controles (evenals in de onderhavige zaak tien wettelijke controles) is overwogen:

‘Anders dan EY is de voorzieningenrechter van oordeel dat AFM niet gehouden was een meer diepgravend onderzoek te verrichten. AFM heeft aan de hand van tien dossiers nauwgezet onderzocht of de toepasselijk[e] standaarden zijn nageleefd door de externe accountant en heeft voorts zeer concreet aangegeven welke tekortkomingen zij in zes dossiers heeft geconstateerd. Dat er in totaal 3400 wettelijke controles door EY zijn verricht, kan daar niet aan afdoen.’⁴⁶

Incidentonderzoeken

Voor de twee incidentdossiers geldt dat de AFM deze op ad hoc-basis heeft onderzocht, hetgeen in overeenstemming is met de aard van die dossiers: het gaat om incidenten die zich ongepland aandienen.

⁴⁵ Kamerstukken II 2014-15, 33 977, nr. 4, p. 35-36.

⁴⁶ ECLI:NL:RBROT:2012:BV2271.

De door de AFM uitgevoerde deelwaarnemingen zijn derhalve in voldoende mate representatief om daaruit een conclusie te kunnen trekken omtrent de naleving door KPMG van de zorgplicht ex artikel 14 Wta.

7.3.2 Criminal charge/cautie en gebruik oorzakenanalyse in het boetebesluit

KPMG stelt dat de AFM heeft nagelaten haar cautie te geven op het moment dat de AFM voornemens was om aan KPMG een boete op te leggen. KPMG meent dat dit voornemen er in ieder geval was op 7 juli 2014 wat betreft het reguliere onderzoek, op 7 november 2013 wat betreft het incidentdossier [I] en op 25 maart 2014 wat betreft het incidentdossier [H]. De door KPMG vanaf die data verstrekte informatie moet daarom worden uitgesloten van het bewijs, aldus KPMG. Daarnaast mag volgens KPMG het door de AFM afgedwongen wilsafhankelijk materiaal hoe dan ook niet worden gebruikt voor beboeting. Het gaat KPMG hierbij in het bijzonder om de oorzakenanalyse die zij onder druk van de AFM heeft opgesteld en die nu in het onderzoeksrapport wordt gebruikt als bewijs voor overtreding van artikel 14 Wta.

De AFM reageert hierop als volgt.

Geen cautieplicht bij toezenden conceptrapporten

Op de door KPMG genoemde data heeft de AFM haar voorlopige bevindingen en voorlopige conclusies aan KPMG voorgelegd, en KPMG in de gelegenheid gesteld hierop te reageren. Dit laatste deed de AFM in het kader van een zorgvuldig onderzoek. Er was nog geen sprake van een criminal charge en de AFM was derhalve niet gehouden om KPMG cautie te geven. De AFM heeft KPMG niet de in de gelegenheid gesteld een reactie te geven ‘met het oog op het opleggen van een boete’ in de zin van artikel 5:10a Awb. De beoordeling of sprake was van een overtreding terzake waarvan een boete opportuun zou zijn, volgde pas na de beoordeling van de verschillende reacties van KPMG. Ook was op de genoemde data nog niet duidelijk of, als tot handhaving zou worden overgegaan, een boete de geëigende sanctie zou zijn. Ook een aanwijzing of een last onder dwangsom waren denkbaar. Nu aldus geen sprake was van een criminal charge, was de AFM niet gehouden om KPMG de cautie te geven. De criminal charge met de daaraan gekoppelde cautieplicht ontstond pas op het moment van het versturen van het boetevoornemen op 13 augustus 2015.

Gebruik oorzakenanalyse

In het Saunders-arrest uit 1996 heeft het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) als hoofdregel gesteld dat onder dwang verkregen wilsafhankelijk materiaal niet mag worden gebruikt in een punitieve procedure, nog los van de vraag of ten tijde van de verkrijging van het materiaal reeds sprake was van een criminal charge.⁴⁷ Volgens daaropvolgende EHRM-jurisprudentie zijn evenwel het zwijgrecht en het nemo tenetur-beginsel niet absoluut. De vraag of van schending daarvan sprake is hangt af van de omstandigheden van de specifieke zaak, waarbij ook van belang zijn de aard en mate van toegepaste dwang en het gebruik dat van het materiaal wordt gemaakt.⁴⁸

⁴⁷ EHRM 17 december 1996, NJ 1997/699 m.nt. Knigge (Saunders).

⁴⁸ Zie EHRM 11 juli 2006, NJ 2007/226 m.nt. Schalken (Jalloh), EHRM 29 juni 2007, NJ 2008/25 (O’Halloran & Francis).

De AFM merkt als eerste op dat de oorzakenanalyse van KPMG niet zonder meer als wilsafhankelijk materiaal kan worden gezien. Volgens vaste jurisprudentie van de Hoge Raad zijn bescheiden die een bestaan hebben buiten de wil van betrokkene altijd wilsonafhankelijk, al zijn zij onder dwang verkregen. Alleen verklaringen die voortkomen uit de wil van betrokkene zijn wilsafhankelijk.⁴⁹ In het bijzonder wijst de AFM in dit verband ook op het arrest van de Hoge Raad van 21 december 2010, waarin wordt overwogen dat voor de vraag of het nemo tenetur-beginsel is geschonden beslissend is of het gebruik tot het bewijs van een (al dan niet in een document vervatte) verklaring van de verdachte in een strafzaak zijn recht om te zwijgen en daarmee zijn recht om zichzelf niet te belasten van zijn betekenis zou ontdoen. De Hoge Raad oordeelt dat het antwoord op deze vraag afhangt van de aard van de in het document vervatte verklaring en dat daarbij de omstandigheid dat de verdachte de verklaring zelf heeft vervaardigd niet beslissend is.⁵⁰

Bij de door KPMG gemaakte oorzakenanalyse gaat het om materiaal dat in ieder geval voor een deel los staat van de wil van KPMG. De oorzakenanalyse bevat documenten en geeft achtergronden die inzichtelijk maken hoe de tekortkomingen bij KPMG zich hebben kunnen voordoen. Hierbij merkt de AFM op dat het hoe dan ook op de weg van KPMG lag om een dergelijke oorzakenanalyse (*root cause analyses*) te maken nadat bleek van de onderhavige ernstige tekortkomingen, ook als de AFM daarom niet had gevraagd. In die zin heeft recent de minister van Financiën zich uitgelaten naar aanleiding van de publicatie het generieke rapport van de AFM van 25 september 2014.⁵¹ De nu op verzoek van de AFM door KPMG verstrekte oorzakenanalyse is naar haar aard niet wilsafhankelijk te noemen, voor zover zij een objectieve weergave bevat van de verschillende oorzaken. Zeker waar wordt verwezen naar reeds bestaande onderliggende documenten, gaat het om vaststaande informatie die niet wilsafhankelijk is of wordt door het enkele feit dat zij achteraf op verzoek van de AFM door KPMG is verzameld. Slechts dat deel van de analyse dat verklaringen bevat die met een voorbijgaan aan het recht om te zwijgen kunnen worden geacht te zijn afgelegd, zoals een erkenning van schuld of eigen interpretaties van de oorzaken, is als wilsafhankelijk te beschouwen.

Gelet op de EHRM-jurisprudentie is bij beantwoording van de vraag of sprake is van schending van het nemo tenetur-beginsel evenwel niet alleen de wils(on)afhankelijkheid van het materiaal relevant. Of sprake is van een schending hangt mede af van de mate van uitgeoefende dwang en het gebruik dat van het materiaal wordt gemaakt. Zo overwoog het EHRM in 2006 in de zaak Jalloh dat de mate van uitgeoefende dwang in kwestie (te weten foltering ter verkrijging van lichaamsmateriaal) zeer groot was, terwijl het aldus afgedwongen materiaal het directe bewijs in de zaak moest leveren. Onder die omstandigheden achtte het EHRM het nemo tenetur-beginsel geschonden, al ging het op zichzelf om wilsonafhankelijk materiaal.⁵² In de verkeerszaak O'Halloran & Francis uit 2007 was wel sprake van in enige mate wilsafhankelijk materiaal (een verklaring van betrokkene omtrent zijn identiteit en het feit dat hij bestuurder was geweest) en bovendien van directe dwang (de verplichting voor deze weggebruiker om de autoriteiten desgevraagd informatie te geven), maar achtte het EHRM het nemo tenetur-

⁴⁹ HR (civiele kamer) 24 april 2015, ECLI:NL:HR:2015:1130 (KB Lux); HR 29 mei 2015, ECLI:HR:2015:1359.

⁵⁰ HR 21 december 2010, ECLI:NL:HR:2010:BL0666.

⁵¹ *Kamerstukken II* 2014-15, 33 977, nr. 4, p. 39.

⁵² EHRM 11 juli 2006, NJ 2007/226, m.nt. Schalken (Jalloh).

beginsel desondanks niet geschonden. Ten aanzien van de mate van dwang werkte volgens het EHRM relativerend dat voor weggebruikers nu eenmaal verantwoordelijkheden gelden en bijbehorende verplichtingen, waaronder het informeren van autoriteiten over de identiteit bij een verdenking van een verkeersdelict. Wat betreft het gebruik van het materiaal gold dat de verklaring niet diende als de uitsluitende basis voor een veroordeling.⁵³

Van de voor KPMG wettelijk geldende medewerkingsplicht ex artikel 5:20 Awb moet worden geacht een zekere dwang te zijn uitgegaan. Relativerend werkt daarbij wel dat de AFM die medewerkingsplicht bij haar verzoek aan KPMG om de oorzakenanalyse niet heeft ingeroepen. De oorzakenanalyse is aldus nog altijd op vrijwillige basis door KPMG aan de AFM verstrekt, waardoor de mate van dwang als gering kan worden aangemerkt. Een ander aspect is dat, evenals in de eerder genoemde verkeerszaak O'Halloran & Francis, ook voor een deelnemer aan het financiële verkeer als KPMG de verantwoordelijkheid geldt om zich primair aan de regels te houden en wanneer zich niettemin onregelmatigheden voordoen, daaromtrent de nodige inlichtingen aan de AFM te verstrekken. Zoals reeds opgemerkt, acht de minister van Financiën het maken van een *root cause analyses* door een accountantsorganisatie in een geval als het onderhavige aangewezen en hij stelt zich bovendien op het standpunt dat de AFM deze analyse vervolgens moet kunnen toetsen. Wil de AFM een dergelijke analyse kunnen toetsen, dan zal zij die eerst bij de betrokken accountantsorganisatie moeten kunnen opvragen – en wel zonder daarmee direct het nemo tenetur-beginsel te schenden.

Van cruciaal belang tot slot is dat de AFM de oorzakenanalyse – zowel het wilsonafhankelijke als het wilsafhankelijke deel daarvan – niet gebruikt voor het bewijs van de zorgplichtschending door KPMG. Die zorgplichtschending bewijst de AFM op basis van de aard, ernst en hoeveelheid van de tekortkomingen (zie paragraaf 7.2.1). De door KPMG opgestelde oorzakenanalyse bevestigt slechts het oordeel van de AFM dat de door haar geconstateerde tekortkomingen niet kunnen worden afgedaan als op zichzelf staande gevallen. Zij laat zien dat de door de AFM geconstateerde tekortkomingen mogelijk hadden kunnen worden voorkomen indien KPMG op organisatieniveau op juiste wijze invulling had gegeven aan haar zorgplicht (zie paragraaf 7.2.4). Dat is een nuttig inzicht, doch niet een bouwsteen waarmee de AFM de overtreding zelf vaststelt.

De AFM concludeert dat door de wijze waarop zij de oorzakenanalyse heeft opgevraagd en gebruikt geen sprake is van schending van het nemo tenetur-beginsel.

7.3.3 Het generieke rapport van 25 september 2014 – geen *ne bis in idem*

KPMG stelt – kort gezegd – al te zijn gestraft door de publicatie van het generieke rapport van 25 september 2014, zeker omdat hierin is opgenomen dat zeven van de tien onderzochte wettelijke controles van KPMG door de AFM als onvoldoende zijn aangemerkt en per (geanonimiseerde) controlecliënt is beschreven waaruit de tekortkomingen bestonden. Een boete voor dezelfde feiten zou daarom in strijd zou komen met het beginsel van *ne bis in idem*, aldus KPMG. Dit verweer gaat niet op. De publicatie van het generieke rapport is niet aan te merken als een sanctie, laat staan een punitieve sanctie. Zoals ook in de inleiding van het generieke rapport staat

⁵³ EHRM 29 juni 2007, NJ 2008/25 (O'Halloran & Francis).

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

256 van 273

toegelicht, is het ‘doel van de openbaarmaking van kantoor specifieke bevindingen en conclusies [...] de transparantie over de kwaliteit van individuele accountantsorganisaties te bevorderen’.⁵⁴ Het informeren van het publiek, in het bijzonder de gebruikers van financiële verantwoordingen zoals beleggers en crediteuren, is hiermee het doel van de publicatie en niet het bestraffen van KPMG op welke wijze dan ook. Die bestraffing is pas met dit boetebesluit aan de orde. Bovendien gaat het blijken de toelichting op artikel 48a Wta bij de publicatie van een generiek rapport als het onderhavige niet om een besluit in de zin van de Awb, gericht op enig rechtsgevolg, maar om een feitelijk handelen van de toezichthouder. Niet alleen feitelijk, maar ook formeel is de publicatie dus niet aan te merken als punitieve sanctie.

De punten die KPMG naar voren heeft gebracht ten aanzien van de verwachtingen in de markt en bij het publiek naar aanleiding van de publicatie van het generieke rapport, zien op de opportuniteit van boeteoplegging. Daarop zal in paragraaf 7.5 worden ingegaan.

7.4 Conclusie overtreding artikel 14 Wta

De AFM concludeert dat KPMG artikel 14 Wta in de periode vanaf 14 juni 2011⁵⁵ tot en met 10 juni 2013⁵⁶ heeft overtreden. KPMG heeft er in onvoldoende mate voor zorggedragen dat de externe accountants die bij haar werkzaam zijn of aan haar zijn verbonden voldoen aan de regels ter zake van de vakbekwaamheid (het in afdeling 3.2 opgenomen artikel 25 Wta). Gelet op de aard, ernst en omvang van de tekortkomingen kan niet gesproken worden van incidentele of onschuldige tekortkomingen. De overtredingen maken dat in de kern genomen de toegevoegde waarde van de betreffende controleverklaringen verloren gaat. Sterker nog, gebruikers van de jaarrekening kunnen op het verkeerde been worden gezet, doordat zij ten onrechte vertrouwen ontleen aan de verstrekte controleverklaring. Op KPMG rust de verplichting ervoor zorg te dragen dat haar externe accountants een wettelijke controle op zorgvuldige en deskundige wijze uitvoeren. Hierin is zij tekortgeschoten. Bovendien had KPMG de geconstateerde tekortkomingen zelf tijdig moeten signaleren en herstelmaatregelen moeten treffen om te voorkomen dat haar externe accountants op basis van een ontoereikende controle een controleverklaring zouden afgeven.

7.5 Opportuniteit boeteoplegging

In de paragrafen 7.1 tot en met 7.4 is de AFM tot de conclusie gekomen dat KPMG de op haar rustende zorgplicht uit artikel 14 Wta heeft geschonden. De door KPMG gegeven zienswijze heeft daaraan niet kunnen afdoen.

Subsidiair meent KPMG dat het niet opportuun is om haar voor deze overtreding een boete op te leggen. KPMG baseert dit standpunt, zoals weergegeven in paragraaf 4.4, in feite op twee omstandigheden. Dat zijn ten eerste de door KPMG sinds eind 2013 uitgevoerde verbetermaatregelen, die in het rapport Dashboard 2015 van 7 oktober 2015 ook door de AFM erkend en gewaardeerd werden. Ten tweede wijst KPMG erop dat de tekortkomingen reeds door de AFM naar buiten zijn gebracht in het generieke rapport van 25 september 2014. (Mede) gezien deze

⁵⁴ Pag. 4.

⁵⁵ Datum opdrachtbevestiging eerste wettelijke controle [REDACTED].

⁵⁶ Datum afgifte laatste controleverklaring [REDACTED].

omstandigheden ziet KPMG niet welk redelijk doel boeteoplegging voor de geconstateerde overtreding door de AFM nu nog zou vervullen.

De AFM acht onder de omstandigheden van dit geval het opleggen van een boete aan KPMG opportuun en zal dit hieronder toelichten.

7.5.1 Algemene uitgangspunten

Uitgangspunt voor de AFM is dat het algemeen belang vraagt om beboeting van een overtreding als de onderhavige. Op accountantsorganisaties, met veel gezag en invloed in de maatschappij, rust niet voor niets een specifieke zorgplicht. De schending daarvan door KPMG roept twijfel op omtrent de professionaliteit van deze accountantsorganisatie en brengt daarmee ook ernstige schade toe aan het publieke vertrouwen in de accountantssector als geheel, en in het algemeen in het functioneren van de financiële markten, waarin de accountant een belangrijke rol speelt als onafhankelijke poortwachter. Overtreding van de zorgplicht en in onderhavig geval daarmee samenhangend het overtreden van COS-normen, waardoor (goedkeurende) controleverklaringen in het maatschappelijk verkeer worden gebracht zonder dat deze gebaseerd zijn op voldoende en geschikte controle-informatie, is naar het oordeel van de AFM daarom ernstig. Punitieve handhaving door de AFM is in principe aangewezen bij dit soort ernstige, omvangrijke en (potentieel) impactvolle overtredingen door grote marktpartijen. Dit ook gelet op de generaal preventieve werking van de boete. Aan de markt wordt duidelijk gemaakt dat overtredingen als deze niet onbestraft blijven.

7.5.2 Getroffen verbetermaatregelen KPMG

KPMG wijst op de door haar als lerende organisatie getroffen verbetermaatregelen in het kwaliteitsprogramma, waarmee zij op 30 december 2013 in overleg met het OM van start is gegaan en waarbij de AFM een formele monitoring rol had. KPMG heeft de AFM steeds over de voortgang geïnformeerd en de AFM had daarop geen aanmerkingen, zo stelt KPMG. De AFM heeft de opzet van de door KPMG doorgevoerde kwaliteitsprogramma's in het rapport Dashboard 2015 van 7 oktober 2015 zelfs beoordeeld met een score van 4,6 (van 5), wat een zeer goed resultaat is. Met deze verbetermaatregelen meent KPMG invulling te hebben gegeven aan haar zorgplicht, waardoor minder goed begrepen wordt dat de AFM nu overweegt een boete op grond van artikel 14 Wta op te leggen. KPMG voegt nog toe dat van het opleggen van een boete over gedragingen uit het voltooid verleden, en zeker van publicatie van een boetebesluit, een verkeerd signaal zal uitgaan richting het maatschappelijk verkeer. Meer in het algemeen benadrukt KPMG dat zij zich coöperatief opstelt richting AFM en een open en transparante toezichtrelatie met een open dialoog met de AFM voorstaat.

De AFM merkt op dat de bedoelde verbetermaatregelen door KPMG zijn getroffen naar aanleiding van de door de AFM gesignaleerde tekortkomingen en ná de periode van de door de AFM geconstateerde overtreding, die loopt van 14 juni 2011 tot en met 10 juni 2013. Eerdere maatregelen, voorafgaand aan en tijdens de overtreding, hadden nu juist nog niet het gewenste effect, want hebben de overtreding niet voorkomen of doen beëindigen. KPMG had, zonder tussenkomst van de AFM, eerder moeten zorgdragen voor een situatie waarin de door de AFM

geconstateerde tekortkoming niet hadden kunnen plaatsvinden. De getroffen noodzakelijke verbetermaatregelen achteraf nemen de straf- en boetewaardigheid van de daaraan voorafgegane overtreding niet weg.

De AFM ziet wel dat KPMG zich heeft ingezet op het versterken van de randvoorwaarden voor betere kwaliteit van de wettelijke accountantscontroles.⁵⁷ Het resultaat dat blijkt uit het Dashboardonderzoek 2015 naar de opzet van de maatregelen die KPMG doorvoert om haar cultuur, organisatie en processen te veranderen heeft de AFM ook publiek geuit door publicatie van de resultaten in oktober 2015.⁵⁸ De AFM voegt daar wel aan toe dat zij slechts inzicht heeft verkregen in de *opzet* van de maatregelen en niet ook, zoals KPMG aangeeft, het bestaan ervan, laat staan de *werking* ervan in de praktijk. De AFM zal in het uit te brengen persbericht bij de publicatie van het boetebesluit aandacht schenken aan de door KPMG getroffen maatregelen en de uitkomsten van het Dashboardonderzoek. Er zal van de boete in die zin geen verkeerd signaal uitgaan richting het maatschappelijk verkeer, nu naast de overtreding ook de naar aanleiding daarvan door KPMG ondernomen acties en de resultaten daarvan, zoals die blijken uit het Dashboardonderzoek, onder de aandacht worden gebracht.

Anders dan KPMG kennelijk vreest, hoeft een boete geen gevolgen te hebben voor de (voortzetting van de) open dialoog tussen de AFM en KPMG. In haar toezicht streeft de AFM waar mogelijk transparante en coöperatieve relaties met de onder toezicht staande marktpartijen na. Zoals hiervoor reeds aangestipt kan dit evenwel niet betekenen dat van bestraffing van ernstige en strafwaardige overtredingen wordt afgezien. Het is de taak van de AFM als toezichthouder om handhavend en bestraffend op te treden in de gevallen die dit rechtvaardigen. Het mag duidelijk zijn dat de AFM de overtreding van KPMG boetewaardig en boeteoplegging ook opportuun acht – en daaraan staat wat de AFM betreft de op zichzelf gewenste open dialoog niet in de weg.

7.5.3 Door generieke rapport gewekt vertrouwen

Voorts heeft KPMG aangevoerd al gestraft te zijn door de publicatie van het generieke rapport van 25 september 2014, wat tot de nodige reputatieschade heeft geleid. Op het verweer dat hierdoor sprake zou zijn van strijd met het beginsel van *ne bis in idem* is reeds ingegaan in paragraaf 7.3.4.

Daaraan heeft KPMG toegevoegd dat het generieke rapport de indruk heeft gewekt dat de AFM niet tot handhaving zou overgaan wanneer KPMG de benodigde maatregelen voortvarend en doortastend zou invoeren. Nu zij dat blijkens de uitkomsten van het dashboardonderzoek ruimschoots gedaan heeft, is het nu opleggen van een boete door de AFM volgens KPMG niet opportuun. Dat zou immers volgens KPMG bij het publiek – dus geheel ten onrechte – de indruk wekken dat KPMG haar zaken nog altijd niet op orde heeft, waardoor het (langzaam) herstelde vertrouwen in haar organisatie direct weer beschadigd zal worden.

KPMG doet aldus, zo begrijpt de AFM, een beroep op het vertrouwensbeginsel en wijst voorts op de uitstraling die boeteoplegging richting het publiek zou hebben.

⁵⁷ Rapport 'Dashboard 2015 Verandering en Verbetermaatregelen KPMG Accountants N.V. (KPMG)' van 7 oktober 2015.

⁵⁸ Rapport 'Dashboard 2015 Verandering en Verbetermaatregelen OOB-accountantsorganisaties' van 15 oktober 2015.

Anders dan KPMG doet voorkomen, bevat het generieke rapport geenszins de toezegging dat niet zou worden beboet, integendeel. De passage waaruit volgens KPMG zou volgen dat in beginsel geen boetes zullen worden opgelegd staat op pagina 13 van het generieke rapport, waar in het kader van de door de AFM gewenste en te monitoren herstel- en verbetermaatregelen wordt opgemerkt dat de AFM indien nodig formele handhavingsinstrumenten kan inzetten om de benodigde voortvarende en doortastende implementatie af te dwingen. Dat bleek (vooralsnog) niet nodig, maar dit laat onverlet dat primair voor de reeds geconstateerde overtreding een boete kan worden opgelegd. Dat heeft de AFM ook met zoveel woorden in datzelfde generieke rapport aangegeven, in een meer algemene inleiding op pagina 7:

‘De AFM heeft in 2010 in de definitieve onderzoeksrapporten geconcludeerd dat de externe accountants gemiddeld in 52 procent van de beoordeelde wettelijke controles geen voldoende en geen geschikte controle-informatie hebben verkregen. In de afgelopen jaren, mede naar aanleiding van het toezicht van de AFM, hebben de Big 4-accountantsorganisaties uiteenlopende maatregelen genomen gericht op het waarborgen van de kwaliteit van wettelijke controles. Nu, in 2014, concludeert de AFM dat in 45 procent van de beoordeelde wettelijke controles geen voldoende en geen geschikte controle-informatie is verkregen. Zonder afbreuk te doen aan de inspanningen die de Big 4-accountantsorganisaties in de afgelopen jaren hebben geleverd, hebben zij met de genomen maatregelen niet het gewenste resultaat bereikt. [...] Het aantal wettelijke controles dat als ‘onvoldoende’ is aangemerkt, is naar het oordeel van de AFM [...] nog steeds te hoog. De AFM sluit de inzet van formele handhavingsinstrumenten dan ook niet uit.’ (onderstreping AFM)

Vervolgens heeft het nog nader onderzoek van de AFM gevergd, voordat kon worden besloten of de zaak ook daadwerkelijk een boete rechtvaardigde. De reden om de voornaamste bevindingen uit het onderzoek zelf wel reeds in september 2014 naar buiten te brengen is door de AFM exact beschreven in het generieke rapport:⁵⁹

‘In dit rapport maakt de AFM voor het eerst de voornaamste bevindingen en conclusies van toezichtonderzoeken per individuele accountantsorganisatie openbaar. Het doel van de openbaarmaking van kantoor specifieke bevindingen en conclusies is de transparantie over de kwaliteit van individuele accountantsorganisaties te bevorderen. Met deze kantoor specifieke bevindingen en conclusies kunnen gebruikers van financiële verantwoordingen, zoals beleggers en crediteuren, in ieder geval zien hoe de betreffende accountantsorganisaties zich tot elkaar verhouden waar het gaat om de mate waarin zij voldoen aan de toepasselijke normen. Ook voor raden van commissarissen, en auditcommissies in het bijzonder, kan deze kantoor specifieke informatie bruikbaar zijn voor hun rol bij de selectie en de evaluatie van de accountant.’ (onderstreping AFM)

De AFM geeft aan waarvoor de eerste openbaarmaking van de bevindingen diende: transparantie en informatie voor beleggers en crediteuren, of raden van commissarissen. Deze partijen waren gebaat bij een vlotte informatieverstrekking. Dat liet onverlet dat de beslissing omtrent eventuele boeteoplegging aan KPMG voor het feitencomplex de AFM meer tijd zou kosten en dat een daadwerkelijke boeteoplegging een nieuw publicatiemoment met zich zou brengen.

⁵⁹ Pag. 7.

Bij het vertrouwensbeginsel zijn voorts primair de verwachtingen van KPMG als betrokken partij relevant, niet die van de markt waarnaar KPMG in dit verband verder verwijst. Zoals zojuist behandeld, wekt het generieke rapport niet de indruk dat voor de geconstateerde tekortkomingen geen boete zou worden opgelegd. Integendeel laat het generieke rapport die mogelijkheid nadrukkelijk open. KPMG mocht er dus niet op vertrouwen dat voor de bewuste feiten geen boete zou volgen. Het publiek kon dat, voor zover al relevant, evenmin. Het is zelfs eerder aannemelijk te achten dat dit publiek juist wél verwachtte dat de AFM met een sanctie zou optreden tegen de herhaalde ernstige tekortkomingen bij de accountantsorganisaties – en in ieder geval dat dit in de publieke opinie niet werd uitgesloten.

Feit is wel dat tussen de publicatie van het generieke rapport en de boeteoplegging circa anderhalf jaar is verstreken. De AFM zal door het adequaat weergeven van de feiten en de context van het besluit ervoor zorgdragen dat er geen verwarring zal ontstaan ten aanzien van de beboete gedraging en het hieraan ten grondslag liggende feitensubstraat. Uit het onderhavige boetebesluit komt al duidelijk naar voren komt dat het gaat om dezelfde feiten als die uit het generieke rapport van 25 september 2014 en de AFM zal dit aspect ook benadrukken in het persbericht bij de publicatie van het boetebesluit (zie verder paragraaf 8.2).

7.5.4 Conclusie

Gelet op het voorgaande acht de AFM het passend en geboden om KPMG te beboeten voor overtreding van de zorgplicht van artikel 14 Wta.

8. Besluit

8.1 Besluit tot boeteoplegging

Op grond van het voorgaande heeft de AFM besloten om aan KPMG een bestuurlijke boete op te leggen wegens overtreding van artikel 14 Wta in de periode van 14 juni 2011 tot en met 10 juni 2013.

8.1.1 Hoogte van de boete

8.1.1.1 Wettelijk kader – toepasselijk boeteregime

Voor overtreding van artikel 14 Wta gold tot 1 januari 2013 een basisbedrag van € 500.000 (boetecategorie 2). Per 1 januari 2013 is dit verhoogd tot € 2.000.000 (boetecategorie 3).⁶⁰ Bij deze wijziging van boetecategorie is geen overgangsregeling vastgesteld. In dit verband heeft KPMG aangevoerd dat bij het bepalen van de toepasselijke boetecategorie aansluiting zou moeten worden gezocht bij de overgangsregeling uit de per 1 augustus 2009 in

⁶⁰ Per 1 januari 2013 is artikel 14 van het Besluit bestuurlijke boetes financiële sector (Bbbfs) gewijzigd. De boetecategorie voor overtreding van artikel 14 Wta werd verhoogd van 2 naar 3 (basisbedrag van € 2.000.000 in plaats van € 500.000, zie artikel 55, eerste en tweede lid, Wta).

Datum 16 maart 2016

Ons kenmerk

Pagina

261 van 273

werking getreden Boetewet, waarin is opgenomen dat ter zake van overtredingen die hebben plaatsgevonden of zijn aangevangen voor het tijdstip van inwerkingtreding van deze wet het recht zoals dat gold voor dat tijdstip van toepassing blijft. De AFM ziet hiertoe geen aanleiding. In de door KPMG aangehaalde overgangsbepaling is met zoveel woorden opgenomen dat het gaat om een regeling terzake van de per 1 augustus 2009 in werking getreden Boetewet ('deze wet') en niet in te zien is waarom deze aan deze bepaling niettemin een breder bereik zou moeten worden toegekend. Uit de tekst en/of de toelichting van de Boetewet of van het Besluit Accountantsopleiding 2013 (het besluit waarbij de boetecategorie is verhoogd van 2 naar 3) is dit in ieder geval niet op te maken. De AFM komt daarom tot de conclusie dat er geen overgangsregeling geldt.

De AFM heeft vastgesteld dat KPMG haar zorgplicht van artikel 14 Wta heeft overtreden in de periode van 14 juni 2011 tot en met 10 juni 2013. Dit betreft een doorlopende overtreding. Nu – als gezegd – een overgangsregeling ontbreekt, acht de AFM het passend om de overtreding te beboeten onder het oude regime (boetecategorie 2, basisbedrag € 500.000) voor zover het de periode van 14 juni 2011 tot en met 31 december 2012 betreft en te beboeten onder het huidige regime (boetecategorie 3, basisbedrag € 2.000.000) voor zover het de periode van 1 januari 2013 tot en met 10 juni 2013 betreft. In de onderhavige zaak leidt dit tot een samengesteld basisbedrag van € 830.000 (78% oud basisbedrag = € 390.000, 22% nieuw basisbedrag = € 440.000).

In recente jurisprudentie is bevestigd dat deze zogeheten knip zich verdraagt met het lex mitior-beginsel, zoals vastgelegd in artikel 7, eerste lid, EVRM en artikel 15, eerste lid, IVBPR. In meerdere zaken heeft de Centrale Raad van Beroep (CRvB) bepaald dat bij de introductie van een zwaarder sanctiestelsel gedurende een doorlopende overtreding het lichtere regime moet worden toegepast over de periode tot de datum van wijziging en het zwaardere regime kan worden toegepast over de periode daarna. Zo heeft de CRvB in zijn uitspraak van 24 november 2014, in een zaak waarin het Uvw over de gehele periode het zwaardere regime van het tussentijds van kracht geworden Boetebesluit socialezekerheidswetten had toegepast, overwogen:

'In de zaak van betrokkene is sprake van toepassing door het Uvw van 'more stringent criminal laws', op overtredingen die vanuit het Nederlandse sociaal zekerheidsrecht bezien als 'continuing offences' (voortdurende overtredingen) moeten worden gekwalificeerd zoals gedefinieerd in de rechtspraak over artikel 7, eerste lid, van het EVRM (EHRM 17 september 2009, Scoppola v. Italie, nr. 10249/03, r.o. 109; 27 februari 2001, Ecer en Zeyrek v. Turkije, nr. 29295/95 en 29363, r.o. 33 e.v.; Rohlena, r.o. 32). Het nu geldende Boetebesluit socialezekerheidswetten neemt immers de in artikel [...] neergelegde boetemaxima [...] tot uitgangspunt. Toepassing van dat uitgangspunt zou er in situaties, waarin de overtreding is begonnen voor 1 januari 2013 en geëindigd is na 31 januari 2013, toe leiden dat het bruto bedrag aan onverschuldigd betaalde uitkering van voor 1 januari 2013 mede aan de op te leggen boete ten grondslag wordt gelegd. Het onverkort hanteren van de op 1 januari 2013 [...] in werking getreden bepalingen over de hoogte van de boete betekent voor deze overtredders dat een veel zwaarder sanctiestelsel op hun handelen en nalaten van voor 1 januari 2013 wordt toegepast. Het Uvw heeft zich beroepen op het arrest Rohlena. [...] Anders dan in de zaak Rohlena [...], is het handelen of nalaten in strijd met de inlichtingenverplichting [de door het Uvw beboete overtreding, AFM] verricht vóór de wijziging van de regelgeving niet nodig om tot een straf- en beboetbaar feit na de wijziging van de regelgeving – in dit geval per 1 januari 2013 – te komen. Het handelen

of nalaten in strijd met de inlichtingenverplichting voor en na 1 januari 2013 kan – los van elkaar – bestraft worden met een boete naar het dan geldende sanctieregime. Het toepassen van het zwaardere sanctiestelsel zoals dat geldt na 1 januari 2013 op handelen of nalaten verricht voor 1 januari 2013 is in die situatie in strijd met artikel 7, eerste lid, tweede zin, van het EVRM en artikel 15, eerste lid, tweede zin, van het IVBPR.⁶¹

In twee latere uitspraken heeft de CRvB deze overweging in vergelijkbare bewoordingen herhaald.⁶²

Gelet op het voorgaande is het in overeenstemming met de wet en jurisprudentie om bij het vaststellen van de boete wegens de doorlopende overtreding van artikel 14 Wta door KPMG deels uit te gaan van boetecategorie 3 en de AFM acht dit ook opportuun; KPMG heeft de overtreding onder het zwaardere boeteregime laten voorduren en dient overeenkomstig te worden beboet.

Het basisbedrag van de boete is derhalve € 830.000.

De AFM kan het basisbedrag verlagen of verhogen met ten hoogste 50 procent indien de ernst en/of duur van de overtreding een dergelijke verlaging of verhoging rechtvaardigt.⁶³ De AFM kan daarnaast het basisbedrag verlagen of verhogen met ten hoogste 50 procent indien de verwijtbaarheid van de overtreder een dergelijke verlaging of verhoging rechtvaardigt.⁶⁴ De AFM houdt bij het vaststellen van de bestuurlijke boete voorts rekening met de draagkracht van de overtreder.⁶⁵

Hierna zal worden beoordeeld of er aanleiding is om het basisbedrag van € 830.000 te verlagen of te verhogen.

8.1.1.2 Ernst/duur van de overtreding

Voor zover hier relevant, bestaat de norm van artikel 14 Wta eruit dat de accountantsorganisatie ervoor zorg draagt dat de bij haar werkzame of aan haar verbonden accountants voldoen aan de eisen van vakbekwaamheid. Inherent aan de aard van deze norm is dat overtreding ervan als ernstig is aan te merken. Enkele tekortkomingen bij enkele controles door enkele accountants hoeven op zichzelf nog niet te leiden tot overtreding van de op de organisatie rustende zorgplicht. De zorgplicht wordt wel overtreden als sprake is van een zeker patroon in de zin van het herhaaldelijk nalaten om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over materiële posten in de jaarrekening, zoals dat in deze zaak is vastgesteld. KPMG heeft – kort gezegd – de norm overtreden, gelet op de aard, ernst en hoeveelheid van de tekortkomingen in de controlewerkzaamheden van verschillende externe accountants bij de controle van materiële posten in driekwart van de door de AFM onderzochte wettelijke controles. KPMG heeft deze tekortkomingen bovendien niet zelf geconstateerd en de uitkomsten van het door de AFM uitgevoerde onderzoek liggen in het verlengde van de uitkomsten van een eerder onderzoek over

⁶¹ CRvB 24 november 2014, ECLI:NL:CRVB:2014:3754.

⁶² CRvB 11 december 2014, ECLI:NL:CRVB:2014:4214 en CRvB 23 juni 2015, ECLI:NL:CRVB:2015:1801.

⁶³ Artikel 2, tweede lid, Bbbfs.

⁶⁴ Artikel 2, derde lid, Bbbfs.

⁶⁵ Artikel 4, eerste lid, Bbbfs.

vergelijkbare issues bij KPMG. In dit specifieke geval acht de AFM de overtreding nog bovengemiddeld ernstig, gezien het relatief hoge aantal wettelijke controles waarin tekortkomingen bij de controle van materiële posten zijn geconstateerd. Daarnaast is de duur van de overtreding is relatief lang (circa twee jaar).

De AFM ziet in het voorgaande aanleiding om het basisbedrag met 25% te verhogen wegens een bovengemiddelde ernst en een langere duur van de overtreding. Het bedrag van de boete komt hiermee op € 1.037.500.

8.1.1.3 Mate van verwijtbaarheid

De AFM stelt voorop dat KPMG ten tijde van de overtreding bekend moet zijn geweest met de reikwijdte van de norm van artikel 14 Wta en – meer specifiek – de invulling daarvan door de AFM. De norm is door de AFM goed kenbaar gemaakt in een overleg van 1 juli 2010 met alle OOB-vergunninghouders, waaronder KPMG. In de nu beboete periode heeft de AFM ook twee eerder opgelegde boetes wegens overtreding van artikel 14 Wta gepubliceerd⁶⁶, waarvan er één (EY) tot jurisprudentie heeft geleid.⁶⁷ Voor KPMG specifiek geldt dat zij op de hoogte is gebracht van de invulling van de norm door de AFM met het Onderzoeksrapport Kredietcrisis van 30 november 2009 en het Onderzoeksrapport Regulier Toezicht 2009/2010 van 31 augustus 2010. In beide rapporten zijn eerder overtredingen van de zorgplicht door KPMG geconstateerd, hetgeen heeft geresulteerd in normoverdragende gesprekken op 6 januari 2010 en 11 oktober 2010. Omdat aldus de norm in de loop der jaren duidelijk kenbaar is gemaakt, moet KPMG worden geacht hiervan goed op de hoogte te zijn geweest en met de tekortkomingen zoals door de AFM geconstateerd bewust risico heeft genomen op overtreding van de norm.

In bredere zin voegt de AFM hieraan toe dat aan KPMG op 21 februari 2011 twee boetes zijn opgelegd inzake tekortkomingen met betrekking tot het stelsel van kwaliteitsbeheersing. Hoewel dit een ander onderwerp betreft, houdt het wel verband met de zorgplicht van artikel 14 Wta (door een goed functionerende OKB kunnen tekortschietende wettelijke controles aan het licht komen). In die zin kan gezegd worden dat KPMG door de twee eerdere boetes gewaarschuwd was.

De AFM ziet in het voorgaande aanleiding om het basisbedrag met 25% te verhogen wegens een hogere mate van verwijtbaarheid aan de zijde van KPMG. Het bedrag van de boete komt hiermee op € 1.245.000.

8.1.1.4 Passendheid/evenredigheid

Zoals hierboven in paragraaf 7.5 uiteengezet, zijn de door KPMG getroffen verbetermaatregelen en overige door KPMG in het kader van de opportuniteit aangevoerde omstandigheden geen aanleiding om van boeteoplegging af te zien. Evenmin zijn dit redenen voor een verlaging van het boetebedrag. Zoals bij de beoordeling van de opportuniteit reeds aangegeven, ligt KPMG op schema wat betreft ‘de opzet van de verandering en de

⁶⁶ Het boetebesluit d.d. 9 november 2011 (EY) is gepubliceerd op 26 januari 2012 en het boetebesluit d.d. 15 februari 2012 (Deloitte) is gepubliceerd op 23 februari 2012.

⁶⁷ V.zr. Rb. Rotterdam d.d. 19 januari 2012 (EY/AFM), ECLI:NL:RBROT:2012:BV2271.

verbetermaatregelen' (dashboardscore van 4,6 op een schaal van 5), maar is nog onduidelijk wat de *werking* hiervan in de praktijk is. KPMG zelf heeft zich hierover niet uitgelaten en ook de AFM heeft nog niet getoetst in hoeverre de verandering en verbetermaatregelen leiden tot de vereiste kwaliteit van wettelijke controles door externe accountants (dat onderzoek is nu gaande). Hieraan voegt de AFM toe dat het zwaartepunt van de door KPMG getroffen verbetermaatregelen ligt na het uitbrengen van het kritische generieke rapport van 25 september 2014 en de daarop volgende negatieve publiciteit, en daarom gezegd moet worden dat die maatregelen in zoverre slechts deels uit eigen beweging zijn getroffen.

8.1.1.5 Conclusie

Gelet op alle omstandigheden van het geval, acht de AFM een boete van € 1.245.000 passend en geboden.

8.1.2 Betaling van de boete

Het bedrag van € 1.245.000 dient te worden overgemaakt op bankrekening [REDACTED] ([REDACTED]) ten name van AFM te Amsterdam, onder vermelding van factuurnummer [REDACTED]. KPMG ontvangt geen afzonderlijke factuur voor dit bedrag.

De boete moet worden betaald binnen zes weken na de datum van dit besluit.⁶⁸ Als KPMG bezwaar maakt tegen dit besluit, wordt de verplichting om de boete te betalen geschorst, totdat op het bezwaar is beslist. Die verplichting wordt ook geschorst als KPMG na de bezwaarprocedure in beroep gaat, totdat op het beroep is beslist.⁶⁹ Over de periode dat de verplichting om de boete te betalen is geschorst, is KPMG wel de wettelijke rente verschuldigd.⁷⁰

8.2 Besluit tot publicatie van de boete

Omdat de AFM aan KPMG een boete oplegt wegens de overtreding van artikel 14 Wta, moet de AFM het besluit tot boeteoplegging openbaar maken, nadat dit definitief is geworden (nadat het niet langer mogelijk is om bezwaar of beroep in te stellen).⁷¹ Ook moet de AFM het besluit al eerder openbaar maken, namelijk na het verstrijken van vijf werkdagen nadat dit aan KPMG is toegestuurd.⁷²

De wetgever heeft het openbaar maken van bestuurlijke boetes verplicht om deelnemers op de financiële markten te waarschuwen. Dit in het belang van de ordelijke en transparante financiële marktprocessen, zuivere

⁶⁸ Dit volgt uit artikel 4:87, eerste lid, en de artikelen 3:40 en 3:41 Awb.

⁶⁹ Dit volgt uit artikel 1:85, eerste lid, Wft.

⁷⁰ Dit volgt uit artikel 1:85, tweede lid, Wft.

⁷¹ Artikel 68 Wta.

⁷² Artikel 67, eerste lid, onder a, Wta.

verhoudingen tussen marktpartijen en de zorgvuldige behandeling van cliënten.⁷³ De AFM kan slechts afzien van openbaarmaking, als die in strijd is of zou kunnen komen met het doel van het door de AFM uit te oefenen toezicht op de naleving van de Wta.⁷⁴

Geen strijd met het toezichtsdoel

KPMG heeft aangevoerd dat publicatie van het boetebesluit strijdig is met het toezichtsdoel en in ieder geval geen redelijk doel meer dient. Het doel van de Wta is het herstel van vertrouwen in de accountant en de door hem ten behoeve van het publiek gegeven verklaringen, en het bekend maken van een boete zal het vertrouwen in KPMG opnieuw – na het generieke rapport – fors beschadigen, terwijl KPMG door alle verbetermaatregelen en de recente bevindingen van de AFM erop mag rekenen dat de beeldvorming in positieve zin zal veranderen, aldus KPMG.

De AFM reageert hierop als volgt. De door KPMG naar voren gebrachte argumenten leiden niet tot het oordeel dat publicatie van het boetebesluit in strijd is of zou kunnen komen met het doel van het door de AFM uit te oefenen toezicht op de naleving van de Wta. Dat het bevorderen van de kwaliteit van accountantsorganisaties en van het maatschappelijk vertrouwen in die organisaties een doelstelling van de Wta is, betekent uiteraard niet dat een ernstige overtreding als de onderhavige niet door de AFM naar buiten zou moeten worden gebracht. Ten overvloede voegt de AFM hieraan toe dat het doel van de in principe verplichte publicatie het informeren en waarschuwen van het publiek is. Met de publicatie van het boetebesluit zal, in vervolg op het generieke rapport van 25 september 2014, het publiek worden geïnformeerd over de aard van de overtreding, de sanctie die de AFM daaraan verbindt en het feit dat de AFM daarbij ook rekening houdt met de verbetermaatregelen die KPMG inmiddels heeft doorgevoerd. De uitzonderingsgrond – strijd met het toezichtsdoel – is daarom niet aan de orde.

De AFM ziet geen reden om uit te gaan van het publicatieregime uit de nog niet geïmplementeerde Richtlijn wettelijke controles jaarrekeningen, zoals KPMG bepleit. De huidige wettelijke regeling vormt het beoordelingskader. Ten overvloede voegt de AFM hieraan toe dat in het verwachte toekomstige publicatieregime geen ruimte bestaat om publicatie van een boetebesluit geheel achterwege te laten, waarop KPMG in haar zienswijze nu juist primair aanstuurt. De standpunten van KPMG lijken in zoverre met elkaar in tegenspraak te zijn.

Publicatie geen punitieve sanctie

De AFM benadrukt dat – anders dan KPMG stelt – openbaarmaking van een boetebesluit geen punitieve sanctie is.⁷⁵ Het feit dat de AFM in september 2014 haar generieke rapport heeft gepubliceerd, maakt dit niet anders. Zoals hierboven uiteengezet, heeft de publicatie van het boetebesluit in aansluiting op het reeds gepubliceerde generieke rapport een zelfstandig doel, dat niet bestaat uit leedtoevoeging, zoals KPMG suggereert.

⁷³ Zie *Kamerstukken II* 2005-06, 29 708, nr. 19, p. 301-303 en 420-421, nr. 20, p. 30 en nr. 39, p. 8-10. De wetgever heeft beoogd om het publicatieregime in de Wta te laten aansluiten op het regime in de Wft (*Kamerstukken II* 2007-08, 31 270, nr. 3, p. 21).

⁷⁴ Artikel 67, vierde lid, Wta.

⁷⁵ Zie wetsgeschiedenis Wft: *Kamerstukken II* 2005-06, 29 708, nr. 19, p. 420. Bij de totstandkoming van de Wta heeft de wetgever beoogd om het Wta-publicatieregime te laten aansluiten bij het regime van de Wft (*Kamerstukken II* 2007-08, 31 270, nr. 3, p. 21). Jurisprudentie: rechtbank Rotterdam 31 juli 2015, ECLI:NL:RBROT:2015:5635 (r.o.11.2).

Wijze van publicatie

De AFM publiceert een boete door de volledige tekst van het boetebesluit (met uitzondering van vertrouwelijke informatie) op haar website te plaatsen, onder begeleiding van een persbericht waarin de kern van het boetebesluit wordt opgenomen. Van het persbericht wordt een Engelse vertaling opgenomen. Ook wordt een bericht over de boete opgenomen in de periodieke AFM-nieuwsbrieven (consumenten/professionals), wordt een bericht op Twitter geplaatst⁷⁶ en wordt gebruik gemaakt van een RSS-feed⁷⁷ en een news-alert⁷⁸. Bij het persbericht zal een hyperlink worden opgenomen naar een eventuele uitspraak van de voorzieningenrechter van de rechtbank op rechtspraak.nl. De AFM kan daarnaast het besluit publiceren door middel van een advertentie in één of meer landelijke en/of regionale dagbladen.

De volgende basistekst wordt in het te publiceren persbericht en/of de advertentie opgenomen:

‘AFM legt boete op aan KPMG voor niet naleven zorgplicht

De Autoriteit Financiële Markten (AFM) heeft op 16 maart 2016 een bestuurlijke boete van € 1.245.000 opgelegd aan KPMG Accountants N.V. (KPMG). Zij krijgt deze boete omdat uit onderzoek van de AFM blijkt dat KPMG van 14 juni 2011 tot en met 10 juni 2013 niet aan haar zorgplicht heeft voldaan (artikel 14 van de Wet toezicht accountantsorganisaties).

Controleverklaringen onvoldoende onderbouwd

Op accountantsorganisaties rust de wettelijke plicht ervoor te zorgen dat haar accountants zich houden aan de beroepsregels. Bij meerdere door de AFM onderzochte wettelijke controles hebben de accountants van KPMG geen voldoende en geen geschikte controle-informatie verkregen om de afgegeven controleverklaringen te onderbouwen. Hiermee heeft KPMG in strijd gehandeld met de wet. Bij KPMG heeft de AFM geconstateerd dat van de tien controles die in het onderzoek zijn betrokken, er in zeven gevallen sprake is van zodanige tekortkomingen dat de accountant geen (goedkeurende) controleverklaring had mogen afgeven. Daarnaast heeft de AFM twee wettelijke controles onderzocht naar aanleiding van incidentmeldingen (meldingen door KPMG bij de AFM van mogelijke onregelmatigheden bij de gecontroleerde organisatie). Ook in die twee controles was sprake van zodanige tekortkomingen dat de accountant geen (goedkeurende) controleverklaring had mogen afgeven. De AFM heeft geconcludeerd dat KPMG als organisatie niet aan haar zorgplicht heeft voldaan.

Boete

De AFM vindt een boete van € 1.245.000 passend en geboden voor deze overtreding. Bij het vaststellen van de boetehoogte heeft de AFM rekening gehouden met de ernst en de verwijtbaarheid van de overtreding. Verder is rekening gehouden met het feit dat de tekortkomingen deels plaatsvonden in een periode dat het oude (lagere) boeteregime van toepassing was.

⁷⁶ Het bericht op Twitter zal bestaan uit de kop van het persbericht en een link naar het gehele persbericht op de website van de AFM.

⁷⁷ Een RSS-feed is een automatische melding van aanpassingen op de website.

⁷⁸ Persbureaus en andere instellingen die zich hebben geabonneerd, ontvangen persberichten van de AFM via news-alerts.

2014 rapport over tekortkomingen

Accountants hebben een wettelijke controletaak. Beleggers, crediteuren en andere belanghebbenden moeten kunnen vertrouwen op het oordeel van een accountant zoals opgenomen in de controleverklaring bij de jaarrekening. Dat kan alleen als een controleverklaring is onderbouwd met voldoende en geschikte controle-informatie. Uit een eerder onderzoek bij KPMG en de andere drie Big 4-accountantsorganisaties is gebleken dat er ernstige tekortkomingen waren bij de controles van jaarrekeningen over het boekjaar 2012. In september 2014 heeft de AFM hierover een rapport gepubliceerd: 'Uitkomsten onderzoek kwaliteit wettelijke controles Big 4-accountantsorganisaties'. <link> Met dit boetebesluit treedt de AFM op tegen de in het rapport genoemde tekortkomingen bij KPMG.

Verandering en verbetering

De Big 4-accountantsorganisaties, waaronder KPMG, hebben inmiddels diverse verbetermaatregelen aangekondigd. In 2015 heeft de AFM onderzoek gedaan naar de opzet van de verandering en verbetermaatregelen bij OOB-accountantsorganisaties. De resultaten van dit onderzoek heeft de AFM in oktober 2015 gepubliceerd met het rapport 'Dashboard 2015 Verandering en Verbetermaatregelen OOB-accountantsorganisaties' <link>. Hieruit blijkt dat KPMG werkt aan een fundamentele verandering en verbetering van de randvoorwaarden om de kwaliteit van haar wettelijke controles te verhogen en daarmee meer in het publiek belang te handelen. Dit jaar onderzoekt de AFM of de door de accountantsorganisaties opgezette maatregelen werken en onderzoekt de AFM opnieuw de kwaliteit van de wettelijke controles. Dit is ook terug te lezen in de Agenda 2016-2018 <link>.

Het besluit van de AFM kan door belanghebbende(n) ter toetsing aan de rechter worden voorgelegd.

Het volledige boetebesluit is hiernaast te downloaden in PDF-formaat. Neem bij vragen of klachten contact op met het Meldpunt Financiële Markten van de AFM 0800-5400 540 (gratis).

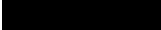
Boete KPMG voor niet naleven zorgplicht <link>'

Let op: De AFM kan, al naargelang de omstandigheden op het moment van publicatie, bovengenoemde publicatietekst wijzigen of aanvullen.

Bij dit besluit is de openbare versie van het besluit gevoegd. Dat is het besluit zoals dat op de website van de AFM openbaar zal worden gemaakt, geschoond van vertrouwelijke informatie. Mocht u van mening zijn dat er desondanks vertrouwelijke tekst in staat die geschoond zou moeten worden, dan verneemt de AFM dat graag zo spoedig mogelijk, maar uiterlijk binnen drie werkdagen na bekendmaking van dit besluit.

Publicatie vindt niet eerder plaats dan nadat vijf werkdagen zijn verstreken na de dag waarop het besluit tot boeteoplegging aan KPMG bekend is gemaakt. De publicatie wordt opgeschort als KPMG verzoekt om een voorlopige voorziening als bedoeld in artikel 8:81 van de Algemene wet bestuursrecht (Awb). Publicatie wordt dan in elk geval opgeschort totdat de voorzieningenrechter uitspraak heeft gedaan.

Als KPMG om een voorlopige voorziening vraagt, verzoekt de AFM u dit per e-mail ([REDACTED]) door te geven. Als u hiertoe niet overgaat, zal de AFM de boete openbaar maken op de wijze als hiervoor

Datum	16 maart 2016
Ons kenmerk	
Pagina	268 van 273

toegelicht.

Over de publicatie op grond van artikel 68 Wta zal de AFM een beslissing nemen, als het boetebesluit definitief is geworden.

9. Hoe kunt u bezwaar maken?

Iedere belanghebbende kan tegen deze beschikking bezwaar maken door binnen zes weken na bekendmaking daarvan een bezwaarschrift in te dienen bij de AFM, t.a.v. Juridische Zaken, Postbus 11723, 1001 GS, Amsterdam. Een bezwaarschrift kan ook per fax (faxnummer 020-797 3835), per e-mail (e-mailadres bezwarenbox@afm.nl) of met het bezwaarformulier op de website van de AFM (www.afm.nl/bezwaar) worden ingediend. Aan deze elektronische verzending stelt de AFM nadere eisen die op haar website worden toegelicht. Een van die eisen is dat een bezwaarschrift niet aan andere AFM-faxnummers of AFM e-mailadressen dan de hier genoemde kan worden gestuurd. De AFM neemt het bezwaarschrift alleen inhoudelijk in behandeling als aan deze eisen is voldaan.

Hoogachtend,
Autoriteit Financiële Markten

[was getekend]
Plaatsvervangend boetefunctionaris

[was getekend]
Plaatsvervangend boetefunctionaris

Bijlage: algemene toelichting op controlewerkzaamheden en begrippen

In de bevindingen van de AFM ten aanzien van de controles van de externe accountants van KPMG komt een aantal controlewerkzaamheden en begrippen meerdere malen terug. Voor een goed begrip van de bevindingen van de AFM volgt hierna een algemene beschrijving van deze controlewerkzaamheden en begrippen.

De externe accountant maakt bij zijn controle gebruik van beweringen bij het in overweging nemen van de verschillende soorten mogelijke afwijkingen die kunnen voorkomen (vgl. COS 315, A111). Veel voorkomende beweringen vormen die van 'juistheid' en 'volledigheid'. Onder 'volledigheid' wordt verstaan dat alle transacties en gebeurtenissen die dienen te worden geboekt ook zijn geboekt (vgl. COS 315, A111, sub a (ii)) en dat alle activa, vreemd-vermogenscomponenten en eigenvermogenscomponenten die dienen te worden geboekt ook zijn geboekt (vgl. COS 315, A111, sub b (iii)). Onder 'juistheid' wordt verstaan dat de bedragen en andere gegevens die betrekking hebben op geboekte transacties en gebeurtenissen op juiste wijze zijn geboekt (vgl. COS 315, A111, sub a (iii)).

Verder spelen in de controle van externe accountants ook de volgende beweringen een rol: 'het voorkomen', 'waardering en toerekening', 'bestaan' en 'afgrenzing van de verslagperiode'. Onder 'voorkomen' wordt verstaan dat de transacties en gebeurtenissen die zijn geboekt inderdaad hebben plaatsgevonden en betrekking hebben op de entiteit (vgl. COS 315, A111, sub a (i)). Onder 'waardering en toerekening' wordt verstaan dat de activa, vreemd-vermogenscomponenten en eigen-vermogenscomponenten in de financiële overzichten zijn opgenomen voor de passende bedragen en dat de daaruit voortvloeiende aanpassingen betreffende waardering of toerekening op passende wijze zijn geboekt (vgl. COS 315, A111, sub b (ii)). Onder 'bestaan' wordt verstaan dat de activa, vreemd-vermogenscomponenten en eigenvermogenscomponenten daadwerkelijk bestaan (vgl. COS 315, A111, sub b (i)). Onder 'afgrenzing van de verslagperiode' wordt verstaan dat transacties en gebeurtenissen in de passende verslagperiode zijn geboekt (vgl. COS 315, A111, sub a (iv)).

Een externe accountant kan in zijn controle zowel systeemgerichte als gegevensgerichte werkzaamheden uitvoeren om controle-informatie te verkrijgen. Hij zal deze werkzaamheden doorgaans combineren. Daarmee speelt de externe accountant in op de ingeschatte risico's op een afwijking van materieel belang op het niveau van de financiële overzichten en controleert de externe accountant of inderdaad geen sprake is van dergelijke afwijkingen van materieel belang voor het beeld van de jaarrekening als geheel (zie hierna onder 'materialiteit of materieel belang').

De systeemgerichte werkzaamheden zijn gericht op het beoordelen van de opzet, het vaststellen van het bestaan en het toetsen van de werking van interne beheersingsmaatregelen van de controlecliënt. Dit betreft de interne beheersingsmaatregelen die, als ze effectief werken, een afwijking van materieel belang op het niveau van beweringen kunnen voorkomen of ontdekken en corrigeren. De controle-informatie die de externe accountant verkrijgt met de systeemgerichte controlewerkzaamheden is van invloed op de aard en omvang van gegevensgerichte controlewerkzaamheden die hij dient op te zetten en uit te voeren om het risico op een afwijking van materieel belang op het niveau van beweringen tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen. Gegevensgerichte controlewerkzaamheden bestaan uit detailcontroles van delen van het financiële overzicht en

gegevensgerichte cijferanalyses waaronder verbandscontroles. Ongeacht de inschatting van de risico's van een afwijking van materieel belang dient de accountant gegevensgerichte controles op te zetten en uit te voeren voor elk van de transactiestromen, rekeningsaldi en in de financiële overzichten opgenomen toelichtingen die van materieel belang zijn (zie COS 330.18).

Indien de externe accountant een significant risico onderkent, dient hij daar in zijn systeemgerichte en gegevensgerichte controlewerkzaamheden op in te spelen. Onder een significant risico wordt verstaan een onderkend en ingeschat risico van een afwijking van materieel belang waaraan, naar het oordeel van de accountant, tijdens de controle speciale aandacht moet worden besteed (zie o.a. COS 315.4, onder e). Zo dient de accountant die van plan is te steunen op interne beheersingsmaatregelen voor een risico dat hij heeft aangemerkt als een significant risico, dit risico gedurende de lopende controleperiode te toetsen en mag hij dus geen gebruik maken van de controle-informatie verkregen uit controlewerkzaamheden in een vorig controlejaar (COS 330.15). Wanneer de aanpak van een significant risico slechts bestaat uit gegevensgerichte controlewerkzaamheden dienen de werkzaamheden onder meer te bestaan uit detailcontroles (COS 330.21). In COS 240 wordt verder uitgewerkt op welke wijze COS 315 en COS 330 moeten worden toegepast met betrekking tot de risico's van een afwijking van materieel belang die het gevolg is van fraude. Zo bepalen COS 240.31, 240.26 en 240.32 hoe de externe accountant moet omgaan met het risico dat het management van een entiteit fraude pleegt. Hierna worden de verschillende hier genoemde kernbegrippen nader toegelicht.

Materialiteit of materieel belang

In zijn oordeel brengt de accountant tot uitdrukking of de financiële overzichten in alle van materieel belang zijnde opzichten zijn opgesteld in overeenstemming met een van toepassing zijnd stelsel inzake financiële verslaggeving (COS 200.3). De externe accountant dient voor dit oordeel een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen, waartoe hij voldoende en geschikte controle-informatie dient te verkrijgen (COS 200.5).

In COS 320.2 wordt het begrip materialiteit als volgt omschreven:

“Stelsels inzake financiële verslaggeving beschrijven vaak het concept van materialiteit in de context van het opstellen en het weergeven van financiële overzichten. Ook al kunnen stelsels inzake financiële verslaggeving materialiteit in verschillende termen omschrijven, in het algemeen beschrijven zij dat:

- Afwijkingen, met inbegrip van omissies, worden verondersteld van materieel belang te zijn indien hiervan, afzonderlijk of geaggregeerd, redelijkerwijs zou kunnen worden verwacht dat zij een invloed hebben op de economische beslissingen die gebruikers op basis van de financiële overzichten nemen;
- Ingenomen standpunten over materialiteit worden toegepast in het licht van de gegeven omstandigheden en worden beïnvloed door de omvang of de aard van een afwijking, of door een combinatie van beide; en

- Ingenomen standpunten over aangelegenheden die van materieel belang zijn voor de gebruikers van financiële overzichten worden gebaseerd op een overweging van de gemeenschappelijke behoefte aan financiële informatie van de gebruikers als groep beschouwd. Het mogelijke effect van afwijkingen op specifieke individuele gebruikers, van wie de behoeften ver uiteen kunnen lopen, wordt niet in aanmerking genomen.”

De externe accountant dient zelf de materialiteit vast te stellen. Hij dient in ieder geval voor de financiële overzichten als geheel de materialiteit te bepalen.

De vraag of een post in de jaarrekening van materieel belang is, is relevant voor de aard en omvang van te verrichten (systeemgerichte en/of gegevensgerichte) controlewerkzaamheden.

Voor de vraag of sprake is van een afwijking van materieel belang dient de externe accountant de afwijkingen die tijdens de controle worden onderkend te accumuleren met uitzondering van die afwijkingen die duidelijk onbeduidend zijn (COS 450.5).

Systeemgerichte controlewerkzaamheden

De externe accountant verricht in zijn controle systeemgerichte controlewerkzaamheden. Zoals hierboven reeds werd aangegeven zijn deze werkzaamheden erop gericht opzet, bestaan en werking vast te stellen van de interne beheersingsmaatregelen van de controlecliënt.

Onder interne beheersing wordt verstaan het proces dat is opgezet, geïmplementeerd en onderhouden door degenen belast met governance, management en andere personeelsleden met als doel een redelijke mate van zekerheid te verschaffen dat de doelstellingen van de entiteit met betrekking tot de betrouwbaarheid van de financiële verslaggeving, de effectiviteit en efficiency van de uitoefening van de activiteiten alsmede het naleven van de van toepassing zijnde wet- en regelgeving worden bereikt. De term interne beheersingsmaatregelen kan slaan op alle aspecten van één of meer componenten van de interne beheersing (zie o.a. COS 315.4, onder c).

In de praktijk ziet de AFM regelmatig dat externe accountants onder de noemer van systeemgerichte controlewerkzaamheden werkzaamheden uitvoert die in feite gegevensgericht zijn. In die gevallen heeft de externe accountant namelijk niet de interne beheersingsmaatregel getest maar zelf een vorm van detailcontrole uitgevoerd.

Als de beheersingsmaatregel voor het bestaan van de voorraad er bijvoorbeeld uit bestaat dat een administratieve medewerker van de controlecliënt iedere twee weken een aansluiting maakt tussen de verzendmeldingen van de leveranciers en de ontvangstmeldingen van het magazijn, dan moet de externe accountant in zijn controle vaststellen dat deze medewerker daadwerkelijk deze aansluitingen heeft gemaakt. Hij doet dit bijvoorbeeld door de uiterlijke kenmerken van de beheersingsmaatregel vast te stellen, zoals de paraaf van de medewerker op de aangesloten meldingen en andere vastleggingen waaruit blijkt dat de medewerker de maatregel dusdanig heeft uitgevoerd dat afwijkingen van materieel belang in de financiële overzichten worden voorkomen of ontdekt en gecorrigeerd. Indien de externe accountant uitsluitend zelf de

meldingen op elkaar aansluit, dan verkrijgt hij uitsluitend zekerheid over het bestaan van de voorraad bij wijze van deelwaarneming en niet over de werking van de interne beheersingsmaatregel.

In een dergelijk geval is dus geen sprake van systeemgerichte controlewerkzaamheden waarmee voldoende en geschikte controle-informatie kan worden verkregen over opzet, bestaan en werking van interne beheersingsmaatregelen. In een dergelijk geval kan de externe accountant in zijn controle dus ook niet steunen op de werking van deze interne beheersingsmaatregelen.

Gegevensgerichte controlewerkzaamheden

Gegevensgerichte controlewerkzaamheden zijn opgezet om afwijkingen van materieel belang te ontdekken op het niveau van beweringen. Deze werkzaamheden bestaan uit detailcontroles (van transactiestromen, rekeningsaldi en in de financiële overzichten opgenomen toelichtingen) en uit gegevensgerichte cijferanalyses waaronder verbandscontroles (zie o.a. COS 330.4, onder a).

Met een detailcontrole stelt een externe accountant vast of in (een onderdeel van) een transactiestroom, rekeningsaldo of toelichting geen afwijkingen van materieel belang bestaan. De externe accountant dient ongeacht de risico's van een afwijking van materieel belang gegevensgerichte controlewerkzaamheden op te zetten en uit te voeren voor elk van de transactiestromen, rekeningsaldi en in de financiële overzichten opgenomen toelichtingen die van materieel belang zijn (zie COS 330.18).

De externe accountant dient in het kader van de detailcontrole methodes te bepalen voor het selecteren van items ter toetsing die effectief zijn in het bereiken van datgene waarop de controlemaatregel gericht is (COS 500.10). In Alinea A52-A56 is dit verder uitgewerkt. Daaruit volgt dat de aan de accountant ter beschikking staande middelen voor het selecteren van items ter toetsing zijn (zie A52):

- (a) Het selecteren van alle items (een 100% onderzoek);
- (b) Het selecteren van specifieke items ter toetsing; en
- (c) Het gebruiken van steekproeven bij een controle.

Het gebruiken van steekproeven bij een controle wordt gedaan om het mogelijk te maken conclusies te trekken over een gehele populatie op grond van het toetsen van een daaruit getrokken steekproef (zie A56).

Hoewel het selectief onderzoeken van specifieke items van een transactiestroom of rekeningsaldo vaak een efficiënte manier is voor het verkrijgen van controle-informatie, is het niet het gebruiken van steekproeven bij een controle. De resultaten van controlewerkzaamheden die worden toegepast op items die op deze manier zijn geselecteerd kunnen niet worden geprojecteerd op de gehele populatie; daarom verschaft het onderzoeken van specifieke items geen controle-informatie over de rest van de populatie (zie A55).

De gegevensgerichte cijferanalyse is een ander controlemiddel die een externe accountant kan toepassen om voldoende en geschikte controle-informatie te verkrijgen over een specifieke post of stroom in de jaarrekening (zie

COS 520.5). Bij het uitvoeren van een cijferanalyse evalueert een externe accountant financiële informatie door plausibele relaties te analyseren tussen verschillende financiële en niet-financiële gegevens. Voordat hij een vergelijking maakt, dient hij een verwachting te ontwikkelen met betrekking tot de uitkomst van die vergelijking en te bepalen bij welke verschillen nader onderzoek nodig zal zijn. Vervolgens evalueert hij de geconstateerde verschillen en voert hij waar nodig onderzoek uit om vast te stellen of de verschillen onderbouwd te verklaren zijn of het gevolg zijn van onjuistheden of fraude.

Een specifieke vorm van gegevensgerichte cijferanalyses zijn verbandscontroles (COS 520 A2). Hierbij beschouwt de externe accountant bijvoorbeeld verbanden:

- Tussen elementen van financiële informatie waarvan wordt verwacht dat zij voldoen aan een voorspelbaar patroon op basis van de ervaring van de entiteit, zoals brutomarge percentages;
- Tussen financiële informatie en relevante niet-financiële informatie, zoals de loon- en salariskosten in vergelijking met het aantal werknemers.

Een veel voorkomend voorbeeld van een verbandscontrole is de zogenoemde geld-goederenbeweging. In het eenvoudige model $V=BV+I-EV$ zijn de aantallen verkopen (V) gelijk aan de beginvoorraad (BV) plus de inkopen (I) minus de eindvoorraad (EV). Dat betekent dat als de externe accountant voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgt over de begin- en eindvoorraad, bijvoorbeeld door voorraadtellingen uit te voeren of bij te wonen aan het begin en aan het eind van het boekjaar, rekening houdend met verschillende vormen van derving, en de volledigheid van de ingekochte goederen heeft gecontroleerd, hij ook zekerheid kan verkrijgen over de volledigheid van de verkochte goederen. Door vervolgens dit model uit te breiden met informatie over 'geld' (prijzen, kortingen e.d.) kan een verband worden gelegd met de financiële administratie van de controlecliënt. De bruikbaarheid van de informatie die een dergelijke geld-goederenbeweging oplevert, is mede afhankelijk van de wijze waarop de verschillende functies (beschikken, bewaren, registreren en controleren) binnen de onderneming voldoende van elkaar zijn gescheiden en van mogelijke 'verstoringen' in de verbanden, zoals derving.

Voor de meeste gegevensgerichte controlewerkzaamheden, zowel detailcontroles als gegevensgerichte cijferanalyses, maakt de externe accountant gebruik van informatie uit overzichten, lijsten en databases van de controlecliënt. De AFM ziet in de praktijk dat de externe accountant bij wettelijke controles onvoldoende beoordeelt of de informatie uit deze overzichten, lijsten en databases betrouwbaar is om te worden gebruikt als controle-informatie.